د کتاب معرفي

د کتاب نوم: پیغام(درېیم ټوک)
لیکوال: زبیر افغان
د نشر کال: ۲۰۲۲م

د کتاب ټول حقوق له **پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ** سره خوندي دي.

پېروز د دیني مطالعاتو او څېړنو بنسټ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

سریزه ۷

میرمن په نرواکه ټولنه کې ۹

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه ۱۳

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط ۲۶

د تاریخ ارزښت ۳۰

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید ۳۹

د ژبارې سختیا او پېچلتیا ٤۳

ستاینه او نقد ٤۹

د افکارو غلا.................................. ٥۷

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟ ٦۹

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه ۷٤

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟............. ۸۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له كومه شي؟ ۹۳

دروغجن او درواغ په ټولنه کې................................ ۱۰۲

كاذب شهرت؛ گټه كه تاوان؟ ۱۰۶

له علماؤ سره د ټولنې چلند ۱۰۹

ولې.. ۱۱۵

ادبستان چې ما ولوست ۱۱۸

پر كتاب باور ۱۲۵

په داستاني نړۍ کې د افراطيت خام مواد ۱۳۱

د چاپېريال اغېز ۱۳۷

د دين په وړاندې دسيسې د چا له لورې؟ ۱۴۱

د طلوع افغان د ۹۷ كليزې په پلمه ۱۴۷

نقد څه دی او منتقد څوك دی؟ ۱۵۱

هوښيار انسانان چېرې دي؟.. ۱۶۳

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند ۱۶۸

د نشيانو په اړه د حكومت مسووليت............................. ۱۷۳

د اجماع په اړه زما نظر ۱۷۷

د صدقاتو گټور میتود ۱۸۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زیاتو ملایانو د تولید ستونزه او د مدرسو نیمگړی نصاب ۱۸۷

پر عبادت او عبادت ځایونو د کورونا اغېز ۱۹٤

د ونو گټې ۱۹۹

د دین او شریعت تر منځ توپیر ۲۰۳

ولاء او براء ۲۱۱

دښمن او مقاتل ۲۱۸

د ځو عربي اصطلاحاتو پېژندنه ۲۲۱

دعوت؛ څنگه، چاته او د چا دنده؟ ۲۲٦

د جنگ اسباب او شرایط ۲۳۱

عمومیت او خصوصیت ۲۳٤

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوک لري؟ ۲۳۷

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه ۲٥۲

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان ۲٥۸

د مسیار نکاح او شرعي حکم یې ۲٦۱

مشوره(جرگه) په اسلام کې ۲٦٥

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې ۲٦۹

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟ ۲۷۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنگې ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟............................. ۲۷۸

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه ۲۸۳

د قاضي او قضا ځينې اړين شرطونه ۲۸۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

د دې کتاب مقالې مې د څو کلونو په اوږدو کې کړې دي، د پيغام په نوم د کتابونو لړۍ چې مې پيل کړه، په دې کې مې خپلې ټولې پخوانۍ او اوسنۍ ليکنې سره يو ځای او د نشر لپاره واوډلې.

په دې ليکنو کې ځينې ما داسې کړې دي چې له څو سرچينو مې ګټه اخيسته ده، په اخير کې مې سرچينې يوځای يادې کړې دي، يا مې هم په نيټ کې له ځينو مقالو ګټه اخيستې ده بيا مې په ريفرينس کې د مقالې نوم او ويبسايټ ياد کړي دي، که څه هم زموږ خلک دغه ډول ريفرينس نه خوښوي، خو ما يو وخت دغه ډول حوالې بدې نه ګڼلې، پر دغو مقالو مې وخت لګولی و، په تکليف مې تياري کړې وې، اوس مې زړه نه کېدی چې همداسې يې پرېږدم، له دې امله مې په کتاب کې ځای ور کړ، که څه هم ښايي دغه ډول مقالې د اوسني معيار له مخې په ټول پوره هم نه وي، اما راوړل يې ما ګټور ګڼلي دي، نوره پرېکړه يې پر لوستونکو چې فايده من يې بولي که بې فايدې.

په کتاب کې ګڼ موضوعات دي، ځينې يې له تاريخ سره اړه لري، يو څه يې له ادب سره تعلق لري، نور يې بيا ټولنيز دي او يوه برخه يې د دين په اړه کښل شوي دي. د موضوعاتو ګڼوالي ته په کتو مې کتاب دوې برخې کړ، لومړۍ برخه يې ټول هغه موضوعات دي چې له دين سره سروکار نه لري، په دويمه برخه کې يې يوازې له دين سره تړلي موضوعات راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب اوډنې مهال مې یوځل اراده شوه چې لـه دیـن سره نـاتړلي موضوعات ټول وباسم او یوازې دیني مطالب خپاره کړم، بیا مې له څو ملګرو سره هم خبره شریکه کړه، دوی ویل که دا لړۍ یـوازې د دینـي تعبیر لپاره ځانګړې وي، بیا سمه خبره ده او که ځانګړې نه وي، خپـل مضامین پکې خپروې، نـو کتـاب څـو برخـې کـړه، هـره برخـه د یـوې ځانګړې موضوع لپاره تعین کړه، ټول مطالب پکې خپاره کړه.

د هغوی نظر ته په کتو مې وپتېیله چې دوې برخې به یې کـړم، اولـه یې غیر دیني موضوعات او دویمه یې له دین سره تړلي، په دې سره به د دواړو پولې سره بېلې شي، کـه چـا یـوازې دینـي برخـه غوښـته هغـه کولای شي د لوست پر وخت د خپل ذوق برخه را واړوي، لـه سره تـر پایه به مسلسل ټول د هغـه د خوښـې مطالـب وي، کـه چـا د ټـولنیزو، تاریخي، ادبي او دیني ګردو موضوعاتو پـه اړه زمـوږ د ذوق معلومـول غوښتل، هغه به له سره کتاب تر پایه وګوري.

د کتاب ځینې موضوعات په مجلو، اخبارونو او ویبسایټونو کې نشر شوي دي او نور یې تر اوسه نه دي خپاره شوي، که چا هلتـه یـو ونـیم لوستي وي، دلته یې بیا د نورو په څنګ کې کاملن لوستای شي، زه بـه په لنډ وخت کې څلورم ټوک چمتو کـړم او نـورو ستاسـو و د کتـاب د مطالبو ترمنځ نه خنډ کیږم، په اړه یې ښه او بده پرېکړه ستاسو خپل کار دی، پر خدای مو سپارم.

۱۸/۱۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړۍ برخه:

میرمن په نرواکه ټولنه کې

د انساني ناپوهي له امله تر اوسه انسان په دې ونه توانېد چې د بشرـ حقيقي دښمن کوم دی؟ خپله وړتيا چېرې مصرف کړي او د بشرـ سوکالي او خوشالي په څه کې ده؟ انسان د خپل اصل دښمن (طبیعت) پر ځای خيالي دښمن ځان ته پيدا کړی دی او خپل ټول توان د هغه خلاف لګوي.

د انسان طبقاتي ژوند دا معما را منځته کړې ده او له انسان څخه اصل هدف ورک شوی دی. په انسانانو کې ګڼې طبقې د دې سبب شوې دي چې ځينې انسانانو د نورو خلاف ودرېږي، یوه طبقه د بلې د له منځه وړلو لپاره کار وکړي، یوه طبقه بله غلامان کړي، یوه طبقه بله د خپل ځان خادمان کړي او هر کار يې د دوی په خوښه شي.

د نر او ښځينه طبقې کشمکش هم ښه ډېره مخينه لري، د اسلام په پيل کې پر جاهلي عربو د اسلامي متونو دا نيوکه وه چې هغوی ښځو ته د ژوند حق نه ور کاوه، لوڼې يې وژلې، په دويمه درجه مخلوق يې ورته کتل، ميراث يې نه ور کاوه، ښځې د نر په واک کې وې، هغوی خپل مکليت بللې، نو چې څنګه يې خوښه وه، هغه ډول يې کار ځنې اخيستی.

په نړۍ کې د فيمينيزم را منځته کېدل هم د دې لپاره دي چې د دې دوو طبقو ترمنځ په روان کشمکش کې ښځې کوټل شوې دي، دوی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی لپاره خپل حقوق غواړي، البته لږ ووايم که ډېر ويل به ورسره مناسب وي، چې په افراطي توګه يې غوښتنه کوي.

زموږ ټولنه هم له دې حالت څخه بېله نه ده، موږ تر اوسه هم نرسالاره ټولنه لرو، د نر واک پکې چلېږي او په دې وياړ کوو، دا راته اسلام معلومېږي، له ځان سره په افتخار دا خبره کوو چې تر افغانانو ښه مسلمانان نه شته، وګورئ ښځو ته يې څنګه حقونه ور کړي دي؟ په داسې حال کې چې زموږ په ټولنه کې ښځې حق نه لري، دويمه درجه مخلوق دی او يوازې د نر د خوښې کار کوي.

نرانو له ښځې د تعليم حق اخيستی دی، ولې؟ ځکه نر فکر کوي چې که ښځه تعليم وکړي، بد اخلاقه کېږي، نو بايد وې نه کړي. دا فکر نه کوي، چې له ښځې سره په بد اخلاقي کې بل لوری څوک دی؟ ځواب واضح دی چې بل طرف نر دی، نو نر ولې تعليم کوي؟

ښځه په تعليم هوښيارېږي، بايد هوښياره نه شي، ځکه بيا له نره خپل حق غواړي، ځواب ورسره وايي او د هغه د خوښې لپاره ژوند نه کوي، بلکې د خپلې خوښې سره ژوند کوي؛ نو دا کار يې د نر طبقې په زيان دی، له دې امله يې پابندي پر لګولې ده.

د ښځې تعليم کې شرعي پرده او حجاب نه مرعات کېږي، له دې امله هم بايد ښځه تعليم ونه کړي. له دې پردې داسې يو شی جوړ شوی دی لکه زموږ د ټولنې بلا، بلا څه شی ده؟ هيڅا نه ده ليدلې، پرده هم عيني بلا ده. هر څوک په وېروي. ښځه که ډاکټر ته ځي، پرده کوي که نه؟ هو کوي يې، نو همدغه پرده دې دتعليم په وخت کې هم وکړي؟ ښځه که زيارت ته ځي، د پير د دم و تاويز لپاره ځي، پرده لري که نه؟ هو لري يې، نو همدا پرده دې د تعليم لپاره هم کافي وبلله شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

جالبه ده چې د نر خوښه وي، بیا یې راباسي او د خپلې خوښې پرده په کوي، خو که یې خوښه نه وه، بیا د شرعي پردې د نه رعایت له امله یې په کور کې له یوه انساني حق څخه محرومه ساتي او څوك د نیوکې حق هم نه لري.

ښځه د کار حق نه لري، زموږ په دیني تعبیر کې راغلي دي چې نر د ښځې سرپرست دی، نو ښځه څه حق لري چې کار وکړي؟ ښځه د نر ناموس ده، نو که دې ناموس ته په بده وکتل شول، بیا د نر غیرت پارېږي او وطنونه تبا کېږي، خو دی خپل د بل په ناموس پسې سترگې وړي؟! ښځه د نر ملکیت ده، دی پکې د خپلې خوښې تصرف کوي، که ښځه مال ولري، بیا د هغه ملکیت له گواښ سره مخېږي، له دې امله باید کار ونه کړي، په کار کې ښځه له بل سړي سرهویني، خبرې ورسره کوي، جنس پر پلوري یا یې ځنې را نیسي، په دفتر کې به سره یوځای وي، دا شرعن حرام دي، نو له ښځې د کار حق ولاړ، دا ټولې باني او پلمې له شرعي متن څخه دي که د کلتور له اړخه دي، یوازې د نرواکې ټولنې د ذهنیت زېږنده دي، په هغه ټولنه کې چې دواړه خپل- خپل حقوق لري، څوك دا پلمې نه مطرح کوي.

ښځه مسجد ته نه ځي چې د خدای عبادت وکړي، د جمعې خطبه نه اوري، د اختر لمانځه ته نه راوزي، په سفر کې پر لار له موټره نه کښته کېږي چې د نر په شان لمونځ وکړي؛ دا هر څه ولې؟ ځکه ښځه بیا نر ویني!!! یعنې نر ځان ته دا حق ور کړی دی، چې خدای ور کړی حق له ښځې اخلي، د خدای د فرض لمانځه حق په مسجد کې نر ځنې اخیستی دی، د خدای د دین زدکړه د ده خوښه ده، خطبې ته کېني، جومات ته ځي، له ملا پوښتنې کوي، خو ښځه د فرض لمانځه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادایني لپاره جومات ته د تلو حق نه لري. د نر خوښېږي چې د یوه لمانځه ثواب یې په پنځه ویشت چنده ثواب بدل شي، خو له ښځې یې د ثواب دا وسیله اخیستې ده، دا هر څه یوازې د نرواکې ټولنې ځانګړتیاوې دي، یوه نرسالاره ټولنه ځان ته حق ور کوي چې د ښځو بشري، اخلاقي، قانوني او شرعي حقوق په ګڼو پلمو څنې واخلي، که د قانون خبره شي، هم نر ځان د قانون وکیل کڼي، د خپلې ګټې لپاره یې تفسیر کړي، که د اخلاقیاتو او بشري حقوقو شي، هم نر د بشر حقونو مدافع وي او اخلاقیات په هغه ډول معرفي کوي چې د نر ګټې پکې وي، که د الهي شریعت شي هم یې د تعبیر سر داسې ګوږ کړي چې یوازې د نر ګټې خوندي کړي، ښځې په هغه درجه کې وساتي چې د دوی د ټولنې غوښتنه وي.

موږ له خپلو غټو ادعاوو سره په جومات کې د ښځو د لمانځه ځای نه لرو، پر لار د ښځو تشناب نه لري، د اودس یې ځای یې نه شته، په هوټل کې د خوراک لپاره یې ځای ځان کړی دی، خو په جومات کې نه شته، پر لار نه شته، په بازار کې یې تشناب نه شته، د ټولنې هر څه د نر لپاره دي، ښځه پکې هغه وخت واک یا حصه لري چې نر یې وغواړي، که د نر خوښه نه وه، د ښځې تقدیر محرومیت دی.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي جهاني تاریخي څېړني کتاب ته یوه کتنه

د جهاني صاحب تاریخي څېړني کتاب د تاریخ په موضوع کې پـر خپل ځای ډېر ښه کتاب دی، د ځینو موضـوعاتو هغـه اړخونـه یـې لـه لاسوند سره په داسې ډول برسیره کړي دي چې نه پکې مبالغه شـوې ده او نه یې تر ډېره حـده د خپلـو خلکـو مینـې د حقیقـت پـر مخـه پـرده غوړولې ده.

جهاني صاحب د اول ټوک تر څرنګه تاریخ لیکو؟ سرلیک لانـدې د تاریخ په اړه ښې لارښوونې کړې دي، د ناسمو ارقامو په لړ کې یې د میوند د جنګ په اړه د مورخ غبار خبره را خیستې ده چـې د انګریزانـو ۱۲ زره تلفات وو، ښاغلي جهاني پر دې خبره داسې نیوکه کـړې چـې په دې جنګ کې ټول ټال ۲۴۷۶ عسکرو برخه در لوده چـې ۹۷۱ یـې مړه او ۱۶۸ زخمیان شـول. جهـاني دا خـبره د انګلـیس افغـان د دویـم جنګ د رپوټونو له کتابه کړې ده. (یاد کتاب: ۸)

د پښتنو د تاریخ په اړه ګڼې لیکنې شوې دي، له ماسره په خپل کور کې هم په دې اړه څو کتابونه شته، په دې اړه ښاغلي جهاني د (د پښتنو فولکوري تاریخ او تاریخي فولکور) تر سرلیک لاندې یوه لویـه مقالـه کښلې ده چې شخصا ما ته ډېره په زړه پورې ده. لیکوال د دې مقالې په شروع کې وایي:

د پښتون قام، پښتو ژبې، قبـایلو او د پښـتنو د ټـاټوبي او د هغـوی د منشأ په باب په بهر او داخل کي پوهانو ډیري زیاتي لیکني کـړې دي. چا بني اسراییل، چا قبطیان، چا الباني اصله او چا هم د اریایانو اصـیل زامن بلـلي دي. دلتـه زمـوږ هـدف د دې نظریـاتو او عقایـدو ردول او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاییدول نه دي، بلکه دا خبره کوو چي دغو اکثرو مورخینو په پای کـي د خپلو تحقیقاتو نتیجه بیرته پر هغو فولکوري افسانو بنا کړې ده چې له لویه سره هیڅ اساس نه لري او زیاتره خو یوازي د یوه لیکوال پـر هغـو اطلاعاتو تکیه کوي چي یوازي په هغه لیکوال پوري اړه لري او په هیڅ کتاب کي راغلي نه دي. ددې فولکوري تاریخ تـر ټولـو لـوی نکلچـي خواجه نعمت الله هروي پخپله د پښتنو او اسلام له تاریخ څخه بې خبره دی او چي هر څه یې زړه غوښتي دي هغه یې لیکلي دي.(یاد کتـاب: ۴۱)

د کتاب په لومړي ټوک کې له ۸۴ څخه تر ۱۰۲ پـوري د اوغـان پـه اړه یوه تحقیقاتي څېړنه شوې ده چې د افغان او اوغان پر توپیر رڼغیدلی دی. د مقالې په اخیر کې یې دا نتیجه اخیستې ده چې اوغـان او افغـان دواړه د تاریخ په کتابونو کې د پښتون لپاره کار شوي دي خو په دومـره توپیر چې د کرمان په شاوخوا کې پراته اوغان یا اوغانیان مغول دي او د آل مظفر د کورنۍ د قدرت مهال راڅرګند شوي او بیا په شاوخوا پرتـو قومونو کې منحل شوي دي.

ورپسې د افغان شال مقاله ده چې د افغانستان په تاریخ کـې مـا پـه دې اړه خاص څه نه دي لوستي، جهاني صاحب په دې اړه ښه څېړنـه کړې ده او د افغان شال کلمه یې په ښه ډول روښانه کړې ده.

خوشحال خان خټک او دهغه عصر، د بلې مقالې عنوان دی چې د خوشحال په اړه یې نوې خـبرې پکـې کـړې دي. اصـلا د پښـتنو هغـه کسان چې د تاریخ نه هیریدونکې څیرې یـې بلـلای شـو، بایـد زیـات تحقیق وشي او که لږ هم کیږي خو چې نویو اړخونو ته یې اشاره وشي او لوستونکي د هغه کس په اړه نوې معلومات تر لاسه کړي. لیکـوال د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختېك په اړه مقاله کې همداسې تګلاره خپله کړې ده. دغه مقاله له ۱۷۴ تر ۲۰۹ مخه غزېږي چې په منځ کې يې ډېرى څنګه عنوانه هم شته، لکه دا: د پښتنو ترمنځ قومي اختلافات او خپل منځي تلفات، يې د دې مقالې هغه برخه ده چې د پښتنو د ضعف په اړه ډېر څه ورڅخه زده کيدلاى شي. په دې برخه کې يې د پښتنو په اړه دا يادونه هم کړې ده چې په هند کې د پښتنو د دولت سقوط ولې او د کومو عواملو له امله رامنځته شو؟

د جهاني صاحب د کتاب اهميت په دې کې دى چې له افغان تاريخ سره اړوند يې هغه موضوعات د څېړنې لپاره غوره کړي دي چې يا يې په اړه ناسمې ليکنې شوې دي يا هم ډېر کم څه يې په اړه ليکل شوي دي. يوه بله ځانګړنه يې داده چې حتا د ښو مورخينو او هغو کتابونو په اړه چې د افغانانو په ستاينه کې ليکل شوي دي او د بل قوم په اړه يې بې انصافي کړې وي جهاني دواړې نکتې په ګوته کړې دي، هم يې د مبالغې تر حده د خپلو ستاينو يادونه کړې ده او هم يې د بل قوم په اړه د بې انصافۍ يادونه کړې ده، مثال يې د ده په کتاب کې د قاضي نور محمد جنګ نامه ده چې د کتاب له ۲۱۱ مخ څخه تر ۲۵۲ مخ پورې يې په اړه ليکنه کړې ده او همدغه ذکر شوې يادونې يې د نورو ګڼو خبرو ترڅنګ پکې کړې دي.

دروند جهاني صاحب د کتاب له ۲۵۴ مخ څخه د هندوستاني مجاهدينو په اړه مقاله کښلې ده چې د سيد احمد بريلوي په مشرۍ د پښتنو سيمو ته راغلي وو او د انګريزانو او سيکانو خلاف يې جګړه کوله. دا مقاله تقريبا د يوه واړه کتاب حجم لري چې له ۲۵۴ څخه تر ۳۴۵ مخونو پورې اوږده شوې ده. په دې مقاله کې جهاني صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بریلوي د متشددانه کارونو پر ځای پښتانه غندلي دي چې ولې يې له سيد احمد بریلوي سره سمه همکاري نـه کوله او د هغوی هڅې يې ناکامه کړې؟ زما په اند له انګریزانو سره دښمني د دې سبب شوې ده چې جهاني صاحب د سيد احمد بریلوي هغه کړنې چې د پښتنو د مذهب او فرهنګ خلاف يې دلته کولې او هم يې د يوه پردي سړي په توګه دلته د پښتنو پر قومونو مشري کول غوښتل او د جهاد له نوم څخه د هغه د ملګرو د ناسمې استفادې په اړه جهاني دومره نيوکه نه ده کړې لکه پښتانه چې يې ورته راچپه کړي دي او کلک يې ملامت کړي دي. زما په اند په دې برخه کې جهاني صاحب د مورخينو لپاره هغه توصيې چې د کتاب په سر کې يې کړې وې، لږ له پامه ايستلې دي او د انګريز هر دښمن ته يې په ښه سترګه کتلي دي او حتا خپل پښتانه يې د هغه چا په مقابل کې ټکولي دي چې له انګریزانو سره يې جګړې کولې که څه هم هغوی د انګريز خلاف دومره جګړې ونه کړې لکه د سيکانو خلاف چې وجنګيدل او سيک يې انکريز ته له پښو واچاوه.

جوسیاهرلان، لومړنی امریکايي په افغانستان کې؛ د هغې مقالې عنوان دی چې له ۳۴۸ مخ څخه پيل شوې او ۳۸۸ کې پای ته رسيدلې ده. په دې مقاله کې يې د ياد امریکايي په اړه په زړه پورې معلومات ور کړي دي. دغه امریکايي له شاه شجاع سره ويني او په افغانستان کې د تللې پاچاهي د تر لاسه کولو په اړه مشورې ور کوي، له هغه وزارت غواړي او دلته خپلو فعاليتونو ته ادامه ور کوي.

د کتاب د لومړي ټوک له ۳۸۹ مخ څخه تر ۴۴۹ پورې يې د امير عبد الرحمن خان او امير حبيب الله خان په اړه د يوه امريکايي او بل انګريز د ليکنو ځينې ياد داښتونه په دوو جلا مقالو کې را خيستې دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زما لپاره دومره په زړه پوري وو چې کله به مې ورته خندل او کله به مې ورته له حسرته افسوس کاوه. دغه مقالې د هغو امیرانو د شخصیت په اړه ډېرې جالبې دي چې لوستل یې موږ ته د خپل تاریخ او امیرانو په اړه ډېر څه راښیي.

د سقاو زوی ښایي زموږ په هیواد کې هر زوړ او ووړ وپېژني، د کتاب په لومړي ټوک کې د سقاوزوی که د خراسان عیار تر سرلیک لاندې ۲۲ مقاله لیکل شوې ده چې په دې برخه کې یې نه یوازې د سقاو د زوی د جنایتونو یادونه کړې ده بلکې په سر کې یې د مجاهدینو د جنایتونو لنډه یادونه هم راغلې ده. نوموړي د دې مقالې زیات مواد د فیض محمد کاتب چې د سراج التواریخ لیکوال دی د هغه له یاد داښتونه اخیستي دي، دغه یاد داښتونه د تذکر انقلاب په نوم د یوه کتاب په بڼه د کابل په ملي ارشیف کې پراته دي چې له دې ځایه یوه روسي لومړی روسي ژبې ته ترجمه کړی دی او بیا یې یوه انګریز د (کابل په محاصره کې) په نوم انګریزي ته ترجمه کړی دی چې لیکوال له همدې کتابه زیاتره مواد چمتو کړي او په دغه مقاله کې یې ځای پر ځای کړي دي.

پایلوچان او عیاران د یوې بلې مقالې سرلیک دی چې د کندهار د پایلوچانو په اړه یې کښلې ده. دغه مقاله پر ځېل ځای ډېره مهمه ده؛ ځکه د پایلوچانو په اړه ډېرې ناسمې او سمې کیسې موجودې وې چې موږ یې سمې له ناسمو نه شوای بیلولای، جهاني د مقالې په پیل کې وایي چې د اسد الله زړه سواند په نوم یوه کس د پایلوچانو په اړه یوه سمینار ته یوه د کندهار پایلوچانو په نوم یوه نسبي مفصله څېړنه کړې وه چې زیاتره مواد یې نه تاریخي لاسوند لري او نه یې په سمه بڼه

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقایق پکې بیان کړي دي بلکې تر ډېره حده پر احساساتو ولاړه ده. نو په داسې حال کې چې زموږ د تاریخ په اړه داسې له حقایقو لرې لیکنې کېږي، د جهاني صاحب غونډې د یوه متخصص کس مسوولیت جوړېږي چې دغه خلا ډکه کړي، له نیکه مرغه په دغه مقاله کې یې تر یوه بریده دغه هڅه کړې ده او ښايي په راتلونکي کې د نورو کسانو لپاره د لارې مشال شي.

د جعلي خاطرات، په نوم مقاله یې د یوه فارسي کتاب چې نوم یې (خاطرات مستر هیمفر جاسوس انگلیسی در ممالک اسلامی) دی، د ایرانیانو له لوري چاپ شوی، نوموړي د دې کتاب د اصلیت په اړه دغه نسبتن وړه مقاله کښلې ده چې د دې کتاب ځینو مبهمو اړخونو ته یې گوته نیولې.

د کتاب د پای مقاله د امیر امان الله خان په اړه ده، د دې مقابلې سرلیك دی: د اعلیحضرت امان الله خان اصلاحات او سقوط؛ دا مقاله د کتاب ۵۱۰ مخ څخه پیل شوې او د کتاب تر ۵۸۱ مخه پوري اوږده شوې ده. ما د امیر امان الله په اړه دا ډول مستند معلومات نه وه لوستي، ښاغلي جهاني د امان الله خان په د خپل کتاب په دواړو ټوکونو کې مقابلې لیکلې دي چې ډېرې مستندې او په زړه پوري دي. که څوك د هغه په اړه تر دې وروسته څېړنه کوي او د جهاني صاحب دغه کتاب یې په ماخذونو کې نه وي، نو ښايي څېړنه یې نیمگړې وي.

د امیر د اصلاحاتو په اړه دومره جالب معلومات پکې شته چې د انسان ویښته ورته شخ شي. حتا په بازار کې د غیر ښاري ښځو څخه د چادري ایسته کول هم ددې اصلاحاتو برخه وه ان دې کار ته یې خارجیان هم حیران شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر د سقوط په اړه یې هم څېړنه کړې ده چې کوم عوامل ددې سبب شول چې ولس پر هغه پاڅون وکړي او د هغه پاچاهي نه یوازې له لاسه ووزي بلکې د یوه نااهل کس لاس ته ور شي؟ دا اوس وخت چې د امیر امان الله په اړه ځوانان زیات د معلوماتو مینه وال دي لازمه ده چې د جهاني صاحب دغه څېړنه ولولي او خپل نیمګړي معلومات بشپړ کړي.

د کتاب دویم ټوک د فردوسي له شاهنامې پیلېږي چې سرلیک یې دی: شاهنامه او تاریخي افسانې؛ تر دغه سرلیک لاندې جهاني صاحب ۲۲ مخه مقاله لیکلې ده. ښاغلي جهاني د فردوسي د شاهنامې په اړه ښه څېړنه کړې ده که څه هم لنډه ده. د هغې د ګڼو روایاتو پر ځای یې یو روایت غوره کړی دی، که د دې پر ځای هغه لېږ په تفصیل ږغیدلی وای، ښایي تر دې هم خوندوره او ښه تحقیقي مقاله راغلې وای.

د ټیپو سلطان او شاه زمان، تر سرلیک لاندې یې د دې دوو پاچاهانو په اړه هم یوه ۳۶ مخه مقاله کښلې ده چې د دواړو د شخصیتونو او کارنامو په اړه یې نوي اړخونه رابرسیره کړي دي. د هغه د ښې مسلمانۍ لپاره یې همدا بس بللې ده چې له انګریزانو سره یې سخته ورانه وه، ما وړاندې هم یادونه وکړه چې له انګریزانو سره په دښمني کې جهاني صاحب د ځینو کسانو داسې ستاینه کړې ده چې باید نه یې وای کړې او ځینې یې بیا په هغه شي غندلي دي چې باید نه یې وای غندلي، لکه د پښتنو او سید احمد بریلوي په اړه شوې خرګندونې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ٦٩ مخ څخه تر ٨٩ پورې جهاني صاحب د ايپي فقير د آزادۍ د لارې مبارزه، تر عنوان لاندې مقاله کښلې ده چې ما خپله د دغه مجاهد پښتون په اړه ډېر څه پکې ولوستل. که څه هم د دې ستر شخصيت په اړه بايد تر دې هم ډېر څه وليکل شي او حتا کتابونه ورته کم دي، خو جهاني صاحب په دې لنډه ګنډه ليکنه کې داسې ګوښې را برسيره کړې دي چې ممکن د کتاب ليکلو مهال نور کسان هم له دې څخه استفاده وکړي.

له ٩١ تر ١١٣ مخ پورې يې د راجا مهيندرا پرتاپ سينګهـ په اړه ليکل کړي دي چې زما په اند د هغه شخصيت او کارنامې هم تر دې د ډېر څه حقداره دي. له هغه سره ملګري اسلامي علماء يې هم نه دي هېر کړي او د افغانستان د پاچاهانو يادونه يې هم کړې ده چې دوی د هغوی په دور کې له کابله خپل فعاليتونه کول. دغه مقاله که څه هم د حجم له مخې موضوع ته په کتو ډېره وړه ده، خو بيا يې هم تر يوه حده ښه تګلاره غوره کړې ده. جهاني صاحب د راجا ځينې ويناوې هم راخيستې دي، لکه دا: هغه خلك چې د مذهبونو پر سر جګړې کوي، هغوی چنداني مذهب ته عقيده نه لري.(ياد کتاب: ٩٢)

شامي پير څوك وو؟ تر دې سرليك لاندې ليکوال کوښښ کړی دی چې د دغه پير اصليت او د کار و فعاليتونو په باب يې له تاريخ څخه په مستند ډول حقايق را برسيره کړي. د شامي پير په اړه دی او غبار بيل دريځونه لري چې په دې مقاله کې يې جهاني صاحب يادونه هم کړې ده. د شامي پير حرکت غبار د مرحوم ظاهر شاه د واکمنۍ په وړاندې غوره اقدام بولي، خو جهاني وايي چې له شواهدو پرته د غبار خبره چې ظاهر شاه د انګريز لاس پوڅی او پير ښه ګڼي، د تاييد وړ نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده. لیکوال په دې اند دی چې ظاهرن پیر د امان الله خان د بیا واکمنولو لپاره مبارزه کوله او په دې کار کې یې جرمنیانو ملاتړ کاوه او د امان الله خان په راتلو جرمنیانو ته گټه رسیده ځکه چې امان الله خان د انگریز سخت دښمن و.

په افغان واکمنانو کې تر لوی احمد شاه بابا را وروسته شاه زمان او امیر شیر علي خان دوه هغه شخصیتونه دي چې په خپلو کړنو یې ثابته کړې وه د هیواد او ولس لپاره یې کار کاوه، لیکوال د امیر شیر علي خان په اړه تر دې سرلیک لاندې مقاله کښلې ده: د انگریزي استعمار او روسي امپراطورۍ په مقابل کې؛ ده په دې مقاله کې د انگریز او روس دوه مخې پالیسي او له امیر شیر علي خان سره ناځوانیو ته اشاره کړې ده. په دې برخه کې د امیر د اصلاحاتو په اړه هم یادونه کړې ده اما له خپلو ورونو سره د قدرت پر سر په جگړه کې یې خاصه دلچسپي نه ده ښودلې چې حتا شیر علي خان خپله پاچاهي هم بایللې ده او بیا دویم ځل قدرت ته رسیدلی دی. د جهاني صاحب ډېر زور د انگریزانو او روسانو د دریځونو په اړه دی چې څنگه یې زموږ هیواد او خلک د خپلو گټو لپاره استعمالول غوښتل او دا لوبه هر وخت لوی قدرتونه د کمزورو هیوادونو په اړه کوي.

په دې کتاب کې گڼې مقالې چاپ شوې دي، خو یوه له هغو مهمو مقالو چې ما ته ډېره په زړه پورې وه د (خلجیان او غلجیان) تر سرلیک لاندې مقاله وه چې جهاني صاحب یې په اړه غوره تحقیق کړی دی، دا چې هغوی له بهره راغلي دي او دلته میشت شوي دي، دی یې په اړه لیکي: خلج د ترکانو قوم وو او په ډېره پخوانۍ زمانه کې دغو سیمو ته راغلي دي. (یاد کتاب: ۲۱۴) دا خبره یې د یوه عربي مورخ په حواله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې ده که څه هم وروسته د هغوی په ترک بللو کې يې ډېر شکونه را پيدا کړي دي.

له غزني تر بسته په دې پراخه سيمه کې د دې قبايلو وجود دې ته اشاره کوي چې پښتانه وروسته دغې سيمې ته راغلي دي او اصلا يې خپله سيمه د هند لورته نژدې وه. ليکوال وايي چې دې قبايلو د غزنوي په پوځ کې هم خدمات کړي دي، د حجاج خلاف ممکن عبد الرحمن بن اشعث هم له دوی استفاده کړې وي او له دې سيمې چې نورو هر چا د مقاومت لپاره اقدام کړی وي دوی به يې حتمن په پوځ کې ورسره شامل وو چې وروسته دغه قبايل دغلجي افغانانو په نوم ياديږي.

اخوند درويزه او ارشاد الطالبين، د بلې مقالې نوم دی چې د اخوند په اړه يې ليکلې ده. د اخوند په اړه پښتانه چندانې سم نظر نه لري او هر وخت يې د روښانيانو په مقابل کې د دريدلو له امله غندلی دی، خو جهاني صاحب د نورو برخلاف دومره تيز نه پر ورځي. البته د هغه څو بعدي شخصيت يې له پامه نه دی اچولی، دی دا مني چې هغه پراخه مطالعه در لوده کتابونه يې ليکلي دي او په کتابونو کې يې خورا زياتې حوالې موندلې کيږي، اما دا هم وايي:

د مثال په ډول اخوند درويزه په دې نه دی خبر چې معاويه د حضرت رسول صلعم له وفات څخه تقريبا پنځوس کاله وروسته نور هم ژوندی وو او څه کم شل کاله يې خلافت وکړ.(ياد کتاب: ۲۳۷)

د اخوند يوې بلې خطا ته يې هم گوته نيولې ده چې د حسين بن منصور حلاج په اړه يې کړې ده، اخوند ليکي چې هغه د هارون رشيد

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زمانه کې ووژل شو، جهاني زیاتوي چې په دې وخت کې د هارون له وفات څخه څه باندې ۱۱۰ کاله تیر شوي وو.(یاد کتاب: ۲۳۸)

ښاغلي جهاني په کتاب کې وړاندې وایي چې د اخوند درویزه د ارشاد الطالبین په اړه مې فکر کاوه چې د پښتنو په اړه به تاریخي او اجتماعي معلومات لري، خو زما د اټکل برخلاف هغه له خرفاتو ډک وختی.(یاد کتاب: ۲۴۰)

د نالوستي لیکونه، د امیر حبیب الله خان په اړه ده، د هغه د شخصیت په اړه یې د ځینو یاد داښتونه یادونه کړې ده، البته تر څنګ یې د هغه د پلار یادونه هم کړې ده چې دواړه پاچاهان یو د بل ضد صفات لري. امیر عبد الرحمن خان خپل زوی ته هم اجازه نه ور کوله چې پټه میلمستیا وکړي او دا یې د خپل واک لپاره خطر باله، خو حبیب الله خان بیا خپل ورور نصر الله خان له ځان سره تر اخیره وزغمی په داسې حال کې چې تل په نظریاتي لحاظ د هغه مخالف پاته شو. په همدې ډول یې پر ګڼو نورو ځانګړتیاوو او توپیرونو رڼغیدلی دی.

تر دې وروسته یې د امیر عبد الرحمن خان په اړه یوه ځانګړې مقاله بله هم کښلې ده چې د هغه د شخصیت په اړه یې ډېر څه پکې ذکر کړي دي. زه د جهاني د لیکنو په استناد وایم چې عبد الرحمن خان به دومره پښتانه وژلي وي چې هزاره ګان یې نیمایي ته هم نه رسیږي، خو خلك پښتانه نه یادوي او د هزاره د وژلو تور یې نړۍ ته ورسید. دا سمه ده چې له هزاره ګانو یې کرکه کوله اما د هغه طبیعت ته په کتو هغه له هر مخالف څخه کرکه کوله او پښتانه یې هم د خپل مخالفت له امله وژلي دي ځکه هغه د یوه ماشوم په شان ځان خوښی و چې دې کار هغه په ځان کې ډوب کړی و او هر څه یې د ځان بلل د بل شراکت یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه شوای زغملای. د دواړو امیرانو په اړه لیکل شویو مقالو کې به دومره حیرانونکې کیسې ولولئ چې هك حیران به ورته پاته شئ.

تر دې وروسته یې بله مقاله د محمد نادر شاه پـه اړه لیکلـې ده. پـه دې مقاله کې جهاني صاحب هغه تورونه هـم رد کـړي دي چـې نـادر خان له امیر امان الله خان څخه قدرت غصب کـړ، دی اسـتدلال کـوي چې نادرخان په خپل زور له حبیب الله کلکاني څخه قدرت ونیوی نـو سیاسي منطق او تاریخي سوابق دا نه مني چې یوه جنرال دې پـه خپـل زور قدرت نیولی وي او بیا دې خپل حریف ته تسلیم کړي. دی د هغو کسانو سره مخالف نظر لري چې نادر خان د انګریزانو لاس پوڅی بولي یا یې حد اقل په اړه منفي نظر لري.

ملا، پیر او خان د پښتنو په ټولنه کې، د یـوې بلـې مقـابلې سرلیـك دی چې د ملا، پیر او خان پر اهمیت رڼغیدلی دی چـې پـه ټولنـه کـې څومره اهمیت لري. دی لیکي چې ملا په ټولنه کې یو ضروري عنصر او له بلې خوا بې بنسټه او کمزوری موجود دی. د ده په اند په ټولنه کې د جهالت له امله چې یې کوم اهمیت در لود هغه یې د ښونځي له راتلو سره له منځه ولاړ. دی وایي چې ملا مذهبي ناراضه قشر دی، په ټولنـه کې منزوي دی، خو بر خلاف یې پیران او مرشدان ټـولنیز کسـان بلـلي دي، دی دا دواړې بیلې طبقې بولي، هره یوه یې بیله دنده مخته وړي، ملا د بې وسۍ له امله سخت ژوند لري خو پیر د خپلو ګڼو مریدانو پـه برکت د ښه ژوند خاوند دی.

د خان په اړه خپله مقاله کې لیکي:

په پښتني ټولنه کې د خاني مقام له قبیلویت، ټـبر او قبیلـوي اړیکـو سره ملګری دی، چې په قبیله کې دننه د تقریبن ټولو اجتماعـي اړیکـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنسټ د تربور بدمرغه کليمه جوړوي... خان، د تربورگلويو او قومي دښمنيو په مرکز کي قرار لري؛ او علت يې دادی چي هم له ميراثي امتيازاتو څخه برخمن وي او هم يې مادي او مالي امتيازات تر عادي خلکو او قوميانو زيات وي.(ياد کتاب: ۴۹۱)

ملي وحدت زموږ د تاريخ په رڼا کې، مقاله يې زموږ د اصليت ښه ښکارندويه ده. ده هم ليکلي دي چې د ملي وحدت کليمه د هر چا پر خوله وي خو عمل يې د خپلې وينا خلاف وي. ان نادر افشار د غلجيو او درانيو د اختلاف له امله ابداليان وځپل او په خپل هدف کې بريالی شو. په دې مقاله کې يې پر همدې موضوع ډېر ښه تمرکز کړی دی چې لوستل يې په اوسنيو حالاتو کې ډېره گټه لري.

ملا نجم الدين، د هډې ملاصاحب او روحانيت په افغانستان کي، د ده هغه مقاله ده چې د دې پښتون جهادي و روحاني شخصيت په اړه پکې ږغيدلی دی. دا ښه خبره ده چې زموږ د تاريخ د مهمو څېرو په اړه د جهاني غوندې څېرک مورخ ليکنې وکړي چې په ايينده کې مو تاريخي څېرې يا بيخي گمنامه نه شي يا يې هم د قوميت د مينې له امله يې خلک له اصلي حقايقو څخه لرې په اړه داسې څه وليکي چې د سم پر ځای مو ناسم لوري ته بوزي او د گټې پر ځای يې تاوان زموږ تاريخ ته ورسېږي.

د تاريخي څېړني په دويم ټوک کې ځينې مقالې تکراري راغلې دي چې نوې زياتونې يې ور باندې کړې دې لکه د پښتنو د تاريخ په اړه مقاله چې لومړي ټوک کې هم خپره شوې ده، له ځينو مقالو سره يې بيا ضميمې ملگرې کړې دي چې په اړه يې نور گټور معلومات او اضافې هم ور باندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاني صاحب د تاریخي څېړنې ارزښت په دې کې دی چې خاص موضوعات یې انتخاب کړي دي او بیا یې په اړه تر ډېره حده منصفانه لیکنه کړې ده، منابع یې هم مستند دي او په هسې اوازو پسې نه دی تللی.
۳۰/۱۱/۲۰۲۰

پوهنتوني نصاب او د ټولنې و بازار عیني شرایط

زموږ د عام ژوند په اړه یو چا ویل چې یو پر مختللې نړۍ ده، یوه وروسته پاتې نړۍ ده، یوه مخ پر وده او یو زموږ دنیاګۍ ده. خبره یې زموږ تر انتیکو کارونو کوله، رښتیا هم زموږ له عامونو کیسو ور واخله تر خاصو، نسبت نړۍ ته ډېر جالب دي.

په نوره نړۍ کې ډېر پخوا پر دې بحثونه کېدل چې څنګه وکولای شي د پوهنتون نصاب د وخت او بازار له غوښتنو سره سم کړي، په دې اړه ګڼ پلانونه طرحه او د عمل میدان ته راغلل، کله به له یوه پوهنتون څخه ځانګړې کمپنۍ د کارمندانو غوښتنه کړې وه چې پر دغو شرایطو پوره وي، زموږ ورته اړتیا ده او په دې ډول به د پوهنتون له دورې پر همدغو شرایطو د پوره کېدلو لپاره محصلین چمتو کېدل، دوی که به فارغ شول تیار به کار ورته موجود و، نه به دوی بې کاره کېدل، نه به پر ټولنه بوجېدل او نه به یې وخت ضایع کېده.

فعلن د یوه بل پلان له مخې په غربي هیوادونو کې د پوهنتون دوره راکمیږي، ان په هند کې لا د لیسانس دوره درې کلنه ده، د ماسترۍ دوره په ځینو امریکایي پوهنتونو کې یوه کال ته راکښته شوې او همداسې به دا کار نورو هیوادونو ته هم غزېږي. د دې کار ګټه داده

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په پوهنتون کې په نظري ډول ویل شوې تیوریانې باید په بازار کې تر وخت تیرې نه شي که محصل په پوهنتون کې زیات وخت تیر کړي، تر فراغت وروسته ممکن د نن په ژر بدلیدونکې نړۍ کې هغه څه چې ده ویلي او زده کړي وي هغه په بازار کې نور د عمل له میدانه وتلي وي او پر ځای یې نور داسې څه را منځته شوي وي چې ده په خپله تعلیمي دوره کې اوریدلي هم نه وي، نو په دې ډول د پوهنتون او بازار ترمنځ واټن را پیدا کیده چې د همدې د مخنیوي لپاره تعلیمي دوره کمېږي او په لنډ وخت کې هم هغه څه ورته وایي چې بازار اړتیا ورته لري.

زموږ په هیواد کې دغه فورمول کار نه ور کوي، دلته نه د دیني زدکړو په برخه کې دا اصل په پام کې نیول کېږي او نه د دنیوي. په اقتصاد کې یو اصل دا دی چې که هر شی تر تقاضا زیات بازار ته وړاندې شي اهمیت او ارزښت یې کمېږي، که هر شی له تقاضا پرته وړاندې شي، نو هیڅ ارزښت به ونه لري.

زموږ په ټولنه کې دا دواړه کارونه ښه په پیخر کېږي؛ هم تر تقاضا زیات عرضه لرو او هم داسې عرضه شته چې ټولنه یې هیڅ تقاضا نه لري. له دې امله نو لوستي کسان بې کاره دي، په ټولنه کې نه جذبېږي، کاري وړتیاوې یې کمې دي، ټولنه چې کوم شي ته اړتیا لري موږ هغه نه وړاندې کوو، بلکې تر وخت تېره عرضه موږ لرو او ټولنه چې د یوه شي په اړه کمه تقاضا لري موږ یې څو فیصده زیاته وړاندې کوو.

په دې توګه مو د پوهنتونو او بازار ترمنځ انډول خراب کړی دی چې اوس د خلکو پر پوهنتونو باور په کمېدو دی. له ما سره په دفتر کې ای ټي یو نوی ځوان و چې له کمپیوټر ساینس څخه فارغ شوی و، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمپیوټر ډېر کوچنی مشکل يې نه شوای حل کولای، خو بل لور ته يو پخوانی تجربه کاره مامور وو چې په ای ټي کې مدير و، هغه به په دوې دقيقې حل کاوه. عيني همدغه ډول مشکل د بازار او پوهنتوني نصاب او محصلينو ترمنځ هم دی، د بازار تجار يو کار کولای شي خو د پوهنتون څخه ور فارغ په هغه کار نه پوهېږي او نه يې شي کولای، چې دا کار د عامو خلکو ذهنيت د پوهنتونو په وړاندې خرابوي او پر لوستو کسانو يې باور کمېږي.

هر نصاب بايد د وخت غوښتنې په پام کې ونيسي، په لنډ وخت کې اپډيټ شي، د پوهنتون خلک بايد پر ټولنه او بازار سترګې ښخې کړي چې هلته هر بدلون راتلی دوی يې په نصاب کې ځای تعين کړي، هلته چې هره تقاضا پيدا کېده دوی يې له پوهنتونو څخه عرضه وړاندې کړي، په دې ډول انډول سم ساتل کېږي او که دوی هسې خلک فارغوي دې ته نه کتل کېږي چې د کومې برخې دی او اوس ورته اړتيا شته که نه، نو به لکونه کسان لکه زموږ د ټولنې له پوهنتونه ډګري اخيستې د دولتي او شخصي دفترونو دروازه په دروازه به ګرځي، خو د کار ساحه به يې ورته نه موندله کېږي، دا مشکل ټول د محصل نه هم دی د نصاب دی چې له لويه سره ناسم او د وخت له غوښتنو سره ناموافق جوړ شوی دی.

يو لنډ مثال يې زموږ د علماؤ او نورې نړۍ د علماؤ راواخلئ! ولې يې ترمنځ د ځمکې او اسمان توپير شته؟ همدغه خبره ده، نصاب تر وخت تير دی، ټولنه چې د څه شي اړتيا لري، هغه مدرسه نه وړاندې کوي، څومره چې ورته اړتيا ده هغه کميت ته پام نه کېږي، نتيجه يې په ټولنه کې د بې کارۍ اوج، پر علماؤ د خلکو د باور کمی، د ديني

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدارسو څخه د خلکو خپګان او لـه ټـولنې سره د علـماؤ فاصلـه پیـدا کيدل دي چې ملامتیـا یـې خپلـه مدرسـو او د هغـوی منتظمینـو تـه ور ګرځي.

ژوند ډېر جالب دی، واګې يې ستا پـه لاس کـې دي، پـر مختـګ پکې کوي او که وروسته پاتېوالی دې خوښ دی؟ په تعلیمي او علمـي مرکزونو کې د معیارونو ټیټوالی د ټولنې په وروسـته پـاتېوالي کـې لـوی لاس لري، هیله ده اړوندې ادارې دې لورته پام وکـړي او وضـعیت تـر بیخي ډېرې خرابېدا مخته درک او حللار را وړاندې کړي.

۲۰۲۰/اګست/۲۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تاریخ ارزښت

ژباړه او زیاتونه

د تاریخ اصطلاح څه وخت رامنځته شوې او د لغت ریښه یې کوم ځای ته رسي؟ په دې اړه د نظر اختلاف شته. لغوي معنا یې د پېښو زمانه ټاکل ده او دا لغت په ګڼو ژبو کې د متعددو مفاهیمو لپاره کار شوی دی. په قران یا حدیث کې د دې استعمال نه‌شته اما لومړی وار د دویمې پېړۍ له منابعو د دې د استعمال څرک لګېږي چې په درېیمه پیړۍ کې ښه پوره رواج شوی دی. لغتپوهان یې د اشتقاق په اړه مخالف نظرونه لري. ځینې له دې منکر دي چې دا لفظ دي عربي یا فارسي ریښه ولري او له اهل کتابو اخیست شوی یې ګڼي. نورو بیا ویلي چې دا اصلن فارسي دی او د (ماه روز) معربه بڼه مورخ ده. دا احتمال هم نه شي ردېدای چې تاریخ له اَرَخ یا وَرَخ سامي توري څخه جوړ شوی دی؛ ځکه د ورخ جمع اورخم تر اسلام مخکې د سعودي په جنوبي سیمو کې پر ډېرو د قمري میاشتو لپاره کارول شوې ده.

همدارنګه د تاریخ تعریف هم اسانه کار نه دی، په دې اړه هم ګڼ تعریفونه شوي دي چې تر اوسه هم د یوه تعریف په اړه د نظر یووالی نه شته. دلته د موضوع پر تعین او د دې علم د سرحدونو پر ټاکنه خورا جدي اختلاف راغلی دی. په هر حال نن د دې فن د پوهانو او پکې د نظروالو ترمنځ دوه تعریفونه مشهوردي چې یو په پل پسې یې راوړم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱/ پر تېرو پېښو او د تېرو کسانو پر احوالو، ژوند لیکونو، بریـاو او سیرتونو علم در لودل تاریخ دی، دا هر څه که د ملتونـو تـرمنځ تـالیف شوي وي یا هم تالیف کېږي، د تاریخ نوم ورته کارولای شو.

تاریخ په دې معنا جزي دی، یعنـې د یـوه شـخص یـا فـرد د چـارو سلسلې ته پام شوی دی نه کلیاتو، قواعدو، ضوابطو او روابطو ته. بـل ټکی دادی چې یو نقلي علم دی نه عقلي. همداشان پر تېرو پېښو علم دی نه د اینده تحلیل او له ماضي سره تړاو لري نه لـه حـاضر سره. زه د تاریخ دې ډول ته د (نقلي تاریخ) اصطلاح کاروم.

۲/ د تېرو کسانو پر ژوند د حاکمو اصولو او قواعدو علم دی چې د تېرو پېښو او حوادثو لـه تحلیـل څخـه تـر لاسه کېږي. دلتـه مـورخ د تاریخي پېښو تـر شـا پراتـه طبیعـي عوامـل او لـه پېښـو سره د علیـت و معلولیت پر اړیکه یې بحث کوي چې له دې څخه د عمـومي او عامـه فهمه قواعدو یوه لړۍ را پیدا کوي چې تېر او اوس یې سره مشابه وي. زه د تاریخ دې ډول ته د علمي تاریخ اصطلاح استعمالوم. د تـاریخ دا ډول خورا گټور دی، د انسان پېژندنې لپاره دا یوه ښـه سرچینـه کېـدای شي او ده ته پر خپله اینده د تسلط واک ور کوي. علمي تاریخ د نقلي تاریخ په شان له تېر سره اړه لري نه له حال سره، پر شویو پېښو علم دی نه پر کېدونکو، د نقلي تاریخ برخلاف کلي دی نه جزي او عقـلي دی نه محض نقلي. علمي تاریخ په حقیقت کې د ټولنپوهنې یوه برخه ده، یعنې د تېرو سویو ټولنو پېژندنه وړاندې کوي. نو د که علم تـاریخ نـوم استعمال شي هدف یـې همـدا دویمـه معنـا ده او کـه حـوادث تـاریخ وکارېږي موخه به یې لومړۍ معنا وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳/ د تاریخ فلسفه؛ دا درېیم شی بیا د تاریخ تعریف نه دی خو د تاریخ فلسفه له پورته هر یوه تعریف سره ځانګړی ارتباط لري. د لومړي تعریف له مخې د تاریخ نظري، مادي یا محتوایي فلسفې ته د تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نظري فیلسوف له تاریخي پېښو څخه هدف الګو یا د کلي معنا کشف وي. د دویم تعریف له مخې د تاریخ نقدي، صوري یا تحلیلي فلسفې ته د تاریخ فلسفه یا د علم تاریخ فلسفه ویل کېږي. د تاریخ نقدي فلسفه د تاریخي څېړنو په اړه کېږي چې علمي نیوکې پر کوي. د دې فیلسوف موخه دا وي چې د تاریخي څېړنو ماهیت روښانه کړي، اساسي فرضیې، مهم مفاهیم او د څېړنو ډول یې واضح کړي.

عربي او فارسي ادبیاتو کې د تاریخ لفظ هم د علم لپاره کارېږي او هم د دې علمي موضوع لپاره، دارنګه په انګلیسي او الماني ژبو کې هم د دې لفظ معادل د دوو مفاهیمو لپاره کارېږي. موږ پوهېږو چې یو علم دی او بل د علم موضوع ده. مثلا: ځمکه، اسمان، عناصر او روان، علمي موضوعات دي، ځمکپوهنه، هیأت، ټولنپوهنه، روانپوهنه بیا په خپله علوم دي. یا هم د طب کلیمه چې د یوه علم نوم دی، موضوع یې د انسان بدن او ورپېښې ناروغۍ دي، نو ګواکې د دې علم موضوع د بدن ناروغۍ دي، اما خپله علم ته بل لفظ کارېږي چې طب یې بولو؛ خو په تاریخ کې دواړه مفاهیم یعنې د تاریخ موضوع او علمي تاریخ ته یو مشترك لفظ (تاریخ) کارېږي.

د تاریخ دا برخه هم له اختلافه خلاصه نه ده چې ایا هره تېره پېښه په تاریخ کې حسابېږي که له انسان سره مربوط پېښې په علم تاریخ کې ځای لري او که د تاریخ علم ټول موجودات په غېږه کې نیسي-؟ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې اختلاف له امله ځینو د تعریف مهال دې ته پام کړی او داسې تعریف یې کړی دی: د مورخانو د تفسیر، څېړنې او انتخاب له مخې د تیرو انسانانو د حالاتو تفسیر او تحلیل علم تاریخ دی.

ځینو نورو بیا درې شاخصونه په تعریف کې اړین بللي چې (د تېر انسان مهمې پېښې) دي. یعنې تېر یو شاخص دی، انسان بل او مهموالی هم یکې شته. همدې درو شاخصونو ته مرحوم شریعتي هم پام کړی دی، هغه ویلي: پدیدې، پېښې او اړیکې، همداشان فعل او انفعالات، د مرګ او زیادت حوادث، د ټولنو جوړښت، پرمختګ، رشد او د تمدنو، ټولنو او پرګنو زوال، دا ټولې بشري پېښې او پدیدې د انسان له طبیعت سره یا هم د دوی تر خپل منځ له هغه پیله بیا تر اوسه د علم تاریخ موضوع ده.

د مایکل استنفورډ له نظره د تاریخ په تعریف کې تېرې پېښې، د پاته اثارو تفسیر او زمانه مهم دي. له دې لید لوري د علم تاریخ موضوع د انسان پر تکي رامحدوده نه ده. مګر هیګل بیا خورا زیاته را محدوده کړې ده، ځکه ده ویلي چې یوازې هغه قومونه د تاریخي اقوامو په لیست کې یادولای شو چې خپله یې ځانونه په تاریخ کې د یادولو وړ ثابت کړي وي. کالینګوود هم د تېرو انسانانو کړنې د علم تاریخ موضوع ګڼلې ده.

په هر حال په تاریخ کې انسان مهم دی او زیاتره بحثونه په تاریخي کتابونو کې هم د انسان له کړنو او اعمالو سره تړلي او ډېرې نورې طبیعي پیښې چې یادېږي هم د انسان له امله یادېږي چې هغوی ته یې یا زیان اوښتی وي یا هم د انسانانو ژوند یې اغېزمن کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ څومره مهم دی؟

ما څو پلا له ځینو کسانو اورېدلي دي چې تاریخي کتابونه لوستل د انسان وخت ضایع کوي. ما ته ځینو ملګرو ویلي چې د انسان په تاریخ کې له وژنو پرته نور شی نه‌شته نو تاریخ چې ګورې بس همدا د مړو تعداد به در سره لیکې نور به څه کې زدکړې؟

دا سمه ده چې په انساني تاریخ کې د وژنو خورا لویې کیسې ثبت دي مګر له دې اړخه پرته تاریخ نور اړخونه هم لري. دا هم یو حقیقت دی چې د پېښو تر شا یې عوامل وي، موږ کولای شو چې د تاریخ په پاڼو کې د ثبت جنګونو تر شا هغه عوامل درک کړو چې له کبله یې انسانان د یوه بل مرګ ته درېدلي وو، په تاریخ کې بریالي و نابریالي انسانان، نظامونه، ټولنې او تمدونه تیر شوي دي چې د بریالي د بریا لاملونه که موږ پیدا کړو ممکن ځینې یې زموږ په زمانه کې هم د دې وړ وي چې عملي یې کړو او د نابریالي تر شا هم عوامل شته چې که درک کړل شي اوس هم انسان ته په ګټه ورځي او له هغو ناکامه تجربو د ځان ساتنې کوښښ باید وکړي.

په هر حال زه دلته غواړم د تاریخ پر اهیمت نور هم بحث وکړم چې زموږ اړیکه له تاریخ سره ثابته کړو او پر لا زیات اهمیت یې هم رڼا واچوم. ځینې کسان فکر کوي چې تاریخ یوازې په تاریخي پاڼو کې د نورو کسانو ثبت شوي احوال دي چې لوستل یې موږ ته څه نه لري، مګر تاریخ یوازې دا ډول نه لري، بلکې د تاریخ موږ دوه تعریفونه لوړ بیان کړل چې تر ټولو مهم یې دویم ډول وو او دې تاریخ ته انسان په هره زمانه کې اړتیا لري. د تاریخ دا ډول زموږ اړیکه له ماضي سره پیدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي او په دې ډول موږ دا فکر نه کوو چې هغه د تېرو کسانو حالات وو او زموږ په ژوند کې اغېز نه لري، بلکې دا یوه روانه لړۍ ده چې شکېده نه لري او موږ هم د دې اوږدې لړې یوه کړۍ یو چې په هېڅ صورت ترې بېلېدای نه شو.

تاریخ د انساني ژوند یوه روانه ویاله ده چې تر موږ مخکې یې هم سیلان در لود او تر موږ وروسته به یې هم ولري. په بشري تاریخ کې د ګڼو شیانو په اړه انساني تجربې لیکل شوې دي او موږ هم له دې سلسلې جلاکېدای نه شو، په همدې تعبیر نو تاریخ ماضي، حال او اینده ټولو ته شامل دی.

موږ چې کله د ماضي په اړه فکر کوو، کتابونه یې درسوو او لوست کوو نو عینن په همدې وخت کې د حال او اینده په اړه هم دا ټول کارونه کوو؛ ځکه که دقیق نظر وکړو نو زمانه د هېڅ موجود شي ارزښت یو مخېز له منځه نه وړي، طبیعت پوهان وایي چې ماده په مطلق ډول له منځه نه ځي او د تاریخ پوهانو دا خبره هم سمه ده چې یو شی په بشپړه توګه له زوال سره نه مخېږي؛ بلکې هر شی د زماني په اوږدو کې مختلفې بڼې اخلي. که انسان د خپل ځان په اړه فکر وکړي چې یو مهال تی خوره ماشوم وو او بیا هغه صورت له اوسني شکل سره پرتله کړي نو توپیر یې دومره واضح دی چې په هېڅ ډول د پټېدو وړ نه دی. دا وخت ممکن فکر وکړي چې دا دوه بېل انسانان دي، اما حقیقت دادی چې هغه ماشوم همدا لوی سړی دی خو زماني یې بڼه ور بدله کړې ده.

یو عرب شاعر د تاریخ د اهمیت په اړه وایي:

لَیسَ بِإِنسَانٍ وَلاَ عَاقِلٍ مَن لاَ یَعِي التَّارِیخَ فِي صَدرِهِ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَن وَعِيَ أَحوَالَ مَن قَد مَضَى أَضَافَ أَعمَاراً إِلَى عُمرِهِ

ژباړه: هغه هوښیار انسان نه دی چې په سینه کې یې تاریخ نه وي او که چا د تېرو احوال یاد کړل، نو ګواکې خپل عمر یې زیات کړ.

علم تاریخ په خپل ذات کې دومره ارزښت لري چې په اړه یې خاصې او عامې څېړنې وشي او له هر ډول ګټې پرته د تېرو انسانانو پر احوالو علم درلودل په خپل ذات کې هم ډېر ارزښت لري.که د انسان هدف ژوند وي نو په هره وسیله چې وي باید د تېر وخت په اړه پوهه تر لاسه کړي، که موږ هغه علم صرف نظر کړو چې د تېرو انسانانو د ژوند په اړه یې معلومات خوندي کړي نو کله به هم خپل هدف ته ونه رسېږو او موږ د تاریخ په ذریعه له خپلو تجربو سره د تېرو انسانانو تجربې ملګرې کوو، په ژوند کې پرمختګونه کوو او په دې ډول ګواکې خپل عمر هم زیاتوو.

تاریخ موږ ته له ماضي سره د اړیکې ډول هم راښیي او له نورو ټولنو و کلتورونو سره د اړیکو په څرنګوالي او اهمیت مو هم خبروي. علم ولې زدکوو، ځکه د شیانو معرفت ته اړ یو، نو اړتیا د علم په زدکړه کې اساسي شی دی همداشان د پرمختګ په برخه کې هم اړتیا اساسي ځای لري، عربي کې متل دی چې (الحاجة ام الاختراع) یعنې اړتیا ابتکار راوړي او پښتانه وایي چې مجبور ته غنبتلی مه وایه، دا پښتو متل عینن د لوړ عربي متل مفهوم بیانوي، کله چې انسان اړ شي نو فکر کوي او له هرې وسیلې په کار اخیستو خپله اړتیا پوره کوي. د ماضي له علم څخه موږ کولای شو چې ډېری اړتیاوې او حلالرې یې درک کړو. همداشان د تاریخ په اړه د معلومات را غونډول، د پېښو ذکر او یاد یې له موږ سره د حاضرو پېښو په تحلیل او شننه کې هم مرسته کوي، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستونزو په وړاندې حللار وړاندې کوي چې پرمختګ ته لار هـواروي. زموږ ژوند به هغه مهال ډېر بريالی وي چې له خپلې ماضي سره ژورې اړيکې وپالو، له تجربو يې ګټه واخلو او د يوه ښه استاد په صـفت يـې هر مهال لارښونو ته غوږ شو.

د تاريخ مطالعه د شخصيت په جوړولو کـې هـم مهمـه ده. د نـورو نيمګړتياوې چې تاريخ خوندي کړې دي که يې هر څوک ولولي نـو د خپل ځان په کمي هم بيا پوهېږي او د حللارې لټه به يې حتمن کوي. تاريخ د هر انسان لپاره ډېره غوره حافظه ده، خورا ډېر شيان يې موږ ته خوندي کړي دي چې په لوستو يې کولای شو ډېر څـه زدکـړو. تـاريخ زموږ هويت او ډېر نور څـه هـم خونـدي کـړي دي، کـه د يـوه انسـان حافظه خرابه شي نو حتمن يې ټول مريض بولي، نو که د يـوه ملـت او قوم تاريخ ضايع شي هغه ملت و قوم به هـم د خپـل تـاريخ پـه ضـياع ناروغ وبلل شي.

د تاريخ ګټه دا هم ده چې موږ ته د بشر ماضي تر يوه حده تشريح کـوي، څـومره چـې مـوږ مخکـې ځـو او د ډېـرو جـزي شـيانو پـه اړه معلومات تر لاسه کوو نو په استناد يې هم نن او هم د پرون خورا زيات شيان تشريح کېږي. د بشري ټولنو په اړه بيخي ډېرې پوښتنې همداسـې ناحل پاته دي او د تاريخ علم يې له موږ سره په ښه سپړونه او حل کې مرسته کولای شي. له دې امله نو د تاريخ په اړه ويلي شوي چې دا يـو اجتماعي ضرورت او صانع (جوړونکی) دی. اجتماعي ضرورت ځکـه دی چې د ټولنې په اړه ډېر څه را زدکوي او صانع له دې امله دی چـې د فرد او ټولنو په بدلولو کې اغېزناک دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاریخ د یوه رهبر پر شخصیت هم خپل اثر کوي، هغه رهبر چې تاریخ ګوري، د تېرو انسانانو له تجربو ګټه اخلي، د مشکلاتو په وړاندې د هغوی له حللارو سره خپلې نوې حللارې هم ملګرې کوي، د بریا رازونه یې کشف کړي او د خپل ژوند په اوږدو کې استفاده هم ځنې وکړي که یې امکان وو، نو دا کس به په خپله رهبري کې ډېر بریالی وي او خپلې ټولنې ته به ډېر څه په میراث پرېږدي او هم به د خپل ژوند مهال انساني ټولنې ته خدمت وکړي. د تاریخ همدې اهمیت ته په کتو نو دا وینا سمه ده چې وایي: تاریخ د ماضي او حال ترمنځ خبرې اترې دي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱۶

سرچینې:

۱/ التاریخ والمؤرخون، د حسین مؤنس.

۲/ التاریخ ومشاکل الیوم والغد، د محمد الطالبي

۳/ تفرج صنع، د عبد الکریم سروش لومړی چاپ

۴/ انسان، د علي شریعتي

۵/ درآمدی بر تاریخ پژوهی، د مایکل استنفورد

۶/ جامعه و تاریخ، د مرتضی مطهري

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تعلیم، مطالعې او عمل تجرید

تجرید عربي لفظ دی، موږ یې په عمومي ډول خپله محاوره کې کاروو؛ البته د مطالعې یا عمل تجرید زموږ په ټولنه کې یا نه شته یا د نشت تر کچې کم دی. تجریدي مطالعه او عمل دادي چې پر یوه خاص کار او ځانګړې فن تمرکز وشي. انسانان د خپل ژوند په لومړیو کی عمومیات یا کلیات زدکوي، کله چې یې عمر زیاتېږي، د زدکړو سویه یې لوړېږي او د تخصص درجې ته ځي نو له کلي او عمومي جزئي او خاص ته سیر کوي چې اخیر یې پر یوه خاصه نکته ټول تمرکز راټول شي. همدغه کار که په عملي بڼه وي؛ نو د عمل تجرید ورته وایي، که په مطالعه کې وشي د مطالعې تجرید او که تعلیم کې وشي د تعلیم تجرید یې بولي او دا د هر انسان لپاره اړین څه؛ بلکې له دې پرته پرمختګ او اختراع ناشونې ده.

پخوا چې به خلکو زیاتره عمومیات زدکول، نو هغوی چندانې اختراعات هم نه لرل. تر یوه کلي لاندې حتمي جزئیات وي، که یوڅوک د کلي د پېژندلو هڅه کوي باید جزئیات یې لومړی وپېژني او بیا د هغوی له خواصو معلومولو وروسته د کلي پر پېژندلو د توانیدلو شونتیا زیاتېږي، اما که جزئیات معلوم نه شي او د هر یوه ځانګړې پلټنه ونه شي له دې په صرف نظر کولو د کلي پېژندنه که څوک وړاندې کړي هم به مبهمه وي او هم به خاصه ګټه پر مرتبه نه وي؛ د دې په نسبت به د هغه چا معلومات او نظر ډېر د اعتبار وړ او حقیقت ته نژدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي چې د کلي تر جزئیاتو وروسته یې هم د جزي په اړه او هم د کـلي په اړه نظر ور کړی وي.

هر څومره چې تمرکز زیاتیږي په هماغه کچه د اختراع او ټولنې ته د نوي شي د وړاندې کولو شونیا ډېرېږي، تر اوسه مې د چا په اړه نه دي لوستي او نه مې اوریدلي دي چې د شلو علومو او فنونـو مـاهر و او پـه پلاني پلاني علم و فن کې یې دغه نوي کارونه کړي دي؛ اصلن د شلو علومو ماهر نه شته څوک چې ځان د ګڼو فنونو ماهر ګڼي حقیقت کـې تشې خبرې وي. په نننۍ نړۍ کې دا کار سخت ځکه دی چې د هر فن ساحه پراخه شوې ده او په ټوله معنا پر دې یوه ساحه غېږ راګرځول او ځان د مهارت تر کچې په پوه کول که ناشونی نه دی نو سخت کار خو له شک پرته دی.

د طـب پـه برخـه کـې مـوږ د یـوه انسـان د بـدن لپـاره پـه لسـګونو متخصص ډاکټران لرو، په ټولنه کې د دغه ډول حقیقت وجود خپله د عملي و تعلیمي تجرید اهمیت داسې پـه ګوتـه کـوي چـې انکـار یـې ناشونی دی.

دغه مهم ټکي ته نوره نړۍ په ډېره ښه توګه متوجې شوې ده، هغوی که د یوې موضوع په اړه څوک رغوي هم هر کاره نه راغواړي او نه یې نظر ته اهمیت ور کوي، بلکې د متخصص په لټه وي که یې د نړۍ پـه هر کونج کې پیدا کړ چې په هره ژبه یې پر دې موضوع خبرې کـولای شوای هغه ورته مشکله نه ده، دوی ترجمه کوي اما یو غیـر متخصـص کس رغول ورته ستونزه ده.

که دوه کسان عملن په سیاست کې ښکیل وي؛ یوه یې سیاست هم ویلی او عملي سیاست هم کوي، نو د ده رغـول نسـبت هغـه کـس تـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګټور دي او دی یې د هغه په پرتله وړ هم دی چې یوازې عملي سیاست کوي، ډېر امکان لري چې په دې برخه کې د عملي سیاست والا له تیوریکي پلوه له افلاس سره مخ وي، په عملي سیاست کې ممکن هغه یوازې په محلي کچه سیاستوال وي؛ خو هغه بل کس د سیاستپوه په توګه له نړۍ وال سیاست څخه خبر دی او په تیوریک لحاظ د نړۍ د سیاستونو په اړه معلومات لري چې تر څنګ یې د عملي سیاست محلي یا سیمه ییزه تجربه هم لري، نو طبعن به تر هغه بل د ده رغول هم ګټور وي او هم به یې مناسب شخص انتخاب کړی وي، دا قاعده که کلي نه وي نو پر اکثریت د تطبیق وړ ده.

که موږ په دې نظر یو چې ټولنې ته خدمت وکړو یا حد اقل ځانونه جوګه کړو؛ باید له کلیاتو او عمومیاتو ور شوه او له خپل ذوق او اړتیا سره سم د تخصص یو مسند د ځان لپاره غوره کړو چې په دغه وخت کې هم ځان د خدمت جوګه بللای شي او هم یې خدمت په ټولنه کې موثر واقع کېږي. هره خبره نوې نه وي او نه هره خبره پر اورېدونکو تاثیر کوي، ځوك چې له خپل زمان و مکان سره مناسب د خدمت ابزار ونه لري هغه به څه نوې خبره یا نوی کار وکړي؟ د نن عصر نوي ابزار د فنونو او علوم تخصصي کول دي چې له عمومیت او هر کاره ګۍ څخه باید ووزي. یوه بل مثال ته چې نن ښه سره لګېږي او مهم هم دی به راشم:

زموږ د دیني او شرعي متن علماء ولې د دین په اړه د یوه داسې تعبیر له افلاس سره مخ دي چې د مکان، زمان او ټولنې پر شرایطو برابر وي؟ ځکه دوی د دې برخې له حالاتو سره مناسب او لازمي ابزار نه لري؛ له پښې سره که د اهنګرۍ وسایل نه وي هغه به څه وکړای شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګیله هم نه ځني کېږي. زموږ دیني علماء که څانونه د دین او شریعت متخصصین بولي بیا یې باید له حالاتو، زمان او مکان سره د تطبیق مناسب فورمولونه هم زدکړه کړي، د هغه تعبیر وړتیا هم په ځان کې پیدا کړي چې وخت یې ځني غواړي که یې وړاندې نه کړي نو دیني ارزښتونه به په ټولنه کې د ملنډو شي او په دې برخه کې به ټوله پړه د هغه معبر پر غاړه وي چې لازم و مناسب ابزار یې نه در لودل خو بیا یې هم د یوه داسې ټولنیز کار د انجامولو اقدام وکړ چې نه یې وړتیا لرله او حتا نه یې دا فکر کړی وو چې دغه هر څه ورته لازم او ضروري دي. نن چې د نړۍ په هره برخه کې د دیني مفکرین شته خو موږ یې نه لرو، ستره وجه یې همدغه ده چې موږ یې ابزار نه دي تیار کړي، زموږ علماء تر اوسه د تجریدي عمل او تعلیم په اهمیت نه پوه دي او نه ارزښت ورته لري. تر هغو به له افلاس سره مخ یو چې دغه عیني شرایطو زېږولي ټولنیز جبري شرایط مو نه وي پوره کړي او دا قاعده ده چې شرط نفي شي مشروط بېخي وجود ته نه شي راتلای.

ټولنې ته خدمت هغو کسانو کړی دی چې د تجرید په اهمیت پوه شوي او عملي کار یې هم له دې ځایه پیل کړی دی، په انساني ټولنه کې باید د تخصص ساحې وټاکلې شي او هر متخصص د خپل فن په ساحه کې کار وکړي چې که نوی کار ونه کړي نو هغه زوړ له اسلافو راپاته چوکاټ خو حد اقل ونه شرموي، اما که څوک تجرید ونه کړي پر هغه پرمختګ او اختراع د طې ټکی دی بلکې د نورو ثابت شوي اصول او چوکاټونه به هم په شرمونو وشروموي. دا اوس یو بهترین اصل دی چې که څوک د خدمت چیغې وهي خو تجرید نه کوي، نو اصلن خدمت نه غواړي بلکې یوازې یې کار تر شعاره دی. راځئ تجرید تجربه کړو او بیا یې له ګټو څخه برخمن شو!

۲۰۲۰/اګست/ ۱۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ژباړې سختیا او پېچلتیا

له ډېره وخته ژباړې سره سر وکار لرم، څو کلونه مخکې به مې له اردو زیاتې ژباړې کولې، وطن ته په راتلو مې عربي ژباړې هم پیل کړې، خو په دې برخه کې چې مې څومره زیات کار کاوه همدومره متوجې کېدمه چې ژباړه حتا په ځینو ځایونو کې تر لیکنې هم سخت کار دی. ما د کرنتین په ورځو کې له عربي د یوه سخت متن سیرت ترجمه کاوه چې کله ناکله به یې د پښتو جملو جوړښت او سلاسیت دومره وخت راځخه اخیست چې که عادي ژباړه وای، نو څو مخونه به شوې وای، خو په دې وخت کې ما به یوازې یو مخ ژباړه په تکلف کړې وه.

د ژباړې ځینې سختۍ داسې دي چې لومړي سر کې ښایي ځینې کسان ورته متوجې نه شي، ورو- ورو چې له دې فن سره روږدېږي په پیچلتیا یې هم پوهېږي او اخیر په وازه خوله اعتراف کوي چې ځینې ستونزې یې لاینحل دي او د موري زوی نه شي کولای چې ژباړه دې په ټوله معنا د هغه اصلي متن گرده مفهوم په داسې ډول را ولېږدوي چې یو څوك یې ژباړه ولولي نو د ژباړې او هغه اصلي متن ترمنځ درځ ونهویني او لکه یو متن چې یې دوه ځله لوستی وي.

دا کار زما په اند د بشر له وسه وتلی دی، په څو دلایلو دا کار نه شي کېدای:

اول ژباړه لکه د کلتور ترجمه چې کوي، د انسانانو کلتورونه سره یو ډول نه دي، له دې امله که ژباړه کېږي نو کلتوري توپیر حتمي دی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې توپیر راپیدا کېږي نو حتمي خبره ده چې په ټوله معنا توپیر په اتحاد بدلول امکان نه لري.

دویم یوه ژبه له بلې سره فرق کوي، په یوه کې د موادو زیاتوب، د اصطلاحاتو خاصه او پر ځایه کاریدنه، ترکیبي جوړښت، د علمي او تخصصي ځانگو لپاره ځانگړي نومونه او اصطلاحات چې په خپل چوکاټ کې له ځینو ځانگړتیاو سره خاصه معنا افاده کړي، په بله ژبه کې دا ټول خصوصیات هیڅ امکان نه لري، له دې امله نو د ځینو ژبو ویونکي مجبورېږي چې د اصلي متن مفهوم د خپلې ژبې په لغاتو کې نه شي ادا کولای هماغه لفظ یې اخیستی وي او که ډېر ناانشنا وي تعریف یې ورسره لیکلی وي چې دا کار د ژباړې په خوند کې لخته ور وهي او خوند یې اوبه وړي او د اصلي متن سره یې فاصله کرار کرار زیاته شي او یو ډول بې ذوقي ورته لار پیدا کړي.

درېیم مهم ټکی دادی چې د لیکنې مهال چې لیکوالو په کومو احساساتو او عواطفو لیکنه کړې ده، دغه احساس او عاطفه یې مترجم نه شي درک کولای، دی چې په کوم محیط کې اوسي د هغه په ټوله معنا درک له ژباړن سر نه شي پیدا کیدلای، لیکوال چې په خپله لیکنه کې مطالب څنگه او په کوم ترتیب اوډي ممکن ژباړن یې په ټول هدف پوه نه شي، د هغه ځینې خاص اصطلاحات کیدای شي هغه د خاص وخت او خاص مکان لپاره کارولي وي چې ژباړن یې شوني ده درک نه شي کړای، دا ټول احتمالات چې په یوه ژباړه کې ځای کړې، نو بیا لوی واټن سره پیدا کوي چې په هیڅ ډول یې سره رانژدې کول ممکن نه دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم دلیل دادی چې د ژباړونکو ترمنځ جالب فرقونه شته، تکړه مترجمین دي خو د اصطلاحاتو په ژباړه کې د ځمکې او اسمان فرق کوي. ځینې د بلې ژبې اصطلاحات داسې ترجمه کوي چې لوستونکی د هغه صلي متن چاپېریال ته نه بیايي بلکې د ژباړونکي محیط دربانديې گوري؛ نور بیا همدې اصل ته پام کوي چې د لیکوال لیکنه باید داسې ترجمه شي چې د هغه د چاپېریال خیال پکې وساتل شي څو لوستونکی د لوست مهال د هغه چاپېریال له ځان سره انځور کړي او هلته د هغه په سیمه کې په گښت ورسره وتلی وي.

پنځمه خبره داده چې په یوه متن کې د الفاظو د ځای بدلون معنا ته حتمي تغییر ور کوي چې ښايي کله بیخي لوی توپیر وي، دغه ټکی هم د ژباړوونکو ترمنځ باوري نه دی چې دوی به د ځای او مکان په بدلون سره د یوه لفظ کومه ترجمه انتخابوي؟ په دغه کار کې ممکن ځینې ژباړونکي له هغه اصلي مفهوم څخه لرې ولاړ شي او هغه څه چې لیکوال یې غواړي ووایي دی یې بیخي سرچپه خبره وکړي چې د اصلي مطلب پر ګیډه تر ناستې وروسته به نو لوستونکی د هغه اصلي متن خوند ډېره ځنې ووینې.

نتیجتن زه دې پایلې ته رسېدلی یم چې ژباړه څکه تر لیکنې سخت کار دی چې په لیکنه کې دې فکر خپل وي که تحقیقي لیکنه وي که طنزیه او که هره یوه، خپل قلم دې په خپل لاس کې دی چې په یوه عبارت دې خبره پر طبعه برابره نه شوه په پل یې ولیکه او لس واره یې رنګه کړه بیا یې په مختلفو الفاظو ولیکه؛ مګر په ژباړه کې ته یوه لار لرې چې پر همدې نری لار دې تلل حتمي دي دا چې په څغاسته پر ځې، پیاده مزل کوې، په ګونډو پر تیرېږې او که پر څخېږې دا نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبارن تر مسلکیتوب، پر دواړو ژبو مهارت، د متن دقیق فهم او احتیاط ته په کتو له یوه تر بله ډېر زیات توپیر کوي.

بناءن ژباړه د هر کس و ناکس کار نه دی، که د علمي متونو ترجمه کیږي، نو له مسلکي کسانو ماسیوا که یې نور بازاري کسان کوي، تر دې دا ښه ده چې هغه کتاب او متن اصلن ترجمه نه شي. د خلکو خو به په ذهن کې وي چې دغه علمي کتاب نه دی ترجمه شوی یو تکړه ژباړن به پر پېښ شي او تر یوه حده به یې حق ور ادا کړي؛ دا کار هغه څوك کولای شي چې هم مسلکي وي، هم یې متن لوستی وي په جګېدل نه بلکې په نو زي، پر دواړو ژبو د کمال تر اندازې مهارت ولري او د لیکوال له کلتور سره اشنا وي که اشنا نه وي نو هغه سخت ځایونه چې دی یې د مفهوم په اخیستلو کې شك لري، په دغو ځایونو کې د لیکوال له کلتور سره اشنا شي چې له هغه ځایه دقیقه معنا ورته پیدا کړي او اشتبا ونه کړي.

یوه خبره چې زه له ډېره ورته وخته ورته متوجې شوی یم هغه له ژباړې ژباړه ده؛ زما په اند دغه کار که ونه شي ډېر به ښه وي، ځکه د دویمې یا درېیمې ژباړې فاصله له اصلي متن سره زیاتېږي چې فرقونه یې له اصلي مطالبو سره حتمي دي او یو ډول له لیکوال سره خیانت دی، له دې امله چې هغه اصلي متن نه شته ممکن ژباړن په ځینو ځایونو کې تیروتی وي، د خپل چاپېریال تر دومره اغېز لاندې راغلی وي چې د لیکوال سبك یې نه وي رعایت کړی او هر څه یې د خپل کلتور په قالب کې اچولي وي چې له دې متنه ژباړه بیا له اصلي متن سره فاصلې ته لار جوړوي او هغه اصلي مفاهیم امکان لري چې په سم ډول یې حق ادا نه شي؛ یا د اصلي متن اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

مناسب اصطلاحات نه شي پیدا کولای چې د اصلي مفهوم په رسولو کې خنډونه ایجادوي. ما خو دغه ډول ژباړې لیدلې دي چې زیاتې تیروتنې پکې تر سترګو کېږي.

د قران کریم ژباړې همداسې ناخبره، بې مسلکه، پر ژبو مهارت نه لرونکو او د عربو له کلتوره پردیو کسانو کړې دي چې د خلکو یې د الله له کتابه خوا ور توره کړه. له قران کریمه د اختلاف یو لوی لامل دادی چې د قران له کلتور سره خلك اشنا نه دي، د هغه کارولې ژبه چې عرب څنګه او په کوم ځای کې کاروي دوی نه دي په خبر، پر خپل کلتور او ژبه یې قیاسوي چې ګڼې ستونزې ځنې پیدا شوې او دغه ابهام بیا له جهالت او ځایي عنعناتو او محلي کلتور سره لاس یو کړی دی او انسانانو ته یې دومره مشکلات ایجاد کړي دي چې تر دوو سپوږمو یې راوستلي دي.

یوه ډېره جالبه ژباړه چې اوس رواج شوې ده او بیخي زیاته هم ده هغه د سیاسیونو د کتابونو ژباړه ده چې هم لوستونکی خندوي او هم یې ژړوي. د ژړا ځای دادی چې مال پر مصرفېږي، د خلکو وخت نیسي او خلك فکر کوي چې اصل شی راته رسېدلی دی خو هغه له مصارفو سره ناسم شی له بده مرغه ورته رسیدلی وي. خندا بیا د ژباړونکي پر ژباړه سړي ته ور شي چې وه ملا وروره! روښانه متن دې سره پیچلی دی او یو داسې کروت دې تر جوړ کړی چې نه ولاړه اوس ستا خوښ شي او نه زما، که دې دومره د کتاب په متن سره نه خلاصېدای، له موضوع یې ناخبره وې، له کلتور او محیط سره دې هیڅ بلدتیا نه در لوده نو دې څه کاوه خو یو بل اسانه کتاب به دې انتخاب کړی وای؟ دغه بازاري ژباړې موږ ته په سرخوږي اوښتې دي او که

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمې نقد نه شي او دغه لوی نومي ژباړونکي په سم ډول ونه ټکول شي نو بازار به دغه ناسمې ژباړې پر سر واخلي او له خلکو به د سمو و ناسمو ژباړو او کتابونو د انتخاب لار ورکه کړي هسې هم زموږ کهول نوی پر مطالعه راغلی دی او که دغسې بې لارۍ په دې میدان کې رواني وې نو ژر به خلک له کتابه او ژباړې تور زړي شي چې بیا راماتول به یې هم زیات زیار وغواړي او هم زیات وخت. د فن ماهرین باید لاس تر زنې نه کېني، په دې میدان کې د نقد دغه تشه باید ژر ډکه کړي او د بازار د خرابېدلو مخه ونیسي. موږ به خپل کار ته د دین په ساحه کې دوام ورکړو او د ژبې ماهرین و پر ژباړه نظروال دې دغه میدان ته ور شي چې ډېره اړتیا یې محسوسېږي.

۲۰۲۰/سپټمبر/۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاینه او نقد

ځوك په ښو یادول، دا كه تش الفاظ وي یا هم مادي یا معنوي څه ورسره وي، ستاینه ده، نقد د ناسم عمل/وینا غندل دي. كه څه هم نقد مثبت او منفي دواړه اړخونه لري، خو دلته یې یو اړخ مطرح دی.

په انساني ټولنه كې كه له ستاینې او نقد څخه هر یو كم شي، ټولنه زیان ویني؛ بشري ټولنه په هر حال كې دواړو ته اړتیا لري، كه ستاینه ونه شي، پر یو كار تشویق به نه وي، هڅونه به نه وي، كارونو او ابتكاراتو ته به خلك زړه ښه نه كړي، بل لور ته كه نقد نه وي، ټولنه به اصلاح نه شي. نقد د یوه شخص او ټولنې دواړو لپاره د اصلاح ښه لار ده، یو كس د خپلو كارونو مكمل جاج نه شي اخیستلای، هغه خپلو كارونو ته له یوې زاویې ګوري او نور كسان له بلې، له دې امله یې نقد د كار/موضوع نوور ابعادو ته پام كوي، په همدې بڼه ټولنه هم ده، په یوه ټولنه كې ناسم رواجونه او كارونه كیږي، كه د ټولنې هوښیار خلك د هغې ټولنې دا كارونه او رواجونه نقد نه كړي، په هغه ټولنه كې به اصلاح را نه شي.

البته د بل پر كار ستاینه، یا هغه كار چې بیخي شوی نه وي اما خلكو ته دورغ وویل شي چې هغه كار ما كړی دی، او له خلكو د ستاینې هیله لري، دا شرعن او اخلاقن ناسم عمل دی، قران كریم وایي:

{وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ}.[آل عمران: ۱۸۸]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او دوی خوښوي چې پر هغو کارونو یې ستاینه وشي چې دوی نه دي کړي، نو له عذابه د دوی د ځان خلاصونې په اړه ته بې فکره اوسه.

انساني وجدان دا نه مني چې د بل په خولو شوی کار دې زه ځان ته منسوب کړم، یا دې خلکو ته دوکه ورکړم، هغه کار چې نه وي شوی، زه دا په فکر کې ور کړم چې کړی مې دی، په یوه کې د بل انسان حق تلفي وشوه او په بل کې دورغ وویل شول، چې دواړه د اخلاقیاتو له مخې ناسم کارونه دي.

په دواړو کې تر حده زیاتوب د بشري ټولنې او شخص په زیان دی، نه به په ستاینه کې مبالغه کېږي او نه به نقد تر اندازې زیات وي؛ تر اندازې زیاتوب یې په دې معنا چې که نقدیږي هم باید د کړي کار د ناسموالي په تناسب وشي او که ستاینه وي، بیا هم عمل په نظر کې نیول کېږي، دومره شاباش یو چا ته په کار دی چې څومره یې عمل کړی وي، کله یو څوك یوازې د خولې په کلیمو کفایت وکړي، کله یوازې کلیمې او جملې کفایت نه کوي، باید ډالۍ ور کړل شي، ځینې وختونه یې ستاینې ته غوندېه ونیول شي، دا هر کار د هغه کس د کړو خدمتونو په تناسب باید وشي، نه تر زیات وي او نه تر کم.

د کلیمو په برخه کې به تر خپله وسه هڅه کېږي چې مبالغه امیزه الفاظ کار نه شي، لکه: بې مثاله شخص، د ده په شان نه بل شته نه پیدا کېږي، دا ملت به بل داسې کس پیدا نه کړي، بې شمېره کتابونه یې لیکلي دي، بې حسابه خدمتونه یې دې قوم ته کړي دي او داسې نور.

د صفاتو په برخه کې به یې یوازې هغه صفات یادېږي چې په هغه شخص /ټولنه کې وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ټولنه کې له بده مرغه له ډېره وخته د ستاینې ډېر افراطي شکل رواج شوی دی، تاسو به د یوه دیني عالم په اړه زیات ځایونه اورېدلي وي یا به واورئ چې کله یې د وینا لپاره انانسر-ور غواړي، شیخ الحدیث والتفسیر، جامع المعقول والمنقول، فرید العصر- وحید الزمان، ترجمان المذهب، مجاهد، مرشد، استاذ العلماء والمجاهدین حضرت مولانا پلانی صاحب.

ښه دې پېږو ته څه اړتیا ده؟ که یوازې اول دوه صفات یې را واخلو، چې هم محدث دی او هم مفسر، نو زموږ د وخت او سیمې پر علماؤ خو بیخي درانه دي؛ بلکې تر موږ وړاندې او د نورو سیمو پر عالمانو هم دواړه درانه دي. په قران کریم کې د تاریخ بحثونه شته، ټولنیز موضوعات دي، دیني او شرعي احکام دي، له کاروبار سره تړلي مسایل یې بیان کړي، د کائیناتو د پیدایښت په اړه رغبدلی، میتافزیک مسایل یې را خیستي، د عبادت او عقایدو موضوعات پکې شته، د قران د فصاحت او بلاغت چیلنج پکې راغلی او ګڼ نور بحثونه، یو څوک که مفسر کېږي، که په دې هره برخه کې متحصص نه وي، نو داسې خو به هم نه کوي چې د هرې موضوع په اړه یوازې د بل پر شوې خبره د ده اتکا وي او دغه کس ته بیا موږ مفسر هم وایو؟!

تر دې که تېر شو، د حدیثو برخه را واخلو، نو لومړی خو د حدیثو کتابونه خورا ډېر دي، د حدیثو شمېر لکونو ته رسېږي، موضوعات یې ډېر دي، نژدې د ژوند د هرې برخې په اړه روایات پکې شته، د اصولو بحث یې یوه لور ته ګران دی او د حدیثو ترمنځ تطبیق، پر صحت او سقامت یې اختلاف، د زرګونو راویانو شتون، په دې برخه کې د باورونو بحث بېل دی چې د چا روایت ومنل شي او د چا دا رد شي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور ډېر بيخي ډېر بحثونه، موضوعات او ابعاد شته چې دلته يې يادول اړين نه دي؛ که د انسان ژوند را واخلو او بيا زموږ ستونزو ته نظر وکړو، نو زما په اند هغه څوك چې هم مفسر- وي او محدث، د دې دواړو برخو به يې يوه هم په سر نه وي رسولې.

له دې ور هاخوا، نو جامع المعقول والمنقول، بيا تـه سره لگـوه! دا نور القاب يې پر همدې قياس کړئ.

له دې قشره هاخوا که د ټولنې د نورو اقشارو ته پام وکړو، دلته هـم په ستاينه کې افراط کېږي، مثلن: د يوه ليکوال په اړه که وويل شي چې ډېر زيات کتابونه يې ترجمه کړي او ليکلي دي، له دې امله نو د نړۍ د تکړه ليکوالانو او ژباړونکو لقبونه و نومونه ورته کارېږي؛ اما کـه د کـار کيفيت او ټولنې ته پر گټه يې فکر وشي، نو د ستاينې پر ځای بايد يـو څه ټکول شوی وای. نوم اخيستل به يې مناسب کار نه وي!

يوه خپرندويه اداره چې ډېر کتابونه نشروي، که له دې امله د ستاينې وړ وي چې زيات کتابونه يې چاپ کړي وي، بيا خو سمه ده، اما که د ټولنې گټې، د کار کيفيت، په کتابونو کې شته پيغام او نورو ابعادو ته يې فکر وشي، نو بيا د ډېرو پر ځای به يې بيخي کـم پـه سـتايلو ارزي. د کتاب د ژر چاپ لپاره، يو کتاب په څو کسانو ژباړي، بيـا پـه ډېـر لنډ وخت کې هغه کتاب چاپ ته چمتو او بله ورځ په بازار کې وي، يعنې که يو کتاب په امريکا کې چاپ شي، يوه اونۍ وروسته همدلته زموږ په هيواد کې د هغه پښتو بڼه زموږ په لاس کې وي، د دې د کيفيت به څه حال وي؟ داسې يو کتاب چې پر سياسي، اقتصادي، کلتـوري، نظـامي او نورو مسلو يې بحثونه کړي وي، د ليکوال ټولنه يې له موږ لـرې هـم وي، زموږ په ټولنه کې داسې تکـړه ژبـاړونکي چـې هـم پـر دې يـادو

(c) ketabton.com: The Digital Library

موضوعاتو د ژباړن په توګه برلاسی وي او هم دې د لیکوال له کلتور او ژبې سره اشنا وي، ډېر کم دي، نو په یوه وخت کې دومره ژباړونکي، چې پر دې معیار پوره وي، له کومه شوو چې یو کتاب ترجمه کړي؟ بیا یې داسې تکړه ایډیټر پیدا کړی وي چې هم د دې ژباړونکو سبک یو ډول کړي او هم ترجمه له اصل کتاب سره وګوري، دا کارونه په دومره لنډه موده کې وکړي چې یوه اونۍ کې د کتاب ترجمه، ایډیټ، ډیزاین او چاپ چارې ټولې پای ته ورسېږي؛ دا که ماشینان نه وي، فکر نه کوم چې د انسانانو په وس دې پوره وي، اما زموږ خلک، لیکوال او ژباړونکي دغه بې معیاره کتابونه هم ستایي، خپرندویه اداره/ادارې خو بیخي د ستاینې وړ دي.

که د شاعرانو په اړه فکر وکړو، پر ټولنیزو رسنیو یو شاعر خپل شعر خپور کړي، بس زموږ زیاتره کسان که په شعر له فني اړخه پوهېږي که نه، ورته لیکي: ډېر ښه، بیخي اعلا، جالب دی، افرین دې وي، خوند دې په کړی. په داسې حال کې چې نه به دا ستایونکي په شعر پوهېږي، نه به د هغه شعر له فني اړخه ډېر جالب وي او ټولنې ته د پیغام کیسې به یې نه نو کوو. ښه څه اړتیا ده چې ناحقه د یو شي/شخص ستاینه کوو؟ که له هر یوه پوښتنه وشي، چې ولې جالب دی؟ حیران به شي چې څنګه ځواب در کړي.

که د کور چاپېریال ته راشو، په کور کې مشران کشران څنګه ستایي؟ زه یوه روځ د خپلوانو کره ورغلی وم، یوه مولوي صاحب د خپلو دوو زامنو ستاینه راته کوله، د مشر زوی په نسبت یې کشرـ ډېر وستایه، ان داسې خبرې یې وکړې چې مشر به حتمن زموږ د ټولو په مخکې د کمترۍ احساس کړی وي. زموږ ستاینې داسې وي چې دوه کسان په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقابله کې سره راولو، یو د بل ضد ته یې دروو، زما په ستاینه د هغه بل کس له دې ستایل شوي کس سره کینه پیدا کېږي.

دا د ستاینې ناسمه طریقه ده، د ستاینې ډول ډېر مهم دی، د کلیمو پر ځای کارول اړین دي، زیاتوب به پکې نه وي، که یو څوك تر خپل حد زیات وستایل شي، دا ښه کار نه دی، خو که د کار په تناسب کم وستایل شي، زما په اند به پروا نه کوي. ناحقه او بې ډوله ستاینې هم د ټولنې د خرابېدو سبب کېږي او هم د اشخاصو. زموږ ملت ته د غیور، مجاهد، ښه مسلمان، د زبرځواکونو ماتونکي القاب ور کول کېږي، خو هغه کارونه چې په همدې ملت کې ترسره کېږي، په شریعت کې حرام وي، اخلاقً ښه نه وي، په قانون کې ممنوع وي، هغوی ته بیا څوك ګوته نه نیسي؛ دا بې انډوله ستاینه ده، پایلې به یې هم داسې سرچپه وي لکه زموږ د ټولنې.

نقد مو هم عینن د ستاینې په شان دی، که یو څوك زما ملګری وي، ستاینه یې تر حد زیاته کوم، که زما د کورنۍ وي، هر څه یې بولم، البته که د داسې کورنۍ وي چې زما ورسره جوړه نه وي، یا زما ملګری نه وي، بیا یې افراطي غندنه کوو. موږ ټولو ته د مسلمانانو په صفت د قران کریم دا هدایت دی:

{يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ} [النساء: ١٣٥].

ژباړه: اې مومنانو! د الله لپاره په شاهدۍ کې له پوره انصاف څخه کار واخلئ، حتا که ستاسو پر خپلو ځانو، مور و پلار او خپلوانو وي.

زموږ د ټولنې یو کس چې خلکو د بوتل لقب ور کړی وي، بلکه ورځ اتل وي، یو څه وخت وروسته بیا د اتل له درجې را کښته شي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

غندي يې او افراطي نقدونه پر کېږي، ان هغه کسان يې هم کوي چې د هغه د کار په نوعيت به نه پوهېږي، پر يوه داسې کړنه به يې نقدوي چې دی به يې په اړه هيڅ نه پوهېږي. ما په کليوالو سيمو کې يو داسې بزگر ليدلی چې نه زدکړې لري، نه تجربه، نه يې نور هيوادونه ليدلي، البته د سياست په اړه به يې خبرې کولې، ولسمشران به يې پړه بلل، يوازې د خپل هيواد ولسمشر هم نه؛ بلکې د نورو هيوادونو مشران به يې هم ملامت کړل.

په نقد کې مبالغه زموږ په ديني قشر کې هم ډېره ده، هغوی نقد تر ډېره حده نه کوي، سمدستي يې د اسلام له ليکې باسي، دا ډېره افراطي ډول دی. يو څوک بايد د هغه د کړنې په اندازه نقد شي، معقول نقد به وي او دليل و توجيه به لري، نقد بايد د دې سبب نه شي چې چپه پير وکړي، تر حد زياتوب يې زياتره وخت د چپه پير کولو سبب کېږي.

ماشوم که يو ناسم کار وکړي، موږ ورته وايو ټمبله، د يوې خوا نه يې، ښه يې سپک کړو. که مشر د اوبو گيلاس چپه کړي، د کور بل مشر غړی ورته وايي، پروا نه کوي، باران به وشي، که ماشوم دا خطا وکړه، ټول يې سپکوي، ملامتوي يې، ناسم نومونه ورته يادوي، حتا وهي يې هم. داسې يو بام دوې هواوې دي!

اصلن په ستاينه او نقد کې د اعتدال لپاره معتدلو خلکو/ ټولنې ته اړتيا ده، موږ ډېرو جنگونو، فقر، بې کاره رواجونو، بې علمۍ او گڼو نورو عواملو زموږ د ټولنې لويه برخه له نارمل حالت څخه ايستلې ده. پر ټولنيزو رسنيو د يوې جنجالي موضوع د شاربلو مهال زموږ د ټولنې دغه حالت انسان ته ښه معلومېږي. له خپل دريځه هاخوا د مخالف

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکر خبرې نه شو زغملای، حتا ځانونه له پوهنتونو فارغ بـولي، مگـر د مخالفت مهال به دومره را ټيټ شي چې انسان ورته حيرانېږي.

په نقد او ستاينه کې افراط کول، بدې پايلې لري، زموږ ټولنه له دې رنځه کړېږي، په دې اړه ډېر کار ته اړتيا ده، که ووايم چې پيـل دې لـه کورنۍ تربيې او د تعليمي ادارو له چاپيريال، نصـاب او د تـدريس لـه ميتوده وشي؛ نو زما په اند پر ځای خبره به وي.

۲۹/۱/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افکارو غلا

د بشر په تاريخ کې د علم او افکارو غلا خورا اوږده مخينه لري، اوس چې د افکارو او علم د ليږد وسايل زيات شوي دي نو د غلا دې ډول کې هم زياتوب راغلی دی. د پخوا په نسبت اوس مهال د نړۍ مختلفې مشهورې ژبې د زياتو خلکو زده هم دي. په خواله رسنيو کې بيا د خلکو افکار زيات کښته پورته کيږي او د غلا زمينه يې هم خلکو ته مساعده کړې ده. خو دا يو بد او کرغيړن عمل دی، د افکارو غلا څه ده؟ په اړه يې خورا ګڼ تعريفونه وړاندې شوي دي، زه يې دلته يو مشهور تعريف کوم:

د بل افکار د اصلي سرچينې له ذکر پرته د ځان په نوم خپرول؛ د افکارو غلا ده؛ ليکل او نه ليکل يې شرط نه دي.

ځينو کسانو په تعريف کې دا هم اضافه کړي چې د بل ترکيبونه، اصطلاحات او کليمې د هغه له نوم پرته راوړل ادبي يا د افکارو غلا ده. که دا تعريف ومنو نو بيا بيخي ډېر کسان د ادبي غلو په ليست کې داخليږي. اما زما په اند ترکيبونه، اصطلاحات او کليمې د ټولو مشترکات دي، له دې امله به يې په کارولو کې ستونزه نه وي او بل د يوې اصطلاح، يا ترکيب يا هم کليمې هغه لومړی پنځونکی ژر نه شي پيدا کېدای چې خلک يې په خپلو ليکنو کې هغه ته نسبت وکړي له دې امله هم د اصلي سرچينې له ذکر پرته د دې استعمال زما په ګومان باک نه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څه هم د ټولنیرو پدیدو په اړه یو تعریف نه وي، بلکې ګڼ تعریفونه یې کېږي خو زما په اند یې تر ځینو تعریفونه دا تعریف غوره او جامع دی. په نیټ کې یې ما ځینې تعریفونه پیدا کړل چې یا خورا اوږده ول یا هم بیخي مختصر، هلته د زیاتو تعریفونو تر لیدو وروسته د دې پاس تعریف الهام مې تقریبن له هغو واخیست.

دا غلا په ټوله نړۍ کې رواج ده او له نن څخه مخکې هم مشهور کسانو دا غلا کړې ده او نن یې هم مشهور کسان کوي. حتا داسې کسان چې د هغه په نوم بازار ته راوتلی کتاب چې اصلن د بل کس وي میلیونه نسخې خرڅ شوی هم دی، مګر تر دې هر څه وروسته ثابته شي چې کتا ب د هغه نه وو بلکې د بل کتاب یې په ځان پسې تړلی و.

زموږ په ټولنه کې هم ځینې کسان دا کار کوي. زما یو خوریی وو چې په فیسبوک کې یې تر خپلې سویې لوړې خبرې لیکلې. ما یوه ورځ ټلیفون ور وکړ چې دا لیکنې له کومه کوې؟ لومړی یې ځان داسې ونیو چې زه پوه نه یم ستا هدف څه دی؟ بیا مې په واضح ډول ورته وویل چې د فیسبوک لیکنې دې له کومه کوې؟ دا خبرې ستا تر سویه لوړې دي او ته له دې سره چې لیکې یې، هم کېدای شي پرې پوه شوی نه یې؟ کرار یې راته وخندل، بیا وویل: له ما سره یو کتاب دی چې د پوهانو خلکو خبرې یې را ټولې کړې دي، له هغه کتاب یې لیکم. ما ورته وویل: داسې مه کوه، د هر چا خبره چې لیکې یا د هغه کس نوم ور سره لیکه یا هم په دوو لیندیو کې یې لیکه چې خلک پوه شي دا وینا ستا نه ده. ځکه په دې ډول خلکو ته بدنامېږې؛ که سبا در سره مخ شي یا هم نورې فیسبوکي لینکې دې وګوري نو دستي دې حقیقت ورته معلومېږي او بیا دې په خبره خلک باور هم نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو بل وخت مې بیا اخښې همداسې کول، زموږ له کوره یې کتابونه وړي وو او له هغو کتابونو یې بسته پاراګراپونه غلا کول او په خپل نوم یې نشرول. بیا مې یو مهال ورته وویل چې دا کار ښه نه دی، خلک تا پېژني داسې مه کوه چې د کتابونو خبرې په خپل نوم خپروې. وروسته یې دا کار لږ کړ خو ختم یې نه کړ.

یو بل کس مې پېژاند چې د نورو بسته کتابونه یې په خپل نوم چاپول. یو چا راته ویل ماته یې یو کتاب راکړ چې دا راته ترجمه کړه. کله چې مې کتاب تر سل زیات مخونه ورته وژباړه بیا یې بل راکړ چې دا هم تر دا په ښه شوي ځایه ترجمه کړه. ما دا کار هم ورته وکړ او خپله مزدوري مې ترې واخیسته، مګر بل ورځ که ګورم هماغه ترجمه یې سره ور وړې وه او د کتاب په منځ کې یې ځینې خبرې خپلې هم کړې وې، کرار یې پر دا پښتې لوی خپل نوم له غټو القابو او تخلص سره لیکلی وو!!!

اروانښاد پېروز هم یوه ورځ راته ویل چې د (قران او ساینس) په نوم ده یوه لیکنه کړې وه، بل وخت که ګورم زما لیکنه په یوه اخبار کې د بل کس په نوم نشر شوې ده. بیا مې هغه ته مسیج وکړ چې زما لیکنه دې ولې په خپل نوم نشر کړې ده؟ د ده په ټکو چې هغه خپله غلطي ومنله او له بخښنې سره یو ځای یې ځینې عذرونه هم بیان کړل. ده ویل ما هم ږغ ورته ونه کړ چې ځه خپله تېروتنه منې.

د مولانا وحید الدین خان په نوم یو افغاني الاصله هندی عالم دی چې د دین او ټولنیزو مسلو په اړه یې ځینې ډېرې جالبې خبرې کړې دي. له ماسره د هغه ډېر کتابونه دي او کله ناکله به مو د هغه په نوم دهغه وړې لیکنې نشرولې او له دې سره مو د هغه ځینې کتابونه او یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسير هم ترجمه کړل، مګر بل وخت که ګورم يو کس زموږ ترجمه شوې ليکنې په خپل نوم خپروي. نه يې زموږ د ژباړې يادونه کړې ده او نه يې د مولانا وحيد الدين نوم اخيستی دی او دا هر څه يې هوبهو په هغه بڼه نشر کړي دي چې موږ ترجمه کړي وو؛ دې کس دومره لوی جرأت کړی وو چې په ډېره مېړانه يې پر خپل وال دا پردي افکار نشر کړي وو او ده غريب يې د ژباړې زحمت لا هم نه وو کړی دا خو پرېږده چې د افکارو توليد دې وکړي.

ما له ځان سره فکر وکړ چې دا کسان تر خپلې سويې لوړې خبرې نشروي، نو که هر هوښيار انسان ور سره مخ شي د ده دوکه سمدستي معلومولای شي، ځکه دی په خبرو کې خپله علمي ذخيره او وړتيا دستي ورته ښکاروي او هغه پوهېږي چې پر وال دې نشر شوې ليکنې خپلې نه بلکې د غلا دي. دا کسان هم اوس ځانو ته بدنامي پرېږدي او هم په تاريخ کې.

يو بل مشهور ليکوال او سياسي رهبر بيا پېژنم چې د افکارو غلا خو يې له وخته کوله اما داسې کارونه يې لا هم وکړل چې له عربي ژبې يې د قراني قسمونو په اړه يو کتاب ترجمه کړ او په پښتو کې يې خپل نوم پرې وليکه چې ګواکې دا ابتکار ده کړی دی. نادره دا ده چې په خپل تفسير کې يې هغو تفاسيرو ته يا ريفرينس نه دی ور کړی چې ده غلا ترې کړې ده يا يې هم يو يا دوه ځايه مازې ياد کړي دي. په دې ډول غواړي خلکو ته څرګنده کړي چې ده له پخوانو زړو تفسيرونو استفاده کړې ده او دا نوي ابتکارات يې ټول خپل دي. مګر ما ته د لوست مهال معلومېدل چې دا افکار يې له چا اخيستي دي او هغه يې له کومه يوه پټ کړي؟ حتا د خپل تفسير نوم يې لا له يوه بل اردو تفسيره

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترجمه کړی دی؛ زه دا نه وایم چې نن به خلک هغه تر مرګ را ونیسي، مګر پر دې کتابونو به یوه ورځ حتمن یو څوک څېړنه کوي، ممکن د نورو ژبو له تفسیرونو سره یې ښه په خوند وګوري او په دې راز پوه شي چې دا افکار له کومه ځایه غلا شوي دي؟ ان د هغه کتاب یا مولف نوم هم نه دی ذکر شوی. په غلا کې نو دا د خپل ماډل نمبر ون غلا ده چې نه له یوه کتابه شوې ده نه له دوو، بلکې خورا ډېر کتابونه یې پسې کتلي او تر استفادې وروسته یې نه د کتاب حواله ور کړې ده او نه یې د لیکوال نوم یاد کړی دی. ما له دې کتابونو سره ځینې ځایونه مقایسه(پرتله) کړل ان ټکي په ټکي یې هغه ځایونه را ترجمه کړي وو، له ماسره نژدې ځینو کسانو ته مې وښودل چې ګورئ خلک څومره په سپین سترګۍ د نورو افکار غلا کوي، یو کس خولې توی کړی، مطالعه وکړي، وخت ور کړي او ځان سترې کړي بیا د خلکو د خدمت لپاره یو ګټور شی نوشته کړي، مګر بل ظالم راولاړ شي د هغه ټوله خواري په اوبو لاهو کړي او د هغه افکار په خپل نوم نشر کړي. هغه تر دومره خواریو وروسته اقلن د دې حق هم نه لري چې نوم یې یاد شي یا یې کتاب ته حواله ور کول شي؟!

دا کسان به حتمن یوه ورځ رسوا کېږي او د خپل دې کرغېړن عمل سزا به ګوري، سزا یې نو دا نه ده چې فزیکي تکلیف ور کړل شي یا مالي جریمه ترې واخیستله شي بلکې له افکارو به یې خلک ډډه وکړي او د یوه لیکوال یا مفکر پر ځای به خلک د یوه غله او خاین په سترګه ورته وګوري.

زما په ګومان که یو څوک په خپله خواري یو کتاب لیکي دا تر هغو لسو کتابونو ښه دی چې د بل افکار د هغه د نوم له یادونې پرته پکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای پر ځای کړي. کتابونه موږ ته معلوم دي چې نن يې ليکوالانو تـه ميليونه پيسې ور گټلې دي، دا مطلق اوس مال بلل کېږي او څوک چې له بل کس څخه مال غلا کوي، نو د قـانون، اخلاقـو او ديـن لـه اړخـه مجرم دی چې که په دې دنيا کې عذاب ونه گوري اخرت کې به حتمن عذاب ور کول کېږي. ليکنه چې هر څـوک وکـړي دا د هغـه شخصي-ملکيت دی او د هغه د شخصيت و علميت استازولي کوي، نو کـه بـل څوك د هغه کس ليکنه غلا کوي د هغه ملکيت ترې وړي چې حق يې نه لري او بل د هغه کس شخصيت هم ترې غلا کـوي چـې دا يـو ډېـر نااخلاقي او له انساني چوکاټه وتلی عمل دی.

د افکارو او کتابونو د غلا توريوازې زموږ په زمانه کې پر خلکـو نـه لگېږي بلکې په تېر وخت کې هم مشهورو او نومورو کسانو دا کارونـه کړي دي، يو څو مثالونه يې د تاريخ له مشهورو کسانو دادي:

ياقوت حموي په خپل کتاب الارشاد کې وايـي چـې لـه پـلاره مـې واورېدل ويل چې د خپل پلار خط مې وليـد هغـه کښـلي وو چـې پـه بغداد کې مې له ابو الحسن بـن الطبـوري څخـه واورېـدل ويـل يـې: د خطيب بغدادي زياتره کتابونه د ابو عبد الله محمـد بـن علـي الصـوري نومي کس دي ماسيوا د بغداد له تاريخه.

همداراز د مشهور عالم جلال الدين سيوطي په اړه راغلي دي چـې هغه هم د خپل وخت له مشرانو علماؤ زيات کتابونه غـلا کـړي دي. د ده په اړه ويل کېږي چې له ابن تيميه يې د تحريم المنطق په نوم کتاب غلا کړی، له ابن حجره يـې د المنقـول في اسـباب النـزول او نـور ډېـر کتابونه غلا کړي، همدا شان يې له شمس الدين سخاوي څخه هم ډېر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتابونه په خپل نوم کړي دي، یوه شاګرد یې په اړه دا بیتونه هم ویلي دي:

سرق السارق مـــني كـــتباً   وادعاها وهو في ذاك مفتري
وعلى كتب السخاوي قد جنى   وكتاب القطب أعني: الخيضري
في مزايا سيد الخلق عـــال   خير مبعوث أتي من مضر(١)

په یوه عربي ویکیپیډیا کې یې د علمي غلا دا شپږ ډولونه ذکر کړي دي:

١/ استنساخ: دلته په بشپړ ډول د نورو عمل وړاندې کېږي خو داسې څرګندوي لکه یوه فرد چې دا کار کړی وي.

٢/ النسخ: په دې کې مختلفې برخې سره پېنه کېږي خو سرچینه یې نه ذکر کېږي.

٣/ الاستبدال: په دې کې د ځینو مهمو کلیمو له بدلون پرته د لیکنې نور اساسي معلومات همداسې راوړل کېږي مګر سرچینه یې نه یادېږي.

۴/ المزج: په دې کې بیا د مختلفو سرچینو مواد سره ګډېږي خو د یوه سرچینه هم نه ذکر کوي.

۵/ التکرار: د یوه تېر کس له کتابه غلا ده خو نوم یې نه اخلي.

٦/ المزیج: د یوې لیکنې داسې برخې چې سرچینه یې په سم ډول ذکر شوې وې له داسې لیکنو سره یوځای کړي چې سرچینه یې بیخي یاده شوې هم نه وي.

په یو عربي مقاله کې مې دا لاندې توپیرونه او تقسیمات هم ولوستل:

د فکري او ادبي غلا ترمنځ هم توپیر شته؛ نسبت ادبي غلا ته د فکري غلا مفهوم پراخ دی، نو د دوی دوو ترمنځ د کل او جز اړیکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده، ادبي کړنې د فکر زېږنده دي، نو هره ادبي غلا فکري غلا هم ده، خو عکس يې سهي نه دی.

فکري غلا د نوعيت له مخې دوو ډولونو ته وېشله کېږي:

علمي غلا: علمي غلا له علمي کړيو سره تړلې چاره ده او د نورو علمي پايلې له قانوني او اخلاقي جوازونو پرته په ځان پسې تړل علمي غلا ده.

ادبي غلا: د بل ادبي کارنامې، بحثونه، روايات، لوحې، رسمونه، مقالې، اشعار، قصيدې او... د هغوی له ذکر پرته ځان ته منسوبول ادبي غلا ده.

د محتوا له مخې فکري غلا دوو نورو نوعونو ته تقسيمېږي:

بشپړه فکري غلا: د ادب له هرې برخې سره که تړاو لري، غل راځي ټوله اختراع(ابتکار) ځان ته منسوبوي او تر منځ يې د ادب اصلي پنځونکی ورکېږي.

جزي فکري غلا: د يو چا له ليکنې د هغه د محتوا ځينې برخې د دې لپاره غلا کړي چې خپله ليکنه په پوره کړي، په دې ډول هم غواړي ليکنه کې نوې زاوې لوستونکو ته وړاندې کړي او هم له خپلې ليکنې سره د بل د ليکنې په ګډولو پر خپله غلا د پردې اچولو کوښښ کوي چې د اصلي ليکنې ليکوال پرې پوه نه شي.

دا چې د علمي، ادبي او فکري غلا تر شا کوم اسباب دي؟ لاندې به په لنډ ډول بحث پر وکړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د فکري غلا اسباب

د فکري غلا د تعریف، په تېر او اوس کې د بېلګو او ځینو نورو اړینو ټکو په اړه مو توضیحات ور کړل. په دې برخه کې غواړم معلوم کړو چې د فکري غلا تر شا کوم اسباب وي چې یوځوک د غلا کولو ته هڅوي؟

یو عام سبب د انسان کمهمتي او سستي ده. یو کس په ذهني ډول دې ته چمتو نه وي چې ځان ستړی کړي او تر زیار و خواریو وروسته یوه لاسته راوړنه ولري. کله چې انسان کمهمته او لټ شي نو بیا خواري کښل ورته ګران وي او نه شي کولای چې په زحمت کښلو خپل ځان هدف ته ورسوي، له دې امله نو خپل هدف ته د رسېدو لپاره لنډې او اسانه لارې ګوري. د ادب په میدان کې یوه اسانه او لنډه لار د نورو افکار غلا کول دي چې دا کار خورا ډېرو کسانو پخوا هم کړی او اوس د وسایلو په زیاتېدو سره دا کار تر پخوا څو چنده زیات شوی دی.

ځان خوښونه هم ددې سبب کېږي چې کله ناکله خلک د فکري غلا لپاره چمتو کړي، کله چې یو ځوک غواړي خلک یې باید یاد کړي، په مجالسو کې یې ستاینه وشي او د ده کارنامې ذکر شي، نو د دې لپاره هغه هر ډول وسیلې ته لاس اچوي چې د افکارو غلا هم ترې مستثنا نه ده.

زیات شهرت غوښتل هم د دې سبب کېږي چې یو کس دې ناوړه کار ته لاس ور واچوي. هر ځوک چې د جنون تر حده د شهرت وږی وي نو هغه خپل دې هدف ته د رسېدو لپاره هر کار کوي چې د افکارو له غلا هم ارو مرو مخ نه اړوي. دا زموږ په زمانه کې موږ لیدلي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې ځینې کسان د ستاینې او شهرت په موخه له عربي تاریخي کتابونه ترجمه کوي او په پښتو ژبه کې یې ځانته نسبت کوي. دلته مهمه داده چې هغوی ځانونه په زیاتو علومو خبر ښکاروي په داسې حال کې چې یو لیکوال تر هغو سم تاریخي کتاب نه شي لیکلای چې د تاریخ سره تړلي علومو باندې پوه نه شي او هغه علوم چې د تاریخ لپاره اړین دي شاوخوا ۱٦ علوم دي او لومړی اړین شی د مورخ لپاره داده چې له یوه فکري مکتب سره به تړلی نه وي بیا که تړلی هم وي نو د تعصب تر اندازې به ور سره مینه نه لري چې د تاریخ لیکلو مهال حقایق مسخه کړي مگر زموږ ادیب چې د تاریخ دوه کتابه یې غلا کړي دا لومړی شرط هم نه دی پوره کړی نو علوم خو پر لویه لار پریږده.

مالي گټې هم د دې سبب کیږي. ځکه افکار په هره زمانه کې مهم دي او فکري تولید، نظریات او ایډیاوې د هر کس کا رنه دی، موږ په خپله زمانه کې وینو چې د همدې وجې ځینې خلك خورا ښو دندو ته لوړ شوي او ځینې نور له همدې لارې معاش تر لاسه کوي. د دې لپاره چې په خپل وخت کې ځینې مادي گټې لاسته راوړې ځینې کسان د افکارو غلا ته پنا وړي او په دې ډول خلکو ته ځان بیداره هوښیار معرفي کوي چې هغوی یې درناوی کوي او د هغه د پوهې و نظر په مقابل کې یې بدله ور کوي او په دې ډول خپل ژوند مخته وړي.

کله غیرت هم د دې سبب کیږي چې یو څوك فکري غلا ته مخه کړي. مثلا: یو کس خپل همصنفيویني چې ښې مقالې لیکي، غوره نظر ور کوي او خلك یې نظریاتو ته له درناوي سره عملي کوي هم. دا کس د خپل همزولي او همصنفي په دې کار اور اخلي او کوښښ کوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دی هم تر یوه حده په دې میدان کې د خلکو د خبرو او پرې د نظر ور کولو جوګه شي د همدې لپاره د نورو نظریات غلا کوي او په خپل نوم یې تیروي چې د خپل همصنفي یا همزولې یا هم بل کس سره د ضدیت و غیرت له امله ټاکلی هدف لاس ته راوړي.

- حل لار څه ده؛ څه باید وکړو؟

دا یو بد کار دی، حتمي خبره ده چې په هره زمانه کې به یې د مخنیوي لپاره ځینې لارې چارې لټول شوې وي، اما نن هم اړتیا ده چې پر ځینو حللارو یې فکر وشي. له دې ناسمه کاره د خلاصون لپاره لومړی ګام انساني وجدان او اخلاقیات دي. یو انسان که وجدان ولري او د انساني اخلاقو په نوم کوم ارزښت ته درناوی ولري نو باید له دې ناوړه کار څخه ډډه وکړي ځکه دا د بل انسان ملکیت دی او د هغه ملکیت د هغه له اجازې پرته ترې وړل هیڅ اخلاقي جواز نه لري.

دویم مهم ګام په دې اړه نوي او جدید قوانین دي چې باید دولتونه یې رامنځته کړي او په کلکه یې پلي هم کړي، ځکه د وسایلو په زیاتېدو سره دا سرقه(غلا) خورا زیاته شوې ده او د خلکو خپل افکارو لیکنې خوندي نه دي. په دې اړه باید جدي ګامونه پورته شي او داسې قوانین جوړ شي چې ددې برخې ټول اړخونه یې په ښه سم ډول روښانه کړي او د هر واړه و لوی جرم لپاره یې سزاګانې ټاکلې وي چې وکولای شي فکري غله له دې غلا را بند کړي.

درېیم ګام خپله باید لیکوالان، تیوریسنان او د رسنیو خاوندان واخلي. دوی باید خپله افکار د باوري منابعو له طرفه نشر کړي چې خلکو ته باوري وي او په هغه رسنۍ کې بیا بل څوک نه شي کولای

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې همدا مواد په لړ ادلون بدلون د بل په نوم خپاره شي. د رسنیو خاوندان کولای شي چې د هغه چا لیکنې د وخت لپاره له نشرولو وغورځوي چې پر هغه د ادبي او فکري غلا تور ولګېږي او دا په شواهدو پرې ثابته هم شي. په دې ډول کولای شي چې د خلکو افکار او ادبي لیکنې تر یوه حده خوندي کړي او که له غلا شوي کتابونو سره خپرندویه اداري بایکاټ وکړي او کله یې هم ورته چاپ نه کړي، نو دا غلا که ورکه نه شي ګراف یې حتمن را کمېږي.

ځلورم اقدام باید نن دولت یا ځینې بنسټونه دا وکړي چې د ټیکنالوجي په مټ کولای شي غله او سم لیکونکي سره تفکیك کړي. هر کس که د بل مخکنۍ لیکنه، کتاب او افکار غلا کړي ول او د ټیکنالوجي په مټ دا پرې ثابته شوه باید سزا ور کړل شي له دې لارې کولای شي چې خورا زیات غله معلوم او ثبت کړي. په نوره دنیا کې خلکو د مونوګراف یا تیز لپاره داسې پروګرامونه ایجاد کړي او که موږ یې دلته د ادبي و فکري غلا د مخنیوي لپاره استعمال کړو زما په ګومان ښه نیتجه به ور کړي. اوس د ټیکنالوجي په مټ کولای شو چې اصلي لیکوال او جعلي لیکوال سره معلوم کړو، یوه فیصدي باید د قوانینو له مخې ورته وټاکله شي چې که یوه کس دومره سلنه د سرچینې له یاد پرته د بل کس له لیکنې د الفاظو په لړ تغییر و تبدیل واخیسته دا غلا بلله کېږي، په دې ډول غله هم اسانه پېژندل کېږي، نتیجه به یې هم ښه وي او قانون ته سپارل یې هم بیخي اسانه کېږي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۱۰

سرچینه:

(سرقات الکتب وانتحالها... د محمد ماهر حماد مخ: ۷۱۰، المخطوطات د السامرائي مخ: ۷۴۳، ۷۴۴)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نصاب کې لا تر وخت تېر موضوعات ولې توجیه کېږي او د څه لپاره دي؟

په ژوند کې د پرمختګ چانس هغه افراد، ډلې او ملتونه لري چې د بل د کار پایلې ته لاس تر زنې ناست نه وي، د بل د شوي کار پر نتیجه تر شخوند وهلو دا ورته ښه وي چې خپله ابتکار وکړي. د ابتکار وړتیا هغه کسان لري چې د تقلید پر ځای اجتهاد کوي، هڅاند کس بریالی کېږي او د لټ و سست برخلیک معلوم دی، هغه څوک چې پر ځان یې د اجتهاد دروازه بنده کړې او د جمود په وروسته پاته نړۍ کې د بل په پېښو کولو ځان ته د کاذب ډاډ هڅه کوي، ناکامي یې د ژوند تر پایه ملګرې وي، دوی نه یوازې دا چې نورو ته څه نه شي وړاندې کولای، بلکې د خپل ځان د چلاو لپاره هم د نورو لاسنیوي ته اړ دي، د هغوی د ژوند په سوانحو کې به کله هم ونه وینې چې نورو ته د خدمت مرجع شوې وي، بلکې ټوله هڅه یې دا وي چې له نورو د ځان د ګټې لپاره یو څه شی څنګه بېل کړي او خپل ژوند په وکړي.

جمود/تقلید له لویه سره د ژوند له فلسفې سره جوړ نه دی، ژوند د تحول پر ډګر نه سوځېدونکی لوبغاړی دی، زموږ مشاهده هم دا ثابتوي چې په ډېر کم ژوند کې د خورا زیاتو تغییراتو شاهدان یو، نو که څوک په ژوند کې هڅه کوي چې د پدیدو د رامنځته کېدو مخه ډب کړي، هغه په حقیقت کې ژوند دروي، دا کاروان نه درېږي که څوک یې د مخنیولو هڅه وکړي نو پایله یې یوازې د خپل ځان ناکامي ده او د تحول ثابت قدم به له پرمختګ څخه کله هم څوک را ونه ګرځوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمود/تقليد هغه مزمينه ناروغي ده چې د مريض په برخليك كې له مرگ او پنا كېدلو پرته بل هيڅ شی نه ليكل كېږي، هغه ټولنې او ملتونه چې د تقليد لار يې د ژوند لپاره غوره كړې ده، ډېر ژر بـه يـې د ژونـد ډېوه بې نوره او ځای به يې داسې څوك نيسي چې له كاروان سره د تلو جوگه وي. له روان كاروان سره د تلو جوگه كېدل د وخت او مكـان لـه شرايطو سره تر همږغـي پـورې اړه لـري، هغـه ملتونـه چـې د تحـول د كاروان د ملتيا په شرايطو ځانونه پوه كـوي او بيـا د ملگرتيـا لپـاره هڅـه كوي چې دغه شرايط پوره كړي، نو هغوی په خپلـو كړنـو كـې بريـالي شوي دي، د دې په نسبت بيا هغه وگړي/ملتونه/ ډلې/سازمانونه چې تـر حركت يې مفت بركت خوښ دی، تر اجتهاد يې جمود خـوښ دی، د ژوند تېرولو د طريقې تر پوهېدا يې ناپوهي غوره گڼلې ده، هغوی ځكه د مرگ په حتمي نتيجه محكوم دي چې له روان كاروان سره د مزله نـه دي، هغوی يې د كشولو لپاره نه وخت لري، نـه گټـه ورتـه لـري او نـه دوی له هغوی پرته د ژوند كولو اهليت لري، له دې امله په تـاريخ كـې ډېر قومونه، ډلې، ژبې او ملتونه په دې سرنوشت اخته شـوي او دا لـړۍ به لاهم دوام كوي.

علم دا نه دی چې د بل پېښې وكړه، نه دادی چې حتمن دې له يـو چا سره له بله د زدكړې سند وي، علم كه له بله زده كېږي نـو پـه خپلـه تجربې هم موږ ته ډېر څه را زده كـوي چـې دواړو كټگوريـو تـه علـم ويلای شو. د انسانانو نسل پر نسل راغلې تجربې دومره پخې دي چې د نن وخت پرمختگونه د همدې تجربو پايله دي، انسان نه يـوازې د تېـر وخت تجربو ته په كمه سترگه نه گوري بلكې د لا صحت او باور لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلې هم پرې اضافه کوي چې په نتیجه کې یې نور نوي څه هم په لاس ورځي.

زموږ په ټولنه کې علم ته پرانیستل شوي مرکزونه له بده مرغه د علمي پرمختګ پر ځای له علم څخه شا ته روان دي، په دې نړۍ کې د ژوند کولو د کامیابه طریقې د معلومولو پر ځای هڅه کوي چې دغه دریڅه څوک خلاصه نه کړي ځکه چې په دې لار کې د پرتو کړاونو د زغمولو همت په دوی کې نه شته، نو ځکه یې تر پرانیستلو په بندولو خوښ دي، دوی ددې پر ځای چې خپل ځانونه د دې جوګه کړي چې خپل ژوند د نورو له لاسنیوي پرته وکړي، په دې خوشاله دي چې نورو د هغوی د ژغورنې لپاره بوخت دي ابتکارونه کوي، د ابتکار خاوندان هم خپله ژوند کوي او هم دوی ته د ژوند کولو زمینه برابروي ځکه مات لاس دی چې په غاړه کې له وړلو پرته بله چاره نه لري.

د جمودپالو ټولنو لویه ستونزه داده چې د خپلو ستونزو په درک نه پوهېږي، حتا داسې ټولنې هم شته چې د نورو په لارښوونو هم نه پوهېږي، دوی تقلید داسې ځپلي دي چې د پوهاوي او راپوهاوي وړتیا یې یو مخیزه ختمه شوې ده، د دغه ټولنې یوازې د دې ویاړ لري چې د تاریخ برخه شي او د کتابونو په صفحاتو کې د هغوی نوم او د ژوند نیته یې د له منځه تلو له نیټې سره یوځای ذکر شوې وي.

زموږ علم ته د منسوبو مرکزونو په نصاب کې لا د هغه وخت بابولالې ویل کېږي چې نه یې خلک اوس د هغه وخت شرایط درک کولای شي، نه یې د ژوند په طریقه او طرز پوهېږي او نه یې د بیا راګرځېدلو احتمال شته، نو بیا دغه بحثونه او موضوعات د څه لپاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

تدریسېږي؟ یوازې د دې لپاره چې خلك تقلید تـه وهڅېږي؟ د دې لپاره چې خلك نوی فکر او د ژوند نوی موډرن طرز زده نه کړي؟

د عملي فقهي عباداتو په برخه کې ماشومانو ته زموږ د سیمې ملایان د شروط الصلاة په نوم یو کتاب تـدریس کـوي، پـه غـه کتـاب کـې د مینځې یادونه هم راغلې ده، چې زه د ازادې ښځې او د مینځې ترمنځ د هغو احکامو په اصلیت نه پوهېدم چې د دې دوو صنفو په تړاو بـه یـې توپیر سره در لـود. دغـه کتـاب چـې زمـوږ د رواج لـه مخـې خـورا پـه وړوکتوب کې ماشوم ته لوستل کېږي، د مینځې او غـلام د یـادولو څـه اړتیا لري؟ ماشوم چې په خپل چاپېریال کې نه مینځهویني او نه غلام نو د احکامو تفکیک به هغه ته څه گټه وکړي؟ یوه نظریه چې په پراتیك ډکر کې له ماتې سره مخ شوه، نو په اړه یې ماشوم ته اطلاعات ور کول به د هغه کوم درد دوا کړي؟

ذمي، خراج، دار الحرب، دار الکفر، دار الاسلام، دار السلام، جزیه او دې ته ورته نور فقهي اصطلاحات به د وخت غوښتنه وه چې فقهاؤ په خپل وخت کې پاملرنه ورته کړې وه؛ اما د هغو پـه دور کـې تحـول دومره چټك هم نه و لکه نن چې دی، نو که هغوی ددې اصـطلاحاتو د جوړولو، کارولو او عامولو حق در لود ایا موږ یې نن د خپل عصر له غوښتنو سره سم د گوښـه کولـو او پـر ځـای یـې د هغـو اصـطلاحاتو د ایجادولو او نشر حق نه لرو چې زموږ عصر یې غوښتنه کوي؟ که هغوی حق در لود چې د خپلې ټولنې، چاپېریال، وخت او ځـای لـه غوښـتنو سره سم موضوعات وڅېړي، د نویو بحثونو کړکۍ پرانیزي، خپل اند په ازادانه توگه د فقهي په کتابونو کې ولیکي او تر موږ را ورسېږي، نو ایـا

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ د ژوند په دې چټک تحول منونکي دور کې د دې حق نه لرو چې پخوانو ته د مسلم حق په نوم ور کول شوی و؟

دغه تر وخت تېر نظریات اوس دومره نه دي مهم لکه نن چې نور موضوعات را پیدا شوي او په عقلي و شرعي لحاظ دغه موضوعات د اولویت حق لري، زما حتمي خبره دا نه ده چې دا موضوعات دې له ټولو کتابونو وباسي، په ځینو لوړو کتابونو کې که یې دوی اړتیا ویني پاته دې شي، اما د ماشومانو او ټیټې کچې له کتابونو دې دا موضوعات ایسته او پر ځای دې د نن اړین موضوعات ځای پر ځای شي چې د زماني لومړیتوبونه په پام کې ونیول شي او هر حقدار ته خپل حق ور کول شي.

۲۶/۱۱/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نورو هیوادونو کې د دیني زدکړو زیانونه

زموږ د هیواد زیاتره دیني زدکونکي د زدکړو لپاره له هیواده بهر ځي. ډېری یې نژدې هیواد پاکستان او ایران ته ځي او نور یې سعودي، مصر، هند، ترکیې او... ته سفرونه کوي.

دا که په اوسنیو شرایطو کې یوه اړتیا ده، نو بل خوا زیانونه هم ټولنې ته لري. یوه خبره د تجربې له مخې حقیقت ده چې زموږ ټولنه دومره دیني فارغینو ته هم اړتیا نه لري لکه دلته چې یې تولید کیږي. هر شی چې تر تقاضا زیات شي په بازار کې یې نرخ ته زیان رسیږي. د دیني فارغینو زیاتېدا دوی ته دا تاوان کړی دی چې په ټولنه کې یې حیثیت ته صدمه رسېدلې ده که څه هم په دې کې یوازې دا لامل نه دی، اما یو لامل یې بلل کېدای شي.

په بل هیواد کې دیني زدکړې په اوسنیو شرایطو کې موږ ته ډېر زیان لري، اما دا چې خلک ولې بهر ته ځي دا بیا پر خپل ځای یو بحث دی چې تر شا یې ګڼ عوامل وجود لري.

زه دلته یوازې هغه نقصانونه په ګوته کوم چې زما پوهه ورته رسېدلې ده.

۱/ په ټولنه کې ټکر ته لار جوړول

په دې خبره ټول پوهیږو چې د هرې ټولنې دیني تعبیرونه د هغوی له شرایطو او مکان څخه اغیزمنیږي، زموږ د ټولنې تفسیر حتمن له نورو سره جوت توپیر لري. کله چې یو څوک خارج ته ځي، نو هلته په بل هیواد کې د یو بل ملت په منځ کې جسمن او ذهنن وده کوي. عمومن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بل هیواد له زدکوونکـو سره یوځـای وي، اسـتادان یـې د هغـه ځـای عالمان وي، شاوخوا چاپېریال ټول ورته پردی وي او کلتور هم نابلـده وي. لومړي سر کې دوی له یوه نوي کلتوره ورغلي وي چې هغـه هـر څه ورته نااشنا وي، ورو ورو هلته بلد شي او د هغوی د کلتور، تعبیر او شرایطو تر تاثیر لاندې راځي چې له کشرتوبه تر فراغته یې په ذهن کې ښه پوره ځای ونیسي. کله چې همدغه فارغ خپلې ټولنې ته راځي، نو د هغه تعبیر د پلي کولو او ښودلو هڅه کوي چې ده په لس کلـن تعلیمـي ژوند کې بهر زدکړی وي؛ دلته څو ټکرونه رامنځته کېږي، یو ټکر د هر فارغ او ټولنې ترمنځ وي، بل ټکر د هر هیواد فارغ کس د بل هیواد لـه فارغ عالم سره لري چې ټولنه سوکه سـوکه د یـوه لـوی تشـنج خـوا تـه بیایي. که په لومړي سر کې د دوی خبرې زیات تاثیر ونه لري، د وخت په اوږدو کې حتمن اغېز کوي، ځکه یو خو خپل اولادونـه، قریبـان او اشنایان پیدا کوي چې هغوی باندې یې خبره تاثیر کوي او بل یې عمر لوړېږي چې زموږ خلک د مشرانو احترام کوي او خبره یې هم پر خپل ځای خلکو ته تر یوه حده د منلو وړ وي. له دې امله په ټولنـه کـې پـر یوه وخت مختلف افکار را ټوکېږي چې هم ټولنه ورسره په تقابـل کـې وي او هم دوی یو له بل سره په تصادم اخته وي چې اینده کې ټـولنې ته د مذهبي خشونت لار جوړوي.

۲/ د ټولنې بې زغمه کول

د مذهبي کسانو ترمنځ دوامداره اختلافات یوه لـور تـه او لـه ټـولنې سره اوږدمهاله تقابل بل خوا ته د دې سبب کېږي چې په ټولنه کې زغم کم شي. ځکه هر وخت شخړې او اختلافات خلک ستړي کـوي چـې اخیر خلک ترې ستومانه کېږي او په وړاندې یـې حوصـله لـه لاس ور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي، مذهبي جنګونه پېښېږي، وژنې به وي او خلك به ترخپل منځ په سختو مذهبي مشکلاتو اخته شي. د دې ښه مثالونه په هیواد کې د سلفي افکارو زیاتوب دی چې دا اوس اوس یې تاوتریخوالي ته لاس اچولی دی. پاکستان کې د سپاه صحابه او شیعه مذهبه ډلو اختلاف یادولای شو چې ترمنځ یې ورانونکې پېښې وشوې.

۳/ د ټولنې ارزښتونه بې ارزښته بلل

په هره انساني ټولنه کې ځینې ارزښتونه وي چې د هغه ځای خلك یې په پاللو ځانونه مکلف بولي. دا زیاتره دیني جنبه هم نه لري خو ځینې بیا له تاریخي حیثیت سره مذهبي بڼه هم لري؛ لکه لرغوني زیارتونه، مساجد او... اما ځینې هغه کسان چې په خارج کې رالوی او زدکړې کړې وي، هغوی هر شی ته له دیني لیدلوري ور ګوري، د ټولنې ځینې تاریخي، ملي او کلتوري ارزښتونه له دین سره د تصادم په کوتك وهي. مثلن: زیارت که تاریخي اړخ لري، نو ځینو ته مذهبي هم لري، له دې امله یې د شرك اډې بولي او کوښښ کوي چې ټولنه له دې شیانو مخ واړوي او دوی یې د ورانولو فتواوې ور کوي؛ اما ټولنې زیارتونه یوازې د مذهبي صبغې له امله نه رغوي، بلکې دا تاریخي حیثیت لري چې د تېرو خلکو د ټولنې یو ډول انعکاس موږ ته راکوي. یا هم د طالبانو د حکومت مهال د بودا مجسمې، دې مجسمو که یو لور خورا تاریخي ارزښت در لود، نو بل لور ته یې دوی ته مذهبي جنبه هم لرله؛ له دې امله یې د ورانولو لپاره ملا وتړله او د ټولې نړۍ د زاریو، مشورو او وړاندیزونو ته غوږ ونه نیوی او د هیواد دا تاریخي ارزښت یې له منځ یووړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ مذهب او مذهبي کسان بې ارزښته کول

د مذهبي کسانو ترمنځ اختلافات پر عوامو دا تاثير لري چې دوی او حتا ځينو ته يې مذهب هم بې ارزښته شي. يو څوك چې مذهبي اعمال کوي او د بل کس په نظر هغه اعمال صحت نه لري، د پلار اعمال يې د خدای په دربار کې د مقبوليت مقام نه شي خپلولای، نو عوام لومړی پر خپلو مذهبي کسانو شکمن کوي، له هغوی مختلفې پوښتنې شروع کوي، کله چې يې قناعت حاصل نه شي سوکه سوکه دې لور ته سوق کېږي چې پر مذهب هم شکمن شي. که موږ خپلې ټولنې ته متوجې شو نو پوهېږو چې اوس خلك د علماؤ د اختلاف زياتې پوښتنې نه کوي، بلکې د قران او خدای په اړه بحثونه خورا تاوده دي، دا زياتره د دې اختلافاتو نتيجه ده چې عوام له کلونو کلونو اختلاف ليدلو وروسته پر مذهبي کسانو شکمن شول، هغوی د يوه بل په اړه ناسم فکر خلکو ته ور کړ، اعمال يې د يوه او بل باطل وګڼل، خلك يې پر خپلو مذهبي لارښوونکو شکمن کړل، کله چې د عوامو په اذهانو کې دا شك ځای ونيسي، نو خپله دا فکر ورسره پيدا کېږي چې هسې نه دا مذهبي معلومات يې ناسم راکړي وي، پوښتنې پيلوي چې اخير د دين او خدای په اړه هم پوښتنو ته دا سلسله رسېږي.

۵/ ټولنه په رواني مشکل اخته کول

د ملي ديني توليد ګټه دا وي چې خلکو ته د دوی له اړتيا او تقاضا سره سم تعبير و تفسير کوي، خلك په روحي ډول ارام وي او خپل مذهبي اعمال په ډاډ ترسره کوي. دوی د خپل عمل په اړه شك نه ور لوېږي چې دا عمل دې خدای نه مني، کله چې مذهب ته منسوب کسان په ټولنه کې دا غوغا جوړه کړي چې د هغه عالم او عوامو اعمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسم دي، نو ټولنه کې دا اختلاف رواني مشکل ته لار جوړه وي، هر کس له ځان سره فکر کوي چې دا ټول ديني او مذهبي اعمال د خدای د رضا لپاره کوم، که د هغه عالم خبره رښتيا وه او دا زما اعمال د خدای په دربار کې نه قبلېدل؟ د پلار په اړه دا فکر ورته پيدا کېږي چې د هغوی اعمال هم نه دي قبول شوي، خدای به څه ورسره کوي او زه دعا ورته وکړم که نه؟ ځينې وختونه په يوه کورنۍ کې د مختلفو افکارو ورونه يا نور قريبان پيدا شي چې هر وخت يې پر همدې مذهبي موضوعاتو سره جنجال وي او اخير نتيجه د کورنۍ ټوټه کېدل شي. دا يو لوی رواني مشکل دی چې زمونږ ټولنه همدا اوس ترې سخته کړېږي.

۶/ بې باوري رامنځته کول

زما د خپلې تجربې خبره داده چې يو مهال مونږ په دې سلفي وزمه بحثونو کې زيات بوخت وو؛ زمونږ قريبان، کليوال او انډيوالان به د کورنيو مشرانو نه ايله کول چې يا له مونږ سره کينې يا هم زمونږ کره راشي. دوی فکر کاوه چې مونږ به يې کشرانو ناسم مذهبي لوري ته رهبري کړو او بيا به يې اخرت ته صدمه ورسېږي. يعنې د خپلو قريبانو، پلار و زوی، کليوالو او انډيوالانو ترمنځ سخته بې باوري را پيدا کوي چې قرابت، صله رحمۍ او ملګرۍ ته کلک زيانونه رسوي.

۷/ د فقر زياتول

کله چې د يوې ټولنې څو فيصده کسان له هيواده بهر زدکړو ته ځي نو حتمن له کوره او وطنه د ځانو لپاره توښه هم اخلي. په دې ډول لومړی له دې ځايه بل هيواد ته د پانګې تلل پيلېږي او دا په اوسني وخت کې زمونږ د ټولنې پر کمزوري اقتصاد يوه ښه کاري ضربه ده. بل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا چې راغلي کسان دلته اختلافات جوړوي، په دې اختلافاتو کې کورنۍ سره جلا کېږي، کلي سره خپه کېږي، مساجد نوي جوړېږي، هر فکري مکتب ځانته نوې مدرسې جوړوي او نوي کسان ګومارل کېږي چې د ټولنې اقتصاد ته زیان رسوي. ما داسې کورنۍ لیدلې دي چې د لس پنځلسو کسانو لپاره لوی مسجد جوړ شوی وو، بلې کورنۍ چې مذهبي اختلاف یې درلود، همدلته نژدې بل جومات جوړ کړی وو، هر یوه مسجد کې بېل ملا و، مصارف یې وو او د جوړولو مهال یې له ټولنې چندې ورته کېدې، دا هر مسجد په شل دېرش لکه جوړېږي چې د فقیرې ټولنې اقتصاد ته ښه ګلالی ټک ور کوي.

۸/ د مذهبي افراطیت ډېرېدل

انسان داسې موجود دی چې که د یوه نوک ځای ور پیدا شي، نو سوک ځایوي. اختلاف که لومړي سر کې هر څومره کم هم وي او هغه نظروال یې یو بل ته احترام هم ولري، خو وروسته پیروان یې اختلاف ته زور ور کوي او هغه ډول متقابل احترام هم نه پاتېږي لکه د اولنو چې و. په دې ډول یوه ډله پر بله ډله تورونه لګوي، کمزورې نکتې یې ریشخندوي او مقابل لوری یې تر دې شدید ردعمل ښیي، ځکه عکس العمل زیاتره وخت تر هغه عمل سخت وي چې ددې سبب شوی وي. نو د مذهبي کسانو دا اختلاف د افراطیت لور ته د ټولنې بوولو یوه لار شوه چې که نن نه وي سبا به ټولنه کې افراطیت حتمن وده کوي او ټولنه به ترې کړېږي. یو بل بعد بیا د دې اختلاف دا هم دی چې که یوه ډله د بلې په مذهبي ارزښتونو ریشخند ووهي، هغوی هم داسې کوي او د مذهبي ارزښتونو درناوی یو د بل په نظر کې له منځه ځي او راتلونکی نسل تر دې هم څو ګامه وړاندې ځي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا يې ځينې زيانونه وو چې ما يې دلته يادونه وکړه، کـه پـه دې اړه څېړنه وشي تر دې به هـم زيـات زيانونـه ممکـن پـه ګوتـه کـړای شي. متاسفانه چې دلته دا هر څه ته په کمه سترګه کتل کېږي او ټولنې يې تر اوسه په اړه هيڅ ډول تصميم نه دی نيولی. دا سلسله همداسې روانه ده او اوس په يوه تجارت بدله شوې ده، له بده مرغه چې مذهبي وارداتي فکر د يوه تجارت بڼه اخيستې ده او هغه هيوادونه چې زموږ کسان پکې روزل کېږي، زموږ په ټولنه کې د دې هڅه کوي چې هغـه بـل فکـري مکتب ته ماته ور کړي او خپل اغېز دلته زيات کړي چې دا به په اينده کې د خونړيو فزيکي شخړو سبب شي او زموږ د هيواد امنيت، اقتصاد، ملي يووالي، د مذهب ارزښت، کلتور او خپلو تاريخي اثارو تـه د پـام وړ زيانونه ورسوو. زموږ حکومتونه او نظامونو له وخته غلطي کـړې ده چې دلته يې ديني مرجعيت ته کار نه وو کړی، دې خلا زمـوږ مـذهبي قشر د نورو په وړاندې د کمـترۍ پـه يـو ډول احسـاس اختـه کـړ او دا احساس د دې سبب کېږي چې موږ د نوور احترام ته راکاږي، د هغوی فکر راباندې غلبه وکړي، تر هغوی ځانونـه کـم وبولـو او بنـاءن بايـد د شاګردۍ ګونده ورته ماته کړو چې دا مو د تل پاتې کمترۍ په احسـاس اخته کوي او زموږ مذهبي قشر اوس پر دې لاره مزل پيل کړی دی. لـه دې امله هغه کسان سخت بدنامېږي چې دلتـه د مـلي مـذهبي فکـر د توليد کوښښ کوي او غـواړي چـې ټـولنې تـه د دې اهميـت پـه ګوتـه کړي، ټولنه له کمترۍ خلاصه کړي او د مذهبي وارداتي فکر پـر ځـای خپل ملي مذهبي فکر توليد کړي چې په خپل وار يې د ټولنې شرايط، تقاضاوې او مکان و زمان ټول په نظر کې ساتلي وي. د دا ډول خلکـو مخالفت هم نورو هيوادونه کوي ځکه بيـا د هغـوی د مـذهبي وارداتـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخنیوی کېږي او هم يې له خارجه ځینې فارغ کسان کوي چې د دوی په فکر هغه ارزښت دوی ته نه پاتېږي چې مخکې يې پیدا کړی وو، که څه هم دا په ټوله جامعه کې نه وو، اما هغه سیمه کې وو چې دوی پکې اوسېدل او د فکر مرغه يې تر همدې ځایه الوت کولای شوای.

زموږ ټولنه تر اوسه په دې اړه فقیره ده، دلته لا داسې کسان نه دي پیدا شوي چې د دې بهیر بنسټ جوړ کړي، له بده مرغه چې مذهب ته منسوبې وسله والې ډلې په لومړي سر کې هغه دینپالان په نښه کوي چې د ملي مذهبي فکر تولید لپاره کار کوي او هڅه يې دا وي چې حد اقل په دې نسل کې د دې بهیر لړ غوندي ځرک معلوم شي او دا نوی ښودل شوی نهال بیا راتلونکې نسلونه په ونه بدل کړي او د پاللو پوره هڅه يې وکړي. وسله والې ډلې هم دا کسان د خپل ځان او مبارزې لپاره خطرناك بولي، ځکه دوی که یو خوا د واك د انحصار پلویان دي بل لور ته د مذهبي تعبیر او تفسیر د انحصار غوښتونکي هم دي. نو بناءن دوی هغه هر څوك چې د دې انحصار د ماتولو کوښښ وکړي په مرگ گواښي او که يې وس وشي وژني يې هم. دا قافله هله خپل مزل پیلولای شي چې په اول گام کې د ټولنې ټول اقشار دا تشه حس کړي او د ډکولو لپاره يې عملي علمي گامونو ته را ټول شي او بیا دولت د دې بهیر د انتظام لپاره لازمي گامونه واخلي او دا ورو بهیر گړندی کړي چې په لنډ وخت کې خپل منزل ته ورسیږي او د ټولنې و دولت هغه هیلې چې له وخته په دې قافله پسې ترلې وې او دي؛ ورسره بشپړې کړي.

۲۰۱۹/اکتوبر/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جګړې انګېزه څنګه پیدا او پیاوړې کېږي؟

جنګ کول د انسان په فطرت کې نه شته، بلکې بهرني عوارض ځینې انسانان دې ته اړ کړي چې جګړې ته مخه کړي. دلیل یې دادی چې ټول انسانان جګړه مار نه دي، حتا په ځینو هیوادونو کې د جرمونو ګراف دومره کم دی چې بیخي د نشت حساب دی او یوه اروپایي هیواد د زندان دروازې له دې امله بندې کړې چې ورته اړتیا نه وه؛ که انسان فطري جنګیالی وای، نو بیا به ټولو انسانانو جنګونه کولای او د جګړې په سیمو کې داسې وګړي وي چې جنګ یې نه وي خوښ.

پاس عنوان نه په تاریخ کې د شویو جنګونو انګېزو راسپړلو ته ښودل شوی دی نه په مجموع کې د نورو هیوادونو د جنګونو په اړه بحث کوي؛ دلته یوازې او یوازې غواړم چې زموږ په هیواد کې چې اوس څه تېرېږي، د دې په اړه خپل نظریات ولیکم، د دې جنګ انګېزه څنګه پیدا شوه او نوره څه ډول پیاوړې کېږي؟

له خلقیانو او بیا شورویانو سره د جنګ تر داستان به هم راتېر شم، رابه شم له ۲۰۰۱ کال څخه به د دې موضوع په اړه بحث را پیل کړم.

هغه مهال چې طالبان د ټول هیواد نیولو ته نژدې وو، د امریکا په مشرۍ مسلمانو او نامسلمانو هیوادونو د طالبانو په وړاندې یوه اتحاد کې سره را غونډ شول او د طالب رژیم د پای ته رسولو پرېکړه یې وکړه. په نتیجه کې خارجي قووتونه راغلل او دلته یې نظام ته تغییر ور کړ.

له دې څخه د جنګ دوه سببه را پیدا شول؛ اول: د خارجیانو تېری او شتون، دویم: له قدرته د ایسته کړل شویو کسانو همداسې له واکه

(c) ketabton.com: The Digital Library

گوښه ساتل چې هغوی يې د تر لاسه کولو لپاره حتمن لاس په کار کېږي.

د طالبانو په ليکو کې عمومن دا فکر دی چې خارجيان دلته راغلي دي او پر موږ مقاومت فرض دی، دا يو عمومي فکر دی. اما د طالبانو په ليکو کې هغه کسان چې واک يې ليدلی دی يا هم مشران دي اوس يې هم تجربه کوي، هغوی يوه بله انګېزه هم لري چې يا اوس واک کې ډېره برخه ور کړل شي يا که فرضن خارجيان ووزي وروسته به بېرته قدرت نيسو او واک به له موږ سره وي.

د طالب نظام تر سقوط وروسته د واک خلا د خارجيانو په مشرۍ داسې ډکه شوه چې زياتره منفور کسان واک ته ورسېدل؛ هغه کسان چې پر ضد يې طالبانو پاڅون کړی وو، د امريکا په مرسته يوځل بيا واک ته ورسېدل او خپلې پخوانۍ عقدې يې سړولې. له ما سره د دې حالت ژوندي مثالونه شته چې د دوی عقدیي چلند څنګه ګڼشمير کسانو ته د مقاومت انګېزه شو او د طالبانو له ليکو سره يوځای شول؟

په لومړي سر کې د خارجيانو او اوس ورسره د ځينو خاصو افغان پوځي قطعو له لوري پر مسجد، واده، مدرسه، جنازه او نورو مقدسو يا ملکي تجمعاتو باندي ړندې بمبارۍ هم د دې سبب کېږي چې يو سوله ييز کس خپل د امن ژوند ايله کړي او له مخالفانو سره يوځای په جنګي روحيه او انګېزه خپل ژوند د جنګ او جګړې قرباني کړي. په يوه جغرافيه کې ټول وګړي جنګيالي نه وي، بناءن کله چې دوه لوري جنګ کې سره ښکيلېږي، بايد د بې طرفه کسانو د ژغورنې په خاطر هغه اصول مرعات کړي چې د هغوی د خونديتوب سبب کېږي، اما دلته يو لوری هم هغو اصولو يا جنګي قوانينو ته پام نه کوي چې همدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرټمبګي هم ځینو کسانو ته د جنګي انګېزې په ور کړه کې مهم نقش لري.

د خارجیانو له راتلو سره د ښځو د حقونو نارې هم ډېر اوچتې شوې، په دې اړه ځانګړې اداري جوړې شوې، پروژې وایستل شوې او میلیونونه ډالر مصرف شول. اما دا هم جوته شوه چې د همدې ښځو د حقونو په نوم ځینو ښځو خورا لوی فساد وکړ، ځینو ښځو د هغوی حقونه تر پښو لاندې کړل، ځینو ښځو د هغوی حق ته په سپکه وکتل او د ښځې حیثیت ته یې په دې هم زیان ورساوه چې په ځینو ادارو کې اخلاقي فساد ته لار جوړه شوه او دا نن هم دا چیغې وهل کېږي چې اخلاقي فساد شته او دا بې بندو باره اخلاقي فساد به د ټولنې اینده له لوی ګواښ سره مخ کړي. له دې هر څه سره هممهاله بیا په مطبوعاتو کې د خلکو پر واقعي ستونزو د پروګرام پر ځای زموږ له کلتور او شرعي ارزښتونو سره ټکر سریالونه خپرېږي دا خپله په خلکو کې د جنګ انګېزه پیاوړې کوي، یو شمېر کسانو ته د تبلیغاتو موکه برابره وي او نور سرناخلاصه بیا د فحاشي د نوم په اورېدو دې ته تیارېږي چې راشي بازارونو کې ځانونه انفجار کړي او د وحشت یوه نمونه نړۍ ته وړاندې کړي.

دا سمه ده چې زموږ په ټولنه کې د ښځو حقونه تر پښو لاندې شوي دي، اما دا کلي او عمومي قاعده نه ده، دلته څو فیصده ښځې حقونه لري خو لویه سلنه ممکن په ګڼو ډولونو له بېلابېلو حقونو بې برخې شوې وي، چې هغه هم تر شا خپل عوامل لري او یوازې د شعار په ور کولو او د ځینو ډیسکو ښځو په راوستلو دا معضله نه حلېږي بلکې لا نور بعدونه اخلي چې د نورو مشکلاتو سبب کېږي او دا اوس فعلن

(c) ketabton.com: The Digital Library

همداسې سرچپه کیسه روانه هم ده. په ټلویزیون کې د ناسمو سریالونو خپرېدا او یا دانه مانه داسې کارکونکې یې چې د دې ځای له عنعناتو سره سم یې حجاب نه وي مرعات کړی، ځینې خلک دې ته ودرول چې لونې له تعلیمه بندې کړي او د جنګي لیکو پر کسانو یې هم خپل اغېز کړی دی.

د همدې ټلویزیون یوه بله برخه بیا د جنګي سریالونو په خپرولو بوخته ده چې دا بیا په خپل وار د توپک، بدمعاشۍ، خپل سري وژنو، قاچاقو، انسان تښتونې، غیر قانوني کړنو، له وسله والو ډلو سره اړیکو پیدا کولو او نورو ناخوالو ته لار جوړوي چې له بده مرغه ښه په درز کار ورته کېږي. دا هم د جنګ انګېزه پیاوړې کوي چې د همدې هدف لپاره دلته خپرېږي.

په جنګونو کې د چا سات تېروي او څوک پکې مري، څوک پکې چاغ شول او نورو بیا د یوې ګولۍ ډوډۍ له پیدا کولو ناتوانه شول، د چا خپل کسان پکې مري او د بل لپاره بیا تجارت دی او له دې لارې د خپلې کورنۍ عاید برابروي. زموږ جنګ هم له دې قواعدو استثنا نه دی، د طالب او حکومت په دواړو اړخونو کې همدا معامله روانه ده. هلته هم د مشرانو له لوري یې جنګ د یوې ښې تجارتي وسیلې په توګه کارېږي او د هغوی کاروبارونه او معاملې د سیمې د هیوادونو په کچه رواني دي، او د حکومت لوری له هیچا پټ نه دی چې له هنده، تر پاکستانه، دوبۍ، اروپا او امریکا یې ملکیتونه ورسېدل، کار یې په لویه پیمانه شروع شو او مسکین کسان پکې داسې شول چې اوس میلیونران دي. بل لور ته عام عسکر، عام طالب او ولس درې واړه داسې دي چې د یوې ګولۍ مړۍ د پیدا کولو لپاره له هرې وسیلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

استفاده کوي، داسې کسان په دې وطن کې شته چې مريضان يې کورته پراته وي، خو د دوا او درملو وس يې نه وي. بچيانو ته د تعليم وسايل نه شي ور کولای، سمې جامې نه شي ور کولای او داسې نور د ژوند اړين توکي، دا هم يو سبب دی چې ځينو ته د جنګ د اوږدېدا انګېزه ورکوي او ځومره چې زيات وخت نيسي دوی ورته خوشالېږي.

په ادارو کې د نااهله کسانو ګومارنې؛ اداري فساد، بداخلاقی، د خدماتو نه وړاندې کونې او د ملت و دولت ترمنځ د واټن پيدا کونې ته لار جوړه کړه چې د جنګي انګېزې په پيدا کولو او پياوړې کولو کې مهم نقش لري. نااهلانو نه يوازې دا کارونه وکړل، بلکې د قاچاقو په کار کې هم بوخت شول ځکه د سبا ډار دې ته اړ کړل، د ترهګر لاس يې هم د وژنې لپاره تر هره ځايه رااوږد کړ ځکه پيسې يې ور کولې، ګاونډيو ته يې جاسوسي هم پيل کړه ځکه ثروت يې ټولاوه، د مجرمانو خلاصونې، نه نيولو او رشوت اخيستنې ته يې هم اوږه ور کړه له دې امله چې لاس ته يې يوځه ورتلل اوله دې ټولو سره د جنګ انګېزه نوره هم غزېده او جنګ ورسره شدت پيدا کاوه.

بې کاری يو بل فکتور دی چې د جنګ ليکو ته د جنګياليو په ور ټېل وهلو کې خورا اغېزناک تمامېږي. دولت او جمع خارجي هيوادونو دلته زيربنايي کارونه ونه کړل، د بشر د حقونو نارې وهل کېدې، خو بشر له لوږې مړ کېده ډوډۍ نه ور کول کېده، په داسې حال کې چې د بشر اول حق سهي غذا ور کول دي! د ميرمنو د حق خبرې تودې وې، خو دا نه ويل کېدل چې عوامل چيشي دي؟ کمزوری اقتصاد د زياتره ناخوالو بنسټ دی، خو لس فيصده ښځو ته کار پيدا نه شو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې څوک بې کاره وي، نو د تخریب سوچ یې ښه ژر ذهن کې ځای نیسي او د یوه مجرمانه کار کولو ته اړ کېږي، په تېره هغه ټولنه کې چې تیار د تخریب نور اسباب، وسایل، ملګري او فکر هم ورته چمتو وي، زموږ له دغسې حالت سره نړۍ والو په اصطلاح همکارانو قصدي او زموږ د دولت چارواکو تر یوه حده په غیر ارادي او هم ممکن په ارادي داسې کړي وي. فقر ممکن ځینې کسان د جرم خواته کش کړي، زموږ نیمایي ملت په فقر کې ژوند کوي، نو حتمي ده چې د جنګ انګېزه به هم تر بل هر وخت زیاته تولیدېږي او هم به پیاوړې کېږي.

جهل، یو بل هغه لامل دی چې د جنګ انګېزه هم ترې زېږي او هم یې په پیاوړتیا کې نقش لري. هوښیار انسان کله هم له فکر پرته یو ګام نه اخلي، د خپل عمل نتیجه باندې فکر کوي، روش و طریقه کار ګوري، ځان او ټولنې ته ګټې یې سنجوي، د دنیا او اخرت محاسبه ورته کوي، اما جاهل دا یو کار هم نه کوي، تر هرڅه مخکې عمل کوي، وروسته که هر څه پېښ شول بیا هغه مهال ورسره تعامل ته ځان چمتو کوي. له دې امله جاهل بلل کېږي چې د خپل عمل په اړه حساب نه کوي، خپل ځان او جهان ته فکر نه کوي. له جاهل سره انصاف دادی چې له جهله د وتلو لار ورته ومونډل شي، که یو قشر یې همداسې پاته شي، بل یې باید علم ته بوتلل شي، اما کله چې په لوی لاس هڅه کېږي د خلکو د سواد مخه ډب شي، نو تر شا ولاړ حقیقي/حقوقي اشخاص همدا هدف لري چې د خلکو په تیاره کې د ساتلو مهال زما کار اسانېږي او د رڼا مهال ګرانېږي، له دې امله په دې جنګ کې هر وخت د علم مرکزونه او اشخاص په نښه شوي دي د دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره چې خلکو ته فکر ور کول د هغوی (جنګپالانو) د برق له تارونو سره لوبي کول دي چې نتیجه یې حتمي مرګ دی؛ نو ځکه علم او اهل یې وژل کېږي. جاهل ته یو تش له واقعیته لرې شعار ور کړه، یو نه تر لاسه کېدونکی هدف ورته په ګوته کړه، یوه تاریخي افسانه ورته جوړه کړه او دی ور مرش کړه چې ټولنه کې ګډوډي جوړه کړي، بس همدا یوه خبره د هغه د پارولو لپاره کافي ده. له موږ سره له بده مرغه همدا لوبه روانه ده.

پردۍ پالنه؛ زه نه پوهېږم لکه خلقت کې چې موږ ته د پردۍ پالنې یوه خاصه پرزه را اضافه کړل شوې وي موږ دا اوس هم ډېر پردي پاله شوي یو. پردي افکار چې له ټولنې، تقاضا، زموږ له افکارو، مکان او عنعناتو سره سر ونه خوري ګډوډۍ ته لار جوړه وي او خشونتونه راپاروي. د ټولنې یوه برخه پردي افکار ساتي، د هغوی په خدمت کې وي، بله برخه یې حتمي د بل پردي افکار واردوي چې ټکر سره کوي او تاوان یې همدې ټولنې ته رسي، دواړه بیا له ټولنې سره په تصادم اخته وي چې بیا یې زیان ټولنې ته رسي. زموږ هغو کسانو چې بهرنۍ مقدسې یا نامقدسې ایډیالوژۍ راوړې دا غلطي یې وکړه چې د دې کلتور او ټولنې په رنګ یې ونه رنګولې، هممهاله ورسره تصادم پیل شو چې تر اوسه یې موږ په چرخ کې راګېر یو او لا هم دا لړۍ روانه ده. ښه په تېزي لا هم چپي افکار د چپي له چوکاټ، نوم، طریقې، اصولو او د هغوی د اشخاصو له نومونو سره واردېږي او کار ورته کېږي، په مقابله کې یې ښې اړخي هم لاس تر زنې نه دي ناست، دلته چې د یوه ملي فکري تولید وړتیا پیدا نه شوه نو حتمن دواړه خواوې د افکارو واردات پیلوي چې د بلې ټولنې تولید وي، هره ټولنه تولید د خپلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تقاضا لپاره کوي، کله چې د هغې ټولنې فکر زه راوړم په خپله ټولنه کې يې تطبيقوم، نو دلته مې تقاضا ته حساب او محاسبه نه ده کړې، له تقاضا پرته يو شی عرضه کول که په ټوله معنا زيان ونه لري نو نيمايي خو يې تاوان حتمن کوي، زموږ د وارداتي افکارو چلند له ټولنې سره همداسې دی. زه دا ادعا هيڅکله نه کوم چې چپيان ټول غلط وايي، نه دا وايم چې مقابل لوری يې مکمل ناسم وايي يا هم سم وايي. اما زه وايم له هر يوه سره په شته ايډيالوژي کې دې وکتل شي چې زموږ د ټولنې لپاره چيشي په درد خوري؟ يو څه د ټولنې خپل، يو څه د يوه اړخ او نور د بل که سره ميکس کړل شي او د دې ټولنې د تقاضا موافق يو شی ترې جوړ شي، اما له دې شرط سره چې نه هغه د بل هيواد نوم پر پروت وي، نه يې د تعميل هغه روش وټاکل شي، نه دلته د زنده اباد لينين او زنده اباد اخوان، پاکستان، و خموني، سعودي، وهابي او داعشي چيغې پورته کړل شي؛ بلکې کاملن د دې ټولنې په رنګ رنګيدلی يو خوځښت وشي، زما په اند هم به بريالی وي او هم د ولس اعتماد ور خپل کړي. زموږ د هر تېر (په اصطلاح) انقلاب خلاف ځکه د جنګ انګېزه پيدا او پياوړې شوه چې دلته د ټولنې يوه برخه د پردۍ پالنې په مقابل کې حساسيت لري، يوه بله برخه د بلې پردۍ پالنې دعوه کوي، هغه فکر چې دلته حاکميت پيدا کوي، حتمن يې مقابل لوری په کمين کې ورته ناست وي او له هرې موکې څخه په ګټې اخيستنې يې د پرزولو هڅه کوي چې څو پلا مو همدا حالت او تجربه په خپل ژوند کې ليدلې ده. کله چې د ملت ترخپل منځ کشمکش پيل شي، بيا نو خارجي لاسونه هم را اوږده شي چې هره اسانه مسله بيا نور پيچلي بعدونه پيدا کړي او معضله تر حل د ناحل کېدو لور ته ډېره وړله کيږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ دا اوس هم په دې حالت کې راګير يو؛ ټولې خواوې پر وارداتي افكارو سره په شخړه دي او حتا د الفاظو او نومونو پر ټاكنه لا هم اختلاف دى او تر جنګونو يې خبرې رسېدلې دي.

له دې حالته د وتلو لپاره څو كارونه زما په اند اړين دي چې بايد وشي:

۱/ ملي ګټو ته ژمن داسې ګوندونه جوړول چې د وطن اقشار ورباندي باور وكړي، خلك پكې ځان ووينې اول له ښاره تر كلي، له يوه سمته تر بله، له يوه قومه تر بله د هيواد لويه برخه وګړي په څو لويو ګوندونو كې را ټول شي چې چارې د يوه كس پر ځاى بسته كيمټې ته نقل شي او د ولس په اراده او غوښتنه تصميم ونيول شي.

۲/ د ټولو هيوادوالو لپاره مشترك ټكي پيدا كول چې ګرده خلك ورباندي اتفاق نظر ولري، دا كه طالب وي، يا حكومت، ولس وي كه پخواني جهاديان، له خارجه راغلي افغانان وي كه دلته ستر شوي تعليم يافته روشنفكران.

۳/ د خارجيانو د وجود په اړه يوه داسې اجماع چې ټول اقشار پكې نظر ور كړي او هر موقف كه ټاكل كېده هيڅوك هم داسې احساس نه كړي چې زموږ خبرو ته غوږ ونه نيول شو. د دوى د وجود په اړه بايد هر څه واضح شي چې د مخالفت لپاره چا ته دليل پاته نه شي.

۴/ ټول افغان طرفونه بايد يو د بل په وړاندې له حوصلې او زغمه كار واخلي، هيڅ يو افغان دې د بل په وژنه او تكليف نه خوشالېږي. افغانان بايد يو د بل له ترټنې او دښمنۍ لاس واخلي دلته هر انسان بل ته د قدر په سترګه وګوري او متقابل احترام ټول ومني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ دواړه ډلې له جنګه د ستړیا احساس کوي، اما عملن جنګ تشدیدوي، د ښه نیت لپاره دې له دواړو غاړو سره شته بندیان د یوه داسې میکانیزم له مخې خوشي کړل شي چې دواړه ډلېورباندي اتفاق وکړي.

۶/ د بندیانو د خوشي کولو له سلسلې سره دې یوځای دواړه ډلې خپل جنګي عملیات کم کړي، یا دې په ځینو سیمو کې بیخي اوربند وکړي چې په دې ډول به باور را پیدا شي او سوکه سوکه به دا لړۍ پسې پراخه شي.

۷/ دواړه ډلې دې تر خپل منځ خبرې سره وکړي او هیڅ ډول خارجي لاسونه دې نه ورته را ایله کوي، ځکه د دوی له لاسه همدغه حال دی. که افغانان په خپل منځ کې سره جوړ شي نو د خارجیانو هر ډول شتون ته اړتیا نه پیښیږي او نن تر هر څه مخکې زموږ خپل منځي باور ته اړتیا ده.

۸/ دواړه غاړې دې له ټولو هغو اعمالو ځانونه وساتي چې د جنګ انګېزه ترې پیدا کیږي او دا کړنې چې حساسیتونه پاروي یوه یوه په نښه شي او خپل جنګیالي او ځواکونه دې امر کړي چې د دې ټکو په کلکه مرعات وکړي.

۹/ دواړه لوري دې یو د بل په وړاندې له تبلیغاتي جګړې سوکه سوکه لاس واخلي. ځکه تبلیغات یو د بل غوسه را پاروي چې د جنګ د اوږدېدا سبب کیږي.

۱۰/ دواړه ډلې باید له ځانو سره دا فرض کړي چې سوله او یو له بل سره تفاهم کې تیرېدل وي، په دې هم باید پوه شي چې د افغانانو تر خپل منځ جنګ کې هیڅ لوری که بل له میدان وباسي هم ګټونکی نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، ځکه خپل د وطن انسان یې وژلی دی، ژوبل کړی یې دی او لـه وطنه یې فرار ته مجبور کړی چې که سبا هغه وس پیدا کړي نو لـه دې بل سره به همداسې کوي؛ له دې امله باید هر طرف نرمښت وکړي، تر خپل موقف را تېر شي او د یوه امن هیـواد لپـاره چـې وګـړي یـې نـور ناحقه ونه وژل شي، سوله وکړي او د سـولې لپـاره پـر ځـان لازم تنـزل فرض کړي او ځان ورته له هره وخته چمتو کړي.

۲۰۱۹/ نومبر/ ۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني مدارسو ته مصارف بايد له کومه شي؟

زموږ په سيمه کې د ديني زدکړو لپاره جوړ سيستم خورا ګډوډ او له مشکلاتو سره مخ دی. که يو څه مبالغه ور سره وکړو نو دلته اصلن هيڅ سستم وجود نه لري. له يوې سيمې تر بلې د زدکړو چاپيريال، د تدريس طريقه، د نصاب کتابونه، د استادانو ليدلوری او د متعلمينو د نس مړولو وسايل يو له بل سره توپير کوي. همدې ته په کتو موږ ادعا کولای شو چې سستم وجود نه لري او له دې امله په دې لار کې خورا زياتې خلاوې موجودې دي.

تر ټولو لويه خلا په نصاب کې موجوده ده، اما د نصاب پر مشکلاتو به يوبل ځای بحث وکړو، دلته غواړم د ديني مدارسو د مصارفو په اړه يادونه وکړم چې مصارف يې بايد څنګه را پيدا شي او څوک يې تمويل کړي؟

دا اوس وخت د ځينو مدرسو لپاره يې بنسټګران چندې کوي، څوک ورته له شتمنو کسانو په يونه يو ډول زکاتونه اخلي، څوک خپله يو څه لري او نور پاته مصارف له حکومت يا بل ځايه تر لاسه کوي. د مساجدو طالبان بيا نس مړولو لپاره ډوډۍ ټولوي چې ځينې ورته زيرې وايي او نورو سيمو کې بيا وظيفې بلل کيږي.

دې حالت له ځان سره بدې پايلې راوړې دي، ټولنې ته د ګټې پر ځای يې زيان زيات دی. دا زدکړې که څه هم وړيا دي خو د فقر، مسکنت، چندو، د بل په ډوډۍ او خواريو کيږي چې نتايج يې هر وخت بد ثابت شوي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د وړیا زدکړو له وجې خلك دیني مدارسو ته هغه ماشومان ور کوي چې د کار نه وي، په خپل کور کې زیات کار نه شي ځنې اخیستی، د دې لپاره چې هم ثواب هم خورما شي، نو مدرسې ته یې لېږي چې دیني عالم شي.

زموږ د خلکو اولادونه زیات وي، له دې امله د ټولو تربیه ورته گرانه وي، همدا وجه ده چې د مسکینانو زامن زیاتره د مکتب پر ځای مدرسې ته ځي، دوی هلته نس هم اړولی وي، خلك ورته کالي هم ور کوي، په ختمونو او اسقاطونو کې ور کول کېدونکو پیسو ته یې سترگې اړولې وي. د روژې او اختر په میاشتو کې زکاتونه یا سرسایې ور کول کېږي چې له همدې څخه د کتابونو او جامو مصارف پوره کوي.

دې وضعیت له څو اړخونو پر طالبانو اغېز کړی دی:

رواني لحاظ:

یو کس چې له مسکینې کورنۍ څخه وي، په کور کې یې هم راحت نه وي لیدلی او د مور و پلار تر سیوري لاندې د تربیې پر ځای د بل رحم ته ولېږل شي او هلته یوازې د نس په مزدوري ورته درس رسېږي؛ نو دا د طالب رواني حالت سخت ځپي او په هیڅ صورت یو نارمل انسان له دې څخه نه شي جوړېدای.

دوی چې د یوې گولې ډوډۍ لپاره ځانونه نورو ته محتاج بولي، هر وخت نورو ته په تمه وي او د مفتخورۍ له وجې یې بیا کار ته هم زړه نه کېږي. دوی په بې کارۍ کې را لوی شي، په مدرسه کې ورته ویل کېږي چې تاسو پر خلکو حق لرئ چې هغوی مو خدمت وکړي؛ ځکه نو هغوی باید پیسې در کړي، کالي در کړي، ډوډۍ در کړي، ځای درته جوړ کړي او د ژوند نور لوازم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا فکر د هغوی له لوییدا سره پراخېږي او دوی هم پر ټولنه ځانونونه ور تحمیلوي چې موږ ته به تر ژونده هر څه مفت راکوئ. یو لور ته زموږ ټولنه مسکینه ده، بل لور ته د طالبانو فیصدي خورا زیاته ده، د کار کولو هنرونه یې بیخي کم دي، له ملایي او تدریس پرته یې په بل شي سر نه خلاصېږي، لویه برخه یې د بې وزلو کورنیو کسان وي، له اوله تر اخیره مفتخواره اموخته شي او هیڅ کار د تعلیم مهال نه کوي، دا حالت د هغوی رواني حالت سخت خراب کړي او یو لور ته مسکینان وي خو بل لور ته د خپل ناسم چاپېریال له امله پټ غرور هم ور سره وي چې موږ حق لرو خلکو مو وساتي. په داسې حال کې چې رسول الله ص ویلي دي: الید العلی خیر من الید السفلی. طالب که هر څومره هم د دیني زدکړې وکړي، خو چې د بل په ډوډۍ را لوی شي بیا هغه غرور او عزت النفس نه ورته پاتېږي چې اصلن یې یو انسان باید ولري، له همدې وجې دوی د ټولنې، ملك، ماړه، تجار او نورو کسانو تر احسانانو لاندې وي چې د دین تعبیر و تفسیر یې هم ترې متاثره کېږي.

بېکاري:

د طالب العلمانو لویه برخه بې کاره وي. ما زموږ د سیمې طالبان لیدلي دي چې د کورنۍ مصارف یې ورونړه ور کوي. زما یو د خاله زوی دی، پلار یې هم خپل کور ساتي او هم د زوی، ما یوه ورځ ورته وویل چې له پلار سره دې کومك شه؛ ویل یې څنګه؟ ما ورته ویل: که نور نه وي کور شه، هغه به په خلاصه پښه یو خوا ته ځي، باغ کار کړه، اوبه ورسره ولګوه، د کور مالونو ته واښه وکړه، که یو څوك مریض وي ډاکټر ته یې بوزه. ته نه مصارف راوړې نه په دې نورو چارو کې ورسره مرسته کوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی لوی کار ملايي ده، په کليو کې ملايي هم په زکات ور کول کېږي چې د کال ټول مصارف به بيا هم د ملا پر خپله کورنۍ وي، دا ملايي نو کله د هغه د کال شومه کېږي او کله په نيمايي کې خلاصه شي چې بيا يا ورور ته متحاج وي يا هم فقر کوي يا هم حتمن قرض اخلي.

کمزوري ظرفيت:

په وړيا زدکړو بيا په مدرسه کې داسې هنرونه کله زده کېږي چې هغوی ته په اينده ژوند کې په ښه ور شي. له دې امله يې لويه برخه کسان د ظرفيت له مخې خورا پر ځوړه وي. د دوی لويه برخه چې زموږ د سيمې ماته معلوم دي نو تدريس هم نه شي کولای. يوازې د يوه داسې جومات امامت ته جوړ وي چې په کال کې يوه ورځ نه تقرير وکړي او نه هم کومه خطبه لازمي وي. داسې مساجد به نو چېرې پيدا کېږي؟ دومره مساجد له کومه شي؟ د وينا هنر نه لري، تدريس نه شي کولای، کار وبار نه شي کولای او په چيشي يې وکړي؟ له خلکو سره تعامل هم ورته سخت وي؛ ځکه زياتره وخت يې په انزوا کې تېر کړی وي، په هيڅ ژبه نه پوهېږي، انگريزي يې نه وي زده، عربي سره مازې بلد وي، د قران کريم تلاوت لا ټول په سم ډول نه شي کولای، کمپيوټر باندې پوهېدل خو دومره گران ورته ښکاري لکه له ناسا سره چې کار کوي؛ تر دې ټولو ور هاخوا يې خپله خواره ژبه هم نه وي زدکړې چې ليک لوست ور باندې وکړي. په دغسې يوه حالت کې دوی ټولنې ته د خدمت لپاره وړاندې کېږي چې د ټولنې د خدمت پر ځای ټولنه مجبوره ده د دوی خدمت وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي حالت:

اقتصادي حالت یې د پام وړ خراب وي. ما مخکې وویل چې زیاتره یې له بې وزلو کورنیو سره اړه لري، له دې امله یې اقتصاد له پیله هم پر خوله پروت وي. مالي حالت بیا د انسان د ژوند له ټولو برخو سره تعلق لري، کله چې د یو چا مالي حالت خراب وي، نو ذهنن ناارامه وي، ظاهر یې سره ګډوډ وي، تمرکز نه لري، تر کار یې بې کاري خوښه وي، د بل جیب ته تمه کوي، د کار حوصله ورسره نه وي پاته، له ژونده تنګ کوي، خلکو د ژوند د نعمت او الهي پیرزوینې پر ځای د هغه د سختۍ او بدوالي خبرې زیاتې کوي چې هم خپله له ژونده تنګ معلومیږي او هم نور زړه توري کوي. زموږ د ملایانو لویه برخه له دنیا کرکه کوي، دوی د ټولو ګناهونو سر دنیا کڼي، اصلن دوی محروم دي، کله چې دوی په لاس کې شی ونه لري د خپل زړه د کاذب تسلیت لپاره هغو افکارو ته پنا وړي چې دنیا پکې غندل شوې ده او هغه کسان ورته ولیان ښکاري چې له دنیا یې مخ اړولی وي. که نه د انبیاء علیهم السلام تګلاره داسې نه ده، هغوی په ښارونو کې مبعوث شوي دي، د خلکو سره اوسېدلي دي، شتمن خلك یې دعوت کړي دي، د مالي نفقې فضایل یې ذکر کړي دي او قران کریم وایي: {رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ} [البقرة: ۲۰۱]

د زدکړو تسلسل:

د زدکړو مهال یې تسلسل هم ډېر خراب وي. ځکه دلته د یوه سیستم مدرسې او پوهنتونونه نه شته چې دوی له یوې درجې ووزي بلې درجې ته امتحان ور کړي او همداسې مخته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دوی زياتره درسونه پر خپل طبيعت وي، هر کتاب چې يې خوښ وي هغه وايي او کوم چې يې خوښ نه وي هغه ايله کړي همداسې تر اخيره.

زياتره وخت د مالي مشکلاتو له امله يا هم د کمزوري خوراکي نظام له وجې له يوه ځايه بل ځای ته کډې کوي، له يوې مدرسې بلې ته ځي ډېر وخت يې په سفرونو او رحلتونو کې تېر شي.

د زدکړو تسلسل هغه مهال سره پيوسته کېږي چې د يوه نظام تر چتر لاندې وي، کله چې نظام وجود ونه لري، هر کس د خپل طبيعت له مخې کتابونه لولي، دوی د زدکړو مهال نه پوهېږي چې اينده به کوم کتابونه ورته ګټور وي؟ دوی ته نه مهم کتابونه له نامهمو معلومېږي، نه د اړتيا وړ کتابونه په دقيق ډول ورته ښودل کېږي، له دې امله فارغ ملايان وي د عربي ګرامر يې نه وي زده، د قران له اصولو سره ناخبره وي، اصول الفقه او اصول الحديث ورته نااشنا وي، نوي جديد فقهي اصطلاحات او مسايل ورته بيخي د بل فن خبرې معلومېږي، په مجموع کې دوی هغه څه وايي چې زياتره برخې ته يې اوس ټولنه اړتيا نه لري، په ماضي کې پاته وي، خيال او تصور ور سره وي خو فعلن يې ژوند ته خاصه ګټه نه لري.

کله چې د زدکړو بهير يو لور ته سره پيوست نه وي، مخکې يې له وروسته سره ربط ونه لري، يو د بل تکميلونکی نه شي، تر يوه چتر لاندې نه وي، د معاشرې اړتياوې نه پوره کوي، لويه برخه يې پر خيال، تصور او ماضي ولاړه وي، نو دا زدکړې اصلن له لويه سره اړينې بيخي نه دي چې زموږ د زرګونو بلکې لکونو ځوانانو ژوندونه پکې خاورې کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له تولنې څخه دايمې خپگان:

د وينا مهال مې ملايان ليدلي دي چې له ټولنې څخه گيلې کوي، پر خلکو ور غوسه وي او تېره ژبه ورته کاروي. داسې ښکاري چې د خدای خاص مخلوق دی او دا نور خلك يې د دوی رحم و کرم ته ايله کړي وي. په داسې حال کې چې خدای خپل رسول ته هم وايي:

{ فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ} [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم يې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به حتمن ستا ملگري ايله کړې وای.

د رسول الله صلی الله عليه وسلم حديث بخاري نقل کړی دی چې وايي: يسروا و لاتعسروا، بشروا و لا تنفروا.

اساني کوئ، سختي مه کوئ، زېری ور کوئ کرکه مه خپروئ.

سخته ژبه پر خلکو تاثير نه لري، خلك د دې پر ځای چې هغوی ته مايل شي نفرت يې ځنې کيږي، سختي د مشکلاتو دوا نه ده، رسول الله ص وايي: خدای نرم دی او نرمي يې خوښه ده.مسلم

له ټولنې خپگان د هغوی لپاره په ژوند کې خورا زيات مشکلات را پيدا کوي، په مرضونو يې اخته کوي، ډپريشن ورته پيدا کوي، انزوا ته يې ټېله کوي، توند خويه اموخته کيږي، غوسه ژر ورځي، په تعامل کې مشکلات لري او په ټوله کې د بداخلاقۍ او بد خلقۍ لورته مايل کيږي چې دا د ديني طبقې لپاره ښه نه دي. نه په دې ډول دوی ديني پيغام خلکو ته سم رسولای شي او نه پر خلکو اثر کوي، بلکې په دې ډول دوی دين او شريعت ناسم معرفي کوي چې تر مثبتو نتايجو به يې منفي خورا زيات وي. لکه چې دا هر څه موږ اوس په سترگو وينو!

(c) ketabton.com: The Digital Library

حللار څه ده؟

څو کارونه حتمي دي چې د دې وضعيت مخه بدله کړي:

۱/ له نورو هيوادونو په دې برخه کې بايد مثبت کارونه کاپي کړل شي، هغوی څنګه نظام ورته جوړ کړی، سيستم يې څنګه دی؟ څوک زدکړو ته جذبيږي او له پيله تر پايه يې ميتود څنګه دی؟ که موږ په خپل شاوخوا کې هيوادونو ته فکر وکړو نو هغوی زموږ په شان کمزوری نظام نه لري، هلته طالب العلمان دومره خوار هم نه دي او نه دومره بې هنره دي چې يوازې تر ملايي او تدريس پوري يې يې ټول ژوند ور ټول وي.

۲/ د ماشومانو زدکړې دې د مدرسې او مکتب په نوم نه سره جلا کوي، بلکې لومړی دې ټول يو ځای زدکړې پيل کړي، کله چې هر څوک د تخصص مرتبې ته ورسيږي نو هر څوک دې خپله څانګه انتخاب کړي، شرعيات وايي که طب وايي، عمومي زدکړې به يې يوځای وي، هغه ابتدايي اړينې زدکړې به ټولو کړې وي، هغه لومړي هنرونه به ملا او غير ملا زده وي، ظرفيتونه به يې ښه شي او د ټولنې له نورو اقشارو سره به يوځای اوسي چې د مدرسې او مکتب، يا په اصطلاح د طالب او مکتبي ترمنځ شته فاصله له منځه ولاړه شي.

۳/ د زدکړو مهال بايد زده کونکي ځينې هغه کارونه په نښه کړي چې دوی ورسره دلچسپي لري. په کوم شرکت کې کار کول، د کمپيوټر په دوکان کې کار، له دوکانداري يا کاروبار سره اشنا کېدل، ساعت سازي زدکول يا هم په ژوند کې خورا زيات کارونه دي که يې څوک زده کول وغواړي؛ نو ورته غوره به هم وي او ژوند کې به يې ډېر په ښه هم ورشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ د زدکړو د جذب لپاره دې معیارونه معلوم شي، که څوک پر هغه معیار پوره وي، نو د لوړو زدکړو لپاره دې ومنل شي او که پر معیار پوره نه وي، نو د دنیوي هنرونو لپاره دې بل ځای قبول شي، خو د شریعت او دین یا له اجتماع سره اړیکه لرونکو څانگو ته دې نه ایله کوي.

۵/ د خطابت او امامت لپاره دې معیار وټاکل شي او دولت دې د یوه خاص میکانیزم له مخې دا کسان غوره کوي، ځکه دوی له اجتماع سره راسن په تماس کې دي او د دوی خبرې و عمل پر ټولنه مستقیم و نامستقیم اغېز لري، څوک چې دې منصب ته راځي حتمن باید نه یوازې دیني علوم یې په کامل ډول خلاص کړي وي، بلکې له ټولنپوهنې، تاریخ، نبوي سیرت او دې ته ورته نورو مهمو علمي څانگو سره هم رابطه ولري چې د مسایلو د بیان مهال د ټولنې حساسیتونه او اړتیاوې په نظر کې ونیسي، نه داسې چې په خپلو وعظونو ټولنې ته د گټې پر ځای تاوان زیات ورسوي.

۶/ د دیني تخصص لپاره دې یا دولت مدرسې جوړې کړي چې ټول نصاب دې د اړتیا له مخې ورته وټاکي، خصوصي مدرسې دې هم له دولت سره راجستر شي او د دولت جوړ نصاب دې په هغوی هم ومنل شي. که داسې نه کوي نو لکه د نورې نړۍ پوهنتونونه دې جوړ کړي او هلته دې همدا دیني تخصص ته څانگړې علمي څانگې وټاکي لکه د الازهر، مدینه یونیورسټي، ام القری پوهنتون، ریاض او داسې نور.

۲۱/۱۲/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغجن او درواغ په ټولنه کې

له زیاتو کسانو مې دا متل ډېر ځله اورېدلی چې د دروغو منزل لنډ وي. دا مې هم اورېدلي چې وايي، دروغ دې شخصیت ته زیان رسوي او رښتیا دې باور پخوي. په اشعارو کې هم دروغ او درواغجن غندل شوي. شاعر وايي:

دروغجن سړی د عفوې لایق نه دی

په رښتیـــــــــنو باندې عفوه ده روا

مګر له دې متلونو سره زموږ په ټولنه کې خبره د دې برخلاف ده. زه چې څومره معلومات کوم، خلک پېژنم او مجلسونو کې ګډون کوم، نو تر حقیقت خوښونکي پر درواغجن او لاپو ډېر کسان را غونډ وي. تر رښتیا ویونکي او رښتیا خوښونکي د درواغجنو خبرو ته خلکو ښه غوږ نیولی وي او د مجلس ګډونوال زیاتره د هغه لور ته ګوري او ورته غوږ وي. زما په ګومان دا به یو حقیقت وي چې حقایق ویل ترخه وي او د ترخو هضمول بیا د هر چا کار نه دی. درواغ لکه د هر سړي خیال، دنګي مانۍ په جوړې کړه، خلکو ته ښه زېري ور کړه، خلک خوشاله کړه، په مجلس کې په لویو خبرو، ښه وعدو، سترو زېرو او لاپو د خلکو زړونه لاس ته کړه او ځه خپل کار مخته وړه.

نه پوهېږم د نورې دنیا خلک به هم هغه کسان په لویه پیمانه خوښوي چې له حقیقته ځان کاږي او د دروغو په نړۍ کې خلکو ته اسمان څکې مانۍ ښکاره کوي؟ که یوازې موږ داسې یو؟ زموږ د ټولنې په ترکیب کې د هغو کسانو پله درنه ده چې تر حقیقي جهان د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دروغو بې ثباته نړۍ ورته ښه ښکاري. له دې امله مو د عوامو تر څنګ لوستي کسان او ان مشهور چارواکي په دروغو عادت دي.

که په دې خبرو کې څوک را سره همنظری نه وي، نو فکر کوم دی د درواغو په ډولونو نه پوهېږي، يا خو پوهېږي، مګر يو شمېر ډولونه د درواغو له ليست څخه باسي. زموږ په ټولنه کې درواغجان په خورا ډېرو ډولونو هڅه کوي چې د حقيقت رڼه څېره د خپلو اوهامو د څادرونو په پلونو کې پټه کړي. دلته يو شمېر کسانو دروغو ته د رښتيا جامې ګنډي. دا جامې ما ليدلې دي. دين ته منسوب کسان په ديني رنګ رنګېدلو جامو کې خپل درواغ پټوي. زموږ خلك په ټوکو وايي چې کله ملا درواغ ووايي، نو دوی وايي: مبالغه مو وکړه او که امي درواغ ووايي، بيا ملا وايي، درواغ يې وويل. دا ځکه ويل شوي چې خلکو ته د ملايانو درواغ بربنډ شوي دي. خو دا چې دوی خپل ځان ته يو ډول ديني تقدس ور کړی، له دې امله نو خلك مخامخ بريد نه شي پر کولای. له عامو کسان سره چې کېنې، دوی هم په خپل ور ځنې ژوند کې له درواغو ځان نه شي خلاصولای. د دوی د درواغو خورا ډېر او دلچسپه ميتودونه دي. يو شمېر کسان له حقيقت سره هلته او دلته د درواغو سپېرونی ګډوي. دوی چې کله کيسه کوي، نو يو ځای د ځان په ګټه دروغو ته لار سمه کړي. بل ځای په غير مستقيم ډول ځان ته کمپاين کوي، بيا د ځان ستاينې لپاره د حقيقي کيسې په يوه ګوښه کې کوشنی ځای درواغو ته خالي کړي. کله بيا نوري طريقې هم کاروي.

نور بيا د خدای بوزي بندګان چورلټ درواغ وايي. ما ليدلي دي. که ته يوه رښتنې دلچسپه کيسې وکړې چې د مجلس خلکو ته خورا په زړه پورې وي. نو دی سمدستي ستا کيسې ته ورته کيسې را پيل کړي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت، ځای او کریکټر یې ور بدل کړي. دا نو د درواغو هغه بربنډ ډول دی. داسې کسان مې هم ښه ډېر لیدلي چې لاپو دروغجن وي. که دوکاندار وي، د سودا، د ده د مال د ښه کیفیت، د نورو د بد مال، له خلکو سره د ښې ګوزارې او داسې نورو په اړه عجیب درواغ کتار کړي، خو دا ډول چې ما څومره لیدلی دی، نو د لاپو په بانه دا درواغ ستا مخ ته بیانوي او فکر کوي چې مخاطب یې لکه یو ووړ بې عقل ماشوم د ده په باډسکو هیڅ نه پوهېږي او هر څه به رښتیا- رښتیا ورته ښکاري. له هر مسلک سره تړلي درواغجنان همداسې چمونه کوي.

ځینې بیا هر وخت درواغ نه وایي، خو کله ناکله ښه ګېر په خرڅوي. دوی نیمه د درواغو عادت لري. په ور ځنې ژوند کې دوی هڅه کوي چې درواغ ونه وایي. تر یو حده یې هڅه بریالۍ هم وي، اما عادت بیا هم عادت دی. انو ارو مرو د ورځې یو وخت موکه مومي او په دې توګه د خپل تمرین وخت او موکه له لاسه نه ور کوي.

د ټولنې یوه بله برخه کسان بیا د درواغو په څو داسې ډولونو اخته دي چې هر څوک یې دروغجنوالی نه‌شي ثابتولای. ما داسې کسان لیدلي دي. د مشاهدې خبرې دي. یو چا به لوړ پوړي چارواکي ته د ځان نږدې ثابتولو لپاره یوه داسې کیسه چې د ده تر مخ به شوې وه، مګر ده به رول نه پکې درلود، په داسې بڼه وړاندې کړه چې ځان ته به یې رول پکې ثابت کړ.

کله یو څوک کیسه کوي، مخاطبین د هر پوړ خلک وي؛ مګر د حقیقت را بر سېره کولو هیڅ مجال نه وي، نو دی په کیسه کې هڅه کوي چې خلکو ته د کیسې، یا بل وار د حال بیانولو، را پور ور کولو او نورو کې ځان هم مهم ثابت کړي. بیخي مشهور کسان په دې مرض

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي او څو وارې مې تر مخ داسې څه شوي دي. حتا دې کسانو په مجلس کې شناخته ماخته ته سترګه هم وهلې چې چانس مې لـه لاسـه مه باسه. د خپل واک او صلاحيت ښودلو په خـاطر هـم خلـک دروا‌غ وايي. يو څوک غواړي ځان چارواکو ته مهم ښکاره کړي، نو د مـوکې په موندلو هر وخت مزغن درواغ ورته ووايي. د دې برخلاف بيا داسې کسان شته چې عوامو ته دا فکر ور کوي چې دی چـارواکو تـه زيـات نژدې کس دی. د دې لپاره نو کله په مجلس کـې نـامعلوم نمـبر ډايـل کړي، کمپيوټر د نفي ځواب ور کړی، دی له ځانـه سره لـږ پـه لـوړ ږغ وايي، د پلانی صيب نمبر هم بند دی خدای دي خير کـړي. کلـه يـوه کيسه کوي چې دی يا حاضر يا نه حاضر، خو شته کسانو ته داسې ښيي چې انو پلاني ماته وويل، داسې وکړه، ما پلاني صيب ته داسې وويل، پلانی شی مې پلاني ته ور کړ يا ده له ما پلانی شی وغوښتی.

درواغ زموږ په ټولنه کې هم خورا ډېر ډولونه لري. زما په ګومـان پـه پرمختللې نړۍ کې به تر دې هم زيات او پيچلي ډولونه لري چې د هغه ډول درواغو ويلو چم به لا تر اوسه مـوږ نـه وي زده کـړی، کـه نـه لـه مسلماني سره درواغ ويل خو زموږ اوس يوه پيشه ګرځېدلې.

دا چې خلک ولې درواغ وايي؟ نو د دې لاملونه هم ډېر دي او هم پېچلي، خو له دې سره يې زه په دې ليکنه کې د يادولو هڅه نـه کـوم. ځکه اوس مې لا تر اړتيا زياتې ليکې کښلې دي، له دې امله بايد دلتـه د پای ټکی ور کړم. والسلام!

۲۸/ ډيسمبر/ ۲۰۱۶

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاذب شهرت؛ ګټه که تاوان؟

د کاذب شهرت غوښتونکي یوازې زموږ په ټولنه کې ژوند نه کوي. بلکې د دې بېلګې په نورو ټولنو کې هم لیدل شوې دي.

کاذب شهرت دا معنا چې څنګه وي، هغسې ځان نه ښکاره کوي، بلکې تر خپل حقیقت د ښه تظاهر په داسې حال کې کوي چې اصلن هغه ډول نه وي. لکه: یو کس لیکوال دی، اما نوښتګر او مفکر لیکوال نه دی. مګر دی هڅه کوي چې د نورو لیکنې، ویناوې او ژباړې را پټې کړې او تر خپل نوم لاندې یې د دې لپاره نشر کړي چې خپل شهرت زیات کړي او لوستونکي تر اغېز لاندې راولي.

دا پېښې مخکې هم کېدلې، خو د ټولنیزو رسنیو له رامنځته کېدلو سره دا پېښې هم زیاتې شوې دي او هم یې کونکي ژر رسوا کېږي.

کاذب شهرت څکه ورته وایو چې کوم شی حقیقت ونه لري، نو ضرور به کاذب وي. دا چې یو څوک ځان په نوښتګر لیکوال مشهور کوي، خو هغسې نه وي، نو دا ځان ته کاذب شهرت جلبول دي. یو څوک ځان په ښو اخلاقو معرفي کوي، خو اصلن په خپل کور او ګاونډیانو کې په بد اخلاقه مشهور دی، نو دا کاذب شهرت دی.

ځینې بیا په فیسبوک کې کوښښ کوي چې ځان د بېوزلو مددګار ورښیي. وخت ناوخته له مسکینانو سره د ناستې ولاړې تصویرونه پورته کوي او ځان د هغو غمخوار معرفي کوي. دا په داسې حال کې چې د هغوی د اصلي ربړې لپاره که یې په وس ډېر څه پوره هم وي، لکن که شخصي ګټه پکې ونهویني؛ کار ورته نه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼ شمېر چارواکي شته چې ظاهرن د فساد و خیانت پر ضد چیغې وهي. څوك بیا له کعبې شریفې سره خپل عسکونه اخلي او تر موږ یې را رسوي. نور بیا په نورو طریقو د کاذب شهرت د تر لاسه کولو هڅه کوي. کاذب شهرت له عباداتو تر معاملاتو، له اخلاقو تر سیاسته، له شخصي ژونده بیا تر ټولنیز ژونده زموږ په رګ- رګ کې ځای نیولی.

کاذب شهرت ډېر بد مرض دی چې زموږ په ټولنه کې ورځ تر بلې سرایت کوي. دا شهرت له ګټو سره تاوانونه هم لري. که یو لور ته انسان ته شهرت ور کوي، نو بل لورته انسان په لیکوالي، عباداتو، معاملاتو، مسوولیتونو او د ژوند په نورو مهمو برخو کې په درواغو اخته کوي.

کاذب شهرت خلکو ته کاذب تسکین ور کوي. د دې لپاره چې یو څوك پر خپلو ظرفیتونو کار وکړي، ظرفیت رالوړ کړي، هنرونه او کمالونه زد کړي او په حقیقي کار او زیار ځان ته د شهرت زمینه برابره کړي، د کاذب شهرت تږي د دې برخلاف لکه تږی چې په سراب پسې ځي، دوی هم د خپل ژوند لپاره همدا د کاذب شهرت لار غوره کړي. یعنې خلك د هنر له زدکړو، ظرفیتونو لوړولو، کمالونو زیاتولو او... څخه را ګرځوي.

د کاذب شهر تږي خلك لټ اموخته کوي. یو کس تر ښه زیار وروسته یوه تخلیقي لیکنه کوي، بل یې ترې پته کړي او د جملو په لږ تغییر یې په خپل نوم نشر کړي. یو د یوې مسلې په اړه خپل فکر بیانوي، بل سمدلاسه را غوټه شي او د هغه فکر غلا کړي په خپل نوم یې خلکو ته وړاندې کړي.

یو څوك ښه وړه جمله لیکي چې هم یو ترکیب خوندور وي او هم د محتوا له مخې د لوستونکو زړونو ته لار کوي. بل یې پته کړي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوونۍ، میاشت او یا څو میاشتي وروسته یې پر خپل وال کښېږدي او په هیڅ ډول نورو ته دا اشاره لا نه و رکوي چې دا بل کس جمله ده یا هم مې په خپلو الفاظو کې د بل فکر بیان کړی.

د کاذب شهرت بل زیان دا دی چې د نورو حقونه پکې تر پښولاندي کېږي. کار یو کوي او نوم د بل یادېږي. خولې یو توی کړي او رنګ د بل ښه کېږي. زحمتونه یوه تېر کړي وي او خلک بل ته شاباسونه ور کوي. انرژي د یوه کس مصرفېږي او بل چې د لتې ژوندی مثال وي، د هغه له کار او زیار څخه په ګټې اخیستني د خپل ځان لپاره فرصتونه ګوري. ګټې تر لاسه کوي، نوم کوي، خلک یې عزت کوي، ټولنه کې یې دروند نوم یادېږي. دا ټول د بل د زیار نتیجه وي چې صله یې په ناسم او غیر قانوني ډول بل کس وړي.

کاذب شهرت د شریعت له مخې ریا، د قانون له مخې ناروا، د انساني اخلاقو له مخې یو پرېوتی کار او د ادب و فرهنګ په ډګر کې یوه غلا ده. د کاذب شهرت تر لاسه کول د وجدان وژل دي. له قانونه بغاوت دی. انساني شرم تر پښو لاندې کول دي. د بشري غیرت قتلول دي. په دنیا کې غلا و ریا ده او په اخرت کې رسوایي او د عذاب وړ کړنه ده.

۱/۱۲/۲۰۱۷

(c) ketabton.com: The Digital Library

له علماؤ سره د ټولنې چلند

زموږ د ټولنې د عالمانو په اړه چې ما د حکومت له کسانو سره خبرې کړې دي که د ولس، هغوی زیاتره ګیلې ترې کوي. دوی فکر کوي چې یو لورته ظرفیتونه پکې کم دي، بل لور ته یې تولید زیات شوی دی، بیا هغه خدمت چې ور له غاړې دی هغه یې په سم ډول نه دی ادا کړی او بل خورا بې زغمه دي؛ یعنې له ټولنې او نظامونو سره په ګوزاره کې یې ډېری پاتې راغلي دي.

اما دا نیوکې به پر خپل ځای سمې وي، خو که عالمان د ټولنې او نظام په وړاندې مسوولیتونه لري، نو ټولنه او نظام یې هم د عالمانو په وړاندې لري. زموږ په جامعه کې چې د عالم کومه وظیفه ده، دا ولاکه یا د هغه له شان سره مناسبه ده یا د هغه له زړکړو سره سمون لري.

زموږ یو مشکل دادی چې کارونه مشخص نه دي. ملا ته مو دومره کارونه ور له غاړې کړي دي چې مزدور یې ولاکه وکړي. په دولتي ادارو کې مو تر اوسه همدا حال دی؛ کار مشخص شوی نه دی هر څوک د بل په کارو کې مداخله کوي او ټیټ پوړي کسان د زیاتو کارونو له امله ستړي وي او لوړپوړي مزې ورته کوي، ځکه لومړی ورځ دا نه شته چې ته د همدې کار لپاره یې خپل کار به کوي په نورو به کار نه لرې او نه به بل څوک په تا اضافه کار کوي. کله چې د حکومتي دندو دا حال وي، نو ټولنه خو تر حکومت هم غیرمنظمه ده، له دې امله نو هلته خورا زیاته بې نظمي ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ د کلي ملا و ؛ لمونځ يې هم راکاوه، د ضرورت مهال يې وعظ هم کاوه، جنازې ته به هم ولاړ و، که به بل کلي کې فاتحه وه هم به تلی، د کلي پر فاتحه يا تعزيت به هم څو ورځې ناست و، د مريض پوښتنه به د هغه په اقتدا کې کېده، کور يې هم ور له غاړې و او په جومات کې به مو طالبان هم ورته ساتل چې درسونه ورته ووايي؛ له دې هر څه سره به مو د کلي ماشومان هم د ملايانو له غاړې وو چې په ابتدايي ديني چارو يې خبر کړي هغه به مجبورن طالب ته ور له غاړې کړي وو.

دا ټول کارونه يوه لور ته، له ملا سره به د کلي هغه کس هم خبره بنده کړې وه چې په کلي کې نه؛ په کور کې يې هم چا ولاکه خبرې ته اهميت ور کاوه؛ اما د مسجد په ملا به د هغه هم کار و، په چارو کې به يې لاسوهنه ور کوله او د هغه د کارونو په اړه به يې عامه مجالسو کې نظر ور کاوه چې دا څنګه ملا دی، هغه او د غه کارونه کوي؟!

ښه! دا کارونه ټول يوه انسان ته ور له غاړې شول، په مقابل کې ټولنه څه ور کوي؟

د کلي خلك د حاصلاتو پر وخت ملا ته زکات يا عشر ور کوي يا په واړه اختر کې سرسايه!

پوښتنه داده چې که زکات ملا ته د هغه په مزدوري کې ور کوي، نو خدای ته چيش ور کوي؟ که خدای تـه زکـات، عشر-او سرسـايه ور کوي، نو ملا ته يې چيش ځانګړي کول چې د هغه کار په وشي؟

خلکو زکات هم د خدای؟ لپاره ور کاوه او هم يې د ملا غاړه په خلاصوله؛ که ملا مسکين وي، نو له امامت پرته هم د دې مستحق دی، نو بيا يې له امامته پرته ولې نه ور کوي؟ که دا هر څه په امامت پوري اړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، بيا يې د خداى لپاره چيش ور کول هغه فرض زکات، عشر او واجبه سرسايه؟ په دې ځاى کې خلکو تر اوسه دا نه ده مشخصه کړې چې د خداى لپاره ده که د ملا؟

دا مشکلات پر خپل ځاى؛ بله خوا ټولنه په هغه ملا پسې گرځي چې يا يې خپل وي، يا هم د دوى خبره ومني، خلك چې څه ورته وايي، هغه يې ومني او په پټو سترگو د کلي له مشر او خلکو سره پر لار ولاړ شي. نور دوى ته د ملا ظرفيت مهم نه دى، دوى ته دا مهمه نه ده چې ملا څومره په خپل مسلك کې تکړه دى؟ څومره پر سنت او فقه برابر موږ ته لمونځ را کوي؟ څومره سم احکام راته بيانوي؟ له هغه سره زموږ د ديني چارو او اخرت څومره فکر دى؟

کله چې يوه ټولنه په قصدي ډول له خپل هغه رهبر سره داسې عمل کوي چې تقدس يې هم مني، مقدسه چاره يې هم ور کړې وي او په ټوله کې دوى د هغه او د هغه د مسلك په وړاندې دومره بې تفاوته شي، نو بيا له ملا ولې گيله وشي؟

عرضه د تقاضا موافق وي، ټولنه چې د هر ډول کيفيت توکي غواړي نو عرضه هم د هغه ډول کيفيت شيانو کېږي، زموږ ټولنه چې له ملا څخه کيفيت نه غواړي، کمظرفه او باظرفه ورته بې توپيره وي، نو دا که يو لورته د مسووليتونو په اداينه او پېژندنه کې ستونزې ايجادوي، بله خوا پر تعليمي ژوند باندې هم اغېزه کوي. يو څوك ډېر تکليف کوي، بل څوك هغسې نه وي، کله چې فارغ شي، نو هغه کمظرفه ته په ټولنه کې ځاى ور کول کېږي او هغه کوښښي هك حيران پاتېږي، کله چې په ټولنه کې د ديني علومو زده کونکي دا حالويني، هغوى چې د ژوند په ژورو او لوړو باندې لا سم نه پوهېږي تجربه يې نه شته، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

درسونو مهال کوښښ نه کوي؛ ځکه دوی په دې فکر وي چې که هـر ډول فارغ شم په ټولنه کې دا گنجایش شته چې ځای شم نو تکالیفو ته څه اړتیا ده؟

دا لړۍ پسې زیاتیږي، کله چې په بازار کې بې کیفیته تـوکي زیـات شي، نو نرخونه یې هم رالویږي او د هغه توکي ارزښت خپلـه د زیـاتې بې کیفیته عرضې له امله را کمیږي.

د دیني فارغانو سره زموږ چلند خورا پر زړو معیـارونو ولاړ دی. یـو طرف ته دلته فقر دی، خلك په زامنو د دیني زدکړو تـر څنـگ نـورې زدکـړې او هنرونـه نـه زده کـوي او دا کسـان یـوازې تـر یـوه مسـلکه رامحدودیږي، همدا فقر بیا دې مسلك ته دز یاتو کسانو د راتلو سـبب هم شوی دی چې لامل یې وړیا زدکړې دي. بل لور ته زمـوږ تعلیمـي نصاب ډیر زوړ دی چې نویو بشریو غوښتنو ته پکې لازمه پاملرنه نه ده شوې. د علومو چټك پرمختـگ د دې سـبب شـو چـې د دې حـوزې کسان شاته پاته شي، له اړتیا پرته ځینې تـر وخـت تیـر اکسـفایر نظـري علوم ووایي چې نه په اخرت کې ورته گټه لري او نه په دنیا کې هنر بلل کیږي چې مادي گټه ځنې تر لاسه کړي.

په دې ډول دا غریبان خورا کمظرفه فارغیږي، یو لورته په ټولنه کې د ځان ځایولو لپاره اړ دي چې د خلکو غوښـتنې ومنـي، پـه دې توگـه خپل قشر ته زیان رسوي، ځکه حیثیت یې سپك شي او خلك بیا ټولو ته په هماغه نظر گوري چې دوی تجربه کړی وي. بل لور زیات کسان وي چې د خدمت موکه ټولو ته نه پیدا کیږي، داسې هنرونـه ورسره نـه وي چې په نورو چارو کې ځانونه مصروف کـړي او ځانتـه یـو حلالـه روزي پیدا کړي؛ دا زیاتوب که یوه لور ته د هغوی حیثیـت تـه صـدمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسوي، نو بل لور ته د زیاتو مشکلاتو او جنجالونو سبب هم کېږي چې موږ يې په خپله ټولنه کې شاهدان يو؛ حتا په اوسني وخت کې دغسې کسانو ته ځينې استخباراتي کړۍ هم لاس ور کوي چې کار نه لري، نو هغوی د خپلو ګټو د خونديتوب لپاره يوه مشغله ورتـه پيـدا کـوي او د هغوی د ګټو خونديتوب بيا زموږ د ګټو په تخريب کې وي.

زموږ ټولنه د ديني فارغانو د منلو او جذب لپاره هيڅ معيار نه لـري، که څه هم په نوره دنيا کې د ديني زدکړو لپاره پـر معيـار برابـر مرکزونـه وجود لري، هلته پلټېر شوي استادان تاکل شوي وي، د تعليم مهـال هـر کال زده کونکي امتحان ور کوي چې د هغه په سند کې د هغه د ظرفيت ذکر کېږي او هر څوک يې له سـنده هـم ظرفيـت معلومـولای شي، بيـا ټولنه د هغوی د منلو لپاره خپل معيارونه لري، که په هغه معيار پـوره نـه شي نو هر څومره که د ديني علوم فارغ وي او ځان خدمت ته وړاندې کړي، خو ټولنه يې نه مني، نو هغوی اړ دي چې د تـولنې پـر معيـارونو ځانونه برابر کړي، هغه شرايط حتمي په ځان کې پيدا کړي چې خلک يې په يوه ديني عالم کې وجود لازمي بولي.

همدا شان په نوره نړۍ کې دولت هم دې ستونزې ته متوجې شـوی دی. هغوی خپل تعليمي مرکزونه لري او له هغه ځايـه فـارغ کسـان پـر هغو شرايطو پوره وي چې دولت يې د خپلو ادارو لپاره يوه برخه کسان جذب کړي، دوی د خپل نصاب په چمتـو کولـو کـې د دينـي زدکـړو ترڅنګ نورو هنرونو ته هم پام کړی وي چې د ديني فارغانو يوه برخه کسان دولت تـه ځـي، يـوه برخـه يـې ټولنـه جـذبوي، يـوه برخـه يـې خصوصي سکتور کې ځان ځايوي او يوه برخه يې خپله هـم ځـان تـه کارونه پيدا کوي چې په دې ډول د دوی د بېکارۍ مخه نيول کېږي. يو

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهم شی د نورو هیوادونو په اړه دا هم دی چې هغوی تر تقاضا زیات تولید او عرضه نه کوي، هغوی خپله ټولنه ګوري، څومره چې د سروې ګانو له مخې تقاضا وي په هماغه اندازه عرضه کوي چې نه د هغوی حیثیت ورسره داغداره کېږي او نه د لوستي کسان بې کاره پاتېږي چې بیا په نه شي پر ټولنه ځان وپلوري یا هم پر ټولنه تحمیل شي یا یې د بل هیواد استخباراتي کړی د ځان لپاره جذب کړي.

دا یوه لویه ستونزه ده؛ له دې ځایه زموږ ټولنې ته زیات مشکلات ور پېښ دي. دا خلک چې دیني زدکړې کوي، له انسانیت سره سره زموږ د ټولنې غړي دي، زموږ جامعه د یوې مذهبي ټولنې په توګه دې کسانو ته اړتیا هم لري، اما له دې ټولو حقیقتونو سره ولې له دوی سره داسې معامله کېږي؟ ولې یې مسلک ته په ښه سترګه نه کتل کېږي؟ ولې د هغوی لویه برخه بې کاره پاتېږي؟ ولې هغه مسوولیتونه چې باید دیني فارغانو یا عالمانو ترسره کړي وای، دلته یې زموږ مذهبي کسان نه کوي؟ دا مشکلات دي؛ په دې کې یوه برخه کې هم دولت تر یوه حده ملامت دی، هم ټولنه او هم خپله دیني عالمان. یوه دقیقه څېړنه کولای شي چې دا ستونزې او عوامل یې مشخص کړي، حللارې ورته په ګوته کړي او دولت، ټولنه او عالمان یو بل ته په لاس ور کولو د دې ستونزو د ختمولو لپاره لاس په کار شي.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولې

کله چې په يوه شي نه پوهېږو، يا د يوه شي په اړه شک لرو يا هم غواړو د يوه شي په اړه خپل دريځ نور هم پياوړی کړو؛ نو په اړه يې (ولې) وايو او پوښتنه کوو.

ولې په ژوند کې ډېر مهم دی. د مشهور يوناني فيلسوف سوکرات په اړه ويل کېږي چې هغه خلکو ته د شيانو په اړه پوښتنې پيدا کولې. د سينوهه په نوم چې کوم کتاب ليکل شوی په هغه کې کريکټر ته چې د فرعون ډاکټر دی همدا دنده ورکول شوې چې خلکو ته د هر شي په اړه همدا د ولې پوښتنه پيدا کړي.

پښتون شاعر هم د (ولې) په اړه يوه بيت کې وايي:

نور که د ښېګڼې وس دې نه رسي امجده
خلکو ته ذهنونو کې سوالونه اچوه

زموږ په ټولنه کې يوه لويه بدمرغي دا ده چې د ولې فرهنګ مو سم نه دی غوړېدلی. دلته ولې عيب بلل کېږي. يو کس فکر کوي چې د دې شي په اړه که ولې ووايم؛ نو نور به فکر وکړي چې زه ناپوه يم، کم علمه يم، په دې ساده شي لا نه پوهېږم، شخصيت ته به مې زيان ورسېږي.

په داسې حال کې چې څومره زه پوهېږم، زموږ ټولنه کې خلک بېخي د ساده شيانو په اړه نه پوهېږي. خو د ولې نه ويل هم د شخص په ځان کې دننه لاملونه لري او هم د يوه کس له شخصيته بهر. زموږ ټولنه هم داسې نه ده جوړه چې يو څوک په ښه جرات پوښتنه مطرح

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او بل يې يا ښه خوب ورکړي يا په لوی زړه ورته ووايي چې نه پوهيږم.

زموږ په ټولنه کې د ځينو شيانو په اړه خاموشي تحميلي ده. ځينې رواجونه، عادتونه، کارونه او... هم تپل شوي غونډې دي. زموږ په ټولنه کې بيخي ډېر شيان شته چې په اړه يې د ولې خبره مطرح کړو. اما نه مو ده کړې او يا نه شو کولای.

يو بل شی هم د ولې په ورکولو کې رول لري. په ټولنه کې شته جهالت هم ددې عامل بللای شو چې زياتره وګړي د زياتو شيانو په اړه ذهن کې پوښتنه پيدا نه کړي. که پوښتنه وهم کړي، نو ځواب دا وي چې ستا يې له دې سره څه؟ ته په دې نه پوهيږې! يا دې ته ورته نور نامناسب ځوابونه.

دا لوړ ځوابونه د خلکو جرات وژني. زموږ زياتره کورنۍ ماشومانو ته په مجلس کې د ګډون او خبرو حق نه ور کوي. کله چې يو څوک له ماشومتوبه همداسې بې (ولې) وروزل شي؛ نو په لويوالي کې هم پوښتونکی ذهنيت نه لري.

زموږ د کلتور ډېري برخې نن تر پوښتنې لاندې راځي. اما څوک جرات نه لري. يو ښه مثال يې دا تير ۴۰ کلن جنګ دی چې تر ننه يې څوك په اړه د ولې خبره نه شي مطرح کولای.

که ووايو چې ولې يوه پلا د روس خلاف د امريکا، عربو او پاکستان په مرسته او وسلو (په اصطلاح) جهاد روان و، چې نتيجه کې يې نظام خراب او ملت و وطن يې له پښو واچول. بيا طالب د مجاهد پر ضد وسله واخيسته اووه کاله يې د شر او فساد خلاف جهاد؟ وکړ؛ دا جنګ لا هم پای رسيدلی نه و، چې د امريکايانو راتګ ته مختلفو ډلو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

حزبونو او گوندونو لار جوړه کړه. له راتگ سره سم یې پر خلاف نن بیا د روس، چین، ایران، عربو او پاکستان په مرسته جهاد! روان دی.

دلته پوښتنه چا ته نه پیدا کیږي چې اخیر دا څه روان دي؟ ولې روان دي؟ د چا په گټه روان دي؟ اهداف یکې څه دي؟ زه چې څومره پخواني مجاهدین او اوسني طالبان پېژنم نو ۹۰ سلنه یې د جهاد له شرایطو، تعریف او تگلاري سره نااشنا دي.

اما عملن ولاړ دي نظام خرابوي، وطن ورانوي، خلك قتلوي او په هېواد کې د هر پرمختگ مخنیوی کوي. دلته په دا ۴۰ کاله نه ملت ته او نه مجاهد ته دا پوښتنه پیدا شوه چې اخیر دا جهاد خو به هم یوه نتیجه لري؟ دلته یې موږ ولې دا ۴۰ کاله نتیجه نه ده لیدلې یوازې د هېوادوالو وژنې روانې دي او ټول وطن مو کنډیکپر کړ؟

که موږ له وخته پوښتونکی ذهنیت در لودای؛ نو حزبونو، ملایانو، جهادیانو، طالبانو، توپکیانو، حکومتونو، زورواکو، جنایتکارانو، سیمه ییزو استخباراتو او نړۍ والو ترهگرو سازمانونو او دولتونو به دومره لوبې نه راباندې کولې. ولې پر مختگ ته لار برابروي. ذهنونه روښانه کوي. د شیانو عمق ته مو رسوي. خلك د بیان ازادي په ترلاسه کوي. لنډه دا چې ولې د انسان له ژوند سره تړلې ده. که ولې نه وي؛ هلته به ژوند جامد وي. ذهنونه به تیاره وي. نوښتونه به په ټپه ولاړ وي. انسان به له کړاو سره مخ وي. ټولنه به وروسته پاتې وي. پر ملت او ولس به یو څو زورواکي، مفسدین، جنایتکاران، مذهبي مافیا، شتمن، د نورو گوډاگیان او جاسوسان واك چلوي او په دوی کې به دومره څوك نه وي چې د روان حالت په اړه یوازې (ولې) ووایي.

۲۰۱۸/ ۲/ ۲۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبستان چې ما ولوست

په فیسبوک کې مې د دې کتاب د چاپ خبر ولید. زه ورته خوشاله سوم. کتابخانې ته ولاړم او له دې کتاب سره مې څو نور هم د لوست لپاره انتخاب کړل. لومړی مې د ملا ضعیف کتاب مطالعه کړ. له سریزې بیا تر پایه مې نقدونه پر لرل، خو د ځینې نزاکتونو له امله مې اوس مناسب ونه ګڼل. بیا مې ادبستان ته مخه کړه. ما مخکې هم د اجمل ښکلي ادبي زاویې، د نړۍ ادب او د ژباړې په اړه لیکلې مقالې لوستې وې. په دې کتاب کې مې ځینې ځایونه په نښه کول چې ما له خپل لیدلوري پرې نقد در لود.

د کتاب پر سپینه ورکه، اخیر دا په نښه شوي ځایونه ښه ډېر شول او ما هم پر دې مطالبو د خپل نظر د اظهار لپاره یوه لیکنه غوره وبلله.

که څه هم اجمل ښکلی تکړه لیکوال دی. لیکنې یې زموږ لپاره غنیمت دي. له ادبستان او نورو کتابونو یې ما ډېر څه زده کړي دي. اما په دې کتاب کې یې ځینې ځایونه ما ته د نقد وړ ایسي. زه یې په دې لیکنه کې د کتاب له حوالو سره خپل نظر هم یو ځای لیکم. یا به واقعن استاد ښکلی تېروتی وي یا به زه خطا یم. که هغه تېروتی وي؛ نو اینده چاپ کې ممکن دا اصلاح کړي او که زه خطا وم نو لوستونکي به ما متوجې کړي.

په ۷ مخکې د سینوهه په اړه لیکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ادبيات له موږ سره د ژوند په پېژندولو کې مرسته کوي.چا چې سينوهه لوستی، تر بل هر هغه کس ژوند ښه پېژني، چې سينوهه يې نه دی لوستی.(ادبستان:۷)

دا به ومنو چې سينوهه تر يوه حده ښه کتاب دی. ما لوستی دی او د مطالعې پر وخت يې ځان تر پايه راندي وکوت. مګر په دومره زياتوب نه ارزي. بيا که د ليکوال همدومره خوښ شوی وي، نو دا به د ده خپله شخصي تجربه وي، اما حتمي نه ده چې د لوستونکي نظر د ده په شان وي. ليکوال خپله پر شعرستان د نقدونو په لړ کې دا نقد هم کړی چې ليکوال(درمل) د خپل ذهنيت له کړکۍ لوستونکي ته هم کتلي. اما دلته يې خپله هم هغه کار کړی چې پر درمل يې له همدې امله نقد کړی و.

زه ډېری داسې کسان پېژنم چې د سينوهه نوم يې هم نه دی اورېدلی اما ژوند سم پېژني. موږ د ښه ډېرو تېر و انسانانو په اړه هم معلومات لرو چې سينوهه د هغوی په وخت کې ليکل شوی نه و، اما ژوند يې سم پېژندی. دا الفاظ زما په اند له مبالغې خالي نه دي. د استاد ښکلي په شان ليکوال بايد داسې زياتوب ونه کړي. که دوی هم له خپلو الفاظو او جملو سره پام ونه کړي او په کتاب کې ليکلې جملې يې له زياتوب او مبالغې ډکې وي، نو له نورو کشرانو ګيله نه شي کېدای ځکه هغوی يې له دې مشرانو ليکوالو زده کوي. د استاد په شان ليکوال بايد په ليکنه کې له خپلو جملو سره دومره دقت وکړي چې تر خپله وسه يې هيڅ توری او جمله نه زياتوب وي او نه زايد. اما په کتاب کې يې د داسې مثالونو ليدل موږ لږ ناهيلي کوي.

د ادبستان په ۱۰۵ مخکې ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که لیکنه راته تازه فکر رانه کړي او پر خپل ذهنیت مو شکمن نه کړي، مطلب دا چې په موږ کې یې مثبت بدلون نه دی راوستی او خپل مسوولیت یې نه دی تر سره کړی.

زه د استاد له دې پاراګراف سره موافق نه یم. ټوله پړه پر لیکنه او لیکوال ور اچول انصاف نه دی. ځینې وختونه لوستونکی داسې وي چې له لیکنې څخه هغه مطلب نه شي اخیستی چې لیکوال پکې ځای پر ځای کړی وي. ما داسې لوستونکي لیدلي چې له واضحو لیکنو یې هغه مطلب نه دی اخیستی چې لیکوال تر لوستونکو د هغه رسول غوښتل. دلته به ولې پړه پر لیکنه او لیکوال ور اړوو؟

لیکوال هغه مهال ملامت دی چې په لیکنه کې یې لوستونکي ته نوی فکر په سم ډول رسولی نه وي. لیکنه یې ستونزې ولري. نوی فکر پکې نه وي. که خبره د دې برخلاف وي، نو بیا لیکوال او لیکنې ته د ملامتیا ګوته نه نیسو، بلکې لوستونکی دي لیکنه په دقت ولولي او هلته شته مطالب دي را برسېره کړي.

استاد ښکلی په ۱۰۷ مخکې لیکي:

رنسانس نویو ساینسي پر مختګونو ته لار جوړه کړه او ساینس په اروپایي ذهنیت کې ژور بدلون راووست. فلسفه یې تجربي مېتود ته راښکله او عقل پر ځای پر حواسو تکیه ډېره شوه.

دلته له دوو خبرو سره جوړ نه یم. ساینس یوازې په اروپایي ذهنیت کې بدلون نه دی راوستی، بلکې د نوري نړۍ ذهنیتونه یې ښه پوره بدل کړل. نو یوازې اروپایي ولې یاد شوي؟ صرف دومره به یې لیکلي وای چې ساینس په اذهانو کې ژور بدلون راووست، د یو ځای ذکر ته اړتیا نه وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بله خبره دا چې که فلسفه تجربي مېتود خپل کړي، نو بيا د ساينس او فلسفې پولې سره ګډې نه شوې؟! موږ ساينس داسې تعريفوو چې پر تجربه ولاړ علم ساينس دی. د فلسفې په اړه وايو چې پر ماوراء الطبيعت بحث کوي يا که ووايم فلسفه يوازې عقلي دلايلو باندې اتکاء کوي تجربې ته چې خبره ورسېده، نو فلسفه پاته نه شوه؛ بلکې ساينسي مرحله شروع کېږي.

که د استاد ښکلي هدف دا وي چې فلسفه د خپلو ادعاوو د اثبات لپاره ځينې ساينسي مېتودونه کارولای شي، نو زه هم مشکل نه وينم. اما دلته ليکلې جمله بل څه افاده کوي. د ټولې فلسفې په اړه د تجربي مېتود خبره شوې ده چې د ساينس او فلسفې پولې پکې ماتې شوې.

يوه بله ستونزه له (عقل) توري سره د (د) نه شتون دی، چې جمله کې يې مشکل جوړ کړی دی. که استاد ښکلی ارادي داسې جمله ليکي، نو زما په اند ويلو کې مشکل پېښوي، نه پوهېږم دوی به يې هم ورسره لري که نه؛ خو زه ور سره ستونزه لرم. يا که ټايپي تېروتنه وي، نو يوازې دا يوه نه ده بلکې کتاب تر ۵۰ ځايه نورې تېروتنې هم لري چې اينده بايد اصلاح شي.

په همدې مخکې د تيورۍ په اړه ليکي:

د تيورۍ بنسټ پر فرضيې ولاړ دی. فرضيه چې کله په دلايلو ثابته شي، بيا ترې تيوري جوړه شي او په ټولنيزو علومو کې د يوه قانون په توګه ومنل شي.(ادبستان: ۱۰۷)

د تيورۍ په اړه د استاد له دې دريځ سره جوړ نه يم. ما داسې اورېدلي او ليدلي دي چې تيوري خپله ناثابت نظر ته وايي. ځکه خپله استاد په (۱۰۹) مخکې کاږي: نوی تيورسن پر زړو تيوريو باندې فکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي، ډېر څه ورته پکې ناسم ښکاره شي او پر بنسټ يې د څه منلو او د څه ردولو د مېتود له لارې د زړې تيورۍ پر بنسټ او مخالفت کې خپله نوې تيوري ورغوي.

دلته يې ويلي چې نوی تيوريسن د څه منلو او ردولو په مېتود بله تيوري رغوي. که تيوري يوځل په دلايلو ثابته شي او د قانون په توګه هم ومنله شي نو بيا يې ردوو ولې؟ ثابت شی خو بايد ومنل شي؟ دا دوې خبرې تر خپل منځ سره ټکر دي!

په ټولنيزو علومو کې د تيورۍ اصطلاح هم نوې ده. تيوري په ساينسي علومو کې استعمال لري اما ټولنيز علوم تر اوسه د تيوري په نوم کومه اصطلاح نه لري. دا هم د تامل وړ ځای دی.

يو بل ټکی د قانون ذکر دی. قانون خپل تعريف لري، هر ځای يې ذکر کول سم نه دي، دلته د قانون يادونه زما په اند سمه نه ده.

په (۱۰۸) مخکې د څېړنې او تيوري فرق بيانوي:

پر دې بنسټ موږ په علومو کې له دوه شيانو سره مخېږو، چې يوه ته څېړنه وايي او بل ته تيوري. يو څېړونکی او بل تيورسن.

البته په همدې مخکې تر يوه پاراګراف وروسته بيا داسې کاږي:

زموږ خو ان څېړنې هم له تکراري خبرو ډکې دي؛ نو چې څېړنې مو داسې نادقيقې او تکراري وي، د تيورۍ ايجاد څنګه ممکنېدای شي؟

که تيورۍ څېړنې ته اړتيا نه لري، نو بيا د اثبات دلايل ورته له کومه شي او د څېړنې په نه شتون کې د تيورۍ نه ايجاد ولې ناممکنېږي؟ ځکه څېړنه بېل شی ده او تيوري له څېړنې پرته ايجادېږي، نو يو تر بله يې سره تړلي ولې دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

په (۱۳۸) مخکې راغلي:

زموږ مورخانو چې له ادبياتو استفاده نه ده کړې، دا تصور يې هم پر ذهن حاکم و، چې ادب ټول دورغ دي او تاريخ ټول رښتيا؛ خو چې ځير شو، خبره سرچپه ده. وايي، چې له تاريخه نېټې او د اشخاصو نومونه لرې کړې، ټول دروغ دي او په ادب کې چې کرکټرونه او نيټې په پام کې ونه نيسې ټول رښتيا دي. ادب د عامه ذهنيت ښکارندويي کوي او د تاريخ کار له عامه ذهنيت سره دی.

زما په اند دلته استاد ښکلي له تاريخ سره يو څه بې انصافي کړې ده. د تاريخ په اړه دومره منفي نظر لوستونکو ته ور کول هم ښه نه دي. ليکنه يو ليکوال د ځان لپاره نه کوي، بلکې لوستونکي يې په نظر کې وي. د استاد دا دريځ چې خبره سرچپه ده، يعنې تاريخ دروغ دي، زما په اند ناسمه ده. تاريخ کې درواغ ځای شوي دي اما په دومره لويه پيمانه هم نه دي چې که نيټې او د اشخاصو نومونه ځنې وباسو نو يوازې دروغ به پاته شي. د تاريخ په اړه بايد استاد ښکلی په ډېر دقت تللی وای. د لويو ليکوالو په ټولنه کې ښه ډېر پيروان هم وي، نو چې استاد د تاريخ په اړه دا دريځ خپلوي، د پيروانو به يې څه حال وي؟

يو ليکوال بايد په ليکنه کې تر احساساتو لاندې را نه شي، که احساساتي هم شي، خوکنټرول يې بايد له لاسه ور نه کړي. که مورخ د ادب په اړه ناسم دريځ لري، نو ايا اديب به هم د تاريخ په اړه هغه دريځ خپلوي چې مورخ يې د ادب په اړه لري؟ دلته استاد ښکلي د مورخ دريځ غندلی خو خپله يې بيا د تاريخ په اړه بې انصافي کړې ده. موږ يو له افراطه را گرځو، خو خپله هم تر حد ور سره وزو.

په (۱۲۳) مخکې استاد ليکي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پارسي، اردو (او پښتو) شاعرۍ کې ښځه د معنا پنځګره فاعله سرلې ده نه، بلکې د لوی ستراس په اند یوه تېره هېره کلمه ده.

دلته په لومړۍ جمله زه بیخي نه پوهېږم. یا به زما کمزوري وي یا هم ممکنه ده د لیکوال ناسمه ژباړه وي. دا هم احتمال لري چې کمپوزر غلطي کړې وي. ځکه زموږ کمپوزران هم په لیکنو کې ګوتې وهي. زموږ له لیکنو سره یو وخت همداسې معامله شوې وه.

د نورو کتابونو په پرتله دې کتاب کې ټایپي تېروتنې هم خورا زیاتې دي. پر شعرستان لیکنه کې یې یوازې ٦ واره د کتاب شمېرې ناسمې لیکلې دي. کمپوزي غلطۍ کې تر ډېره لیکوال نه ملامتېږي خبره اداري ته متوجې وي. البته یادونه یې ځکه لازمه بولم چې اینده ایډیشن کې یې باید له دې تېروتنو پاک کړي.

۲۰۱۸/ جنوري/ ۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کتاب باور

په دې لیکنه کې د هغه باور په اړه خپل دریځ روښانه کوم چې موږ یې پر کتاب لرو. پر کتاب د باور په بحث کې د کتاب لیکوال، ژباړن، خپرندویه اداره او هم خپله د کتاب محتوا اړینه ده.

یوه ورځ د کندهار د اطلاعاتو او کلتور په ریاست کې ولاړ وم. یوه ملګري د ریاست له کتابتون څخه د (درې کیسې) په نوم یو کتاب را واخیست چې اکاډمیسن عبد الشکور رشاد ترجمه کړی و. ما پوښتنه ترې وکړه چې له کیسو سره مینه لرې؟ ده ویل، نه؛ البته دا کتاب رشاد صاحب ژباړلی؛ حتمن یو څه پکې شته.

استاد اسد الله غضنفر په خپل کتاب کلتور او ټولنه کې لیکلي چې فارسي ژبې ته ډېرې ژباړې کیږي اما ټولې یې د اعتبار وړ هم نه دي. که مشهورې اداري او نومور ژباړن ترجمه کړې وي؛ خو ښه، که نه د فارسي هر کتاب او ورته شوې ژباړه هم د باور وړ نه وي.

داسې کسان مې لیدلي چې یو کتاب یې یوازې د لیکوال د نوم په لوستلو پیرلی دی. د ژباړن په اړه مې هم داسې ډېرې پیښې په یاد دي. د محتوا په لحاظ د کتاب رانیول خو عام رواج دی. ما یوازې هغه څوک نه دی لیدلی چې د یوې ادارې پر نشر کړو کتابونو یې دومره باور کړی وي چې یوازې د هغې ادارې چاپ کړی کتاب د ادارې د نوم په لیدلو رانیسي.

له لویه سره پر یوه لیکوال، ژباړن او اداره د لوستونکو باور هم تر ډېره حده د کتاب په محتوا پسې تړلی دی. که یو لیکوال په خپلو لیکنو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې احتیاط وکړي، له باوري سرچینو ګټه واخلي او تر خپله وسه له کمزورۍ او د لوستونکو له نیوکو د ځان ساتنې کوښښ وکړي، نو لوستونکي د کتاب له مخې پر لیکوال باور کوي.

د ژباړن او ادارې مسله هم داسې ده. که ژباړن سم انتخاب وکړي، ژباړه یې روانه او د مفهوم لېږدونکې وي، نو لوستونکی باور پر کوي. اداره یوازې د باوري لیکوال او ژباړن کتابونه خپاره کړي. نو د لوستونکو زړونه لاس ته راوړلای شي.

زه پر دې بحث نه کوم چې لیکوال او ژباړن د کوم میتود په کارولو پر ځان د نورو باور ته لار هوارولای شي؟ ځکه په دې سره بحث ډېر اوږدېږي، زما له دې لیکنې یوازې هدف دا دی چې د کتاب په باوریتوب کې د لیکوال، ژباړن او ادارې ډېر رول دی.

نو له دې امله پر هر کتاب د لیکوال، ژباړن او ادارې نوم اړین دی. که یو کتاب نه د ادارې نوم ولري او نه د لیکوال او ژباړن، لوستونکی به یې بیخي په سختي وپیري. زما شخصي تجربه دا ده چې د کتاب په کره کولو کې له محتوا سره د دې درو واړو ونډه هم ډېره ده. ځکه ټول لوستونکي هم د محتوا له مخې پرېکړه نه شي کولای. داسې کسان هم شته چې یو کتاب د لیکوال د نوم له امله اخلي. ځکه هغه یې د خوښې لیکوال وي. ځوك بیا د ژباړن له امله کتاب رانیسي او ځینې به یې د ادارې له امله. که څه هم اصلن د کتاب محتوا مهمه ده. خو له دې سره جوخت دا نور هم د اهمیت له مخې په دویم، درېیم او څلورم مقام کې ځای لري.

که په دیني برخه کې موږ د یو چا کتاب لولو او هغه په نصوصو استدلال هم کړی وي. خو بیا هم تعین یې اړین دی. لامل یې دا دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې که موږ د یو نا معلوم کس استدلال وینو دومره ژر مو باور نه پر کېږي لکه د هغه چا دلیل چې ور سره شناخته یو او د مسلک له مخې یې پېژنو چې دینپوه دی.

یو لیکوال داسې وي لکه یو کس چې په ټولنه کې ورو ورو فزیکي وده کوي، لیکوال هم لومړی څوک نه پېژني، باور پر یوه ناپېژندل شوي کس څنګه وکړي؟ که یو کس په خپله ټولنه کې خلکو ته زیان ونه رسوي، د ګټې کارونه وکړي، ارزښتونه وساتي او اجتماعي کارونو کې برخه واخلي، مذهبي، ملي او کلتوري ارزښتونو په اهمیت ځان پوه کړي او له اجتماعي ارزښتونو سره سم تګ وکړي، ټولنه سوکه سوکه پر هغه باور کوي او د وخت په تېرېدو د باور وړ شخص جوړېږي.

لیکوال هم؛ که په خپلو لیکنو کې دقت وکړي، له کمزورو نظرونو تېر شي، تلوار ونه کړي، د یوې خبرې اثبات یا رد، صحت یا سقامت ته یې عجله نه وي، بلکې تر ښې څېړنې وروسته یو لوری په دلیل او شواهدو خپلوي، انصاف یې د خپلو تقالیدو او تعصبونو قرباني کړی نه وي، حقه خبره ورته حقه وي او ناحقې ته پرتوګ نه ګنډي. د موضوع انتخاب، د دلایلو چاڼ، د لیکنې سلاسیت، اسانوالی او بامفهومه لیکنه د هغه شخصیت ته وده ور کوي او اعتبار یې د وخت په تېرېدو پخېږي او وروسته د یوه منل شوي کس په سترګه ورته کتل کېږي.

که لیکوال پر خپلو لیکنو زحمت وباسي، خلکو ته به یې لکه د ډوډۍ تیاره ګوله، کره او غوره مواد راوړي وي. د مواد انتخاب خورا ګران کار دی، ځکه یو خو کوټه له ناکوټه بېلول مشکل کار دی او بل هر انسان د خپل چاپېریال په محدوده کې بند هم وي، د هغه ځای اغېز حتمن وي او انسان د خپل محیط له اغېز څخه الوت نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولای، که هر څونه کوښښ وشي له دې تاثیره انسان تر اوس نه دی خلاص شوی، له دې امله نو هم د موادو په انتخاب کې ستونزې وي، چې له دې اغېزه سمو موادو ته ځان وباسې، تعصب یوې خوا ته ږدې او په یوه داسې وخت کې د نوي فکر اواز کوې چې در معلوم نه وي ټولنه به څنګه ردعمل ښيي، دا یو دروند کار دی چې همدا ریسک اخیستل په ټولنه کې یوه ورځ د یوه لیکوال او مفکر شخصیت یو ډول ارزول کېږي او بله ورځ بیا بل رقم.

په نړۍ کې د ټولو لیکوالو کتابونه نورو ژبو ته نه ترجمه کېږي او نه يې د بلې سیمې خلك لوست ته لېوال وي؛ بلکې ځینې کسان دي چې لیکنې يې هم په خپله ژبه کې مینه وال لري او هم د نورو ژبو لوستونکي ورسره مینه لري. دا ولې؟ ځکه دوی پر معیار پوره ختلي وي، لازمي نه ده چې د یوه لیکوال لیکنې دې د هر وخت لپاره معیاري وي، ممکن په خپل وخت کې ښې وي، خلکو ته فکر ور کړي او د یوه موثر شخصیت په توګه خلك ورته وګوري، خو د وخت تېرېدا ښايي د هغه د لیکنو اهمیت ته صدمه ورسوي، دا د انسانانو له تیوریو او کارنامو سره د زمان معامله ده چې د بشر تر ژونده به جاري وي، اما معیاري مو له دې امله وبللې چې په خپل وخت کې يې ټولنې ته کار ور کړی دی، د خلکو زړونه يې تر لاسه کړي وو او دا بې له زحمته ممکن نه دي.

د لیکوال شخصیت د هغه کتاب دی، ټول خلك لیکوال نه وي، خو کتاب يې وايي، له دې کتابه پر هغه باور کوي او یا يې ردوي. د هغه مینه وال کېږي یا يې نفرت ځنې وشي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څومره چې د کتاب محتوا موثره وي؛ په هماغه اندازه د هغه شخصیت ورسره درنېږي، موثر بلل کېږي او خلك یې لیدلو، اورېدلو او لوستلو ته تلوسه لري.

تقریبن هر شي، البته لیکوالي بیا په ځانګړي ډول، د کیفیت ځای ده نه د کمیت. یو کتاب ولیکه، خو ښې ولیکه، نه دا چې لس ولیکې اما یوازې پاڼې یې توري کړې وي.

کتاب کې لکه هنداره د لیکوال شخصیت دغسې خلکو ته ور ښيي. د یوه متعصب لیکوال لیکنه له یوه منځلاري لیکوال څخه له ورایه معلومېږي؛ یو خوشك چې د مرچو پر بورۍ ناست وي، له هغه کس څخه یې لیکنه بیخي زیات توپیر کوي چې د زغم نمونه وي؛ د یوه سرسري کس لیکل د یوه محقق له لیکو سره ښکاره فرقونه لري. کله چې موږ دا فرقونه درك کوو؛ تر څنګ یې د لیکوال پر شخصیت هم نظر ور کولای شو.

ښه کتاب، د لیکوال پر ښه شخصیت دلالت کوي، باوري کتاب د لیکوال باوریتوب زیاتوي، د کتاب مینه وال د لیکوال مینه وال هم وي، البته په طنز یا سیاسي لیکنو کې ممکن دغه معیار ونه پالل شي.

خوږې جملې د خواږه لیکوال له قلمه وزي، درنې کلمې چې د لوستوال زړه ته تېرېږي یو غمخور لیکوال یې لیکي چې د ټولنې غم ورسره وي او دا لیکنه یې د خپلو لوستونکو لپاره کړې وي. کله چې لیکوال خلکو ته وخت ور کوي، لیکنې کوي، مواد چمتو کوي، خلکو ته یې وړاندې کوي، په تحقیق او مطالعه اخته وي، هڅه کوي چې د خلکو باور ته زیان ونه رسېږي، نو په مقابل کې یې ټولنه هم هغه ته مینه ور کوي، باور پر کوي، لیکنې یې وایي او دا کس په فزیکي لحاظ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ هم شي نو نوم او کارنامې يې د خلکو په اذهانو کې ژوندۍ پاتـه وي.

د ښه ليکوال يو صفت دادی چې په ټولنه کې ورو ورو سر را پورته کړي، هغه کسان چې په يوه دم تر اسمانه ورسېږي او بل ځل په ځمکه پسې پيت وي، زياتره يې د شهرت تږي وي چې همـدې هـدف تـه د رسېدو لپاره له ادبي غلا او نورو ناسمو طريقو استفاده کوي، ځکـه نـو يـوه ورځ سـتوری وي او بلـه ورځ يـې زوال. ښـوک چې پـه تـدريج شخصيت جوړ کړي، هغه بيا پـه يـوه ورځ د کلونـو جـوړ شـوی خپـل شخصيت په لغته نه وهي.

ليکوال له اوله ټکه داسې کارنامه نه کوي چې له امله يې د نړۍ وال شهرت خاوند شي، بلکې دا يا افسانې دي يا هم د شـهرت تـږي غلـه. لکه د پوځ سرتيری چې له لومړۍ ورځې د هاوان يا توپ ډز نه کـوي، همدا شان ليکوال هم له بنيـاده راشروع کېـږي، لـوړ ځـي او وروسـتۍ نکتې ته رسېږي او هدف لاسته راوړي. يوه ورځ پورته بله ورځ کښته د باوري کسانو کړنې نه دي او نـه بـاوري شخصـيتونه داسـې وي چـې د ورځې په نرخ يې تلي، هغوی دوامداره کار کوي او دوامداره ځای پـه ټولنه کې لري.

۲۰۱۹/اکتوبر/۲۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

په داستاني نړۍ کې د افراطيت خام مواد

دا څو ورځې وړاندې مې له يوه ملگري څخه واورېدل چې د استاد اسد الله غضنفر نوی کتاب (څراغ) چاپېږي. زه ورته خوشاله شوم. د استاد ليکنې مې پر طبعه ښې لگېږي. ما يې کلتور او ټولنه هم دوه ځله لوستی او د نثر ليکلو هنر مې هم مخکې لا په شوق و ذوق مطالعه کړی و. دې پخوانو کتابو ته په کتو مې له څراغ څخه همداسې تمه درلوده لکه نوم چې يې دی. تر ډېره حده مې کتاب دا تمه را پوره هم کړه. خو داځل مې د استاد يوې غتې داسې ليکنې ته هم پام شو چې زه يې ذهنن ښه وځورولم. د ليکنې سرليک و: د ويسا د لسمې کاليزې په پلمه.

تر دې سرليک لاندې استاد کابو څلور مخه اوږده مقاله د ښاغلي زبير شفيقي په اړه ليکلې ده. زه له زبير شفيقي سره شخصن نه پېژنم او نه مې ور سره ورانه ده.خو يو شی چې له دې ښاغلي سره زه مخالف يم هغه د انتحار هغه ناولونه وو چې د ده په قلم پښتو شول او زموږ ډېری داسې ځوانان د دې ناولونو له برکته انتحار، جنگ او د نظام تخريب ته مخه کړه چې همدا د شفيقي صاحب ژباړلي کتابونه يې لوستي وو.

لومړی د خپل ځان په اړه يو څه ليکم. يو وخت چې ډېر وړوکی وم، په کور کې مې ټول ژمی د شفيقي صاحب وروستی مورچل، د غازي داستان او د تروږمۍ مسافر را کتل. لېږ لږ اوښکې مې ورته توی کړې او په ډېره تياره کې مې کتاب لوستی چې د سترگو په ناروغي

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې اخته کړم. له دې را پېښې ناروغي مې اخير عينکو ته پنا يو وړه او تر اوسه هم عينکې استعمالوم. بل لور ته داسې افراطي شوم چې له هغه چا پرته بل څوك مسلمان راته نه ښکارېده چې پر خوله يا قلم يې د جهاد، اسلامي خلافت، له کفارو سره د ټکر، د پخواني برم يادونه، د هغه د احيا کولو هڅې او داسې نور نه واى. ښه مې په ياد دي چې تر دې اغېز لاندې مې يوه ورځ د افريقايي مسلمانانو په اړه له انجنير عبد الله گل ريان صاحب څخه وپوښتل چې هغوى څنگه مسلمانان دي؟ زه يې پر مسلماني شکي وم. ځکه ما ټول هغه ډول غوښتل چې د شفيقي صاحب په ژباړل شوي داستانو کې را معرفي شوي وو. ريان صاحب تر اسويلى وروسته وويل: تاته که سم نه ښکاري موږ يې سم مسلمانان بولو. زه يې خړ کړم.

زه دا نن هم ډېرى هغه کسان پېژنم چې د همدې کتابونو تر اثر لاندې راغلي او عملن زموږ په هيواد کې جنگېږي. داسې ليکوالان را معلوم دي چې همدې کتابونو افراطيت ته هڅولي او نن هم د اسلام هغه تعبير وړاندې کوي چې حجازي په داستان کې بيان کړى. موږ په دې نه پوهېږو چې داستاني اسلام په حقيقي دنيا کې څنگه عملي کوو؟ داستان د اسلامي تعبير د بيان ځاى نه دى. ځکه هغه مهال چې دې داستانونو را مخه کړه موږ يو ډول نالوستي وو، لږ فيصدي مو د لوستو په کتار کې راتله.

له دې امله د حجازي داستانونو له موږ څخه د اسلام داسې ناخبره فدايان جوړ کړل چې تر سر خلاصولو مو سر بايللو ته زړه کېدى. استاد غصنفر يادونه کړې چې ده د حجازي داستانونه ژباړلي او پر پښتو ادب يې احسان کړى. مگر دا اړخ يې نه دى را سپړلى چې دې احسان له

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ څخه څومره قرباني وغوښته؟ موږ د دې احسان لا پوروړي يو او لا يې قرباني کېږو. زه دې ته حيران يم چې د استاد غضنفر غونډې يو ليکوال هم د مسلې يوه اړخ ته ګوري. که يو څوک د چا داسې خدمت وکړي چې تر ګټه يې زيان ورته زيات وي، نو ايا موږ به يې يوازې د ګټې اړخ ته پام کوو؟ يو څوک ښايي دا خبره هم وکړي چې د ده داستانونو خلك مطالعې ته وهڅول، ليکوالان يې کړل او زده کړو ته يې مخه کړه. زه هم دا منم. داسې کسان مې هم ليدلي دي چې د لوست سبب يې شوي، د زدکړو سبب يې شوي او ان ليکوالي ته به هم جګ شوي وي. اما هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې انتحاري شوو؟ هغه به څه کوو چې د دې کتاب له وجې حقيقي ژوند بې معنا ورته ښکاري، د مسلمانانو په ماضي پسې مړ دی او يوازې په خيال کې ژوند کوي؟ هغه به څه کوو چې د دې داستان له امله نن د نړۍ والو استخباراتي شبکو منګولو ته ولوېدل او د نورو د ګټو لپاره د جهاد تر مقدس نوم لاندې د خيالي خلافت لپاره زموږ علمي کادرونه وژني؟ پوهنتون ورانوي، ليسه و مکتب بندوي، سړك تخريبوي، د نظام مقابله کوي او عامه تاسيسات د افراطيت په عينکو کې ورته کفر ښکاري؟ يوه مسله بايد په مجرد ډوله ونه څېړو. يوازې ګټې نه دي. پر پښتنو يوازې د احسان خبره نه ده. پښتون د دې دومره دروند تاوان ور کړی چې که قسم وکړم شفيقي صاحب يې د سل کاله مثبت کردار په کولو هم ولاکه جبيره کړي.

جالبه دا ده چې استاد غضنفر يې د همدې کار ډېره ستاينه کړې ده. استاد ستا په شان له يوه ليکوال څخه مو په دې حالاتو کې داسې تمه نه وه. ايا تا فکر نه دی کړی چې د زبير شفيقي صاحب ژباړل شوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستانونه زموږ د هیواد پر روان جنګ د تیلو اچولو کار کوي؟ د افراطیت په پراخولو کې تر ټولو لوی لاس د همدې داستانونو دی. تاسو یادونه کړې چې دا کتابونه څو واري چاپ شوي. نو پوهېږې چې دومره ولې پلورل کېږي؟ ځکه چې تیل دي او د اور بلولو لپاره په کارېږي. د نظام تخریب ته خلك هڅوي له دې امله ورته لمن وهل کېږي. له مدنیته د تیښتې لارې پکې ستایل شوې، ځکه زموږ سنتي ټولنه له وخته همدې فکر ته اماده وه. نن دا خدمت نه دی او نه یې پر پښتنو احسان کړی چې موږ له ژونده مرګ ته بوزي. له نظامه مو بې نظامۍ ته وهڅوي. د مینې پر ځای مو انسانیت ته په زړه کې د کرکې تخم وکري. د حقیقي نړۍ د ژوند پر ځای خیالي دنیا راته ښایسته او هلته ژوند راته غوره وبریښوي. له نوې دنیا سره د ځان سمولو پر ځای موږ ماضي ته د ور ګرځېدو په سبق اموخته کړي. له خپل هیواد و ملت سره د مینې پر ځای مو په زړه کې د خیالي خلافت، تخیلي برم او ټول امت مینه ځای پر ځای کړي. زما په اند ټول انسانیت د مینې حق لري، امت یې هم لري، خو دا هر څه دې موږ له خپل وطن او ملت څخه لرې نه کړي. له حقیقت څخه مو دې خیال ته بونه زي، له ژونده مو دې مرګ ته وړاندې نه کړي، د حال و ایینده پر ځای دې موږ ماضي ته کش نه کړي.

دا نو پر پښتو ادب کوم ډول احسان دی چې پښتانه یې ورته انتحاریان کړل؟ قلموال یې ورته افراطیان کړل؟ خپلو خلکو ته د ګټې پر ځای د نورو ګټې ورته اولیت لري؟ د شفیقي صاحب له داستانه مو همدا زده کړې و. یوازې زه نه لسګونه نور هم پېژنم. د همدې کتابونو اغېز وو چې ما د استاد شپون د (سمڅې یاران) کتاب د فحشا خپرولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په جرم له کتابتونه وایست. دا خدمت ما ته څه ارزښت لري چې خپل استادان، لیکوالان او د پښتو خپل ناولونه مې تر پام بد راولي؟

استاد په دې لیکنه کې وایي چې شفیقي صاحب د بل هر ژورنالیست په نسبت ډېرې سریزې کښلې. له دې امله نو د دې ډګر استاد یاد شوی.

له استاد غضنفر څخه مې د داسې قضاوت هیله نه وه. که له استاده پوښتنه وکړم چې ایا د زبیر شفیقي ویسا ورځپاڼه تاسو نن ګورئ؟

که یې وینې، نو ایا دا نن یې په سریزه کې تاسو د محمد بن قاسم، ناهد، قتیبه بن مسلم، موسی بن نصیر، طارق بن زیاد او ... نومونه نه وینئ؟ دا سریزه موږ ته د دې نومونو په کتارولو، کوم پیغام را کوي؟ د نظام تر مثبتو کارونو منفي کارونو ته ډېر انعکاس ور کوي. په داسې حال کې چې تاسو په همدې کتاب کې یادونه کړې چې پر ټلویزونو منفي او د جنګ جګړو خبرونه زیات او مثبت یې کم دي چې د خلکو په ناارامولو کې غوښنه برخه لري. که په همدې تول د شفیقي صاحب ویسا ورځپاڼه وتلو، نو څومره به وزنداره وخېژي؟ په ویسا کې خو هره ورځ د هغه نظام تر مثبت منفي اړخونه ښه په تفصیل او ډراماټیکه توګه را اخیستل کېږي چې تاسو یې په همدې کتاب کې ننګه کوئ. هغه نظام چې تاسو پکې د ولسمشر فرهنګي مشاور یاست. په یوه کتاب کې مو دغسې دوه رنګه لیکنو ته سړی حیران شي؟ زه ستاسو نظر او شخصیت و علمیت ته په ډېر احترام او هم د شفیقي صاحب درانه شخصیت ته په پوره درنښت، دا پوښتنه له تاسو دواړو محترمو استادانو څخه کوم چې که یو لوستونکی د شفیقي صاحب په کتابونو خبر نه وي، ستاسو دا کتاب ولولي، نو د شفیقي صاحب د

(c) ketabton.com: The Digital Library

داستان ستاینې اغېز يې تر همدې کتابونو ورسوي، دا خالي ذهنه تاند ځوان به کوم لورې ته بوزي؟ زما په فکر خو د همدې ليکنې اثر به دا وي چې يو لوستونکی د شفيقي صاحب کتابونه لومړی پيدا کړي، بيا د هغو په اغېز به لومړی ذهنن تر حال ماضي خوند ور کړي، تر خپل نظام به خلافت ورته ښه وايسي، تر ملت به امت ورته اهميت پيدا کړي، تر ارامې ناستې او خلکو ته تر خدمت به د داعش يا طالب ليکې ورته د خدمت مناسب ځايونه ښکاره شي او که نور هيڅ نه وي، نو مالي مرسته به يې هم د ځان خلاصونې لپاره يو غوره فرصت وبولي او زمونږ د تخريب لپاره به زمونږ پيسې د هغه چا جيب ته ځي چې مونږ تخريبوي او د دې لپاره به خام مواد زمونږ درانه قلموال او استادان چمتو کوي. تاسو پوهېږئ په طالبي ليکو کې دې داستانونو ته ولې ښه په خرپ کمپاين کېږي؟ ځکه هر څوك چې دا کتاب ولولي نو ذهنن يا طالب او يا داعشي ترې جوړېږي. نو دا د ترهگرو لپاره خام مواد دي چې درانه استاد شفيقي صاحب ژباړلي، تاسو محترم پرې ستايلی او مونږ غريبان يې تر لوستلو وروسته د سبق په عملي کولو لاس پورې کوو.

تر دې وروسته چې تاسو مونږ ذهنن هغه سبق ته جوړ کړو چې د حجازي داستان يې را ښيي، نو مونږ اوس اړ يو چې د دې درس عملي ميدان ته هم ووزو. د درس د عملي کېدا مهال که تاسو، کار يا دفتر ته مو زيان ورسېدی نو خپه کېږئ به نه؛ ځکه ستاسو له کتابونو همدا فکر اخيستی او پر تاسو يې عملي کوو.

۲۰۱۷/ اگست/۵

(c) ketabton.com: The Digital Library

د چاپېریال اغېز

زه دلته پر طبیعي چاپېرال نه رغېږم او نه یې هم د اغېزو په اړه بحث کوم؛ بلکې په انساني ټولنه کې چې د انسانانو د را ټولېدو محیط او چاپېریال کوم اغېز لري په دې اړه غواړم یو څو خبرې وکړم.

زه د داسې څه شاهد پاته شوی یم چې د یوې ټولنې کاري او فکري محیط پر هغو کسانو سوکه-سوکه خپل اغېز زیاتوي چې نوي دې محیط ته راغلي وي.

د یو ازاد فکر خاوند کس مې پېژندی، ښه فکر یې در لود، د قلم خاوند و؛ خو افراطیانو ته په نژدې کېدو یو وخت پوخ افراطي شو. یو بل د خام فکر ځوان تاند طالب مې پېژندی چې وسله والو د ځان لور ته جلب کړی و. یو مهال له هغه سره داسې کسان ملګري شول چې له دې خشونت او جنګونو یې ښه نه راتلل، دوه کاله وروسته هغه طالب مدرسه او توپک دواړه رخصت کړل او خپل کور ته راغی، د کورنۍ اقتصادي غوړېدا کې یې برخه هم واخیسته او ځینې کورسونه یې هم تعقیبول.

د پاخه عمر یوه کس راته کیسه کوله چې زموږ د سیمې یو هلک حکومت ونیوی، قضیه یې جرمي وه، خو له سیاسي بندیانو سره نژدې پاته شوی و، کله چې له زندانه خوشي شو نو پوخ طالب و او سمدستي د وسله والو لیکو ته ولاړ.

داسې نالوستي کسان مې لیدلي چې له ملایانو سره په ډېره ناسته پاسته داسې شوي چې پر ظاهري شکل، خبرو، عمل او ان تلو راتلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې د ملايانو اغېز معلومېږي. داسې ملايان مې ليدلي چې له عوامو خلکو سره يې اړيکې خورا پراخې وي، نو د ملاييتوب ځينې خويونه يې بدل شوي وي او بيخي د عوامو غوندې ساده پاده ژوند کوي.

په يوه کور کې دوه ورونه وي، يو يې په دنياوي کار کې فعال او بل يې لټ وي. دا ممکن نور عوامل هم ولري خو يو مهم يې پکې چاپېريال هم دی. که له فعالو، زيارکښو او همتناکو کسانو سره د چا تګ راتګ وي، له هغو په اغېزمنېدو به حتمن د هغه په عمل کې بدلون راځي.

ما داسې کسان پېژندل چې ښه مزاج يې در لود، له خلکو او يارانو سره يې ډېر بې زحمته ژوند کاوه، خو کله چې به له لوړ پوړو کسانو سره په ناسته اخته شول، نو هلته واکمن چاپېريال ژر ور باندې اغېز وکړ او ورو- ورو يې په خويونو او چلند کې بدلون راغی ان چې ډېر نږدې ملګري ورته پردي غوندې شول او اړيکې يې هم سړې شوې.

پښتانه متل کوي چې اوسې په خوی به د هغو شې، بل متل هم دی چې وايي، په درنو به دروند او په سپکو به سپک شې. داسې هم ده، زموږ په وړاندې د دې ژوندي مثالونه شته. تاسو وګورئ چې د ټوکيانو يوه بېله ټولۍ وي، هغوی سره کېني او ولاړېږي، که يو کس نوی ور شي، نو لږ وروسته هغه هم د دوی په رنګ رنګيږي.

دا خبره يوازې تر انساني عاداتو پورې محدوده نه ده، بلکې طبيعي چاپېريال هم زموږ په وړاندې دی او موږ يې طبيعي بدلونونه ليدلي دي. دا يو حقيقت بللای شو چې محيط د خلکو پر اخلاقو، کړنو، هڅو او شخصيت مثبت او منفي اغېز کوي. زه خپله په ځان کې د همداسې تغييراتو شاهد يم. زه يو مهال ډېر غوسه ناک وم، خو له نرم

(c) ketabton.com: The Digital Library

مزاجه ملګرو سره په یوځای کېدو مې سوکه –سوکه دا عادت بدل شو او اوس هغه ډول نه یم.

زموږ په ټولنه کې د زغم په پراخېدا او غوړېدا کې د فیسبوك رول جوت دی. دلته له هر کارونکي سره مختلف الفکره کسان ملګري وي، د یوې مسلې په اړه اړینه نه ده چې نور کسان دي هم له هغه سره یو رنګ فکر ولري. کله چې هغه د یوې مسلې په اړه یو ډول غبرګون ښکاروي، په ځواب کې یې د نورو له عکس العمل سره مخېږي. څو وخت به انسان غوسه شي، یو به بلاك کړي، بل به له ملګری ایسته کړي، یو به خپه کړي او بل په زهیر. خو اخیر د خپل عمل اصلاح کولو ته متوجې کېږي او له تونده غبرګون څخه لږ سوړ او بیا ډېر سوړ ته را کښته کېږي.

که موږ په ټولنه کې د ځان لپاره هڅاند، فعال، زیارکښ، د ښه فکر خاوندان، مینه ناك، خواخوږي او زړسواند ملګري وټاکو، نو لرې نه ده چې پر نورو یې هم اغېز ژر ووینو. زموږ په ټولنو کې یو مشکل دا دی چې جمعي هڅې مو خورا کمې دي او له دې امله کم رنګې هم دي. دا ډېر بد کلتور دی، ځکه یو هڅاند او فعال ځوان چې له لرې د ټولنې یا ګوند نوم اوري، هغوی ته ور ګډېدا یې دزړه ارمان وي، خو کله چې مابینځ ته ورشي، بیا د هغوی له چاپېریاله په اغېزمنېدو یا فعالیت کم کړي، یا بد زړی شي او پوره مایوسي یې په مخه کړي، یا له ټولنې او ګونده په بیلېدا منفي خبرې پسې وکړي.

یو فعال او منظم کوند یا ټولنه د یوې معاشرې لپاره ډېر ارزښت لري. ټولنه یا ګوند جامعې ته خلك وړاندې کوي. هغوی ته که یو غیر فعال کس ور شي، نو د دوی له کړنو متاثرېږي او په خپل اینده ژوند

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې فعالیت زیاتوي. ما په خپلو سترګو لیدلي چې د سمو درنو خلکو محیط ته یو د کمزورو خویونو کس ورغلی، د هغوی په څنګ کې د هغه بد په ښو بدل شوي. هر چاپېریال ته چې څوک ور شي، ډېر ژر له هغه محیط سره ځان عیاروي. خدای دې وکړي چې موږ دا اهمیت درک کړو او ور څخه د ګټې اخیستنې لپاره هغه چاپېریال رامنځته کړو چې معاشرې ته یې ګټه ورسېږي.

۸ /۴ /۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين په وړاندې دسيسې د چا له لورې؟

زموږ د زياتره مسلمانانو اوس ذهنيت داسې جوړ شوی چې زموږ د اکثرو ستونزو پړه د نورو پر اوږو ور غورځوي. دې ته د توطيې تيوري ويل کيږي. په دې توګه موږ يو خوا له مسووليت څخه تښتو، بل لور ته ځانونه مظلوم ښکاره کوو، چې نور له موږ سره ظلم کوي، زموږ حقونه يې تلف کړي او له ملامتيا ځان خلاصوو چې که له موږ سره بل داسې نه وای کړي، نو موږ به هغه او دغه کارونه کړې وای، البته نور مو کار ته نه ايله کوي.

نور ولې زموږ په وړاندې دسيسې جوړوي؟ ځواب يې دا ور کوي چې زموږ دين نه شي زغملای. دا هر څه هغوی زموږ د دين له امله راسره کوي اوهر وخت چې اسلام موجود وي هغوی به همداسې خپلې دسيسې جوړوي. خو دلته يوه پوښتنه دا ده چې همدې نامسلمانو خو دا اوس هم په ميليونونو مسلمانانو ته ځای ور کړی او هيڅ ډول لاسوهنه يې په ديني چارو کې نه کوي، نو بيا له موږ سره څه ستونزه لري چې دلته د دين په ورکولو پسې راځي؟ بله نکته دا ده چې زموږ همدې فکر موږ ته په ډېرو ځايونو کې زيان رسولی دی.

مثلن: موږ ټولې اړيکې له ځان پرته له هر چا سره دين محوره کوو، په داسې حال کې چې نه د اسلام حکم دا دی او نه رسول الله ص داسې تګلاره در لوده. رسول الله ص په خيبر کې له يهودو سره د ځمکو د کښت پر سره معامله وکړه. د اصحابو تجارتي قافلې روم او

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو هیوادونو ته تلې راتلې. د مکیانو د تجارتي قافلو لار یې هغه مهال هم بنده نه کړه چې له هغوی سره یې جنګونه کول.

له نورو کړکه مو په ختېه کې ګډه شوه. موږ فکر کوو چې نور زموږ د ارزښتونو په وړاندې پلانونه جوړوي او موږ باید حتمن کړکه څنې وکړو. دا کړکه اوس هغه اوج ته رسېدلې چې کنټرول یې بیخي سخت شوی دی. که څوك له دوی سره په همکاري تورن شو، نو وژل کیږي، د هغوی په وژل په هر ډول غدر او دوکه تر سره کیږي او داسې نور کارونه ترې پیدا شول چې په اسلام کې هم روا نه دي؛ مګر زموږ کړکې دا هر څه په موږ وکړل.

تر ټولو بده پایله یې د دین تر پوښښ لاندې هغو اقتصادي، سیاسي او فرهنګي جنګونو ته د مسلمانانو ور دانګل وو چې لا اوس هم روان دي او مسلمانانو و اسلام ته یې د وړې ګټې پر ځای ستر تاوانونه ورسول. د مسلمانانو ځمکې پکې وبایلل شوې، خلك یې پکې له لاسه ور کړل، اقتصادي زیانونه ورته ورسېدل، له اخلاقي زوال سره مخ شول، فرهنګ یې د نورو تر برید لاندې راغی او مسلمانانو ته تر هر ارزښت مهم ارزښت دین یې ور سره بدنام کړ. ځکه په جنګي حالاتو کې هغه څه وشول چې نه یې اسلام اجازه ور کوي او نه یې انساني وجدان، خو له بده مرغه چې زموږ مسلمانانو د بل په دښمني کې داسې کړنې وکړې چې بل ته د زیان پر ځای یې خپل ارزښت پکې بدنام کړ.

دا نن هم نامسلمانو دومره زیان اسلام ته نه دی رسولی لکه خپله اسلام ته منسوبې ډلې چې یې ور اړوي. د اسلام سلګونه ډوله تفسیر، په زرګونو ډلې پکې جوړول، دین د سیاست میدان ته راوستل او له دې ارزښت څخه د واك ساتنې او سیاست کولو لپاره ګټه اخیستل، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمان په لاس د مسلمان وژل، د ځینو مسلمانانو له لورې د نورو تکفیرول، د مسلمانانو په هیوادونو کې د شته نظامونو خلاف د نیابتي جنګ لپاره د اسلام له نوم څخه په سوء استفادې وسله پورته کول او داسې نور هغه کارونه دي چې اسلام یې نن نړۍ ته د سخت دریځي، جامد، له نورو د کرکې کونکي او افراطي دین په توګه ور پېژندلی دی.

هر کار ته د توتیې د تیوري له نظره کتل سم کار نه دی. دا سمه ده چې ځینې کړۍ به د اسلام خلاف پلانونه چمتو کوي، خو ټول کارونه، پلانونه او جنګونه د اسلام خلاف نه وي. جنګونه یوازې د دین یا ادیانو له امله نه رامنځته کېږي، بلکې تر شا ګڼ لاملونه لري، مګر موږ بس همدا یوه کړکۍ لرو چې هرې پدیدې ته تر همدې یوه سر ورباسو او هر څه ته تر همدې یوه سوري ور ګورو.

نن که نامسلمان ته یو څوک د اسلام دعوت ور کوي او هغه پوښتنه وکړي چې زه کوم مسلمان سم؟ شیعه که سني، حنفي که شافعي، مالکي که حنبلي، ناصبي که خارجي، وهابي که صوفي، بریلوي که دیوبندي او سلګونه نورې ډلې ټپلې؟! په دې وخت کې به د یوه مسلمان ځواب څه وي؟

که ورته وایي چې یوازې مسلمان شه، نور هیڅ نوم ځان ته مه غوره کوه، لکه ذاکر نایک چې همدا توصیه کوي، نو بیا هم د نورو مسلمانانو تر نیوکو لاندې وي. او دا خبره به یوه داسې انسان ته چې د اسلام په اړه بیخي کم معلومات لري څومره د قناعت وړ وي؟ ځکه هغه فکر کوي چې دا نور هم مسلمانان دي، یو هم د اسلام له اساسي اصولو او ارکانو څخه منکر نه دي، نو بیا زما او د هغه په اسلام کې څه توپیر شته؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا پوښتنه هم ورته پیدا کېږي چې ټول پر اساسي شیانو، لکه: قران کریم، حدیث، رسول، قیامت، عبادت، بیا ژوند، حساب و کتاب، جنت و دوزخ، ثواب و عذاب، ښه نو بیا یو بل سره وژني ولې او پر سلگونو ډلو د وېشلو لامل یې څه دی؟ په دې صورت کې نو دې کس ته قناعت ور کول داسې دي لکه په رڼا ورځ چې د اسمان ستوري شماري.

ښه! دا یاد هر څه اوس موږ اسلام ته خدمت کړی که مو زیان ورسولی؟ د اسلام د نفاذ په نوم مسلمانان نن هم وژل کېږي او هغه ډلې هم تر خپل منځ سره وژني چې دواړه د اسلام نفاذ غواړي؟! د دې کار گټه د چا ده او زیان یې چا ته اوړي؟ زموږ اعمالو خپله د اسلام روښانه څېره پیکه کړه. نوره نړۍ د اسلام پیغام ته نه گوري، بلکې هغوی زموږ د اعمالو له مخې فکر پر کوي او له همدې زاویې فیصله پر کوي. دوی به لازمن دا فکر کوي چې که اسلام ښه پیغام در لودای نو تر ټولو ښه خلك به په نړۍ کې مسلمانان وای، وطنونه به یې ارام وای، ژوند به یې خوندي وای، له هر ډول بدو به بې ازاره او د هر ژوي له ازاره به لرې وای. مگر بدبختانه چې په هر ناولي ډنډ کې مسلمان ور سره لوېدلی وي او هر کس خپل کار ته د اسلام نوم ور کوي چې د اسلام نوم یې سخت ور سره بدنام کړ.

د هغو کسانو خبره رښتیا ده چې وایي، یوه ایډیالوژي په خپل ذات کې هغه ډول نه وي، لکه پیروان چې یې په خپل عمل او تعبیر نورو ته ور ښکاره کوي. لنډ او ژوندی مثال یې د اسلام او مسلمان دی چې څومره تفاوت سره لري؟ اسلام د سولې او امن دین او مسلمان د جنگ او جگړې انسان، اسلام د مینې او رحمت دین او مسلمان د کرکې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ازار رسونې کس. اسلام د انساني کرامت د رعایت امر کوي، مسلمان د هر انسان وینه توی کړه او خپله یې دا امر مات کړ. اسلام کې هر عابد او عبادتخانه په هر حال کې خوندي ده، مسلمان له مسجده رانیولې بیا تر کلیسا او مندر پوري د ټولو معابدو احترام له منځه یووړی او هر عابد یې په هر څومره بي وسي او ګوښه توب کې قتل کړ.

موږ باید د نورو تر دسیسو مخکې د خپل ځان د خدمت او زیان کچه معلومه کړو. ایا موږ خدمت ډېر ورته کړی او که مو زیان زیات ور اړولی؟ که زموږ محاسبه دا معلومه کړي چې مسلمان تر بل هر چا د اسلام ښکلي پیغام ته زیان ډېر رسولی، بیا نو د بل پر ځای موږ خپله ملامت یو او خپل ځان اصلاح د بلې هرې دسیسې تر مخنیوي اسلام ته ګټوره تمامیږي. محاسبه باید له ځانه ور پیل کړو. دا هم د فکر وړ نکته ده چې اسلام یوازینی دین په نړۍ کې نه دی، نو بیا نوره نړۍ ولې یوازې د اسلام خلاف دسیسې جوړوي او نور ادیان یې ایله کړي؟ که موږ پر دې دوو نکتو فکر وکړو ان شاء الله تر ډېره حده به خپل ځان ته متوجې شو او بیا به هغه اعمال نه کوو چې د اسلام د پیغام خلاف وي او د هماغو له امله بیا نوره نړۍ له مسلمان سره دښمني وکړي، نه له اسلام سره او موږ یې داسې تفسیر کړو چې ګواکې دا کار د اسلام خلاف روان دی.

نن سعودي او ایران د نورو په لمسون یو د بل خلاف ولاړ دي؟ ایا دا کار یې د اسلام په ګټه دی که په زیان؟ پاکستان د افغانستان خلاف دا ۴۰ کاله کیږي نیابتي جنګ مخته وړي، د دې زیان به اسلام ته کم رسیږي؟ ایا دا بل تر سره کوي که موږ خپله د اسلام په جامه کې دا کړنې کوو؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای پاک په قران کریم کې دا اصل بیانوي چې که یو قوم د خپل ځان حالت په خپله بدل نه کړي، خدای یې هم تر هغو د بدلولو تکل نه کوي. له دې ښکاري چې بل ته د ملامتیا تر گوتې نیونې دا د اصلاح، پرمختگ او ښیگڼې لار ده چې لومړی خپل اعمال اصلاح کړو، د ځان د بساینې کوښښ وکړو او د نورو د دسیسو ښکار نه شو.

په مسلمانه نړۍ کې مالیزیا او اندونیزیا هم اسلامي هیوادونه دي او د غیر مسلمانې نړۍ سره د هر ډول اړیکو له درلودلو سره هم ارام دي او هم یې اسلام ته خدمت کړی. هغوی هیڅ داسې عمل نه دی کړی چې نوره نړۍ هغه د اسلام د بدنامولو لپاره کار ځنې واخلي. له دې ښکاري چې هره دسیسه زموږ په هڅو ناکامېږي او زموږ په کوښښونو مخته ځي. که موږ د خپل دین بدنامي او ورکېدل ونغواړو د نړۍ هیڅ طاقت یې نه شي ختمولای او که موږ دې اعمالو ته دوام ور کړو نو ډېر ژر به مسلمانان هم له اسلام څخه زړه توري کړو، نو نامسلمان خو به اسلام ته د راتلو پر ځای لعنتونه رابانـدې وایـي. د ټولو ارزښتونو د ساتنې په وړاندې زموږ مسوولیت لومړی له خپله ځانه پیل کېږي. که موږ غواړو چې ډول ارزښتونه مو خوندي کړو لومړی به ځان اصلاح کوو او بل ته به د دسیسې جوړونې او بیا د کامیابي چانس نه ور کوو. په اوسنۍ نړۍ کې بس همدا یوه تگلاره د بریا چانس لري.

۱۹ /۵ /۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طلوع افغان د ۹۷ کلیزې په پلمه

زه په دې لیکنه کې ښایي د طلوع افغان ورځپاڼې تاریخي مسیر تـه ونه ګرځم. د دې ورځپاڼې اهمیت، قدامت او له تاریخي سیر سره تړلیو مسلو ته یې ممکن نور مشران استادان ډېره څه ولیکي. زه دلته د طلـوع افغان او زموږ د اوسني مسوولیت په اړه لنډې خبرې لرم.

د استاد معصوم هوتک په وینا چې طلوع افغان اخبار په هیـواد کـې لومړی اخبار و چې ټول پښتو چاپېده. د دې اخبار په ځلولـو او چلولـو کې زموږ درنو استادانو ډېرې خوارۍ کښلې دي. د لـوی اسـتاد علامـه حبیبي غوندې لیکوالو په تېر کې ورته خدمت کړی او لوی استاد د دې اخبار د مدیر په حیث دنده هم مخته وړې ده.

ما یې پخوانۍ ګڼې نه دي لیدلې. خـو د اسـتاد معصـوم هوتـک لـه مقالې راته ښکاره شوه چې دې اخبار د هیواد او پـه تېـره د کنـدهار پـه کچه ډېر ذهنونه روښانه کړي دي. د هغې مقالې په اخیر کې مې د استاد دا وړاندیز خوښ شو چې د دې اخبار د مدیرانو د ژوندلیک په اړه یې کړی و. که د طلوع افغان په هره ګڼـه کـې د یـوه مـدیر ژونـدلیک یـې خپور شي او بیا وروسته په کتابي بڼه د همدې ریاست له لـورې چـاپ شي دا به یې ډېر ستر کار شوی وي. هیله ده چې اداره دې وړاندیز تـه پام وکړي.

څه موده مخکې چې په زه په کندهار کې وم نو کله ناکله به مـې دا اخبار کتی، زړه مې ورته خوړل کېـده؛ ځکـه زیـاتره لیکنـې یـې کـاپي کولې، تولیدي لیکنې پکې بیخي کمې وې، کیفیـت یـې هـم ډېـر بـد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خونده و. موږ هغه مهال هم د دې اخبار په اړه ږغیدلي وو او اوس هم ځینې مهم ټکي در سره شریکوم:

د اخبار چې اوس اونیزه شوی دی، لیکنې یې باید ټولې تولیدي، د ښې محتوا لرونکي، د اذهانو روښانونکي، له حالاتو سره مناسبي او د هیواد و ملت په ګټه وي. که څه هم اوس د ټولنیزو رسنیو په دور کې ښایي ځینې کسان د اخبار پر مهموالي ټینګار خوښ نه کړي، اما زما په نظر اوس هم مهم دی.

زموږ په ټولنه کې د مطالعې کلتور لږ پیکه دی، که نه په نورو ټولنو کې اخبار خپل لوستونکي او لیکوال لري. ځانګړي کالمونه ورته لیکل کیږي او د نړۍ له ګوټ ګوټ څخه جالبې خپلو لوستونکو ته وړاندې کوي. په اخبار کې اوس خبرونه دومره مهم نه دي لکه نور کالمونه. ځکه په خبرونو اوس خلك ډېر ژر خبریږي، که څه هم خبرونه باید پکې وي او ځای یې باید نورو مطالبو ته ایله نه شي، خو پر تولیدي کالمونو او مقالو هم باید ډېر کار وشي.

نن که یو اخبار یا اونیزه لوستونکي پیدا کوي، نو په ښو لیکنو او نوي فکر و طرز یې مومي. په لیکنو کې زړه کلېشیي بڼه خپلول هم د لوستونکو په زړه ماتولو کې رول ادا کوي. تر وسه باید هڅه وشي چې نوي مطالب، نوی میتود، نوی فکر اونوی ډیزاین وړاندې کړي.

د دې ډول چاپي رسنیو یوه ښیګڼه دا ده چې تاریخ ته پاتېږي. هر وخت یې د کتلو او تر لاسه کولو امکانات موجود وي. که نن لس سلنه کسان کار ترې واخلي ممکن سبا یې ګراف تر نن لوړ شي. له دې امله هم باید د دې ډول رسنیو کیفیت او کمیت دواړه په نظر کې ونیول شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسنۍ د یوې ټولنې نمایدګي کوي. که هر ډول یې رسنۍ وي په هماغه ډول به یې ټولنه هم وي. یو کار چې د ټولنې روشنفکران او قلموال یې د همدې رسنیو له لارې کولای شي هغه دا دی چې که هر څومره اقلیت وي، په ټولنه کې ویښتیا، سمون او بدلون ته لار هوارولای شي.

زموږ د ټولو لیکوالو او په ځانګړي ډول د دې حوزې د ځوانو لیکوالو مسوولیت ته چې طلوع افغان اونیزه په کیفي لحاظ هغه ځای ته ورسوي چې ټولنه زدکړه ځنې وکړي، د خلکو د اذهانو په تنویر کې رول ادا کړي، د یوې واقعي رسنۍ رښتنی رول ولوبي. دا کار یوازې په موږ کېدای شي چې همت وکړو او د خپلې حوزې پښتو اونیزې ته لیکنې وکړو، د سمون لپاره یې نظرونه ور کړو، له نورو ژبو ترجمې ورته وکړو او د لوست لپاره یې هم خپله وخت ور کړو او هم له دې لارې د مطالعې د فرهنګ په عاملو کې ګټه واخلو.

دا اونیزه کولای شي چې ځوانان وروزي، ځوانان د لیکوالۍ فن ته وهڅوي، د خپلو لیکلو خامیو ته یې متوجې کړي، له دې څخه لیکنې زدکړي، د مقالې لیکلو چم ترې واخلي. که موږ د خلکو زدکړه، د اذهانو روښانتیا، د ځوان نسل سمه روزنه، د مطالعې د فرهنګ غوړېدا، زموږ د کلتوري سمون چټکتیا، نورو او تاریخ ته د خپل وخت د یوه ښه کلتور یو غوره استازی پرېږدو، نو نن لازمه ده چې دا اونیزه د کیفیت او کمیت له مخې غني کړو. تر خلکو یې ورسو، د لوست لپاره یې زمینه برابره کړو، لیکنې ورته را غونډې کړو او داسې یوې مرحلې ته یې ورسوو چې نور لیکوال خپله را جذب کړي او هغوی له دې څخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اغېزمنېدو دا د ځان مسوولیت وبولي چې طلوع افغان تـه خپلـې مقالې، نظرونه، مشورې، نقدونه او ستاینې را ولېږي.

دا کار ټول په موږ پورې اړه لري. که همت وکړو نو ډېر څه ممکـن دي او په ډېر لنډ وخت کې ممکن دي. د اخبار د کاپي فسټ مهال بـه به زه شرمېدم چې ولې په بسته جنوب غرب حوزه یو اخبار په سم ډول نه شو چاپولای؟

که دا اونیزه د دومره شاعرانو، لیکوالو، نقادانو، نظروالـو، عالمـانو او ژباړونکو په شتون کې همداسې بې کیفیته پاته شي، نو زموږ لپـاره ډېـر شرم په کار دی. په اونۍ کې د یوې مقالې لیکل یا تـر جمـه کـول، یـو شعر ورته لیکل، یو نظر ور کول، د نړۍ له مهمو پېښو د ځینو معلومات يې ورته برابرول، د ورزش له نړۍ لنډ په زړه پورې معلومات ورته لېږل نه ګران کار دی او نه هیڅ بانه د دې مسوولیت مخه نیسي.

لکه زموږ مشرانو چې د اخبار په ښه چلولو هغه په لـوړو سـترګو تـر موږ را رسولی دی، موږ باندې اینده نسل او اوسنی نسل دواړه حق لري چې هغوی ته يې تر پخوا په لاښه توګه ور ورسوو. دا مسوولیت زموږ د هر یوه له غاړې دی. د ټولنې هر وګړی چې نور يې هیڅ په وس پوره نه وي، د اونیزې لوست خو به کولای شي، تر یو چا خو به يـې رسـولای شي، یو نظر خو به ور کولای شي، که نور هیڅ نـه وي، نـو د ټوکـو او طنزونو برخې ته خو یوه ټوکه یا طنز حتا هغه هم وړانـدې کـولای شي چې الف ته ډانګ وايي خو د اونیزې خبریـال یـا بـل همکـار تـه يـې شفاهي ویلای شي. نو راځئ خپل مسوولیت لومړی وپېژنـو، بیـا يـې د ځان، ټولنې، هیواد او تاریخ په پار ادا هم کړو.

۲۰۱۸/ ۷/ ۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

نقد څه دی او منتقد څوک دی؟

نقد و انتقاد که څه هم تر خپل منځ مفهومي توپیر ارو مرو لري، اما تر یوه حده اوس پر یوه ځای کارېږي. منقد، منتقد او ناقد هم لکه د یوه باب چې وي داسې استعمالیږي. د یوه شي ښه او بد بېلولو ته نقد وايي، زرو ته له دې امله نقود ویل کېدل چې نقد(د خالص او ناخالص زرو بېلوالي) ته به وړاندې کېدل، د همدې کار لپاره پخوا یوه ډبره کارېده چې محک به یې بلله او د زرو کاروباریانو به نقود له هغې سره مښل چې سوچه والی یې ورته معلوم شي.

په ادبي نقد کې هم د یوه اثر سوچه والی له نا سوچه والي بېلېږي چې د هغه اثر ارزښت او قیمت معلوم کاندي.

د یوې عربي مقالې لیکوال شیرین احمد په خپله مقاله تعریف النقد کې کاږي چې د لغت له مخې نقد له دراهمو د اوسپینې جلاوالي ته ویل کېږي او د پلټنې و کشف په معنا هم راځي. دی لیکي چې اصطلاحن د یوه ادبي اثر تر لیکلو وروسته د هغه داسې ارزول دي چې ښه و ناښه یې سره بېل شي او د ټاکلو معیارونو له مخې یې مرتبه معلومه او هغه کټګورۍ ورته وټاکله شي چې دا اثر ورسره د مرتبې له پلوه مشابهت ولري. شیرین احمد خپله مقاله کې د دوکتور بلیل عبد الکریم تعریف النقد کتاب د ریفرینس په توګه یاد کړی دی چې په (۲۰۱۲/۳/۲)کې چاپ شوی دی.

په یوه عربي سایټ کې د النقد- تعریفه-اهدافه-شروطه- مقاله کې د نقد لغوي معنا او تعریف داسې وړاندې کوي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

النقد في اللغه : هو بيان اوجه الحسن او العيب في شيء من الاشياء التي يطلع عليها الشخص.
اما تعريفه ادبيا : فهو دراسة النصوص الأدبية من الناحية الادبية ليتم بذلك الكشف عما بها من الجمال والإبداع فنأخذ به، أو العيوب والخلل ليتم إجتنابها وعدم الوقوع فيها وتصحيحها ليعتدل بذلك النص الأدبي .

ژباړه: یوکس د یوه شي هغه ښېګڼې او بدګڼې چې دی پرې پوهېدلی په ښه ډول بیان کړي نو همدا د لغت له مخې نقد دی. او ادبي تعریف یې دادی چې له ادبي اړخه د ادبي متونو داسې ارزونه ده چې ښکلا او ابتکار یې ښکاره شي او موږ یې پیروي وکړو، کمزروئ و نیمګړتیاوې یې هم واضحې شي چې نور ځانونه ترې وساتي او ادبي متن د سمون لپاره تصحیح شي.

په عربي کتابونو او مقالو کې ما ولیدل چې دوی نقد؛ قدیم(پخواني)او حدیث(اوسني)ته وېشلی دی. له دې معلومېږي چې نقد یوه قدیمه اصطلاح ده چې د زمانې په هر پړاو کې به یې حتمن نوي او بېل میتودونه خپل کړي وي. په پاس یاده شوې مقاله کې لیکوال د حسان بن ثابت پر قصیده د یوه عرب ناقد نابغه نقد راوړی دی چې د نقد مخینه په ثابتوي. د مثال لپاره یې یو بیت راوړی دی:

لنا الجفنات الغر يلمعن في الضحى-واسيافنا يقطرن من نجدة دما

زموږ روڼه پوښونه دي چې په سهار کې ځلېږي او تورې مو له غیرته وینې څڅوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نابغه پرې خورا خوندور نقد کړی دی، په دې پاس بیت کې یې یو لنډکی مثال دی. د حسان (اسیافنا یقطرن) په اړه یې ویلي دي چې د اسیافنا پر ځای باید سیوفنا وای، ځکه لومړی کلیمه د جمعې قلتې ده او دویمه د جمعې کثرتې، همدا شان یې ویلي د (یقطرن) پر ځای باید یجرین ویل شوي وای، ځکه یجرین د وینو روانوالی او د مړو زیاتوالی ښيي چې د حسان هدف په دواړو ځایونو(اسیاف او یقطرن) کې د تورو او وینو زیاتوالی وو؛ مگر په کومو کلیمو چې حسان د ثابتولو هڅه کړې ده هغه رښتیا هم نیمگړې ده، ځکه جمعه قلته پر لږو دلالت کوي او دلته کثرتې ته اړتیا وه، همداشان یقطرن د څڅولو معنا ور کوي چې د وینو یا مړو زیاتوب نه شي ښودلای.

د یادې مقالې لیکوال وایي چې تر میلاد مخکې یونانیانو فني او ادبي نقدونه در لودل چې د (Kritikos) لفظ هغه مهال پر فن او ادب د حکم ور کولو په معنا و. بیا د ۱۵۹۵ پر مهال ایټالیا کې د (Critica) کلیمه ظاهره شوه چې فرانسې د اوولسمې پېړۍ په لومړیو کې ډېره وکاروله. په اتلسه پېړۍ کې د نقد مفهوم ډېر پراخ شو او د هر عمل د ښه او ناښه په اړه نقد وکارېدی او د محمد کریم کواز له وینا سره سم په شلمه پېړۍ کې نقد حدیث په عربي ټاټوبي کې هم استعمال وموند.(۱)

د نقد کلتور:

که موږ غواړو چې په ټولنه کې مو د نقد کلتور وغوړېږي، نو لازمه ده چې لاندې ټکي به په نظر کې ساتو:

۱/ له نقده به هدف د چارو سمون وي؛

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ د مینې یا کینې له احساساتو به ځان ساتي یوه طرفه پرېکړه یا خواخوږي به نه کوي؛

۳/ د اصلاح لپاره به وړاندیزونه یا مناسبه حللار په ګوته کوي؛

۴/ د استدلال چمتو کول او سند و لاسوند موندل؛

۵/ د ارزیابي مهال به خپل برداشتونه پرېکنده نه ګڼي، ځکه انسان د تېروتنې مجال هر وخت لري؛ خپل ځان او نقد به هم نقد او ارزیابي کوي؛

٦/ ځانګړي مثبتو او منفي اړخونو ته به یې بشپړه پاملرنه کوي؛

۷/ پر ټولنه حاکم رواجونو ته به خیال کوي، د لیکوال تګلارې ته به پام کوي چې څومره د دود تابع شوې ده او څومره یې بغاوت ترې کړی دی؟؛

۸/ او د نقد په روش به ښه پوره خبرتیا لري؛

۹/ نقد به واضح او روښانه وي، مبهم، مغلق او پېچلی به نه وي، چې د پوهېدا لپاره یې بل مفسر ته اړتیا پیدا شي؛

۱۰/ نقد به ایډیالوژیک نه وي، په دې معنا چې منتقد به وار له مخه له ځان سره پرېکړه نه وي کړې، چې د خپلې ایدیالوژۍ له مخې یو اثر ناسم وبولي.

دا ټکي یوازې مو د نقد کلتور د پیاوړتیا په خاطر ولیکل او که خبره نه اوږدېدای ځینې نور ټکي هم شته چې باید یاد شي اما دا مقاله یې د ذکر کولو توان نه لري. که یو منتقد دې ټکو ته پام وکړي، نو نقد به یې د ټولنې په ګټه وي، سالم نقد ټولنې ته فایدې لري او د خلکو له نقده بد نه کېږي، بلکې د یوه ګټور شي په سترګه ورته ګوري چې د هر چا

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر هر کار يې اهـل او وړ کـس کـولای شي او دا يـې پـه ټولنـه کـې د غوړېدا لامل کېږي.

نقد کول د ټولنې په ګټه تمامېږي له دې امله په پرمختللیو ټولنو کـې نقد ډېر وي او هغوی د نقد کلتور منلی دی او د یوه ارزښت په سـترګه ورته ګوري. اما وروسته پاته او جامده ټولنه کې نقد ډېر کم کېږي او د خلکو احساسات ور سره ملګري وي. زموږ په ټولنه کې د خلکـو لـوی نومونه هم د نقد مخه نیسي. ځکـه خلـك فکـر کـوي چـې دا د هغـه سپکاوی دی یا هم تر هغه بل څوك ښه نه پوهېږي له دې امله پر یـوه مشهور شخص نقد یا هم پر یوه کتاب نقد کول ځینې وختونه د خلکـو د منزوي کېدو سبب هم کېږي. د نقد منلو لپاره هم ځینې لاندې ټکـي مهم دي چې د نقد مهال باید پام ورته وشي:

۱/ د خپل ځان او اثر په اړه له منفي احساساتو او یوطرفه فکر څخه ځان ساتل؛

۲/ د نقد مهال د نورو رایو ته نظر کول؛

۳/ د خپلې سیلقې او لیدلوري خلاف د نظرونو زغمل؛

۴/ له نقد څخه نه ډار؛

۵/ د کار مهال تېروتنه طبیعي ګڼل؛

۶/ پر خپل نظر بیا فکر کولو ته چمتوالی در لودل؛

۷/ د سنتي او متحجرو افکارو خلاف له نویو زاویو فکر کـول او لـه بشري افکارو پخواني ګردونه څنډل؛

دې نکتو ته پام کول د نقد منلو کلتور پیاوړی کوي، هر ناقد بایـد د نقد مهال د دې خیال وساتي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

منتقد څوک دی؟

هغه څوک چې د نقد پر لازمونو روشو برلاسی وي هغه منتقد بلل کیږي. د برلاسی لپاره يې ځينې موارد شته چې هغه بايد ځانگړی پام ورته وکړي؛ لکه:

۱/ د سالم نقد پر روش پوره برلاسي؛

۲/ هغه ځانگړنې او مشخصات به ورته معلوم وي چې په نقد کې ورته اړتيا وي؛

۳/ د ارزيابۍ مهال له کتابه د ليکوال مطلوب هغه مفهوم را ايستل چې يو عام لوستونکی يې نه شي اخيستلای؛

۴/ نورو ممکنه اراؤ ته پاملرنه کول چې شونې ده د متن په تگلاره او د ليکوال په فکر کې وي؛

۵/ منتقد بايد د نوي فکر خاوند وي، يعنې له نوې زاويې به ورته گوري.

دا پنځه هغه عناصر دي چې د منتقد کار او دنده د نقد په اړه مشخصوي. د نقد په اړه لوی مشکل يکطرفه نقد دی، ځينې کسان چې د نقد مفهوم يې سم نه وي درک کړی، نو د نقد مهال ځان بې پرې نه شي ساتلای او مسله ځنې يوه لور ته کږه شي.

د هرې موضوع په اړه چې څوک نقد کوي، بايد په هغه فن کې متخصص وي، ځکه هر څوک نه شي کولای چې د يوه داسې فن مهمې نکتې را وباسې چې هغه کس ور سره د تخصص تر درجې بلدتيا نه لري او نه هم لوستونکي د هغه چا خبرو ته ډېره توجو کوي چې تر مهمو ټکو يې پر هسې عامه ځايونو خپل وخت ضايع کړی وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نقد لپاره د یوې لیکنې داسې کتل لازمي دي چې ټول اړخونه په نظر کې ونیول شي. د لیکنې په پیغام ځان پوه کړي، دا وګوري چې لیکوال خپله خبره په سم ډول رسولې ده که نه؟ په لیکنه کې نوموړې څومره د خپلو همعصره یا هم پخوانو تر اغېز لاندې دی؟ که ناقد په موضوع کې د تخصص تر کچې پوهه ونه لري، نو په دې ټولو اړخونو یې ځان نه شي پوه کولای او کله چې دا لومړي ګامونه څوک سم وانه خلي، نو بیا وروسته ګامونه خو بیخي سم نه شي اخیستای. ځکه موږ ټینګار کوو چې نقد اسانه کار نه دی او هر څوک ناقد نه شي کېدای، دویم دا چې نقد یوازې عیب بیانول هم نه دي؛ بلکې ښه او بد دواړه به بیانېږي له دې امله نو هر شی پوره دقت غواړي او دقت یې یوازې مسلکي شخص کولای شي.

د نقد ډولونه:

۱/ تاریخي نقد، دا نوعه خپله دوه ډولونو ته وېشل کېږي: الف: داخلي نقد، ب: خارجي نقد.

د نقد په دې ډول کې د اسنادو، سرچینو او تاریخي متونو له نقد سره تړاو لري، دوه ډوله پوښتنې پکې مطرح کېږي:

یو) سند، سرچینه یا هم کتاب څومره اصلي و واقعي دی او جعلي نه دی؟ دا سوال له داخلي نقد سره تړاو لري.

دوه) سند یا سرچینه تر کومې اندازې حقیقت بیانوي؟ په دې ځای د سند د واقعیت یا جعلیت پوښتنه مطرح نه ده، سوال دادی چې څومره له واقعیت څخه سمه پرده پورته کوي؟ مثلن: که د یو تاریخي کتاب چې سید رضا ته یې نسبت کېږي او د عاشورا په اړه یې لیکلی دی، ارزیابي کړو، نو دا دوه سواله پیدا کېږي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف: ایا واقعن هم دا کتاب د سید رضا دی، یا دا سند جعلي دی؟

ب: که ثابته شوه چې سند اصلي دی، بیا دا پوښتنه کېږي چې سید رضا د عاشورا له پېښې باوري و سهي روایت کړی دی او که یې تاریخي حقایق تحریف کړي دي؟

۲/ فني نقد چې صوري نقد او محتوایي نقد ته وېشل کېږي.

په صوري نقد کې د جملو پر شکل، جوړښت، اوډنې او د ژبې د میزان او اصولو پر رعایتولو بحث کېږي. د نقد په همدې نوعه کې منطقي اصولو ته هم پام کېږي چې د قیاس مهال سمه نتیجه گیري وکړي، دې ته باید متوجې وي چې له خاصو مقدماتو یوازې خاصه پایله اخیستی شي؛ ځکه نو استدلالي ترکیب د منطقي گړدود د اصولو تابع وي.

۳/ اخلاقي نقد: په اخلاقي نقد کې د کتاب مطالب د اخلاقو په تله تلل کېږي، یعنې دې ته کتل کېږي چې دې مطالبو د ټولنې اخلاقي چوکاټونه څومره په پام کې نیولي دي او کوم ځایونه یې سرغړونه ځنې کړې ده؟ د ودې او ښه والي سبب یې کېږي او که بالعکس په ټولنه کې د اخلاقي موازینو د تزلزل لامل دي؟.

۴/ اجتماعي نقد: په اجتماعي نقد کې دوه موضوعاتو ته پاملرنه کېږي:

الف: د کتاب تالیف تر کومې اندازې له ټولنیزو شرایطو متاثر دی او په څنگه شرایطو کې لیکل شوی دی؟

ب: دا کتاب ټولنې ته څه پیغام لري او تر کومه حده اغېزناک دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۵/ د روان شناسي نقد: په دې نقد کې د ليکوال باطني يا داخلي احوال ارزيابي کېږي، د کتاب په تدوين کې د هغه وړتيا، ذوق، تخيل او د ترکيب قدرت تر رازيابي لاندې نيول کېږي.

٦/ توصيفي نقد(طبيعي): دا نقد چې د طبيعي علومو پر روشونو متکي دی د طبيعي نقد نوم هم ور کول کېږي. دلته د مقدار او اعدادو په وسيله طبقه بندي کېږي، مبهم ځايونه يې واضح کېږي.

٧/ تطبيقي نقد: په دې ډول کې تر ارزيابي لاندې کتاب له نورو کتابونو سره چې پخوا يا نور ځايونه ليکل شوي حتا که په نورو ژبو هم وي پرتله کېږي او له دې زاويې نقد هم ور باندې کوي. له دې ډول نقد څخه د درسي کتابونو په اړه ډېر کار اخيستل کېږي چې د نورو ژبو يا ځايونو له کتابونو سره يې پرتله کړي او د نقد وړ ځايونه يې هغو کتابونو ته په کتو نقد کړي.

د نقد دوه نور ډولنه هم بيان شوي دي:

١/تاثيري نقد:

دلته منتقد د منل شويو معيارونو او اصولو له مخې نقد نه کوي، بلکې د خپل شخصي ميل او خواهشاتو پر بنا نقد کوي، منتقد په قانع کوونکو دلايلو پسې نه ځي او نه کولای شي چې لوستونکي قانع کړي، ځکه هغه له لومړي سره معيارونه له پامه اچولي وي، هغه بيخي سطحي روان وي او يوازې خپل زړه تشول غواړي. د نقد دا نوعه پخوا ډېره وه اما چې علومو وده وکړه د دې ګراف هم ور سره راکم شو، خو د نوچکيانو، متعصبو او هغه څوک چې شخصي عقدې کې سړوي شمار اوس هم کم نه دی او دوی بيا هم دا ډول سطحي نقدونه کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲/ موضوعي نقد:

دا نقد له څېړنې او پلټنې سرچینه اخلي. ناقد خپل معین منهج نیولی وي او د هغو قواعدو پیروي کوي چې علماؤ پرې اتفاق کړی وي، په یوه وخت کې د خپل ذوق، عقل، فني او خپلې وړتیا پر بنسټ پرېکړه کوي او خپل ځانګړي میلان ته نه تسلیمېږي. خپله ادعا په دلایلو اوبراهینو ثابتوي او نقد یې مفصل او علتونه یې بیانوي. ناقد ادبي اثر ګوري، ټول اجزا یې تر نظر تېروي، ښه او کمزوري ځایونه په ګوته کوي، پر هر ځای باندې د دلیل له مخې حکم کوي بیا له جزي احکامو عامو ته راځي چې ادبي اثر پرې متکي وي او د نقد دا نوعه خورا زیات علم او معلوماتو ته اړتیا لري چې ناقد په ښه دقت تحلیل کړي او له لیکوال سره مناقشه وکړي. همدارار باید تجربه ناکه ذوق ولري چې ښه او بد سره تفکیک کړي، فني وړتیا ولري چې له قواعدو سره سم یې پرتله وکړي، په دې نوعه کې د نقادانو نقدونه سره مشابه او نژدې وي او تر منځ یې بیخي کم اختلاف موندل کېدای شي او هغه هم د ذوقونو له امله ممکن وي.(۲)

د کتاب د نقد په اړه مطرح کېدونکې پوښتنې:

۱/ دا کوم کتاب دی؟

۲/ د څه لپاره دی؟ کوم اهداف را نغاړي؟

۳/ د چا لپاره دی؟

۴/ دا کتاب په کومو شرایطو کې لیکل شوی دی؟

۵/ د کتاب لیکوال څوک دی؟ د هغه احوال، افکار او روحیات څنګه دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶/ په کتاب کې د څومره معتبرو حقیقتونو په اړه بحث شوی دی او څومره علمي وزن لري؟

۷/ په کتاب کې د ژبې اصول تر لازمي بریده مرعات شوي دي؟

۸/ دې کتاب څه اغیزې در لودې؟

۹/ خلکو کتاب څومره خوښ کړی دی؟

۱۰/ ایا په کتاب کې نوي او ځانګړي څه هم شته؟

۱۱/ د کتاب مطالب تر کومه حده سره هماهنګه دي؟

۱۲/ د کتاب عنوانونه څومره له خپلو مطالبو سره اړیکه لري او څومره پرې منطبق کیږي؟

۱۳/کتاب د روزمره ژوند د مسایلو په حل کې څومره مرسته کوي؟

۱۴/ تر کومه بریده په کتاب کې د پېژندل شویو غوره معیارونو پیروي شوې ده؟

۱۵/کتاب له اخلاقي اصولو او معیارونو سره څومره سرخوري؟ ایا په کتاب کې نااخلاقي نکتې هم شته؟

د منتقد شرطونه:

منتقد باید دا لاندې ځانګړنې ولري:

۱/ د نقد وړتیا: منتقد که د نقد وړتیا ولري، نو کولای شي چې هر شی په سمه پیمانه تول کړي، د هر کار غوره له ناغورو څخه بېل کړي.

۲/ علمي وړتیا: منتقد به هغه کارونه نقدوي چې د هغه د تخصص په ساحه کوي، د خپل تخصص په برخه کې هغه کولای شي په پوره باور یوه رایه ور کړي.

۳/عدالت او انصاف: د منتقد خبرې به پوره شفافې او له خواهشاتو و تعصب څخه لرې وې، یعنې هغه به د علمي قواعدو په رڼا کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحلیل او تفسیر کوي، خپل شخصي- میلان او عواطف به پکې نه ځایوي، نه به بې ځایه د چا ستاینه کوي او نه به هم د یو چا ارزښت کموي.

۴/ ادب رعایتول: په نقد کې به نورو ته اذیت ور کول هدف نه وي په داسې الفاظو چې له ادبي چوکاټه بهر وي، فکر به نقدیږي نه دا چې مخالفانو ته اذیت په ورسول شي حتا که هغوی خطا هم وي.(۳)

۲۰۱۸/ ۱۲/ ۳

سرچینې:

۱) (البلاغة والنقد المصطلح النشأة التجدید مخ: ۵۸)

۲) (مفهوم النقد وانواعه، د اسماعیل سعد، له مرسی الباحثین العرب ویبپاڼې).

۳) (د شیرین احمد له مقالې[تعریف النقد])

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوښیار انسانان چېرې دي؟

چې کوچنی وم، له ملایانو به مې اورېدل چې انسان اشرف المخلوقات دی. کله چې لږ را لوی شوم، کتابونه مې لوستل، راډیو مې اورېده، مجلې مې کتلې او له لوستو کسانو سره به بانډارو کې شریکېدم؛ بیا به مو د انسان د پوهې، خدمتونو، استعداد، ځانګړتیاوو، عدالت، ښو خویونو، شرافت او دې ته ورته نورو ښو صفاتو خبرې اورېدې، لوستې او کتلې مو. زموږ چاپېریال داسې و چې د (ولې) کلیمه پکې چا نه کاروله، دا ټولې خبرې مو لېدلې/اورېدلې؛ خو د انسان په لاس روان وحشت ته مو نه کتل، د انسان په لاسونو چې د انسان تاریخ خراب شوی، هغه ته مو پام نه کاوه، هغه ظلمونه چې یوازې انسان پر انسان کړي دي، دې ته مو فکر لا نه کېده، چې انسان که دا ټول ښه صفات لري، نو دا کارونه چا کړي دي؟ د دې کارونو د کولو مهال د انسان هغه لوړ ښه خویونه چېرته ورک وي؟

انسان چې د ټیکنالوجي په ډګر کې څومره هم پرمختګ کوي، هغونه خپل ځان ته د ابدي زوال کنده کیندي. د انساني پرمختګونو په ترڅ کې د دوو نړۍ والو جنګونو پر مهال چې څومره انسانان ووژل شوو، ممکن تر ټیکنالوجي مخکې په سلو کلونو کې هم دومره لوی تعداد نه وي وژل شوي، دا هوښیاري ده که د ځان تباهي؟

انسانان کمپنۍ جوړوي چې نورو انسانانو ته سهولتونه پیدا کړي، خو په دې کمپنۍ کې مزدور انسان به هیڅ ډول سهولت نه لري، د کمپنۍ د مالك له لورې به تر ظلم لاندې وي، تنخا به یې پر وخت نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوله کېږي، په داسې حال کې چې دا شتمن به د دې کسانو په مالي حالت خبر وي؛ البته د دې پر ځای چې مرسته ورسره وکړي، نور یې هم زبیښي. دلته د انسان هغه ښه خویونه او صفات چا له انسانه کښلي وي؟ او د کمپنۍ اصلي موخه هم د خپل ځان شتمني زیاتول دي، نه اصلن خدمت.

دا اوس په نړۍ کې له لس سلنه کسانو سره دومره سرمایه شته چې د نړۍ نور پنځوس سلنه کسان یې نه لري او حتا په دنیا کې ځینې انسانان له لوږې او تندې مري، د مرض پیسې نه لري، سر پنا نه لري، د شپې تېر لپاره یې د سمندر ماهیان خوري، خو شتمن انسان د خپلې دنیا کمه برخه هم د دې انسانانو د ژغورل کېدا لپاره ونه لګوله؛ دې ته د هوښیارۍ نوم مناسب دی او که...؟

په نړۍ کې نن لوی کاروبار د وسلو او قاچاقو دی، موږ له رسنیو څخه اورو چې د نړۍ کمزوري هیوادونه سترو قدرتونو په جنګ سره اچولي چې خپلې وسلې پر خرڅې کړي او په مفته کې د هغو هیوادونو له هر ډول سرچینو اسفتاده وکړي، دا وسلې د چا لپاره جوړېږي؟ انسان یې د انسان د وژلو او نابودۍ لپاره نه جوړوي؟ د همدې اسلحو له امله انسان او ځمکنۍ کرې ته څومره زیان رسېږي؟ یوځل یې د جوړېدا مهال دودونو اسمان پر سر اخیستی وي، بیا د استعمال مهال د هوا د خرابېدا او ګرمېدا سبب کېږي چې دا یې په اوږده مهال کې ستر خطر دی؛ اما فعلن یې انسان ته زیان دادی چې وژني یې، په دې تجارت کې ځینې انسانان ګټه کوي او لوی شمېر یې قرباني وي، دلته د هوښیارۍ څرکونه چېرې معلومېږي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسان د خپل ځان د چاغېدا لپاره د ځمکې پر سر او نس کې ټول شته کاروي، له دې وجې د ځمکې حالت ورځ تر بلې خرابېږي، د هوا خرابي او ګرمېدا به اخیر د انسان د نابودۍ سبب کېږي، مګر انسان له دې حقیقته غافل هر وخت د خپل جیب فکر کوي چې لږ یې نور هم وپړسوي؛ د ځنګلونو ورځ په ورځ کمی دا خطر نور هم زیاتوي او د انسانانو زیاتوب هم ستونزې ایجادوي، اما دا هر څه د انسان وړاندوینه ده خو بالمقابل یې داسې کارونه کوي لکه هیڅ چې نه پوهېږي!

زموږ په وطن کې ټول خلك پوهېږي چې اوبه کمېږي، کاریزونه وچېږي، چینې ختمې شوې، خلك باوړۍ ته مجبور شول، بارانونه دا څو کلونه کم وو؛ تر دې هر څه وروسته بیا هم خلك اوبه بې ځایه کاروي، باوړۍ ټوله ورځ چالانده وي او اوبه یې ضایع کېږي، بندونه نه تړل کېږي، سیندونه مو نورو هیوادونو ته بهېږي، ځنګلونه پرلپسې پسې ربېل کېږي او جنګ هم په شدت روان دی چې دا ټولې کړنې مو هم په تدریجي او هم سمدستي هلاکوي، لاکن موږ یې په افتخار کوو؛ ایا په دې ټولو کارونو کې د هوښیارۍ کوم څرك هم معلومېږي؟!

په مجموع کې انسان له لوږې ډارېږي، د همدې لپاره تل هڅاند وي، شخړې او ناغېړۍ هم د اقتصاد له امله راپیدا کېږي؛ اما که انسان د هغه نیمایي مصارف چې د جنګ، برلاسي او خیالي دښمنیو لپاره یې کوي، د انسان د مړولو په خاطر وکړي دا ټول مشکلات به حل وي او له تدریجي و سمدستي بدمرغیو به یې ځانونه خوندي کړي وي؛ انسان ولې د اسانه لارې پر ځای سخته لار غوره کړې ده؟ دا د هوښیارۍ پرېکړه ده که ...؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاچاق کول د انسانانو لپاره د هلاکت سبب کېږي، د نشيي مـوادو کرل، خرڅول، په کمپنيو کې له خامو موادو څخه يې د استعمال لپـاره مخدره مواده چمتو کول، د انسان مالي او فزيکي نقصان دی، دا ګـرده کارونه د غوڅ اکثريت په تاوان دی او د يوې وړې کتلې پـه ګټـه، دا د انسانانو هوښياري ده که...؟

د يوه هيواد له بل سره دښمني، پر يوه هيواد د بل بنديزونه، لـه يـوه هيواد سره د بل جنګ، دا هر څه د انسانيت په تاوان دي، يوه بله نکتـه دا هم ده چې د هيوادونو په دښمني کې ټول ملت د بل ملت په وړاندې کينه نه لري او نه دښمني ورسره کـوي، اقتصـادي بنديزونـه هـم د ټـول ملت غوښتنه نه وي، دښمني يوازې د سياستوالو ترمنځ وي، خو کړېږي ځنې ټول ملت، دا هوښياري ده که بل نوم ورته مناسب دی؟

حکومتي ادارو کې دومره لويه بيروکراسي چا جوړه کړې ده، خلکو د خدمت پر ځای ستونزې چا ايجاد کړې دي، رشـوتونو تـه لارې چـا جوړې کړې دي، ګراني څوک جوړوي او قيمتونه ولې لوړېږي؟ دا هر څه د يوې وړې ډلې له لورې کېږي، دا هوښيار کسان کوي او که...؟

له دين څخه چا د چا لپاره دام جوړ کړی دی؟ ولې يې د شريعت او دين متن داسې تعبير کړی دی چې د انسان لپاره د ګټې پر ځای د زيان سبب کېږي؟ له يوه دين څخه دومره ډلې را پيدا کول، ترمنځ يې داسې اختلافات پيدا کول چې د انسانانو د وژلو سبب کېږي، نفرتونـه را پيـدا شي، له يوه بل څخه يې بد وشي، کينې او بغضونه يې ترمنځ ډېـر شي، دا د هوښيار خلکو کار دی که...؟

د مارکس او اينګلز له هغې علمـي اقتصـادي نظريـې څخـه داسـې عملي و علمي انګېرنه ولې واخيستل شوه چې د لکونو بلکې د ميلينونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانانو ککرۍ يې د پلې کېدا لپاره ورغړېدې؟ ايا هغه مارکس چې د همدې نظريې د وړاندې کولو لپاره يې ډېرې سختۍ وزغملې، خپل نازک اولادونه يې قرباني کړل، خپل ژوند يې وقف کړ، هغه غوښتل چې د ده نظريه دې انسان ته د گټې پر ځای د زيان، د مينې پر ځای د کينې، د نژدې کېدا پر ځای د لرې کېدا، د حق رسونې پر ځای د حق اخيستنې سبب شي؟ دې کار ته د هوښيارو انسانانو نوم ور کولای شو که...؟

۲۰۱۹م

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دولتي کې ادارو له پښتو سره د پښتنو چلند

زما پلار جان کابو د سلو کالو دی، په شاهي دوره کې یې دوه کاله عسکري هم کړې ده، مور ته به یې کله ناکله د خپلې عسکرۍ د وخت کیسې کولې. ده به د هغه وخت د ځینو پېښو تاریخ هم یاد و، ویل به یې: په څلویښت و څلورمه کې دا پېښه وه، زه په څلویښت و دوو کې ولاړم او په څلویښت و څلورمه کې بیا راغلم همداسې نور تاریخونه.

زه د خپل ژوندی په هغه پړاو کې چې لا په کلي کې وم، په دې نه پوهېدم چې پلار مې ولې په فارسي تاریخونه یادوي؟ زه کشر وم ځکه نه پوهېدم، مگر اوس مور پوهېږو چې ادارو کې هر څه فارسي وو له دې امله یې عامو عسکرو هم فارسي ویله. بیا به مو یو مهال د کلي له ملا څخه خط نوشته کاوه. هغه به د خط په لومړي سر کې راته ولیکل: دعا و سلام ازجانب فلان... مور به هم په دې ډول بیا وروسته پښتو خط نه لیکی، پر خپلو کتابونو به مو لیکلي ول چې این کتاب در ملکیت فلانی است دعوه دیگر کس نامنظور است. همداسې به مو پر خوله پښتو خو په قلم فارسي لیکله او په دې چاپېریال کې را لوی شوو.

کله چې پاکستان ته ولاړم نو هلته بیا پښتنو له خپلې ژبې سره مینه نه درلوده، بلکې اردو یې لیکله. د اردو ورځپاڼه یې لوسته، کتابونه یې اردو کتل، اردو ژبې راډیو به یې اورېده او د اردو ژبې ټلویزیون به یې لیدی.

د ملایانو له جملې هم ډېر کم کسان وو چې پښتو یې لوسته یا لیکله، هغوی زیاتره عربي کتابونه لوستل، تر عربي ور هاخوا یې فارسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او اردو کتل، پښتو ته د چا پام نه و. حتا په کوټه کې زما یو ملګری چې تر دولسمه یې په شخصي کورس کې هلکانو ته په پښتو ژبه د فزیـک، بیالوژي، ریاضي او... زدکړې ور کولې، له هغه یوه پښتانه سوال کـړی وو چې تا دا شیان په پښتو کې زدکړي دي؟ هغه ورته ویل: وو؛ شاګرد ډېر حیران شوی و چې پښتو کې نو کله دا شیان وو او څنګه یې زدکړي دي؟

تر دې وخت را وروسته چې کله دولتي ادارو ته راغلی یم، یا څومره معلومات څنې لرم نو تر ۹۰ سـلنې پښـتانه فـارسي لیکـي، مکتـوب یـې فارسي وي، وړاندیز په فارسي کوي، احکام پـه فـارسي نوشـته کـوي، نوټ په فارسي اخلي او که حتا په مجلس کې یـو فـارسي ژبـی ناسـت وي، نو نهه پښتانه ټول په فارسي سره ګډوي.

یوه ورځ په موټر کې ناست وم، یوه کس کرایه ټولوله؛ زما تر څنګ ناست سړي ته وایي: کرایه تان بیته! هغه په پښتو ځواب ور کړ. بل ځل بیا په فارسي ورته ورغږېده. پښتون په ښه لوړ اواز ورته وویل چې پښتون سړی یې، زه پښتو درسره وایم ته بیا فارسي ته مخه کړې. هغه بل کـس ډېر وشرمېد او هیڅ یې هم ونه ویل. زما په ګومان دا په دولتي ادارو کې د اوسېدو اثر دی چې یو پښتون یې ترې اخلي.

له ماسره په یوه اداره کې تر نورو قومونو پښتانه زیـات دي، خـو تـر پښتو لیکلو فارسي بیخي ډېره ده، لامل یې دادی چې خپله پښـتانه هـم فارسي لیکي. یو خـو هغـه زاړه مـامورین وو چـې هـر څـه یـې کلېشـه زدکړي وو او له هغو زده احکامو یا مکتوب یا وړاندیز پرته یې نور څه نه شوای لیکلای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دلته وینم چې په لسو کې اووه کسان یې نوي تعلیم یافته ځوانان دي، هر فورم چې واخلې ټول په فارسي لیکلی وي، ښه ځوان پښتون به ورته ناست وي، له تا سره په پښتو روغبړ کوي، کله چې د یوه شي راپور ورته وړاندې کوې، نو په قلم به ورقه له فارسي درته ډکه کړي. یا هم له کمپیوټره چې پرنټ درته وکړي، ټوله یې فارسي لیکلې وي.

زه د پاکستان له وخته پښتنو ته متوجې یم چې کله به پښتون دوکاندار ته اردو ژبی راغی نو اردو یې ور سره ویله، کله چې به هزاره ورته راغی بیا به یې فارسي ورته ویله او له پښتون سره به په خپله پښتو رږغېدی. خو زه کراچي او کوټه کې له زیاتو اردو ژبو سره مخ شوی یم، هر یوه به خپله ژبه ویله. هغوی زما له امله خپله ژبه نه پرېښوده، که به زه په پښتو ورته رږغېدم هم هغوی اردو ویله، دا اوس چې زه کابل کې له فارسي ژبي سره مخېږم، نو که پښتو وایم که فارسي هغه راته خپله فارسي وایي. حتا د شمالي او غربي افغانستان پښتنو خو بیخي پښتو هېره کړې ده. زه یو مهال هرات کې وم، له یوه مومند پښتون څخه مې سرای کرایه کړی وو. هغه یوه ورځ ماته ویل: ما هم پښتانه یم، خو وس زیاته یاد نه لرم، زما مور زده دي. دا مو د پښتنو حال دی. بل طرفته په کندهار و کلات کې له خورا زیاته وخته تاجیکان پراته دي، هغوی په خپل منځ کې اوس هم په فارسي خبرې سره کوي، مگر د هغه ځای د اوسېدني له وجې یې پښتو هم زدکړې ده.

زموږ د ولسمشر په خبرو کې هم تر پښتو فارسي زیاته وي، د شاهي دورې شاه او وزیرانو خو په فارسي خبرې کولې او پښتو یې تر روغبړ هاخوا نه ویله. حتا شاه امان الله خان ته هم ستر پښتون فخر افغان پاچا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان ویلي وو چې ته پښتون یې فارسي خبرې کوې؟ تر دې پېغور وروسته امان الله خان بیا پښتو هم زدکړه.

زموږ یو لورته دا کمزوري ده چې په پښتو کې مو علمي مواد کم دي، له دې امله خلك د پښتو زدکولو هڅه نه کوي، بله کمزوري مو داده چې موږ خپلې ژبې ته وفادار نه پاتېږو، که یو د بلې ژبې کس له څلورو پښتنو سره وي، نو هغه ټول تر خپل منځ هم فارسي سره وایي. زه د فارسي سره تعصب نه کوم، فارسي ژبي ته نه وایم چې ته ولې په فارسي مکتوب، وړاندیز، نوټ او احکام لیکې، مگر پښتون ته څه ور پېښه ده چې د پښتو پر ځای یې په فارسي ژبه لیکي؟

خپلې ژبې ته د خپلو خلکو متوجې کول تعصب نه دی، هغه د پاچاخان خبره چې هر څوك خپله ژبه ورکه کړي، ورکېږي او چا ته چې خپله ژبه سپکه شي، سپکېږي، زموږ ژبه په موږ ښایسته کېږي، که یې زه نه وایم نو څوك به پیدا شي چې زما ژبې ته خدمت وکړي؟ که زه د خپلې ژبې په ویلو شرم وکړم، نو بل به لا نورو ته د پېغور ښه ځای پیدا کړي چې که بل وخت بل کس ویله نو دوی به ورته وایي چې ته متعصب یې ځکه پلاني پښتون له موږ سره پښتو نه ویله نه یې لیکله نو ته ولې داسې کوې؟

که اردو ژبی په خپله ژبه د لیکلو او ویلو حق لري، فارسي ژبی یې لري، نو دا حق له ما چا وړی دی؟ زه ولې د خپل مور و پلار په ژبه خبرې شرم وګڼم؟ نور یې ولې تعصب وبولي؟ پښتون که فارسي ژبې ښځه وکړې، نو دی هم کور فارسي وایي او راتلونکی نسل یې یوازې په فارسي پوهېږي. دا یوه اونۍ مخکې د یوه ملا کور ته ورغلم. له موږ سره یې پښتو ویله خو له اولاد سره به فارسي ږغېدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هم له خپل ځان سره بې وفايي ده، هم له مورنۍ ژبې سره، هم له قوم سره. که څوک خپلې ژبې ته وفادار پاته نه شي نو بلې ته به څه وکړي؟ که په چاکې د خپلې ژبې او خپل قوم ته د خدمت همت نه وي، نو بل ته څه خدمتونه وکړي؟ زه د يوه پښتون په صفت هغه مهال زيات خپه کېږم چې يو پښتون راته د فارسي وړانديز راکړي، يا پر وړانديز راته فارسي احکام وليکي، يا هم نوټ په فارسي نيسي۔ ځينې پښتانه مې داسې هم ليدلي دي چې په پښتو بيخي سم سهي ليکل نه شي کولای، مگر د فارسي قلم يې خورا تيز چلېږي. دا کار نور خورا زيات شو، پښتانه ليکوال او د پښتو خدمت کوونکي بايد خپله پښتانه دې نيمگړتيا ته متوجې کړي، تر څو به موږ د بل په ژبه ليکل کوو؟ بلې ژبې ته به خدمت کوو؟ خپله ژبه کې به يو مکتوب نه شو ليکلای، خو د بل په ژبه به لويې پيپړې ليکو؟ دا په داسې حال کې چې هغوی را څخه خوشاله هم نه دي او که دې درې خبرې پښتو درې فارسي وکړې، نو د متعصب تور هم درباندې پوري کوي،ښه! په دې صورت کې اړتيا چيشي ده چې د خپلې ژبه قلم واړوم او د بل په ژبه ليکل ور کړم؟

په دې هيله چې پښتو هم يوه ورځ د علم او دفتر ژبه شي او نه يوازې پښتانه يې په ليکلو وياړ وکړي، بلکې نور لرکي هم د فارسي په شان پښتو ته هم پاملرنه وکړي، که يې يومخيزه استعمال نه کړي د فارسي په نسبت له استعماله خو يې ډډه ونه کړي.

۲۹/۱/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشیانو په اړه د حکومت مسوولیت

په هیواد کې د بې بندوباره نشیي توکو تولید د دې سبب شو چې د سلګونو نشیانو شمېر ورځ تر بلې زیات شي او اوس خو بیخي درې میلیونه کسان په نشو اخته دي. دا را پورونه څورونکي دي او په ښارونو کې چې د نشیانو دا بده ورځ انسانویني، نو سخت څورېږي.

نشه د انسان لپاره وژونکې ده. پوهان وایي، نه یوازې دا چې له نشې څخه خپله مستقیمن هغه په نشه روږد کس ته زیان رسېږي، بلکې تاوان یې په ټولنه کې شته نورو انسانانو ته هم رسېږي. له دې امله نشه په شریعت کې منعه شوې ده. اخلاقیات او انساني نارمل وجدان یې ښه نه بولي او د قانون له مخې هم یو ناسم عمل دی.

نشه انساني ټولنې ته یوازې د صحت په برخه کې زیان نه رسوي؛ بلکې په لویه کچه مالي تاوان هم ورته رسېږي. د نشیي توکو اخیستل، هر وخت ناروغ کېدل او بیا یې د درملنې مصارف، په ټولنه کې غلاوې، اخلاقي فساد او له کورونو د شیانو تښتول، د بې کارۍ ګراف لوړېدل، په ښارونو کې د شپې له لورې د خلکو شکول او په موټرو کې د جیبونو وهل او... یې ټول د مالي او اقتصادي اړخ زیانونه دي چې موږ یې شاهدان یو او هره ورځ یې وینو.

تر دې هم ور هاخوا د نظافت نه مرعاتول د نشیانو یو بل ستر زیان دی چې جامعې ته یې رسوي او موږ یې بیا هم له بده مرغه شاهدان یو. نشیان نه خپله ځانونه پاکوي او نه د ځای یا سړک پاکي ته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی چې هر ځای اوسي هلته چټلي وي، مردارخورګي وي، د نظافت هیڅ څرك نه لګیږي.

ټولنې ته د نشیانو تر ټولو ستر زیان بیا دا دی چې سم وګړي په نشه اخته کوي او د شپې له لورې خلك شکوي او که یې د جیب شیان ور نه کړل، نو په برچه/چاقو یې وهي. دا څو ورځې مخکې د کابل په حضوري چمن کې پولیسو له شاوخوا ۱۵ نشیانو برچې را وایستې او دا ټول د شپې مهال د شکونو لپاره کاروي. پولیسو ویل چې بیخي ډېر واري له دوی څخه خلك په شکایت ورغلي اود شکونې خبر یې ور کړی.

په ښارونو کې چې نشیان اوسي د نورو کسانو د جلب او تمایل سبب طبیعي خبره ده چې کیږي. ولې سلګونه نشیان نن میلیونه شول؟ همدا لامل دی چې کله په ټولنه کې هر څوك حضور ولري، ځان ته د ټولنې یوه کتله ضرور ور جذبوي. ما د کابل په حضوري چمن کې په سترګو ولیدل چې نوي ځوانان راغلل او له نشیانو سره به ناست ول. یو کس مې ولید چې له یوه نشيي څخه یې د دیرش(۳۰) افغانۍ په مقابل کې یوازې د شیشې دوه دوده غوښتل. د لیسې زدکونکي ورته راغلي ول، لغړزني هلکان ور سره ول، د کورنۍ او اولادونو کسان یې په منځ کې ول. یو داسې هلك یې هم ترمنځ و چې پوست یې د سپین کاغذ په شان سپین و، عمر یې د ۱۷ او ۱۸ کلونو ترمنځ و، نوی په نشه اخته شوی و او د ورځې له مخې به نشیانو ته راتلی.

نشیان د ټولنې یوه برخه وه او اوس هم دي. حکومت چې د ټولنې هر قشر ـ ته په خدمت مکلف دی د نشیانو په وړاندې هم ځینې مسوولیتونه لري. په نورو ټولنو کې د هغوی لپاره روغتون جوړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وي او ډاکټران يې وړيا درملنه کوي. هغه کېږي چې روږدي کس بېرته خپل عادي او نارمل ژوند ته راستون کړي. زموږ په هيواد کې که حکومت د نورو ټولنو په شان کار نه شي ورته کولای، د سترو زيانونو د مخنيوي په خاطر خو دومره کولای شي چې د ښار له عمومي واټونو يې ټول کړي او په يوه ځانګړي ځای کې يې ايله کړي.

په دې ډول به يې د ښار نظافت هم ساتلی وي، د خلکو د جذب مخه به يې نيولې وي، د جيب وهونې او د لارو پر سر د خلکو د لټونې مخه به يې ډب کړې وي. په دې توګه به هغه کسان چې دلته په ښارونو کې نشيي توکي پلوري د هغوی کار ته هم زيان رسېدلی وای او دا تجارت به يې ايله کړی وای. په هيواد کې د نشيي توکو زيات کر و کښت به هم ور سره کم شوی وای او خلکو به د دې پر ځای نور ګټور توکي کرلای.

له ټولنې د نشيانو په ګوښه کولو کې هم د حکومت ګټه وه او هم د ولس. د ولس بازار به خوندي وای، سړک، کوڅې او پارکونه به يې پاک وای، د جامعې نور غړي به يې له دې ناروغۍ ساتل شوي وای. حکومت ته به يې احصايه اسانه وای، د فساد، غلا، شکونې، اخلاقي بيماريو مخه به يې ژر نيولې وای، په ټولنه کې به اخير د نشيانو ګراف را کم شوی وای، مصارف به يې ډېر نه کېدای. د نشيانو مړه کسان به يو ځای وای او خاورو ته سپارل به يې ورته اسانه شوي وای. اوس خو د ښار له مختلفو کونجيانو هره ورځ د نشيانو مړي را غونډېږي او بيا په ګڼو موټرو کې هديرو ته وړل کېږي.

پر حکومت هم عام ولس، هم نشيان او هم د حکومت خپله عمله دا حق لري چې د نشيانو په وړاندې د اوس په شان بې تفاوته پاتې نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

شي. ولس ته یې مالي، فزیکي او رواني تاوان رسیږي. نشیان هم انسانان دي او د خدمت حق لري. د حکومت دستګاه غړي د دوی له لاسه ستړي دي، غلاوي کوي، خلك شکوي، جیبونه وهي، چټلي جوړوي، هره ورځ یې لسګونه کسان مړه وي او دوی یې را غونډوي. که یې سره یو ځای کړي، هم به یې ولس ته زیان نه رسیږي، نور انسانان به له دې مرض څخه وساتل شي او د حکومت عمله به هم د اوس په شان ستړې او ستومانه نه وي.

ځینې نوي کسان یې په درملنه رغېدای شي، حکومت مسوولیت لري چې د هغوی غم وخوري. د نورو کسانو د ورتګ یې مخه ونیسي. په ټولنه کې د ناروا کاروبارو ریښې وباسي. د نشیي توکو د مخ پر زیاتېدونکي تولید د مصرف مرکزونه ور ختم کړي. په دې توګه یې تولید خپله کمیږي. د ګندګیو، چټلیو او مرداریو ښارونه او لویې لارې پاکې وساتي.

بدمرغي دا ده چې نشیان خپله د ځان لپاره حقونه نه سي غوښتای، ولس بې تفاوته دی دا زیان یې سم یا نه دی درك کړی او یا یې همداسې بې تفاوته پاته کېدل خوښ دي. حکومت هم په خپله دستګاه کې داسې کسانو ته ځای ور کړی چې د مسوولیت سم احساس نه کوي. دا کار یې هم د ټولنې حق دی وربانديي او هم د نشیانو او هم خپله د حکومت دعملې. مګر له بده مرغه چې دې لور ته نه ولس پام وکړ، نه حکومت ورته توجو وکړه او نه نړۍ والو د بشر د حقونو مدافعینو وربانديې فشار راووړ چې موږ یې له دې مشکل څخه خلاص کړي وای.

۲/۵/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویمه برخه:

د اجماع په اړه زما نظر

د اجماع لغوي معنا یوځای کېدل دي او په اصطلاح کې تر رسول الله ﷺ وروسته پر یوه دیني کار د امت د اهل نظر او اهل ذکر علماؤ اتفاق دی چې څو ټکي یې غواړم دلته په اړه ولیکم:

اول: زما په نظر د اکثریت علماؤ اتفاق د اجماع معنا لري، ځکه نو که کمه فیصده کسان یې مخالف هم پاته شي اجماع ته زیان نه شي رسولای، ځکه د امت د ټولو اهل ذکر علماؤ اتفا پخوا امکان نه در لود اوس وخت یې هم نه لري اما که شونی هم شي، بیا هم اړین نه دی له دې امله چې اوس د ملي هویتونو په سیوري کې ملي اجماع اړینه وي نه د امت، نو د امت د ټولو علماؤ اتفاق به نن هم ډېر سخت کار وي.

دوه: په اجماع کې د اهل ذکر او اهل فن خلکو نظر اړین دی نه د هر عالم یا مجتهد، خصوصن په اوس وخت کې؛ ځکه د علومو او څېړنو ساحه دومره پراخه شوې ده چې په ټولو برخو کې یو کس ته مشکله ده چې د هغه نظر دې له علمي او تخصصي۔اړخه دومره د اهمیت وړ شي چې په اجماع کې دې د هغه نظر اخیستل ضروري وګڼل شي.

درې: په اجماع کې د هغې سیمې د علماؤ اتفاق اړین دی، لامل یې دادی چې هغوی د زمان، مکان او قوم و سیمې غوښتنې په نظر کې نیسي او مسایلو ته ځواب وایي، له دوی پرته د بلې سیمې علماء دغه ټول شرایط نه شي پوره کولای نو ځکه یې په اجماع رامنځته کولو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظر هم د اهمیت وړ نه دی. امام شافعي رحمه الله چې کله عـراق کـې و، یو ډول مسایل یې حل کول، بیا چې مصر ته ولاړ نو د ډېرو مسایلو په اړه یې نظر بدل شو، ځکه هلته یې د خلکو او سیمې غوښـتنې بېلـې ولیدې چې نظر یې هم ورسره تفاوت وکړ.

څلور: اجماع حلت او حرمت نه ټاکي، حلال او حرام تعینول د قران او سنت کار دی، له الله او رسول ماسیوا هیڅوک هم د حل او حرام پـه اړه د نظر ورکولو حق نه لري، یوازې الله او رسول یې په دې برخه کې د تشریع حق لري؛ بناءن اجماع یوازې پر هغو مصـلحتي چـارو بانـدې کېږي چې په قران او سنت کې یې یادونه نه وي شوې، یا هم مصلحت وجود ولري او هم له قران یا سنت څخه د هغې مسلې لپاره د اسـتدلال یوه سرچینه وجود ولري، لکه د نیکـه او انـا لپـاره پـه میـراث کـې حـق ټاکل، که څه هم له پلار او مور څخه د هغوی لپاره استدلال سهي هـم دی اما د قران کریم پر تعبیر اتفاق نظر هم د اجـماع یـوه ګټـه ده چـې اختلاف له منځه وړي او له قرانه یو واحد قراءت امت ته وړاندې کوي. په دغسې مواردو کې اجماع شوې ده او اوس هم اجماع کېږي.

پنځم: اجماع باید اوس په ملي کچه شي، یوازې پر هغو مواردو دې د اسلامي نړۍ په کچه اجماع وشي چې له ټولې اسلامي نړۍ سره کـار لـري یـا هـم څـو هیوادونـه پکـې ښـکیل وي؛ ځکـه د ملیتونـو تـرمنځ لومړیتوبونه سره جلا دي، نو د ګڼو هیوادونو د پوهانو اجماع سـختوي، البته هغه موارد چې ټول پکې ښکیل وي د اړتیا له امله کولای شي چې د ښکیلو هیوادونو علماء یوه اتفاق ته ورسېږي. اما که د اسلامي نړۍ په کچه داسې یوه اداره جوړه شي چې د اسلامی نـړۍ ټـول علـماء پکـې غونډ او د هر هیواد مربـوط مسـایل د هغـه ځـای علـماء لـومړی ورتـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشريح او د زمان، مکان او ملي غوښتنې ورته وړاندې کړي بيا پر شوې پرېکړه د هغوی نظر وغواړي نو د امت اجماع هم شونې ده، خو اوس چې داسې اداره نه شته، نو ملي اجماع به ښه وي.

۱۳/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صدقاتو ګټور ميتود

صدقات د ټولنې د رفاه په خاطر شريعت رامنځته کړي دي. د قران کريم په وينا چې مالونه په ټولنه کې دور وخوري او له خاصې ډلې سره پاته نه شي. د زکات هغه ميتود چې اوس زموږ په ټولنه کې رواج دی د قران کريم هغه موخې نه شي پوره کولای چې د هغو لپاره قران کريم صدقات فرض کړي دي.

صدقات د اړو کسانو لپاره دي، دا که مسافر وي يا هم مقيم. په شريعت کې هر هغه کار چې د ثواب په نيت کيږي بايد خالص د الهي رضا لپاره تر سره شي.(۱) مګر د صدقاتو په مسله کې اوس دلته خبره سرچپه شوې ده. زموږ خلك فرضن يو لك افغانۍ صدقه داسې ادا کوي چې لس يا پنځلسو اړو کسانو ته يې ور کوي. يو کس چې اړ وي، کورنۍ يې ور له غاړې وي، د کال په يوه مياشت کې به هغه په لس يا تر دې هم په کمو افغانيو څه وکړي؟ دا يې د يوې مياشتې د کور مصرف هم نه کيږي، کاروبار خو پر لويه لار پريږده.

شتمن ولې داسې کوي؟ ايا دوی د زړسوي له مخې داسې کوي که بل هدف لري؟ د شتمنو موخه بيا ځان ته د زياتو کسانو اړ کول، هر وخت د ده جيب ته کتل، له ده سره په ټول کال کې د همدې لسو زرو افغانيو لپاره غوړه مالي کول او که هغه هر وخت د يوه کار غوښتنه ځنې وکړه دوی يې بايد تر سره کړي ځکه له دې کس څخه د صدقې هيله لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دلته څو بدۍ پیښیږي. د شتمن نیت د الهي رضا لپاره نه دی چې دا ستره ګنا ده. مال یې لګیږي خو د اخرت په ورځ به دا کس د خپل مال په مصرف ازُرده وي. د اړو کسانو اړتیاوې نه شي پوره کولای او هغوی تر زکات وروسته هم اړ پاتیږي او د ژوند تر پایه همداسې وي. د یوه انسان له اړتیا ناوړه ګټه ډېر بد اخلاقي جرم دی چې شتمن یې دلته هر کال تر سره کوي. د خپل زکات په لس زره افغانۍ یو کس د ټول عمر لپاره روږدول، هغه کس یو لور ته مفتخور اموخته کوي، نفسیات یې کوټل کیږي او دا چاره په ډېری انسانانو کې د سوال او فقر کولو باعث جوړیږي چې ټولنې ته د ګټې پر ځای زیان رسوي.

باید صدقات موږ د رسول الله ص پر طریقه ادا کړو. دا اوس دود میتود په نبوي عصر کې نه و. د رسول الله ص په وخت کې به صدقات رسول الله ص ته ور کول کېدل. حتا له یمن او بحرین څخه به یوه صحابي د صدقې او خیرات مالونه مدینې ته راوړل او بیا به رسول الله بې وزلو ته ور کول. رسول الله په خپله ټولنه کې هم دیني مشر و او هم سیاسي. له ده سره د خپلې ټولنې د فقیرانو لیست وو او همده ته له لرې ځایونو میلمانه راتلل. هغه پوهېده چې څوک اړ دي او دا مال پر کوم ځای ولګوم. لاندې به یې څو بېلګې را واخلم:

معاذ بن جبل رض رسول الله ص یمن ته لیږي او د شرعي احکامو په اړه توصیه ور ته کوي او د صدقې داسې لارښوونه ورته کوي:

فَأَخْبِرْهُمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ فَرَضَ عَلَيْهِمْ صَدَقَةً تُؤْخَذُ مِنْ أَغْنِيَائِهِمْ فَتُرَدُّ عَلَى فُقَرَائِهِمْ (۲)

ژباړه: نو دوی خبر کړه چې الله پر دوی صدقه فرض کړې ده، د دوی له شتمنو به اخیستل کیږي او فقیرانو ته به یې ور کول کیږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې حدیث کې عمومي لارښوونه ده چې د دوی له شتمنو به اخیستل کېږي، له دې معلومېږي چې بل به یې ترې تسلیموي او فقیرانو ته به یې هم یو څوک ور کوي. هغه مهال به دا کار د رسول الله ص له لورې ټاکل شوي عامل کاوه او ګاېه به یې دا مالونه مدینې ته هم وړل چې د هغه ځای فقیرانو ته به رسول الله ص خپله ور کول.

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَتَاهُ قَوْمٌ بِصَدَقَتِهِمْ، قَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ فُلاَنٍ»، فَأَتَاهُ أَبِي بِصَدَقَتِهِ، فَقَالَ: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى». (۳)

ژباړه: عبد الله بن ابي اوفی رض ویل: رسول الله ص ته چې به هر قوم خپله صدقه راوړه، ده به ورته ویل: الهي د پلاني پر کورنۍ رحمت وکړه. نو زما پلار خپله صدقه ورته راوړه، ده وویل: الهي د ابو اوفی پر کورنۍ رحمت وکړه.

عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: «اسْتَعْمَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلاً مِنَ الأَسْدِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ، يُدْعَى ابْنَ اللُّتْبِيَّةِ فَلَمَّا جَاءَ حَاسَبَهُ». (۴)

ژباړه: ابو حیمدي الساعدي ویل: رسول الله ص د اسد قبیلې یو کس د بني سلیم قبیلې پر صدقاتو وګوماره، هغه کس ابن اللتبیه بلل کېده، کله چې راغی، رسول الله ص ورسره حساب وکړ.

له دې روایت څخه هم ثابتېږي چې د رسول الله ص په دور کې خلکو پر خپل سر صدقات نه ور کول، بلکې د رسول الله ص له لوري ټاکل شوی کس به راتلی او مالونه به یې ټول کړل، د کار تر پای ته رسېدا وروسته به رسول الله ص ور سره حساب هم کاوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: بَعَثَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُمَرَ عَلَى الصَّدَقَةِ، فَقِيلَ: مَنَعَ ابْنُ جَمِيلٍ، وَخَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ، وَالْعَبَّاسُ عَمُّ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. (۵)

ژباړه: ابوهریره رض ویل: رسول الله ص عمر فاروق رض د صدقې پر را ټولونې وګوماره. بیا رسول الله ص ته وویل شول چې ابن جمیل، خالد بن ولید او د رسول الله ص تره عباس رض صدقه نه ده ور کړې.

له دې روایت څخه جوتیږي چې رسول الله ص له خلکو صدقات ټولول او وېش یې د امیر کار و.

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: جَاءَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: إِنَّ نَاسًا مِنَ الْمُصَدِّقِينَ يَأْتُونَنَا فَيَظْلِمُونَنَا، قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَرْضُوا مُصَدِّقِيكُمْ». (٦)

ژباړه: جریر بن عبد الله رض ویل: کوچیان رسول الله ص ته راغلل وې ویل: بېشکه ځینې صدقات ټولونکي موږ ته راځي او ظلم را سره کوي. رسول الله ص ورته وویل: د خپلو صدقاتو ټولونکي مو راضي کړئ.

که د احادیثو په ذخیره کې یو څوک په دې ډول روایاتو پسې لټه وکړي نو بسته کتاب به ترې چمتو کړي. رسول الله ص معاذ بن جبل رض ته هم عمومي لارښوونه وکړه چې له تاسو به صدقات اخیستل کیږي او هم یې په خپل ټول مدني ژوند کې د صدقاتو اخیستلو طریقه دا ډول وه چې عامل به راتلی او هغه به له خلکو صدقات ټولول.

د حکومت له لورې که اوس هم یوه اداره د دې لپاره جوړه شي چې صدقات واخلي او بیا یې د ملت و ولس پر اساسي اړتیاوو ولګوي زما په اند تر دې متفرقه صدقات ور کونکو به په څو وجو ښه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خلکو نیت به پاک وي، ځکه دلته د خپل صدقې په ور کړه له یو چا څخه د هغه د مجبوریت په خاطر ناسمه ګټه نـه اخیسـتل کېـږي. د ټول هیواد په کچه صدقات میلیونـه افغـانۍ کېـږي چـې کـه دا د یـوې شفافې ادارې له لورې د ولس پر بې وزلو او فقیرو کسانو وویشل شي او د سم کاروبار زمینه ورته مساعده شي، نو د فقر د ګراف په کمولـو کـې به یو مهم او غوره ګام وي. د صـدقاتو ادراینـه بـه هغـه ډول شي لکـه د رسول الله ص په دور کې چې مسلمانانو ادا کاوه. حکومت په ډېـر ښـه ډول پوهېږي چې د کوم ځای خلک څومره اړتیا لري، له دې صـدقاتو څخه به د هغوی د لاس نیوي لپاره ګټور کار اخلي چې پـایلې بـه یـې ملت او حکومت دواړو ته ډېري ښې وي.

د صدقاتو لپاره دغه ډول میکانیزم جوړول نه یوازې دا چې شریعت کې مخینه لري، بلکې نن زموږ د ملت یوه اشده اړتیا هم ده. یو اړ کس ته دومره مال ور کول شي چې هغه د خپل کور لپاره د کار او روزګار له لارې حلاله ګوله پیدا کړي، نو ایا هغه به بیا د فقر له وجـې کـوم جـرم وکړي؟ دا میکانیزم کولای شي چـې د فقـر ګـراف کـم کـړي، د غـلاو مخنیوی وکړي، خلکو ته کاري فرصتونه ایجاد کړي، د بې کارۍ درجه ورسره ټیټه شي، د مسلمانانو صدقات د خپل مصرف اصـل ځـای تـه ورسېږي، په جامعه کې د ټولنیزو بدیو مخه ور سره نیـول کېـږي. دا یـو غوره اپشن دی چـې کـه دولـت کـار تـرې واخـلي او پـه دې اړه عامـه پوهاوی رامنځته کړي، نو زما په باور د جنګونو او اداري فساد په کمولو کې هم مهم رول ادار کولای شي.

د دې ادارې کارونه باید دومره شفاف وي چې ملت تـه یـې پـه اړه هیڅ شک او شکایت پیدا نـه شي. د ټولـو راغلیـو مـالونو احصـایه بـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انلاین کېږي او ملت ته به په ډاگه کېږي چې دا کال دومره مالونه له دې لارې تر لاسه شوي او د هیواد په هره برخه کې مو دومره بې وزلې او اړ کسان په نظر کې نیولي دي چې هر یوه کس ته به په متوسط ډول هومره مال ور کول کېږي چې هغه د خپلې کورنۍ لپاره کار په وکړي او حلاله روزي په وگټي. دومره تعلیمي مرکزونه په جوړوو، دومره پلان به جوړېږي، دومره مساجد، له دې لارې به د ټولنې لپاره هر خیریه کار کېږي، چې ډېر مهم به یې د نوي نسل د تعلیم او هنر په گېنه سمبالول وي.

د دې میکانیزم جواز په قران کریم ثابت دی(۷) او روایات یې ما پاس ذکر کړل. تر رسول الله ص وروسته نه یوازې راشده خلفاؤ له دې میتود څخه کار اخیست(۸) بلکې امویانو او عباسیانو هم دا تگلاره مخته وړه، له دې امله د هغه وخت په فقهي کتابونو کې پر دې موضوع ځانگړې بحثونه شوي دي.

صدقات په ټولنه کې د بې وزلو د لاس نیوي په خاطر مشروع شوي دي، نو د صدقې هره طریقه یا میتود چې په ټولنه کې د غریبو لپاره گټوره تمامېږي هغه باید د وخت حاکمان پلي کړي او په په دې شرعي ایښن بې وزلانو ته گټه ورسوي. شتمن مسلمانان هم پر نورو د رحم، زړسوي او مهربانۍ له مخې باید خپل صدقات د دولت هغې ادارې ته وسپاري چې د همدې ستر کار د مخته وړلو په پار رامنځته کېږي او په دې سره به یې په دنیا کې د خپلو صدقو په وسیله د ځو غریبو سم او پر ځای لاس نیوی کړی وي او هم به یې خپل اخرت د ځان لپاره ښاد کړی وي.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچينې:

(۱)سورت الدهر: ۹)

(۲)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب اخذ الصدقة من الاغنياء و ترد علي الفقراء حيث كانوا: ۱۴۹٦)

(۳)صحيح البخاري، كتاب الزكاة، باب صلاة الامام و دعائه لصاحب المال: ۱۴۹۷)

(۴)صحيح البخاري، كتاب الزكاة باب قوله تعالى (والعاملين عليها): ۱۵۰۰)

(۵)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في تقديم الزكاة ومنعها: ۹۸۳)

(٦)صحيح مسلم، كتاب الزكاة، باب في ارضاء السعادة: ۹۸۹)

(۷)سورت التوبه: ٦۰)

(۸)الردة مع نبذة من فتوح العراق وذكر المثنى بن حارثة، ذكر ارتداد اهل حضرموت: ۱/ ۱٦۹، د محمد بن عمر الواقدي ليكنه، د يحيى الجبوري په تحقيق او د دار الغرب الاسلامي بيروت چاپ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زياتو ملايانو د توليد ستونزه او د مدرسو نيمګړې نصاب

دا يـو روښـانه حقيقـت دی چـې د هـر زمـان و مکـان غوښـتنې او اړتياوې له بل وخت او ځای سره توپير لري. همدې حقيقت ته په کتو نوره نړۍ د خپلـو تعليمـي مرکزونـو پـه نصـاب کـې هـر وخـت لازمـي بدلونونه راولي او کوښښ کوي چې نصـاب يـې د وخـت غوښـتنو تـه ځواب ووايي او د دوی شته اړتياوې په پوره شي.

د نوې عصري ټيکنالوجي په مټ اوس پرمختګ او بدلونونه په نوره نړۍ کې خورا تېز شـوي دي، نـو دا اړتيـا تـر بـل هـر وخـت نـن ډېـره احساسېږي. همدا وجه ده چې په غربي دنيا کې تقريبن هـر کـال نـوي مضامين نصاب ته اضافه کوي او پـه دې نـژدې پاکسـتان کـې هـم هـر څلور و پنځه کالـه پـس د نصـاب پـه کتـابونو او مضـامينو کـې بـدلون راوستل کېږي.

ما د کراچي په مدرسو کې زدکړې کړې دي. زه چې کله د کوټې له مدرسې څخه کراچي ته ولاړم، نو د هغوی نصـاب او د تـدريس نـوي ميتود ته هغه مهال ډېر زيات حيران شوم. هلته په مدرسو کې هـره ورځ حاضري وي، دلته نه شته، هلته به زده کوونکي د کتاب عبارت لـومړی استاد ته لوستی چې استاد ډاډه شي شاګرد يې ماښام کتاب کتلی دی او عربي عبارت په ښه پوره اطمينان ويلای شي. دلته دا کار چا پيژندی هم نه. هلته طالب په يوه مدرسه کې داخله اخلي او بيا په يوه خاص صنف کې ناست وي بېلابېل استادان د تدريس لپاره ورته ځي راځي. مګـر د کوټې په هغو سيمو کې چې افغانانو زدکړې کې کولې، خبره بـرعکس

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه. طالب به ټوله ورځ په سړکانو په تاخته وو چې هلته او دلته پر تېره ناستو استادانو ته پر وخت رسيدګي وکړي. کله به د تدريس په مابينځ کې شاګرد راغی استاد ورکتل هم نه چې ته څوك يې، ولې ناوخته راغلې او څه دې زده کړي دي؟

د کراچي په مدرسو کې په عربي او اردو دواړو ژبو تدريس کېده چې له شاګردانو سره د عربي په ښه زدکړه کې يې ډېره مرسته کوله، مګر په کوټه کې د حديثو د استاد هم په خوله دوه توري عربي نه وه زده. د عربي ژبې په اړتيا يو څوك هله ښه پوهېږي چې ديني درسونه يې لوستي وي او بيا اړ شي چې په همدې برخه کې کار وکړي. هغه پوهېږي چې د ديني عالم لپاره د عربي ژبې زدکړه څومره اړينه ده. مګر زموږ د ملايانو په سلو کې د يوه کس ممکن زده وي.

هغوی نصاب ته نوي کتابونه اضافه کړي وو، له لومړۍ درجې بيا تر اتمې درجې يې په ټولو درجو کې نوي او د وخت له غوښتنو سره سم کتابونه زيات کړي وو، خو دلته لا هم د سونو کلونو مخکې نصاب لوستل کېده. د هغوی په نصاب کې د ټولنيزو مسلو هغه کتابونه داخل دي چې نوي ليکل شوي، د نبوي احاديثو ترڅنګ ځينې عربي متلونه هم پکې ځای پر ځای شوي او زده کوونکی په ټولنه کې ښو اخلاقو او غوره تعامل ته رابولي. زموږ د مدرسو په نصاب کې تر ننه دې شي ته اړتيا هم نه ده احساس شوې.

د هغوی په مدرسو کې نظم او ډسپلين ته ډېر پام کېږي، د وخت پوره پابندي وي، د زده کوونکو ترمنځ اختلاط نه وي او د لويو درجو طالبانو بېل اطاقونه لري او د کښته درجو دا ځنې بېل وي. استادان يې هر وخت څارنه کوي په مناسب وخت کې لازمې لارښوونې ورته کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ مدرسې لوړې ټاکلې نصاب نه لري، يوه مدرسه کې به شل استادان کېناستل، طالبانو په خپل کتابونه خپله انتخاب کړل او بيا به يې استادان هم د خپل انتخاب له مخې ټاکل. شاګرد په دې وخت کې نه پوهېږي چې کوم کتاب د هغه له سويې سره سم دی او کوم ترې لوړ دی؟ د استادانو په انتخاب کې هم شاګرد خطاوزي او د يوه سم استادان انتخاب ورته بيخي ګران کار دی. همدا وجه وه چې زموږ د مدرسو شاګران د هغوی په نسبت ډېر ټيټ سويه ول، نظم يې نه مرعاتوه، د وخت پابندي يې نه در لوده، له امتحانه يې بدوړل، غيرحاضرۍ يې زياتې کولې، اخلاق يې ډېر ټيټ ول، په کوټه کې د حويلو طالبانو څو وارې پر وړو خبرو په چړو سره ووهل او بيا د پاکستان په تاڼو کې بنديان ول، چې د پاکستاني ملايانو په توسط به راخوشي کېدل.

لنډه دا چې زموږ د مدرسو نصاب دومره نيمګړی دی چې نه د معنوياتو له اړخه چندان موثر ثابت شوی او نه د مادياتو. زموږ نصاب نه د هغوی روحي اړخ قوي کولای شي او نه يې په داسې هنر او کمال نازوي چې ايينده ژوند کې د مادياتو اړخ په پياوړی کړی. د هغوی له مدرسې فارغ کس به هم په حکومت کې دنده تر لاسه کوله او هم به د مدرسو په برخه کې ژر جذبېدی، هم يې له شخصي- شرکتونو سره په مختلفو برخو کې کار کولای شوای، مګر زموږ د مدرسې فارغ يوازې زرې ته ناست وي او د کلي ملايي يې تر ټوله لويه دنده وي. له مدرسې څخه اخيستی سند يې نه حکومت مني او نه خصوصي شرکت کې کار په موندلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی د مدرسې فارغ په حساب پوهېږي، زموږ دا نه پرې پوهېږي. هغوی له پیله دیني زدکړې نه په کوي، بلکې حساب، انګلیسي، اردو ژبه، د عربي ژبې په اردو ژبه لیکل شوی ګرامر، ځینې ټولنیزې او اخلاقي لارښوونې، په اردو ژبه د املا و انشا ځینې مضامین او... ورته وایي، خو موږ له لومړۍ ورځې قدوري او د فتوا کتابونه ور شروع کړو او په یوه کال کې طالب ته ځان تر ټولنه لوړ معلومېږي او تر خپلې سویې ډېري لوړې او اوچتې فتواوي هم ور کوي.

د هغوی مدرسو به یوه خاصه دار الافتاء در لوده او دې دار الافتاء کې به د فتوا متخصص کسان ناست ول، که د مدرسې طالب ته پوښتنه پیدا کېده یا عوام الناس ته، دلته به راتلل او خپله پوښتنه یې په لیکلې یا شفاهي توګه ور کوله، هغوی سوال لیکی او بیا یې په لیکې بڼه فتوا ور کوله، پر دې فتوا به د هغوی ځانګړې ټاپه او د مشر مفتي لاسلیک وو او دې به خلکو ته یو ډول باور ور کاوه. حوالې او له شرعي سرچینو څخه نقل شوي نصوص به پکې ځای پر ځای شوي وو. خو زموږ په مدرسو کې هر طالب ځان مفتي احساسوه او په خاص ډول د کفر او اسلام په فتواوو کې هر یوه یو بنډل فتواوې په جیب کې له ځان سره ګرځولې. دا ځکه چې موږ ته د فتوا د اهلت او پر ځای ور کونکې اهمیت نه معلومېده، هغوی ته خپلو استادانو دا روښانه کړې وه چې فتوا څوك ور کوي، که هر سړی فتوا ور کړي تاوان به یې څه وي، کوم اصول لري چې باید دوه کاله ځانکړي ولوستل شي، که د خلکو اړتیا وي، نو هغه خاص ځای کې د فتوا اهل کسان ناست دي له هغوی دې فتوا طلب شي. هر استاد یې په هر شي ځان پوه نه باله. که به پوښتنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وشوه نو دار الافتاء ته يې رهبري كولې او دا يې يو ډول مسووليت هم باله چې خلك په دې حساسو او اساسو مسلو پوه كړي.

خو له دې هر څه سره د پاكستان مدرسې هم د نورې نړۍ په نسبت پر هغه معيار پوره نه خېژي چې هغوی ورته ټاكلی يا نن ورته اړتيا ده. مګر زموږ د مدرسو نصاب د پاكستان د مدرسو له نصاب سره په هيڅ صورت د پرتلې وړ نه دی. دلته اصلن له ننني عصر سره سم د نصاب په نوم يو شی بيخي نه شته. دې اوسني ګډوډو كتابونو ته د يوه نصاب نوم وركول د نصاب له نوم سره بې انصافي ده. هغه كتابونه چې لس كاله وخت در ضايع كړي، خو په اخير كې دې نه په معنوي پانګه كې د پام وړ زياتوب را شي نه په مادي، نو دې كتابونو ته انسان د څه شي نوم وركړي؟ زموږ فارغين له ملايي پرته بل هيڅ هنر نه زده كوي او يوازې په مسجد كې ملا وي او زموږ د مدرسو په شان يوه مدرس كې به د ځينو پخوانيو كتابونو استاد، خلاص! بده خو يې لا دا چې نه له ټولنې سره په تعامل پوهېږي او نه له دولت سره په ژبه، دې كار د هغوی ژوند ډېر تريخ كړی او يو ډول انزوا ته يې ټېل وهلي دي.

يو بل مهم ټكی دلته دا هم دی چې له زموږ له بې بندوباره مدرسو او نصاب څخه هر كال خورا په لويه كچه طالبان فارغېږي. زموږ هيواد د دومره لويې فيصدي فارغانو ته اړتيا نه لري، بلكې دا لويه شمېره ور باندې بوج ده. سيمه مو جنګ ځپلې، كارونه پكې كم دي، وچكالي هر كال پسې زياتېږي، ظرفيتونه دومره ټيټ او وضعه داسې خرابه ده چې په هيواد كې له شته معادنو او د اوبو له طبيعي زيرمو څخه استفاده نه شو كولای، ګران قيمته بوټي او ډبرې مو بل را څخه وړي، دولت مو تر اوسه پر پښو سم نه دی متكي شوی، د هيواد اقتصادي حالت مو ښه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـه دی او ورځ تــر بلــې خرابېــږي. پــه دا ډول شرایطــو کــې لــه بیخــي کمزوري نصاب څخه تر اړتیا د زیاتو ملایانو فارغول هیواد او ملت ته د خدمت پر ځای جفا ده. ځکه د هغـوی لـوی تعـداد کسـان پـه سـخته بېکاري او غربت کـې شـپې و ورځـې تېـروي، د محرومـو مدرسـو لـه چاپېریاله راوتلي د محرومې ټولنې بېکاره او غربت ځپلي کسان به هغه مهال څه احساس کوي چې تر لس کاله زدکړو وروسـته د یـوې ګـولې ډوډۍ په پیدا کولو پسې یې نفس وخېژي؟!

د پاکستان په مدرسو کې هم تر یوه حده د افراطیت تدریس کیـږي او زموږ د افغانانو په بې بندوباره مدرسو کې نـو د افراطیـت د تـدریس اوج دی. کله چې دا مدرسې له دې کمـزوري نصـاب څخـه یوڅـوک ټولنې ته عرضه کوي او هغه په ټولنه کې حاکم فقر او غربت ویني، نـو په ډېره اساني د سیمې استخباراتو ته په ګیر ورځي او د ډېر کم شي پـه بدل کې د خپل هیواد ملي منافعو پر ضد له دې محرومو او فقر ځپلو او بې روزګاره ملایانو و طالبـانو څخـه د خپـل ملـت او هیـواد پـر ضـد د سیمې استخباراتي کړۍ کار اخلي. دا نو خدمت نه دی، بلکې د هیواد پر ضد د یوه لښکر چمتو کول دي چې د نورو نیابتي جنګ په نـه څـه زموږ په خاروه کې پر مخ یوسي.

د مدرسو دا زوړ نصاب او تر اړتیا د زیاتو ملایانو فارغېدل نـن هـم په یوه لوی سرخوږي اوښتي او که دا کار همداسې دوام وکړي، نو یـو لوی بحران به وزېږي. دا روان بهیر هم زموږ د ملت، وطن او نظـام پـه زیان دی او هم خپله د دې ملایانو او طالبانو په تاوان دی. ما پاکسـتان کې د پاکستاني ملایانو او طالبانو ښه ژوند، دندې او پاک کورنه لیدلي دي. مګر زموږ طالبانو د هغوی ژوند په خـوب هـم نـه دی لیـدلی. پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې حال کې چې نن د ټینکنالوجۍ د سریع پر مختګ په مټ زموږ طالبانو د هغوی له هستوګنځایونو، مدرسو او کارونو څخه خبربږي، دوی هم انسانان دي او ټول هغه څه یې زړه غواړي چې نوره نړۍ کې یې د دیني مدرسو طالبانو او استادان لري. له دې امله زموږ ملایانو د نورو په مقابل کې د کمترۍ احساس کوي، محرومیت او فقر له وخته لا ښه ټکولي دي، بې کاري او په ټولنه کې منزویتوب یې نور هم عقدې ور پړسوي او په ډېره اسانه د نورو دام کې لوېږي چې بیا یې تر مرګه هم دا له ماشومتوبه را پاللې عقدې نه سړېږي او د یوه لوی ناورین لپاره بـه پیلامه شي چې وروسته به یې مهاروول زموږ د ملت او نظام له وسه وتلې چاره شي.

په دې اړه نن اقدام په کار دی، ژر په کار دی، پر ځای په کار دی او لومړی باید د دې ستونزې ریښې په سم ډول درک شي ا و بیا یـې د مخنیوي او ترې د خلاصون پر سمو او بدیلو لارو چارو فکر وشي. که اوس دا فرض کار ایله کړو، نو بیا به لاسونه سره مروړو خو هیڅ به مو له لاسه نه کیږي او اوبه به تر ورخ را څخه تېرې وي.

هیله ده په دې اړه دولت او هغه بنسټونه د مسوولیت احساس وکړي چې په دې ستونزه پوهېږي او ژر تر ژره د عملي ګام پورته کولو اړتیا هم احساس کړي.

۲۰۱۸/سپټمبر/ ۱۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر عبادت او عبادت ځايونو د کورونا اغېز

په نړۍ کې د کرونا وبا له شدت سره ځينې داسې پرېکړې حکومتونو وکړې چې وړاندې يې چا فکر نه کاوه او نه يې په دې ډول مخينه درلوده. د سعودي عربستان حکومت حرمين وتړل، ټول خارجي زيارت کوونکي يې خپل هيواد ته له ورتلو منعه کړل او دا احتمال هم شته چې دا کال به حج هم لغوه کړي. له دې سره جوخت د نړۍ په گوټ گوټ کې د مساجدو په اړه هم فيصلې وشوې چې د وبا تر کمېدو يا ورکېدو دې بند شي يا دې هم بيخي کم کسان د لمانځه لپاره ورته حاضرېږي چې د نړۍ په مسلمانو هيوادونو کې دولتونو په چټکۍ د دې لپاره گامونه واخيستل چې لنډ مثال يې پاکستان او سعودي عرب دي. ان پاکستان د يوه مذهبي ملا مولوي عبد العزير خلاف کيس ثبت کړی دی چې هغه د حکومت له اوامرو سرغړونه کړې ده او د وبا په دې موجوده حال کې يې خلکو ته جومات کې خطبه ويلې او لمونځ يې ور کړی دی. په دې اړه پښتو بي بي سي د ۱۹/۴/۲۰۲۰ تاريخ په ماښامنۍ خپرونه کې راپور هم درلود.

خو زموږ په هيواد کې له نورو هيوادونو سره توپير دادی چې مذهبي کسان د مسجد بندولو يا د لمونځ کونکو راکمولو ته چمتو نه دي، له دې سره چې حکومت بازارونه او د کاروبار مارکيټونه و هتۍ تړلي دي، مدرسې، پوهنتونونه او مکاتب ټول رخصت دي خو د پنځه وخته لمانځه مهال جوماتونه تر پخوا دوه درې چنده ډک وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ايا په دې ډول شرايطو کې شريعت اجازه ور کوي چې خلك کور لمونځ وکړي، يا هم کم کسان جومات ته ولاړ شي؟

دين خداى د انسانانو د سهولت او اسانۍ لپاره رالېږلی دی، قران کريم هم وايي:

{وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ} [الحج: ۷۸]

ژباړه: الله پر تاسو په دين کې سختي نه ده لازمي کړې.

دې ته ورته يو حديث هم دی:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ.(۱)

ژباړه: ابو هريره رض ويل چې رسول الله ص وويل: دين اسانه دی او هر څوك چې ځان ته دين سختوي اخير ترې لاس مينځي.

دا د دين هغه عمومي روح دی چې ټول احکام يې د اسانۍ دي او هيڅ د بشر تر طاقت لوړ شی يې پر انسانانو نه دی فرض کړی، لـه دې وجې قران کريم وايي:

{لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا} [البقرة: ۲۳۳]

ژباړه: نفس يوازې په خپل وس مکلف دی.

د قران کريم يو هدايت دا هم دی چې د سختۍ په حال کې حرام شيان هم حلال شوي دي، الهي قول دی:

{إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ}.
[البقرة: ۱۷۳]

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: پر تاسو مړژگه، ويني، د خنزير غوښه او هغه شی چې د غیر الله ناره پر شوې وي حرام دي؛ خو که څوك اړ شو نه نافرمانه وي او نه تر اړتيا زياتوب کوي پر هغه هيڅ گنا نـه شـته يقيـنن الله ډېربخښـونکی مهربانه دی.

له دې ته ورته اياتونو فقهاؤ هم داسې يوه قاعده استنباط کړې ده:
الْمَشَقَّةُ تَجْلُبُ التَّيْسِيرَ. الضَّرَرُ يُزَال.(۲)

ژباړه: ، له سختي سره اساني شته او د ضرر(زيان) به مخنيوی کيږي.

دا دوې قاعدې دي چې له دې پاس ايـت يـا دې تـه ورتـه ايـاتونو څخه استنباط شوې دي، نو همدې اصل ته په کتو وبا يو ضروت دی، سـختي و مشـقت دی، زيـان و ضرر دی، بايـد مخنيـوی يـې وشي، محنيوی يې له دوا سره دا هم دی چې د رش او گڼې گوڼې له ځـايونو ډډه وشي، يو هم له هغو څخه مساجد دي، تعليمي مرکزونه دي، بازار دی، اداري دي، حج و عمره ده، نو د ضرورت له مخـې دا کارونـه نـه يوازې دا چې جواز لري بلکې د انسانيت د بچاو لپـاره اړيـن دي چـې حکومتونه يې په زور وکړي.

ان رسو ل الله ص هغه کس لا مسجد ته له راتلو منعه کړی وو چـې وږه يا پياز به يې خوړلی وو:

أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَـلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ قَـالَ: «مَنْ أَكَلَ ثُومًا أَوْ بَصَلاً فَلْيَعْتَزِلْنَا، أَوْ لِيَعْتَزِلْ مَسْجِدَنَا، وَلْيَقْعُدْ فِي بَيْتِهِ».(۳)

ژباړه: جابر ويل رسول الله وويل: که چا وږه يا پياز خـوړلی وي نـو موږ او زموږ مساجدو ته دې نه راځي او په خپل کور کې دې اوسي.

په يوه روايت کې دي:
حَتَّى يَذْهَبَ رِيحُهَا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر هغو دې په کور کې وي چې بوی يې ورک شي.

له دې روايته په ډاګه معلومېږي چې که انسانانو ته دې تکليف رساوه، نو په هيڅ صورت اجتماع او عباداتو کې ګډون نه شي کولای ان رسول الله له خپله لمانځه خلك منعه کول په داسې حال کې چې د رسول الله اصحابو به هغه کسان منافقان بلل چې د رسو ل الله په وخت کې به د هغه په امامت جمعې ته نه حاضرېدل، نو په دې وخت کې هم رسول الله د ورېږ، پياز يا بل بوين شي په خوړلو خلك له مسجده منعه کړي دي، په داسې حال کې چې له دې ټولو يادو شيانو مرض نه پيدا کېږي بلکې يوازې بوی کوي چې د نورو د اذيت سبب کېږي، مګر اوس د وبا په وخت کې نورو انسانانو ته د مرګ او زيان خطر موجود دی چې د شرعي اصولو له مخې يې بايد تر ممکنه حده مخه ونيوله شي دا که د مسجد بندول وي يا هم د لمونځ کوونکو کمول، ټول د شرعي اصولو او متونو له مخې مباح کار دی چې د زيان د مخنيوي په خاطر کله د وجوب درجې هم رسېږي.

اوس چې وبا په نړۍ کې سخت بد وضعيت رامنځته کړی دی، نو د ټول انسانيت ته د ور پېښ خطر له وجې که مساجد تړل کېږي، يا تعليمي مرکزونه، حرمين بندېږي يا هم عمره و حج دا کال ځنډول کېږي، پروا نه لري، بلکې د شريعت له مخې د مخنيوي لپاره ټولې ممکنه لارې چارې لازمې دي چې وشي. دا وبا که په هر هيواد کې پاته شي او ختمه نه شي نو که په ټوله نړۍ کې يې وجود ورك هم شي د بيا خپرېدو امکانات يې خورا زيات دي، له دې امله نو لازمه ده چې تر وسه هڅه وشي چې د ډېرې خپرېدو چانس ور نه کول شي. هغه کسان چې وايي مسلمان نه وژني، يا هم وايي، د عبادت مهال يې د خپرېدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

امکان نه شته ناسمه خبره کوي، که تاريخ ته وګورو نو د اصحابو په زمانه کې هم وبا راغلې ده چې په زرګونه اصحاب يې وژلي دي، د طبابت له مخې يې مساجد يا دې ته ورته بند ځايونه د وبا د خبرېدو تر ټولو خوندي او ښه ځايونه دي، نو د سلګونو کسانو په راټولېدو سره د وبا د نشر امکان نور هم ډېرېږي.

که له هر کس سر د خپل ځان، کورنۍ، خپلوانو، هيوادوالو، مسلمانانو او ټول انسانيت غم وي، بايد د ډاکټرانو او حکومت سپارښتنې ومني او د دې وبا په وخت کې ټول عباداتو په کور کې يوازې يا له د کور له غړو سره په جمعه وکړي چې د خدای له درباره به هغه ثواب ور کول کيږي لکه دوی چې پخوا جومات کې د جمعې لمونځ کاوه.

۱۹/۴/۲۰۲۰

سرچينې:

۱) (بخاري، کتاب الايمان، باب الدين يسر ح: ۳۹)

۲) الموسوعة الفقهية الکويتية (۲/ ۳۸۰)

۳) (سنن ابي دواؤد کتاب الاطعمه باب في اکل الثوم ح: ۳۸۲۲)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ونو ګټې

ونې او نباتات د اوکسیجن په چمتو کولو کې مهم رول لري. ونې سوځل شوی ګاز (کاربن) ځان ته کشوي او په بدل کې یې د انسان لپاره تازه نااستعمال شوی ګاز (اوکسیجن) چمتو کوي. همدارنګه ونې د هوا په صفا کولو کې جوت نقش لري.

د ونو ګټې یوازې د انسان لپاره هم نه دي؛ بلکې له حیوانه تر مرغانو یې ټولو ته فایدې رسېږي. حیوان هم ګېډه ځنې مړوي او هم یې سیوری کاروي. مرغه هم ځاله کې جوړوي او هم خوراک ترې کوي. انسان له دې پاس کارو ماسیوا د سون لپاره لرګي، د کور لپاره تیران، دستک او ښاخلې او همداسې نور کارونه هم ترې اخلي. په انساني ژوند کې د ونو ګټو ته په کتو شرعي نصوصو کې یې هم یادونه راغلې ده چې ځینې یې دا دي:

د مسند احمد حدیث: عَنْ أُمِّ مُبَشِّرٍ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " مَنْ غَرَسَ غَرْسًا، أَوْ زَرَعَ زَرْعًا، فَأَكَلَ مِنْهُ إِنْسَانٌ، أَوْ سَبُعٌ، أَوْ دَابَّةٌ، أَوْ طَيْرٌ، فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ ".(۱)

ژباړه: ام مبشر ویل چې رسو الله وویل: که چا نهال کېښود یا یې کښت وکړئ، بیا که انسان، یا ځناور، یا حیوان یا هم مرغه خوراک ترې وکړ؛ د هغه لپاره صدقه ده.

د مسلم حدیث: عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا إِلَّا كَانَ مَا أُكِلَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةً،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَا سُرِقَ مِنْهُ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ مِنْهُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَمَا أَكَلَتِ الطَّيْرُ فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ، وَلَا يَرْزَؤُهُ أَحَدٌ إِلَّا كَانَ لَهُ صَدَقَةٌ».(۲)

ژباړه: جابر رض ويل چې رسول الله وويل: هيڅ مسلمان نهال نه ږدي مګر چې هر څه ځنې خوړل کيږي هغه يې صدقه ده، څه چې ترې غلا کيږي هغه يې صدقه ده، څه چې ځناور ترې خوري؛ دا يې صدقه ده، څه چې مرغان ترې خوري هغه يې صدقه ده او هيڅوک کمول نه ترې کوي مګر د ده لپاره به صدقه وي.

د بخاري حديث: عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَغْرِسُ غَرْسًا، أَوْ يَزْرَعُ زَرْعًا، فَيَأْكُلُ مِنْهُ طَيْرٌ أَوْ إِنْسَانٌ أَوْ بَهِيمَةٌ، إِلَّا كَانَ لَهُ بِهِ صَدَقَةٌ»».(۳)

ژباړه: انس بن مالک رض روايت کړی چې رسول الله ويل: هر مسلمان چې ونه ږدي يا هم کښت کري که بيا انسان يا مرغه او يا حيوان ترې خوراک وکړي؛ نو ده ته به هغه صدقه وي.

- د ونو او ځنګلونو ګټې

ځنګلونه نه يوازي د انساني ژوند لپاره اړين دي، بلکې د حيواناتو د پايښت، زياتوب او خونديتوب لپاره هم ډېر ګټور دي. د ونو له يو شمېر موادو څخه طب پوهان په طبي درملنو کې هم کار اخلي. ونې د سون توکي راکوي او د وادنيو په جوړولو کې هم له ونو ګټه اخلو.

ونې او ځنګلونه د سيمې د هوا په بدلون کې هم مهمه ونډه لري. د ونو له پاڼو د اوبو بخارات هوا ته وزي؛ نو په هوا کې د لندوالي او نمي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تناسب ساتي او هوا نه خوشكيږي. همدا بخارات چې لوړ ولاړ شي، نو د وريځو په جوړولو كې مرسته كوي، د باران امكان زياتوي او پوهان وايي چې ونې وريځې خپل لور ته راكشوي.

كه په يوه سيمه كې ونې او ځنګلونه نه وي، نو د باران تېزي اوبه ځمكه ور سره وړي، غارې او لښتي په كې جوړوي او له دې سره جوخت په ځمكه كې له موجودو غذايي موادو څخه هم ځمكه بې برخې كوي. خو كه ونې موجودې وي، نو د سيلابي اوبو په وړاندې د ونو ريښې ځمكه ټينګوي او د همدې ريښو او ځنګل په بركت د اوبو ياغي څپې مهارېږي، خلك يې له شره خوندي كيږي او اوبه په ځمكه كې جذبيږي. سيلاب ځمكه نه خرابوي او تر بارانو وروسته تېز بادونه هم ځمكې ته زيان نه رسوي. ځكه ځمكه د ريښو په وسيله ټينګه وي، پر سر يې زرغونه واښه شنه وي او تر ډېره حده د باران لندوالى په ځمكه كې پاتېږي چې د وښو په را زرغونو كې لويه مرسته كوي. دې ګټو ته په كتو نو پوهان توصيه كوي چې كه هر ځاى ونې پرېكړل شي، بايد پر ځاى يې نوري ونې ولګولې شي. ځكه ونې د انساني ژوند هغه اړين توكي چمتو كوي چې انسان په ژوندى دى. ونې سوځل شوى ګاز(كاربن) اخلي او په اكسيجن يې بدلوي. پوهان وايي، يوه پنځه كلنه ونه د (۲۵) كسانو اكسيجن توليدوي.

ځنګلونه پر غرونو، غونډيو او ځنګلي علاقو شوې واوري ژر ويلېدو ته نه پرېږدي. ځمكه لنده ساتي. د هوا له بادېدو، د سيلاب له وړلو او غارونو څخه يې خوندي ساتي. د ځنګلي حيواناتو د خونديتوب، زياتوب، خوراك، اوسېدنې او... ځاى دى. د تختو په جوړولو، د سون د توكو په زياتولو، د تعمير او ودانۍ په كارونو كې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

ونو او درختو ګڼه اخیسته کېږي. له دې ټولو فایدو او ګټو سره ونې او ځنګلونه طبیعي مناظر دي چې پر انساني فطرت ښه لګېږي. انسان د باغونو، ونو اوځنګلونو په لیدلو د خوښۍ احساس کوي. کله چې یو ځای خسته شي او په خپل چاپیریال کې د دیغت احساس وکړي؛ نو د باغ یا ځنګل لور ته وزي او هلته خپله خستګي او ذهني ستوماني لرې کوي او د طبیعي منظرو په لیدلو خپل نارمل حالت ته راګرزي. ډاکټران د عصبي ناروغیو مریضانو ته توصیه کوي چې باغونو او د ونو لور ته ووزي او خپل طبیعت نارمل وساتي.

۳۰/٦/۲۰۲۰

سرچینې:

۱) (مسند احمد، حدیث ام مبشر امراة زید بن حارثة ح: **۲۷۰۴۳**)

۲) (مسلم کتاب المساقاة باب فضل الغرس والزرع ح: **۱۵۵۲**)

۳) (بخاري کتاب المزارعة باب فضل الزرع والغرس اذا اکل منه ح: **۲۳۲۰**)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين او شريعت تر منځ توپير

د دين او شريعت په سرچينو او نصوصو کې دې ټکي ته اشاره شوې ده چې دين او شريعت سره بېل شيان دي. د انسانانو لپاره په راغليو نصوصو کې بيا- بيا بدلون، د زماني او ټولني له بدلېدا سره د احکامو تغيير، د يوه ايت په بل منسوخېدا، د پخواني پر ځاى د نوى حکم راتګ، د يو شي په اړه لومړى يو اوبيا دوه اپشنه ور کول او داسې نور موارد هغه څه دي چې موږ د دې دوو جلا شيانو توپير ته متوجې کوي.

په قران کې کريم د يو شمېر نبيانو او رسولانو تر ذکر وروسته الله تعالى وايي: {وَإِنَّ هَـذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ} [المؤمنون: ۵۲]. دلته امت د دين په معنا راغلى چې دين ترې هدف دى. نو الله تبارك وتعالى وايي چې دين مو سره يو دى او زه مو رب يم. مګر د شريعت په اړه يو ځاى لولو: {لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا} [المائدة: ٤٨]. تاسو ته مختلف شريعتونه او تګلارې دي. له دې جوتېږي چې دين يو دى او شريعت بېل.

له دې امله نو د دين په اړه وايي: { إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ} [آل عمران: ۱۹]. د الله په خوا کې دين يوازې اسلام دى. بيا وايي: {وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ} [آل عمران: ۸۵]

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چا د اسلام له دین پرته د بل لټه وکړه نو ځنې وبه نه منل شي او په اخرت کې به له تاوانیانو وي.

له دې جملو او الفاظو موږ پوهېږو چې په مجموع کې دین عبادات او باورونه دي چې د کیفیت او کمیت له بدلیدا سره د هر نبي او رسول په زمانه کې وو او امر په شوی دی. موږ دین له دې امله عبادات او باورونه بولو چې د زمانې او ټولنې بدلېدا مو دې ته اړباسي او هم د ځینو قراني ایاتونو غوښتنه زما په اند داسې ده. قران پاک کې یو ځای لولو:

{مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلِهَا}

[البقرة: ١٠٦].

موږ یو ایت نه منسوخوو او نه یې هېروو مگر تر هغه غوره او یا مثل یې راوړو.

دا ایت ژور غور او فکر غواړي. دلته ولې ویل شوي چې ځینې ایاتونه منسوخ یا بیخي له منځه وړو؟ بیا تر منسوخ شوي ایت یا هم ایاتونو غوره څه معنا او مثل د چا راوړي؟

نسخه له دې امله رامنځته کېږي چې د وخت تېرېدا هر مهال د یوه حکم غوښتنه نه کوي. د زمانې تېرېدا بېلې غوښتنې کوي او شریعت هم دا لار خلاصه ایله کړې. د ټولنو بدلون هم د دې تقاضا کوي چې احکام یې له نورو څخه مخالف وي. ځکه خو دیني او شرعي متون د هرې ټولنې په ژبه، اصطلاح، استعارو، تشبیهاتو او له ژبې و کلتور سره تړلو هغو شیانو باندې راڅرخي چې خلکو ته د فهم او درک وړ وي. که عربو ته د پښتنو د اصطلاحاتو یادونه وکړي او زموږ په شان استعاري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تشبيهات ورته ذکر کړي، نو هغوی ته د فهم وړ نه دي او نه به په پوه شي.

د غوره والي او مثل معنا دا ده چې نوی حکم تر مخکني ګټور، اسانه او يا هم په ثواب او ادا کولو کې د هغه پخواني په شان وي. خو دا چې د ټولنې يا وخت تېرېدا له امله پخوانی حکم تغيير شوی، نو دا نوی حکم هم د هغه په شان ادا کېږي يا تر هغه هم تخفيف پکې راغلی.

د عباداتو او باورونو کميت او کيفيت هم د شريعت برخه ده له دې امله نو په محمدي او موسوي شريعتونو کې توپير سره لري. د عيسويانو او مسلمانانو روژه د کميت او کيفيت له مخې فرق سره کوي. لمونځ يې همداسې دی. قران پاک يو ځای وايي:

{وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَا مَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ}. (الحديد: ۲۷)

موږ د عيسی د پيروانو په زړونو کې نرمي او رحمت ځای پر ځای کړ او ګوښه والی چې دوی رامنځته کړی و، موږ نه وو پر لازم کړی.

عيسويانو خدای ته د نژدېوالي په خاطر يوازيتوب غوره کاوه او هلته به يې عبادت کاوه چې خدای د هغه يادونه کړې ده او دا هم وايي چې موږ دا طريقه نه وه ايجاد کړې، بلکې د دوی خپل ابتکار و. دا که هغوی ته هر څومره د عبادت يو ډول و، زموږ په شريعت کې نه شته.

نو ثابته شوه چې په عباداتو کې کميت او کيفت د شريعت برخه ده چې بدلون موندلای شي. فرضن پر يو چا د روژې زمانه اوږدېږي، نو کولای شي چې د فديې له اپشن څخه کار واخلي. قران پاک وايي:

{وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ}. [البقرة: ۱۸۴]

(c) ketabton.com: The Digital Library

او هغه کسان چې روژه په تکليف نيسي د يوه مسکين د خوراك فديه ده.

دلته په ډاگه شوې چې د روژې لپاره يو اپشن دا دی چې وې نيسي او که روژه نه وي نوبيا صدقه دويم اپشن دی. د عقيدې کيفيت هم د شريعت برخه ده. له دې امله نو د خدای د صفاتو، قيامت، حساب و کتاب او دې ته ورته نورو شيانو په اړه د په اسلام کې دننه هم او له مسلمانانو پرته د نورو شرايعو ترمنځ هم اختلاف موجود دی، مگر په مجموع کې ټول پر خدای، حساب، قيامت او... باور لري.

له عباداتو او باورونو پرته نور احکام ټول د شريعت برخه ده او د بدلون او تغيير امکان يې هيڅ وخت نه شي ردېدای. درې طلاقه يو ځای ور کول د عمر فاروق په زمانه کې درې وبلل شول. که نه تر دې مخکې يو طلاق و. دا ځکه چې طلاق اصلي موخه نه ده؛ بلکې يوه وسيله ده. له زنا د مخنيوي لپاره نکاح روا شوېده، خو انساني ټولنه کې جنجالونه او شخړې پېښيږي، د دې لپاره چې يو انسان پر بل تېری ونه کړي، نو د طلاق اپشن رامنځته شوی چې انسانان يې د خپل وخت له غوښتنو سره سم عيارولای شي.

له ځانه د دفاع لپاره جهاد روا شوی دی چې هغه مهال د تورې او اسانو په وسيله کېدی. مگر نن اس، توره، نېزه، غشی، منجنيق او د هغه وخت نور وسايل نه کاريږي، بلکې نوې ټيکنالوجي استعماليږي. ځکه هدف له ځانه دفاع ده نه وسايل، له دې امله نو پرون په توره دفاع ممکنه وه او نن په نوي وسايلو.

د رسول الله ص په زمانه کې د واړه اختر سرسايه په خورما، اوربشو، پنېر او کشمشو يا نورو خوراکي توکو ور کوله کېده، مگر د وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښتني ته په کتو امام ابو حنيفه رحمه الله دينار او درهم(يا اوس کرنسۍ) ته اجازه ور کړه او دا يې ډېر پر ځای ګام اخيستی.

د حج و عمرې لپاره حاجيانو ته د هر لوري ميقات ټاکل شوی، مګر نن ميقات اعتبار نه لري او نه چا ته معلومېږي. له دې امله نو حاجيان په هوايي ډګر کې لا احرام تړي.

قران کريم کې د هجرت يادونه شوې ده او رسول الله ص هجرت هم کړی و. خو رسول الله صلی الله عليه وسلم په خپله دا اعلان وکړ چې د مکې تر فتحې وروسته (فرض) هجرت نه شته،(لاهجرة بعد الفتح) ځکه هجرت يو موقتي حکم و چې يوازې د رسول الله ص په زمانه کې د مکې تر فتحې پوري و. څه وخت چې مکه فتحه شوه، نو د دې حکم فرضيت يې ختم کړ او د هجرت امر هم يوازې له مکې شوی و. په حبشه، حضرموت، يمامه، عراق او نورو سيمو کې مسلمانان اوسېدل او رسول الله ص هيڅکله هم د هجرت امر نه دی ور ته کړی.

په قران کريم کې د اهل کتابو په اړه د جزيې امر راغلی دی. رسول الله ص د قران په هدف پوهېده، له دې امله يې دا امر د خپلو وخت له يو شمېر خاصو اهل کتابو پرته بل ځای نه دی عملي کړی. که نه جګړې يې له عربي مشرکينو سره هم وکړې، خو دا امر نه قران د هغوی په اړه کړی او نه يې تر نزول وروسته رسول الله ص د هغوی په اړه دا تګلاره غوره کړې.

د مکې تر فتحې وروسته رسول الله ص عائشې رض ته ووېل چې که ستا قوم نوی نه وای مسلمان شوی، نو ما به مکه په هغه ډول جوړه کړې وای چې ابراهيم عليه السلام اول جوړه کړې وه. تر رسول الله ص

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخکې سیلاب د کعبې خونه ورانه کړه. عربو هڅه وکړه چې له روا لارو په تر لاسه شوېو پیسو یې جوړه کړي؛ مگر پیسې ور کمې شوې او حطیم یې له خونې بهر کړ. د فتحې په ورځ رسول الله ص دا کار ځکه ونه کړ چې اصل هدف د انسانانو وحدت، د خدای لور ته رجوع او په یوه موخه عبادت و. دا چې رسول الله ص اساسي هدف ته رسېدلی و، له دې امله یې نو د کعبې په خونه چې اصلن یوه وسیله ده، کار ونه کړ او پر خپل حال یې ایله کړه. عبد الله بن زبیر بیا د عائشې رض د حدیث له مخې سمه جوړه کړه، مگر حجاج بن یوسف بیا په خپل دور کې بېرته د عربو په شان جوړه کړه.

که تر دې هر څه را تېرو شو، نو د اوس وخت حقایق مو هم دې ته متوجې کوي چې دین او شریعت سره جلا کړو. عبادات او باورونه اوږدمهالي او نور احکام لنډ مهالي، تغییر منونکي او د بدلون وړ وگڼو. دا نن وگورئ چې د یو انسان تر مرگ وروسته د فاتحې یا تعزیت طریقې د مسلمانانو په ټولنو کې څومره سره بېلې دي؟ زما په گومان هدف انسانانو ته تسلیت ور کول دي، دا که په هره طریقه وي، زما په اند هیڅ پروانه لري. ځکه هر سړی د خپلې ټولنې په هغه طریقه خوشالېږي چې ده ته معرفي او ښه ور سره اشنا وي. که نااشنا طریقه وي، کېدای شي درنه ور باندې تمامه شي.

د لمانځه په طریقه کې اختلاف شته. د حج په ادا کولو کې اختلاف دی. زکات، اودس، غسل، سزاوې او نور هم د اختلاف ښکار دي. زما په فکر د سلفي لمونځ په حنفي پسې روا دی، د شیعه دا په سني پسې سهي دی او د هر مسلمان لمونځ له بل سره روا دی، ځکه هدف عبادت دی پر کیفیت یې اوس ډېر سخت کار دی. د تعبیرونو،

(c) ketabton.com: The Digital Library

تفسیرونو او فهمونو اختلاف هم د دې سبب کېږي چې احکام تغییر کړي.

د عبادت مفهوم که زموږ تر مروج مفهوم یو څه پراخ ونیول شي، نو ستونزه تر ډېره حلېږي، لمونځ عبادت دی، دا چې له غلا منعه شوې ده، د خدای په منعه ځان منعه کول، هم عبادت دی، که یو څوك د غلا موکه پیدا کړي، له دې امله یې ونه کړي چې خدای منعه ځنې کړې ده، ثواب ورته لري، سود همداسې، زنا په دغه ډول.

نو له عبادت څخه یوازې لمونځ، روژه او حج هدف نه دي، هغه ثابت احکام او مستقل ارزښتونه چې قران کریم په واضحو ایاتونو او ثابتو نبوي سنتو ثابت دي، هغه د دین برخه دي او د تل لپاره به پر خپل حال پاته وي.

زموږ د پوهنتون دورې یو استاد و، هغه به ویل چې د شریعت ټول احکام هم موقت نه وي، بلکې په شریعت کې ځینې احکام له ثوابتو څخه دي، نو که غلا، زنا، سود او نورو شیان د شریعت برخه هم شي، د دغه استاد د دریځ له مخې بیا هم په تلپاتې حرامو او ممنوعاتو کې داخل دي.

یو شمېر کسان فکر کوي چې په واضحو نصوصو ثابت احکام تغییر نه کوي، مگر بل خوا بیا مؤلفة القلوب په قران کې ذکر شوي دي چې صدقه ور کول ورته روا دي، خو دوی اوس وخت له دې حکمه ایستلي دي او فکر کوي چې دا حکم یوازې د اسلام تر شروع پوري و، وروسته نه عملي کېږي. اصلن د احکامو نوعیت ته کتل لازمي دي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دین او شریعت، هر حکم خو باید په نص ثابت وي، څوك يې له ځان نه شي ور کولای.

که د احکامو نوعیت ته وکتل شي، په خپله معلومېږي، چې یا د موقتو احکامو سره تړاو لري یا هم له ثوابتو سره.

د غلامانو په اړه هم قران کریم کې ایاتونه راغلي دي او هم حدیثونه پر شته، اما دا چې نن غلامان نه شته، دا ښه کار دی، هغه ایاتونه چې د غلام ازادولو یادونه يې کړې ده، د شریعت برخه دي او نن يې د عمل دور تېر شوی دی.

یوه برخه احکام بیا دوه اپشنه لري، کله په یوه عمل کېږي او کله بیا په بل، نو هر اپشن خپل وخت او محل لري، چې د خپل محل په راتلو بیا عمل په کېږي، دا احکام هم پر خپل حال پاتېږي، نه د منسوخ په ډله کې شاملېږي او نه له منځه ځي.

په هر حال دا یوه مهمه موضوع ده، هیله ده چې اوس وخت پوهان دې ته ځانګړې پاملرنه وکړي او د دین و شریعت پولې په ډېر روښانه ډول یو له بل سره بېلې کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولاء او براء

ولاء د لغت له مخې دوستي او مينې ته وايي، لسان العرب تر (موالاة) لاندې همدا ترجمه کړې ده. المولی بيا په خورا زياتو معناؤ کارېږي چې زياتره وخت د مرسته کوونکي او دوست لپاره کار شوی دی. ولاية په زور سره د نسب، نصرت او ازادي(عتق) په معنا دی. نو موالاة د معاداة(دښمنۍ) او ولې د عدو(دښمن) ضد دي. ولي د نژدېکت او موالاة بيا د متابعت(پيروي) لپاره هم استعمالېږي. تولي کله د مخ اړولو په معنا وي او کله د پيروي، قران کريم کې دي(وان تتولوا يستبدل قوما غيرکم) بل ځای وايي: (ومن يتولهم منکم فانه منهم) په لومړي ايت کې د مخ اړولو معنا ور کوي او په دويم کې د پيروي او مرستې.(۱)

ابن الاعرابي د براء په اړه ويلي چې د خلاصون، پاکي، لرېوالي او ډار په معنا دی. براء او بریء په يوه معنا دي.(۲)

د دې دواړو اصطلاحاتو په اړه شرعي يا اصطلاحي تعريف کې ښخوا ډېر عموميت شوی دی. که اوس هم د افراطي ډلو تعريفونه وکتل شي نو ترې معلومېږي چې د قران کريم له دې اصطلاحاتو سره يې ظلم کړی دی او تر خپل هغه مفهوم يې ډېر عموميت ور کړی چې د قران په ايت کې له کوم سياق و سباق سره راغلي دي.

زه په دې ليکنه کې د نوروښخوانو يا اوسنيو افراطيانو تعريف نه را اخلم، لومړی د قران کريم يو ايت را اخلم او هغه ايت د دې دواړو سم شرعي تعريف وړاندې کړی دی چې وروسته يې تشريح کوم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُواْ يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوُرِ وَالَّذِينَ كَفَرُواْ أَوْلِيَآؤُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ (البقره: ۲۵۷)

ژباړه: الله د هغو کسانو دوست دی چې ایمان یې راوړی، له تاریکیو یې رڼا ته باسي او هغو چې انکار یې کړی دی، د طاغوت دوستان دي چې له رڼا یې تیارې ته بیایي.

له دې ایت څخه په ډېره اساني د ولاء او براء تعریف معلوموﻻی شو. قران کریم دلته مومنان د الله دوستان او کافران د طاغوت وليان ګڼلي دي. له دې ښکاري چې په قران کریم کې هر ځای د ولاء یا براء یادونه کوي، نو دیني او مذهبي دوستي یې هدف وي. قران کریم اصلن د لغت پوهنې کتاب نه دی چې د الفاظو پر معنا یا تعریف خبرې وکړي، خو د اصطلاحاتو له کاروني او سیاق و سباق څخه یې مونږ تعریف معلوموﻻی شو.

قران کریم یو بل ځای هم د دې وضاحت کړی دی:

لَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ () إِنَّمَا يَنْهَاكُمُ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ وَظَاهَرُوا عَلَى إِخْرَاجِكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ (الممتحنة: ۸، ۹)

ژباړه: چا چې له تاسو سره د دین پر سر جنګ نه وي کړی او نه یې له خپلو سیمو پسې اخیستي یاست، الله مو له دې نه منعه کوي چې نیکي او انصاف ور سره وکړئ؛ بېشکه الله انصاف کوونکي خوښوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلکې د هغه چا له دوستي مو الله بندوي، چې له تاسو سره يې د دين پر سر جنګ کړی وي، تاسو يې له خپلو سيمو شړلي ياست، ستاسو پر ايستلو يې کومک کړی وي او که چا له دوی سره دوستي وکړه، نو هغوی ظالمان دي.

په دې ايت کې دا په ډاګه شوه چې څوک له مسلمان سره د دين پر سر شخړه کوي، نو هغه د دوستۍ وړ نه دی، ځکه په اسلام کې اصل دادی چې (لا اکراه في الدين) نو څوک چې دې اصل ته درناوی نه لري، هغه ګواکې اسلامي او انساني ارزښتونه نه شي پالای، له دې امله د مسلمانانو د دوستۍ وړ هم نه دی. مګر بل پلو هغه کسان چې دا کار يې نه وي کړی، د هغوی له نيکي او انصافه الله تعالی منعه نه ده کړې؛ بلکې مسلمانان يې دې ته هڅولي دي چې نيکي او انصاف وکړي، ځکه د الله همداکسان خوښ دي.

رسول الله په مدينه کې له يهودو سره تړون وکړ چې موږ و تاسو به سره حليفان يو، مسلمانان او يهود يې يو سياسي ائتلاف بللی دی او له مدينې د دفاع په خاطر يې له يهودو سره سياسي او دنيوي دوستي در لوده، د يهودو په بازارونو کې مسلمانانو پېر و پلور کاوه او د ځينو مسلمانانو تجارتي کاروانونه د روم او فارس تر ولکې لاندې سيمو ته تلل، چې د رسول الله ص په تړوله لس کلنه نظامي سياسي رهبرۍ کې هغه له دې څخه منعه نه ده کړې او له ځينو عربي قبايلو سره چې يې د تجارت راکړه ور کړه بنده کړې وه، هغه هم د دين پر سره د شخړې له امله يو مجبوريت و، چې مکيان د دې ډلې په لومړي کتار کې ولاړ ول. اما کله چې هغوی د مسلمانانو له لاسه رسول الله ص ته شکايت وکړ چې زموږ د تجارت لار د بنوحنيفه قبيلې يو مشر ثمامه بن اثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

رض بنده کړې؛ نو رسول الله ص هغه ته امر وکړ چې لار خلاصه کړه، ځکه زه خلك له لوږې نه وژنم. د بخاري په کتاب المغازي او فتح الباري کې يې پوره تفصيل راغلی دی.

د ولاء او براء په اړه يو حديث هم ډېر راوړل کيږي چې خلك له هغه څخه هم ناسم فهم اخلي، حديث دادی:

«مَنْ أَحَبَّ فِي اللَّهِ، وَأَبْغَضَ فِي اللَّهِ، وَأَعْطَى لِلَّهِ، وَمَنَعَ لِلَّهِ فَقَدِ اسْتَكْمَلَ الْإِيمَانَ».(۳)

ژباړه: که چا مينه او کينه دواړه دالله لپاره وکړل، ور کړه او منعه يې هم د الله له کبله وي، نو هغه ايمان بشپړ کړ.

دا او دې ته ورته روايات هم واضح دي زموږ له پورته تشريح سره يوډول ضديت نه لري. ځکه د الله لپاره مينه او کينه هم په دين پوري تړلې وي، همداراز ور کړه او منعه هم. په دې خاطر چې الله د دين رالېږونکی دی، ديني چارې راښيي، نو موږ چې د الله له امله له يو چا سره دوستي يا دښمني کوو حتمي خبره ده چې هغوی به پر دين راسره شخړه کوي که نه په دنيوي امورو کې خو هيڅ ځای الله امر نه دی کړی چې له چا سره دوستي او له چا سره دښمني وکړو؟

د الله لپاره هر څه يوازې تر دين پوري محدود دي؛ ځکه الله ديني لارښود دی، لومړی شارع دی، ديني چوکاټونه او حدود هغه ټاکلي دي، له دې امله به د خدای لپاره خپګان او خوشالي د هغه د دين پر سر وي، نه د هغه څه پر سر چې الله يې په اړه هيڅ نه دي ويلي. له دې ښکاره معلوميږي چې دين د سياسي، اقتصادي، کلتوري او نورو دنيوي چارو په اړه هيڅ نه دي ويلي، بلکې په دين کې اړينه ده چې په ديني چوکاټ کې دننه به د هغه لارښووني عملي کيږي، له دې امله که څوك

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپه کېدل خپه دې شي او که څوک خوشالېدل خوښ دې شي. د همدې دين د پياوړتيا لپاره ور کړه د الله لپاره ور کړه او د دين د دفاع په خاطر يې بندول هم د الله لپاره دي.

د ولاء او براء تعريف داسې کول چې له نامسلمانو سره ټولې دنيوي اړيکې بايد پرېکړل شي، نه کوم ديني بنسټ لري او نه يې ځمکني واقعيتونه مني. رسول الله ص په خپل وخت کې د مدينې له يهودو نيولې بيا د فارس تر اورپرستانو او د ورم تر اهل کتابو له ټولو سره اړيکې ساتلې وې، د مسلمانانو تجارتي قافلې همدې سترو نامسلمانو امپراتوريو ته تلې راتلې او د رسول الله ص د مرگ مهال هم د هغه زغره د يوه يهود سره گرو وه، د خيبر ځمکې يې يهودو ته د يو معاملې له مخې ور کړې وې او داسې نور مثالونه. قران کريم هم يادونه کوي چې که مسلمان له تاسو مسلمانانو د دين پر سر مرسته طلب کړي، نو تاسو به مرسته ور سره کوئ، اما نه د هغه قوم پر خلاف چې له تاسو سره تړون ولري.(النساء: ۹۰، ۹۲، الانفال: ۷۲)

زما په اند له مکيانو او يهودو سره د جنگ مهال ځينې احکام رسول الله ص د سياست او د وخت د غوښتنې له امله هم ور کړي چې په دې ډول يې د خپلو پيروانو ترمنځ له دښمنه نفرت پيداکاوه او د هغوی اتحاد هم په دې ډول مضبوط کېدی. د جنگ مهال د يوه بريالي مشر-يوه ځانگړنه داده چې د خپلو کسانو ترمنځ دښمن بدنام کړي او هغوی بايد سخت نفرت ځنې وکړي، په دې ډول نه دښمن ته د نژدېکت، همکارۍ او جاسوسۍ هڅه کوي او په دې سره خپل منځي اتحاد هم ساتل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مکيانو او يهودو سره د جنګ مهال همدا د حالاتو غوښتنه وه، جګړه ييز حالات يو ډول احکام لري او د امن وخت بل رقم، د سختۍ مهال يو ډول اوامر وي او د سوکالۍ پر وخت تغيير کوي، د ضعف حالت بيا د قووت له حالت سره په ډېرو شيانو کې توپير کوي.

له دې امله د ولاء او براء يوازې يو تعريف چې هغه هم د قران او سنت پر نصوصو او اصولو برابر نه وي، نه معقول کار دی او نه يې د وخت غوښتنې ايجابوي. نن اړتيا ده چې موږ ځينې فقهي اصطلاحات له نوي سره تعريف کړو، ځينې فقهي قواعد د وخت له حالاتو سره سم اپډيټ کړو او ځينې بيا نوي رامنځته کړو. په دې ډول موږ کولای شو چې د دين د سم فهم لپاره لار اواره کړو او هغه ناسم پوهاوی چې اوس موجود دی، تر ممکنه بريده به يې ګراف را کم شي.

د پخوانيو تعريفونو يوه ستونزه دا هم وه چې د يوه کس له لوري کېدل، هلته داسې يوه اداره موجوده نه وه چې د يوې قاعدې يا تعريف ټول اړخونه وسنجوي او بيا يې په اړه پرېکړه وکړي، بلکې د يوه کس د هڅو محصول دی چې ګوره په خپل وخت کې به يې سمه نتيجه ور کړې وي که نه؟ اما اوس حالات بدل شوي دي، هغه تعبيرونه چې له دينه پخوا يوه کس يا يوې وړې ډلي کړي، دي نن زموږ غوښتنې نه پوره کوي، ځکه هغوی خپله د اوس له وخت له انکشافاتو خبر نه ول، دا مسلې ورته معلومې نه وې، زموږ د وخت له غوښتنو په هيڅ صورت هغوی نه وو خبر، له دې امله يې حللار هم نه ده ټاکلې.

د همدې لپاره بايد نن هڅې وشي او د يوې مستقلې ادارې له لورې وشي چې د نورو علومو ماهر پوهان يې هم غړيتوب ولري، څو يې د جانبي عوارضو په اړه هم فکر او سنجش وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۰۱۸/ ۱۰/ ۲۸

سرچيني:

۱) (لسان العرب د ابن منظور: ۳/ ۹۸۵- ۹۸۶، القاموس المحيط مخ: ۲۹۴)

۲) (لسان العرب: ۱/ ۱۸۳، القاموس المحيط: ۱/ ۸)

۳) (المعجم الاوسط باب الميم باب من اسمه مسلمة ح: ۹۰۸۳)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن او مقاتل

عربي کې دښمن ته عدو وايي، د شيطان په اړه ګڼ ځايونه الله تعالی ويلي دي چې داستاسو ښکاره دښمن (عدو) دی. او مقاتل خپله عربي توری دی چې موږ ورته جنګيالی يا جګړه مار وايو.

قران کريم دا دوه اصطلاحات بېل-بېل کارولي دي چې موږ ته هم په کار ده تفکيک يې وکړو. عدو عام دی چې په عموم کې يې د دښمن پر ټولو ډولونو اطلاق کيږي اما مقاتل يکې خاص شوی دی چې له عمومي دښمنه يې احکام هم فرق کوي. دواړو ته په يوه سترګه کتل يا يې په لوی لاس توپير ته نه متوجې کېدل هم له قراني مفاهيمو سره ظلم دی او هم له انسانيت سره.

قران کريم د دښمن په اړه يوځای وايي:

وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ وَلِيٌّ حَمِيمٌ. (فصلت: ۳۴)

ژباړه: نيکي او بدي سره مساوي نه دي، د بدي ځواب ښېګنه کړه، نو ته چې له چا سره ته دښمني لرې، هغه به دي ټينګ دوست شي.

دلته موږ وينو چې د دښمن د بدي په مقابل کې يې د نيکي امر کړی دی، له دې ښکاري چې د عمومي دښمن احکام د مقاتل له احکامو څخه بېل دي. ځکه د مقاتل په اړه يو ځای وايي:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ. (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې له تاسو سره جنګ کوي، او تېری مه کوئ یقینن الله تېریګر نه خوښوي.

دلته مو ولیدل چې له جنګیالي سره د جنګ امر کوي، څوک چې له موږ سره جنګ پیلوي موږ یې هم له ځانو د دفاع په پار جنګ ته هڅولي یو. مګر له دښمن سره یې هیڅ کله هم د مقاتلې امر نه دی راکړی، له دې معلومېږي چې مقاتل باید له دښمنه بېل کړل شي.

د افراطیانو یو ستونزه همدا ده چې د قران کریم اصطلاحاتو ته یې خپله د قران په رڼا کې نه دي کتلي. دوی دې ټکي ته نه دي متوجې شوي چې قران کریم ولې د عدو لپاره یو ډول احکام ور کړي او د مقاتل په مقابل کې یې بل ډول؟

له دیني مفاهیمو سره سرسري چلند څو زیانه لري: یو؛ د دین د بدنامۍ سبب کېږي، دوه؛ موږ ته د مشکلاتو پیدا کېدو لامل کېږي، درې؛ او د اخرت د خرابۍ وېره هم ور سره مله ده.

د دیني و شرعي مفاهیمو د تشریح لپاره اړینه ده چې ټول نصوص وکتل شي، بیا له موضوع سره تړلي ایاتونه و احادیث ټول یو د بل په څنګ کې د دې لپاره راوړل شي چې یو داسې فهم ترې واخیستل شي چې نه د اسلام له کلي پیغام سره ټکر ولري او نه مسلمانانو ته په خپلو روزمره چارو کې ستونزې ایجاد کړي. ځکه دین د انساني سوکالۍ لپاره راغلی، کله چې یو تعبیر د سوکالي پر ځای ستونزې ایجادوي، نو حتمي په بشري تعبیر کې نیمګړتیا موجوده ده چې باید نور پوهان یې درک او حللار ورته پیدا کړي.

دین له انسانه د نفرت امر نه دی کړی، بلکې له بدي یې د نفرت امر کړی دی؛ ځکه دین الهي رحمت دی او پیغمبر د انسانانو لپاره رحمت

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغلی دی، نو که د نفرت حکم وکړي، هغه کلي پیغام يې تـر پوښـتنې لاندې راځي. د رسول الله ص په یوه حدیث کې دي:

وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ بَعْدَ أَنْ أَنْقَذَهُ اللهُ مِنْهُ، كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ .(۱)

ژباړه: په اور کې د لوېدو په شان دا هم بده ګڼـي چې لـه کفـره تـر الهي نجات وروسته بیرته کفر ته ور وګرځي.

دلته مو ولیدل چې اصـلن کفـر بـد شـی دی، یـو مسـلمان کفـر تـه ورګرځېدل بد بولي، کافر د همدې بد فعل له امله غنـدل شـوی دی. د یوه عالم دا خبره مې پر زړه ولګېده چې که هر څوک د خپل دین پیغام نن په مینه او محبت خلکو ته وړاندې کړي، نو هغه به بریالی وي، موږ ته په کار ده چې خپل زاړه تعریفونه نوي کړو، شرعـي مفـاهیمو تـه لـه سره کتنه وکړو، د وخت لـه غوښـتنو سره سـم ضـوابط جـوړ کـړو او د تجدید دین فلسفه په دې ډول را تازه کړو چې د زمان، مکان او محیط له غوښتنو سره دیني تعبیر هم عیار او هماهنګ کړل شي.

۲۰۱۸م

سرچینه:

۱) مسلم کتاب الایمان باب بیان خصال من اتصف بهن وجد حلاوة الایمان ح: ٦٧)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د څو عربي اصطلاحاتو پېژندنه

د قراني وينا له مخې چې هر قوم ته رسول د هغو په ژبه ورځي، څو خلکو ته خپل پيغام په ښه ډول ورسوي.(ابراهيم: ۴) رسول د هغه قوم اصطلاحات کاروي. د هغو له استعارو څخه کار اخلي. د هغوی په شان حقيقت و مجاز ته مخه کوي. د خپل قوم متلونه په مجلس او ينا کې يادوي. لنډه دا چې د قوم په ژبه د خدای پيغام خلکو ته رسوي، نور هر څه د قوم په شان دي. ژبه، کلتور، اصطلاحات، بيان، مثالونه، حقيقت و مجاز، استعارې، تشبيهات او له ژبې سره تړلي نور ډېر څه.

قران خپل همدې اصل ته په کتو د عربو او ور سره پرتو اهل کتابو يو شمېر اصطلاحات راوړي. البته د ځانګړو فکري مکتبونو پلويانو له دې پرته چې د قران اصل ته پام وکړي، دا اصطلاحات په خپله ګټه وکارول او د هغو خلاف يې ترې کار واخيست چې د دوی مخالفت يې کاوه.

مشرک، اهل کتاب، اميان يا امي، غافل، ام القری او... هغه اصطلاحات دي چې عربو ، د ابراهيمي دين پيروانو او ورته څېرمه اهل کتابو يو بل ته کارول، نو قران همدې اصطلاحاتو ته په خپله غېږ کې ځای ور کړی او په هغو مواردو کې يې ياد کړي چې ورته اړتيا وه.

د ابراهيمي دين پيروانو هغو کسانو ته مشرکين ويل چې بتانو ته يې عقيده در لوده. د رسول الله ص تر راتلو وروسته چې دې کسانو خپله تګلاره پسې واخيسته او د رسول دعوت ته يې مثبت ځواب ور نه کړ، نو قران هم د تېرو احنافو (د ابراهيمي دين پيروان) اصطلاح ورته وکاروله

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دا يوازي په هغه صورت کې له شرعي اړخه د استعمال جواز لري چې پر خلکو اتمام حجت وشي. قران پاک د سورت غافر په (۸۳، ۸۴، ۸۵) نمبر اياتونو کې دا اصل روښانه کړی چې د رسول تر اتمام حجت وروسته يو څوک مشرک او کافر بلل کيږي او د عذاب مستحق دی.

له دې پرته د نورو لپاره د دې الفاظو کارونه نه د دين له مخې جواز لري، نه عقل او فطرت دا مني چې د يو انسان له قانع کولو، پوښتنو ته د سم ځواب له ويلو او شکونو له رفعه کولو پرته دي هغه کافر، مشرک او د اخروي عذاب مستحق وبلل شي.

قران يوازې خاص قوم مشرکين بللي. د اهل کتابو لپاره يې د منکر (کافر) اصطلاح کار کړې، مگر غالبن مشرک يې يوازې مکيانو ته ويلي. ځکه د هغه ځای احنافو دا لفظ د قران تر نزول مخکې هم د بتانو پيروانو ته کاراوه او وړاندې لا يوه اصطلاح وه. همدې ته په کتو قران هم د هغوی لپاره د مشرک الفاظ کارول او له دې پرته يې نورو ته مشرکين نه ويل.

له رسولانو څخه د مخالفت ځانگړې ترټنې هر قوم ته ور کول شوې. اهل کتابو ته د همدې مخالفت لپاره ځانگړی دا حکم نازل شوی چې که يې د الله او رسول سره مخالفت ته دوام ور کړ او له دينه يې مخ واړاوه، نو جزيه دي پر ولگوله شي. دا حکم يوازې د رسول تر ژونده و، ځکه دا سرزنش و او يوازې هغه اهل کتاب يې وړ ول چې اتمام حجت پر شوی وو. قومونو ته د سرزنش دا امرونه يوازې تر هغه وخته خاص وي او لامل يې هر ځای له نصوصو ښکاري چې د رسول مخالفت او مقابله وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نړۍ کې یوازې یهود او نصارا د اسماني دین او کتاب دعوه نه لري، بلکې نور قومونه هم شته چې د اسماني دین او کتاب دعوه کوي. یوازې دا دعوه هم نه ده بلکې له اسلام، یهودیت او عیسویت سره مشترك ټکي هم لري، مثلن: د الله وجود، وحدانیت، قیامت، د شرك حرمت، د رسولانو راتګ، د خدای پیغام او داسې نور.

که مشرك د مکیانو اصطلاح نه کړو او اهل کتاب هم د هغوی خپله اصطلاح ونه ګڼو، نو یو شمېر سختې پوښتنې را پورته کېږي. لکه: له عیسایانو او یهودو ماسیوا نور څوك اهل کتاب دي؟ ایا د صابي مذهب پیروان اهل کتاب دي؟ مجوسیان اهل کتاب دي؟ په داسې حال کې چې قران وایي هر امت ته مو رسول لېږلی.(النحل: ۳۶) که هر امت ته رسول لېږل شوی وي، نو ښایي ځینې نور اهل مذاهب هم دغه دعوه وکړي چې موږ هم اهل کتاب یو او کتاب مو اسماني دی. مکیان د ابراهیمي دین پیران ګڼل کېدل، دوی هم دا دعوه کوله. پر ابراهیم علیه السلام صحیفې نازلې شوې، نو مکیانو هم اهل کتاب دي، ولې په دې نوم نه دي یاد شوي او د نکاح جواز یې ولې نه دی ور کړی؟

امي یا امیان هم د عربو یوه اصطلاح وه چې اهل کتابو عربو ته دا نوم ور کړی و. د امي معنا ته که پام وکړو نو د قران له هغې معنا سره اړخ نه لګوي چې عرب یې امیان بللي. څکه امي، ام(مور) ته منسوب دی او هغه حالت ښیي چې د انسان هیڅ نه وي زده، معنا نالوستی. که په همدې معنا امي واخلو بیا خلو د عربو له حالت سره اړخ نه لګوي. څکه په عربو کې زرونه کسان وو چې لیك لوست یې کولای شوای او په خط پوهېدل. احادیث او د دوی د تاریخ کتابونه ټول د دې شاهدي ور کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو بيا امي څه معنا؟ امي د اهل کتابو له لوری عربو ته ويل کېدل او هدف يې دا وو چې موږ کتاب لرو، پرلپسې را ته نبيان راغلي او د دين تجديد مو شوی، مگر تاسو له دې څخه محروم ياست. عرب د ابراهيم عليه السلام په دين ول چې د اهل کتابو تر دين ډېر پخوانی او لرغونی دين و. تر دې وروسته نه بيا بل نبي ورته راغلی و او نه کوم کتاب. نو د اهل کتابو دا نوم ور سره لگېدی چې تاسو زموږ په نسبت اميان ياست. گواکې امي عربو ته يوازې د اهل کتابو په مقابل کې ويل کېدل، نه دا چې هغوی له کتاب، ليک لوست او نړۍ سره نااشنا ول.

غافل د لغت له مخې ناخبره ته وايي. قران څو ځايه عربو ته د غافلين لفظ استعمال کړی. يوه پوښتنه دا ده چې له څه شي غافل؟ خبره صافه ده چې له دينه غافل. مگر دا پوښتنه رامنځه ته کېږي چې عرب کله له دينه غافل ول؟ د ابراهيمي دين دعوه يې کوله. د لمانځه، حج، زکات او نورو عباداتو شاهدي يې خپله قران ور کړې نو بيا څنگه غافل ول؟

زما په اند عرب نسبي غافل دي. د اهل کتابو په شان يو شمېر نبيان او د تورات، انجيل او زبور په شان کتابونه نه دي ور ته راغلي او په خپله ژبه يې ځانگړی رسول نه در لود، له دې امله نو د نژدې اهل کتابو په پرتله غافل بلل شوي. که نه عربو هم دين در لود، هم يې خدای پېژندی او هم يې پر اخرت باور در لود. لکن له دې دين، عقيدې او اعمالو سره يې ځينې له ځانه جوړ شيان ور دننه کړې ول چې د اصلاح لپاره يې محمد رسول الله عليه السلام ورته راغی.

همدې ټکي ته د عربو هم ور پام و، ځکه به يې نو کله ناکله د اهل کتابو له علماؤ د يو شمېر مسلو په اړه پوښتنې هم کولې. اهل کتابو دوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته هم د غافلين نوم ور كاوه او هم يې اميان بلل. دا هر څه يې له خپل ځان سره د پرتلې له امله ورته ويل. كه نه عرب هم دينپاله وو او هم يې ليك و لوست زده وو. په مقابل كې يې قران كريم اهل كتاب اهل ذكر ياد كړي دي، ورته وايي: كه تاسو نه پوهېدلئ، نو لـه اهـل ذكـر څخـه پوښتنه وكړئ.(نحل: ۴۳، انبياء: ۷)

قران د مكې لپاره د ام القرى نوم غوره كړى دى. لـه دې نـوم څخـه ځينو كسانو دا فكر اخيستى چې په لومړي ځل د ځمكې غوړېدا له دې ځاى څخه شروع شوې. ځينو بيا ويلي چې د ځمكې مركز همدا مكـه ښار دى او داسې نورې دعوې. خو كه دې ته فكر وكړو چې مكه ولې قران ام القرى بللې؟ دا په داسې حال كې چې لـه عربـو ماسـيوا د نـورو دينونو پيروانو د الهي عبادت پر ځاى كعبې ته مخ نه كاوه. نو په داسې حال كې د مكې ښار ته ام القرى ويل له دې پرته بله توجيه نه لري چې دا د عربو يو لرغونى نوم و چې مكې ته يې كاروه او د تقدس په سترگه يې ورته كتل. قران چې د عربو په ژبه نازلېده نو لازمي خبره ده چـې د هغوى اصطلاحاتو ته به يې پام كاوه او په هغه ژبه به نازلېده چې عربـو ته شناخته او هره ورځ په هغه ژبه له يو بل سره رږغېدل.

عربو مكې ته دا نوم كاراوه او قران هم دا نوم ورتـه غـوره كـړى. نـه قران دا دعوه كړې چې د ځمكې مركز ده او نه يې ويلي چې د ځمكې خپرېدا له دې ځايه شوې. دا بېل موضوعات دي او قران يو ديني كتاب دى له دې موضوعاتو سره يې كار نه شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت؛ څنګه، چاته او د چا دنده؟

دعوت هم عربي کليمه ده چې موږ پښتو کې ورته بلنه وايو. د قران کريم په استناد د نبيانو او رسولانو اصلي دنده الهي لارې ته د انسانيت رابلل وه. خو بشري هڅې تل نيمګړتياوې لري، له دې امله د نبيانو پيروانو کله ناکله کلي يا اصيل پيغام نه وي درک کړی او په جزي شيانو پوري دومره ومښلي چې اصلي پيغام پکې ورک شي.

که موږ د مسلمانانو تاريخ ته وګورو، يا د رسول الله ص په اړه ليکل شويو کتابونو ته پام وکړو، نو زما د پاس خبرې تاييد به تقريبن ډېر کسان را سره وکړي. موږ د رسول الله د ۲۳ کاله دعوت په اړه دومره کتابونه نه دي ليکلي، لکه د هغه د لس کلنې تحميلي جګړې په اړه چې ليکل شوي دي.

د دين او شريعت اساسي هدف دا نه وي چې خلک دښمنۍ ته وپاروي او ترمنځ يې د داسې اختلافاتو بسنټ کښېږدي چې د بشريت په زيان وي؛ ځکه دين د سوکالۍ او بشري ګټې لپاره نازل شوی دی، نو که هر څوک د بشر ضد کار ځنې اخلي يا هم نفرت، اختلاف او وژنو ته لار په جوړوي، دا کار يې د دين له اساسي پيغام سره ټکر دی، په دې سره هغه دين ته دومره زيان رسوي چې دښمن يې هم نه ورته رسوي.

د نبيانو او رسولانو د اصلي تګلارې امر امت ته هم شوی دی، قران کريم وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

{وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ} [آل عمران: ۱۰۴]

ژباړه: او ارو مرو دې له تاسو يوه ډله وي چې خير ته بلنه کوي، په معروف امر وکړي، له بدو منعه او همدا کسان برياليي دي.

د دعوت او بلنې لپاره هر مهال ته دا امر متوجې دی چې هيڅکله به له دې اړين کار څخه امت نه غافله کېږي، د نبيانو و رسولانو اصلي مسووليت هم دعوت و، له دې امله امت ته امر کېږي چې له تاسو دې هم ارو مرو يوه ډله وي چې دا اړين او له ارزښته ډک کار مخته يوسي.

د دعوت تګلاره او هغه کسان چې دعوت به ورته کېږي د قران په دې ايت کې ورته اشاره شوې:

{ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ} [النحل: ۱۲۵]

ژباړه: ستا د رب لارې ته په حکمت، غوره نصيحت بلنه کوه او له دوی سره ډېر ښه ډول مجادله وکړه. بېشکه ستا رب پر هغه چا ښه علم لري چې دده لارې ګمراه دي او دی په هدايت شويو هم پوره علم لري.

په دې ځای کې معلومه شوه چې دعوت په ښه طريقه وي، حکمت دادی چې له وخت او چاپېريال سره مناسب انسان خپل دعوت وړاندې کړي، د مخاطب ذهنيت ته پام کول او د هغه وخت، ځای و فرهنګ حساسيتونه و غوښتې په نظر کې ساتل حکمت دی، دا د اسلامي دعوت تګلاره ده چې هر انسان به په خپل وخت کې ورته پام کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دعوت هغه چا ته کېږي چې منکر وي او ستا سره د دعوت په اړه اختلاف ولري، هغوی در سره بحث کوي، نه يې مني، حتا ممکن ستوغې خبرې وکړي، مگر د شريعت تگلاره داده چې تر ټولو په ښه طريقه به مجادله او بحث کېږي ددې لپاره چې دعوت اغېز وکړي لازمه ده چې د هغوی ستوغې خبرې وزغمل شي.

زموږ مسووليت د خدای پيغام د هغه تر مخلوقه رسول دي، هغه موږ امر کړي يو چې په ښو الفاظو او سمه طريقه يې ورسو څو خلک عقده وانخلي او دعوت په ښه سم ډول تر هغوی ورسېږي، د خدای په خپل مخلوق خوا بدېږي له دې امله امر کوي چې زما له بندگانو سره نرم چلند کوئ، مومن هم د خدای بنده دی او منکر هم، خدای يوه ډله په دې امر کړي چې زما پيغام هغوی ته ورسوه نور اضافه کاري به نه ور سره کېږي له دې امله اړينه ده چې زموږ د ناسم عمل په وجه د خدای بندگان د هغه له دين څخه لرې نه کړو؛ د حساب و کتاب مسله د خدای خپل کار دی چې موږ يې نه يو مکلف کړي، له دې امله هغه ويلي چې زه په تاسو او دوی دواړو علم لرم له هغوی سره د انکار حساب کوي او له موږ سره د دعوت په اړه.

پاته سوه يوه پوښتنه چې دعوت د چا دنده ده؟

دا پوښتنه ډېره مهمه ده او د قران دعوت بايد هغه څوک وکړي چې د قران له بيان شوي معيار سره سم وي. قران کريم وايي:

{ فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ}. [محمد: ۱۹]

ژباړه: نو پوه شه چې له الله پرته بل معبود نه شته او د خپلې او د نر و ښځينه مومنانو گنا ته بخښنه غواړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بل ځای وايي:

{فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ} [النحل: ۳۴]

ژباړه: نو که تاسو نه پوهېدئ له پوهانو پوښتنه وکړئ.

د قران کریم له دې دوو ایاتونو ثابته شوه چې دعوت د هغه چا کار دی چې په دین پوه وي، قران یې زده وي او د رسولانو مسوولیت یې درک کړی وي. تر ایمان مخکې به علم لري، ځکه په ایمان که څوک پوه نه وي نو څه فایده ورته لري؟ تر استغفار مخکې به د هغه په اړه علم لري که نه ولې یې غواړي؟

دویم شی زړسوی، شفقت او مهرباني ده، که یو څوک له انسانیت سره مینه لري او خلکو ته احترام لري، نو هغه یې د ښېګڼې کار کوي. قران وايي:

{فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ}. [آل عمران: ۱۵۹]

ژباړه: د الهي رحمت له امله ته دوی ته نرم یې، که ته بد اخلاقه او سخت زړی وای، نو دوی به دې له شاوخوا تللي وای، دوی ته بخښنه کوه، استغفار ورته غواړه او په چارو کې مشوره ور سره کوه.

دعوت په مینه او مهرباني کېږي، که یوڅوک دعوت کوي، خو تر نرمښت سختي ډېره پکې کوي، نو د ګټې پر ځای به زیان ډېر وکړي. تر دې دعوت یې نه دعوت ښه دی، باید لومړی د بلنې اسلامي تګلاره زده کړي وروسته دې کار ته ملاوتړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اجرت او مزدورۍ په مقابل کې به يې نه کوي، بلکې دا بـه خپـل انساني او وجداني وظيفه بولي او د انسانيت د خيـر و ګټـې لپـاره بـه د الهي رضا په نيت دا کار کوي. قران وايي:

{أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ } [الطور: ۴۰، القلم: ۴۶]

ژباړه: او که ته له دوی د مزدوري غوښتنه کـوې چـې دوی تـه يـې زيان درونـد تماميږي.

له دې ايت څخه معلوميږي چې رسول پر خپـل دعـوت لـه خلکـو اجرت نه اخيستی، له دې امله هغه څوک چې همدا دنده مخته وړي، د مزدورۍ هيله به نه کوي، که څوک ور سره مرسته کوي د هغـوی خپـل کار دی، مګر دوی به خپله دنده پوره کوي او د الهي رضا و بشريت د خير په نيت به دا کار په بشپړه وفاداري مخته وړي.

غوره اخلاق، زيات صبر، د خلکو د خطاګانو بخښل، ځـان سـتړی کول، د انسانانو د چارو سمون ته پام کول او ځينې نور صفات دي چې مبلغين به يې په ځان کې لومړی پيدا کوي او بيا به خپله دا لويه وظيفـه پر غاړه اخلي.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲۳

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جنګ اسباب او شرایط

زه دلته د هر جنګ په اړه بحث نه کوم. هدف مې هغه جنګ دی چې دیني ایډیالوژیکه صبغه ولري. زموږ دین موږ تـه د جنګـي اقـدام اجازه نه ده راکړې، بلکې دلته د دین ټولې چارې سوله ییزې بلل شوې دي، د قران کریم هدایت دی:

{قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ مُبِينٌ () يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ} [المائدة: ۱۵، ۱٦]

ژباړه: یقینن تاسو ته د الله له خوا نـور او څرګنـد کتـاب راغلـی دی چې په دې سره د الهي رضا پیروان د سلامتیا لارو تـه هـدایتوي او پـه خپله خوښه یې له تیارو د رڼا لور ته بیایي او دی هغوی نېغې لارې تـه برابروي.

قران دلته د دین او شریعت ټولو لارو ته چې یـو مسـلمان عمـل پـه کوي او الله ورته هدایت کړی وي، د سلامتیا لارې وویـل، تـر دومـره وضاحت وروسته هیڅوک نه شي کـولای چې جنـګ د دیـن اساسي غوښتنه معرفي کړي، بلکې جنګ د انسان په ژوند کې یوه بـده پدیـده ده چې کله ناکله په عارضي ډول پېښېږي. قران د جنګ لپـاره دا اصـل بیان کړی دی:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ (البقره: ۱۹۰)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: او د الله په لار کې له هغو سره وجګېږئ چې له تاسو سره جنګ کوي او تيرى مه کوئ بېشکه الله تېريګر نه خوښوي.

دا د جنګ په اړه عمومي اصل دى، له جنګ سره تړلي نصوص به ټول پر همدې اصل تلل کېږي او د دغه اصل په رڼا کې به تعبير او تفسيرېږي. ځکه د قران ځينې احکام محکم دي چې يو قاطع او باوري قانون بيانوي څو د شک او شبهې ځاى پکې پاته نه شي لکه همدا ايت، نور بيا د همدې فرعې دي چې اصل ته په ردېدا سم واضح مفهوم ور کوي.

په لوړو دوو اياتونو کې دوه واضح پيغامونه بيان شول، يو د اسلام د سوله ييزتيا په اړه دى او بل د جنګ قانون دى چې موږ به تيرى نه کوو ځکه الله تېريګر نه خوښوي، دينپالان يوازې له ځانه د دفاع حق لري. د وژلو يا جنګ په اړه چې هر څومره اياتونه راغلي د همدې پاس ايت په رڼا کې داسې تعبير و تفسير ترې را وزي چې نه له عقل سره ټکر دى او نه له قران سره، له دې امله بايد دا اصل په پام کې وساتل شي. عمومي پيغام سوله او د بشريت ګټه ده اسلام د همدې لپاره راغلى دى او د همدې لپاره بايد ترې کار واخيستل شي که اړتيا شوه له ځان د دفاع حق هر انسان لري.

يعنې په شريعت کې انکار يا کفر د جنګ سبب نه دى، بلکې سبب يې پر نورو تېرى دى، مسلمان هغه وخت جنګ پيلوي چې بل تيرى پر وکړي.

اما د همدې جنګ لپاره بيا شرايط هم شته چې قران يا سنت کې ذکر شوي دي، مثلن: دومره وس به لري چې دښمن ترې سترګه وکړي، لکه {وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ} [الأنفال: ٦٠]کې چې د همدې خبرې یادونه شوې ده. یو امیر به وي، لکه چې رسول الله ص په خپل وخت کې یوازینی امیر و، خپلواکه سرپنا به لري، لکه مدینه چې د رسول الله او اصحابو وه. که نامسلمان هم په دې جنګ کې داخلېږي نو باید د یوه تعهد او تړون له مخې وي، لکه رسول الله ص چې د مدینې له یهودو سره د میثاق مدینه په نوم د سیاسي ائتلاف یو تړون کړی و. د جنګ په اړه به د سیمې له مسلمانانو او اوسېدونکو سره سلا و مشوره شوې وي او د هغوی په غوښتنه به دا کار کېږي (الشوری: ۳۸) همداشان به یې مسلمانانو ته ګټه رسېږي نه دا چې تر بدو یې بدتر کړي، که په یوه جنګ کې دا شرایط پوره شي او اسباب یې هماغه وي چې موږ لوړ بیان کړل، نو بیا جنګ جواز لري، که نه هسې بانې د جنګ مجوز نه دي چې د خلکو ارام ژوند ور تنګ کړي او تر بدو بدتر ور په برخه کړي.

۲۴/۱۱/۲۰۱۸

(c) ketabton.com: The Digital Library

عموميت او خصوصيت

هغه احکام چې د وخت، مکان او ټولنې غوښتنې يې د تغيير تقاضا نه کوي هغه همداسې عمومي پاتېږي. ديني احکام د عمومي احکامو په کټګورۍ کې راځي. مثلن: پر خدای ايمان راوړل يا ټول نبيان حق بلل، پر اخرت باور در لودل يا هم تر مرګ وروسته پر حساب و کتاب ايمان راوړل، د قطعي اوامرو او نواهي ليست، د لمانځنې برخه، نه د وخت له غوښتنو سره ټکر راوړي نه مکان د دې د تغيير تقاضا کوي او نه هيڅ کلتور و فرهنګ دې ته بدلون ور کوي.

دا ديني برخه ده او د دين لارښوونې عمومي وي، په اسماني اديانو کې يوه لويه برخه احکام هغه دي چې د انسانانو له ژوند او ورځنيو مسايلو سره تړلي وي. دا د شريعت برخه ده چې هر وخت يې د بدلېدا، تغييرېدا او بيخي ختمېدا احتمال وجود لري او خپله شرعي احکام همدا معنا لري چې لنډمهالي او خصوصي وي، يعنې په يوه زمانه کې کار ور کوي خو بله زمانه کې خلکو ته سختېږي، يو مکان يې د اداينې لپاره مناسب وي، بل کې بيا نه کېږي او يوه ټولنه يې غواړي، خو بله ټولنه بيا د بل ډول احکامو غوښتونکې وي.

د عموميت او خصوصيت په موضوع پوهېدل له موږ سره د زياتو مشکلاتو په حل کې مرسته کوي. نړۍ بدلېږي او غوښتنې له بدلېدا سره زياتېږي هم؛ په دې صورت کې موږ ته په کار ده چې اسماني احکام پر دوو برخو تقسيم کړو. دين او شريعت، لکه څنګه چې قران کريم

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېل یاد کړي موږ یې هم سره بېل کړو او تر منځ یې د بېلوالي واضحې کرښې وکاږو.

د خصوص په برخه کې ځینې احکام یوازې د انبیاؤ ځانګړنه وي، ځینې د ټولنې برخه وي، ځینې کلتوري بڼه لري، ځینې یوازې په یوه زمانه او خاص ځای کې را مطرح کېږي او داسې هم شته چې د ټولنو پرمختګ او د ټیکنالوجۍ را پیدا کېدا له کاره اچولي دي.

که موږ د دې احکامو په اړه فکر وکړو نو ژوندي مثالونه به یې پیدا کړو. دلته به موږ ته د ځینو ایاتونو تفسیر او پرې پوهېدا هم اسانه شي لکه د دین د تکمیل موضوع چې قران یاده کړې ده، خو شریعت یې نه دی یاد کړی. هغه استدلال چې د نړۍ د هر وخت هر ډول مسایل په قران کې شته او حل یې هم وړاندې کړی، ناسم فکر دی، نن زمانه کې په هیڅ صورت د تطبیق وړ نه دی او خلک یو ډول شکمن هم شي، که موږ د احکامو دا توپیر بیان کړو خپله دا مشکلات حلېږي.

یو بل مهم ټکی دا هم دی چې ټولنه مو بیا د هر ډول تحول او تغییر لپاره ذهنن چمتو وي، د دین په نوم به د پرمختګ خنډ نه جوړېږي او د هر پر مختګ مخه به له دین سره د ټکر په نوم نه نیسي. که زوړ تعبیر موږ سم ونیسو او د تعمیل کوښښ یې وکړو، نو یو لور ته خو هیڅ امکان نه لري؛ ځکه ځمکني شرایط هیڅ ورته جوړ نه دي او دویمه نکته داده چې د ګټې پر ځای زیان لري. اسلامي نړۍ د همدې زاړه تعبیر له امله په مشکلاتو کې را ګیر ده. زاړه تعبیرونه باید نه وي، هر وخت او مکان نوی لوښی دی چې نوې غوښتنې یې نوي احکام غواړي او دا یوه دنیوي چاره ده چې تر ډېره له اسماني احکامو سره تړاو هم نه لري، نو د دې لپاره لازمه ده چې نوي قوانین جوړ شي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه قوانین د خدای د احکامو مقابل ونه بلل شي، ځکه د خدای احکام د یوه شي په اړه دي او دا د بل شي، هغه تر یوه خاصه وخته، مکانه او ټولنې ځانګړي دي او دا د بل وخت، ځای او ټولنې غوښتنه ده، هغه له ثواب و عذاب سره تړلي مسایل دي چې یوازې دیني یا شرعي صبغه لري خو دا د دنیا مسایل دي چې ثواب و عذاب ور سره کار نه لري.

له لویه سره دا دوه بېل موضوعات دي چې باید تفکیک یې وشي، نه دې د قانون په جوړولو مسلمانان کافران ګڼل کېږي، ځکه د وخت غوښتنه ده او نه دې د دنیوي مسلو هرې برخې ته شرعي و دیني احکام ور ننباسي، چې په لوی لاس خپل ځانونه او نور انسانان په مشکلاتو اخته کړي.

دینونه یا شرایع د انسانیت د ګټې لپاره دي، که یوه تعبیر ګټه نه کوله انسانان یې باید په هر وخت کې تبدیل کړي، ځکه د شریعت یا دین له عمومي اساسي پیغام سره سمون نه لري او تغییر یې حتمي دی، دا مهم اصل دی چې په هر وخت کې د تطبیق وړ دی او په قران و سنت کې د دې لپاره خورا زیات دلایل هم وجود لري.

د دې مسلې په اړه زه د دین او شریعت توپیر تر سرلیک لاندې هم ږغیدلی یم چې هلته یې دلایل او مثالونه هم کتلای شئ او هم د پیغام د لومړي ټوک په دغه «پر شرعي تعبیر د زمان، مکان او کلتور اغېز» مقاله کې له مثالونو سره بحث پر شوی دی.

۲۰۱۸/ ۱۱/ ۲٦

(c) ketabton.com: The Digital Library

له شرعي متنه د اجتهاد حق څوك لري؟

په دې برخه کې څو ټکي اړین دی چې لومړی پکې د اجتهاد تعریف دی، تر هغو وروسته چې اجتهاد وپېژندل شي، بیا یې پر دې اړخ رڼا باید ولوېږي چې څوك د اجتهاد حق لري او ولې یې لري؟ ایا اوس هم لکه د تېر وخت د مسائلو د حل لپاره د یوه مجتهد اجتهاد کفایت کوي او که په دې اړه باید زړه تګلاره تبدیل شي، تر دې ښه بدیلونه ورته وموندل شي، چې هغه د یوې کمېټې له لارې مسائلو ته ځواب ویل دي، چې نن په ډېر ښه ډول دا کار ممکن هم دی؟ لومړی یې تعریف ته راځم:

الإجتهاد فِي اللُّغَة مَأْخُوذ من الْجهد بِفَتْح الْجِيم وَضمّهَا وَهُوَ الْمَشَقَّة والإجتهاد والتجاهد بذل الوسع والمجهود والتجاهد بذل الوسع كالإجتهاد وعَلى هَذَا يُقَال اجْتهد فِي الْأَمر أَي بذل وَسعه وطاقته فِي طلبه ليبلغ إِلَى نهايته سَوَاء كَانَ هَذَا الْأَمر من الْأُمُور الحسية كالمشي وَالْعَمَل أَو الْأُمُور المعنوية كاستخراج حكم أَو نظرية عقلية أَو شَرْعِيَّة أَو لغوية فَيُقَال بذل طاقته ووسعه فِي تَحْقِيق أَمر من الْأُمُور الَّتِي تَسْتَلْزِم كلفة أَو مشقة فَقَط وَلَا يُقَال اجْتهد فِي حمل قلم أَو كِتَابَة سطر أَو سطور عَمَّا لَيْسَ فِيهِ مشقة.(۱)

ژباړه: اجتهاد په لغت کې له جهد نه اخیستل شوی دی چې د جیم په زور یا پېښ مشقت ته وایي، اجتهاد او تجاهد د وس او هغه څه چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په وس یې پوره وي کارول دي، تجاهد هم لکه اجتهاد د وس کارول دي، له دې امله ویل کېږي چې (اجتهد في الأمر) یعنې خپل وس او توان یې د هغه په طلب کې مصرف کړ څو یې وروستۍ پایلې ته ورسېږي دغه چاره که له حسي امورو سره اړه لري لکه تګ او کار یا له معنوي امورو سره تعلق ولري لکه د حکم او رایې استخراج هغه که عقلي وي، یا شرعي یا هم لغوي، نو پر همدې اساس ویل کېږي چې هغه خپل وس او توان د هغې چارې په را برسیرولو کې ولګاوه چې تکلیف او مشقت ورته حتمي و، یوازې په همدې برخه کې، داسې نه ویل کېږي د قلم په وړلو، یا یوې لیکې یا څو لیکو په لیکلو کې چې اصلن مشقت نه لري، خپل وس مصرف کړ.

الإجتهاد هُوَ استفراغ الوسع وبذل المجهود فِي طلب الحكم الشَّرْعِيّ عقليا كَانَ أَو نقليا قَطْعِيا كَانَ أَو ظنيا على وَجه يحس من النَّفس الْعَجز عَن الْمَزِيد عَلَيْهِ. (۲)

ژباړه: اجتهاد معنا په خپل ټول توان د یوه معقول شرعي حکم چې که قطعي وي یا ظني، را ایستل دي، ان پر دې حکم د زیاتوب توان به په ځان کې نهویني.

اجتهاد په لغوي معنا کې هم د خپل وس کارونې ته ویل کېږي او اصطلاح کې هم د لغوي معنا په رعایتولو کمې زیاتونې پر شوې دي، له دې ښکاري چې څوک په دې لار کې د وس کارونې توان نه لري، لکه هغه څوک چې په عربي ژبه نه پوهېږي، هغه څوک چې شرعي متونو په معنا نه پوهېږي، هغه څوک چې د شریعت مقاصد، مفاهیم او موخې نه شي تشخیصولای او په دې لار کې نور هغه اړین ټکي چې د وس له کارونې سره په یو ډول نه یو ډول تعلق پیدا کوي، هغوی له لویه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د اجتهاد کولو ظرفیت نه لري، په ناحقه دې د خلکو وخت نـه ور ضایع کوي او نه دې په ناحقه فتواؤ خلک کمراهی ته ټېله کـوي چې هم ځانونه په خراب کړي او هم د نورو دنیا و اخرت ور تبا کړي.

حَقِيقَة الإجتهاد على مَا يفهم من كَلَام الْعلمَاء استفراغ الْجهـد فِي إِدْرَاك الْأَحْكَام الشَّرْعِيَّة الفرعية من أدلتها التفصيلية. (۳)

ژباړه: د اجتهاد حقیقت د علـماؤ لـه ویناؤ داسې فهمېږي چې د شریعت له تفصیلي دلایلو د یوې شرعي فرعي مسلې د ادراک لپاره خپل ټول توان مصرفول دي.

والاجْتِهادُ: بَذْلُ الوُسْعِ في بُلُوغِ الغَرَضِ. (۴)

ژباړه: هدف ته په رسېدو کې له ټوله توانه کار اخیستل اجتهاد دی.

تر دې ځایه د اجتهاد پر تعریف خبره وه، زما په اند اوس به واضحه شوې وي چې اجتهاد د لغت او اصطلاح له مخې پوهان څه ته کاروي؟ تر دې وروسته بحث باید پر دې وکړو چې مجتهد څوک کېدلای شي؟ د دې لپاره کوم شرایط شته؟ که وي هغه په عقلي او نقلي تـول څومره پوره دي؟ راځو همدې بحث ته:

د اجتهاد لپاره هغه اړین شرایط چې فقهاؤ ورتـه تعین کـړي دي، ځینو یې زیات ښودلي او نورو کم، د ځینو شرایطو یادونه بـه یـې دلتـه وکړم:

إِن شُرُوط الإجتهاد الَّتِي قررها الأصوليون فِيهَا بعض الِاخْتِلَاف من حَيْثُ الزِّيَادَة وَالنُّقْصَان وَيُمكن لنـا أَن نقسـم هَـذِه الشُّرُوط قسمَيْنِ حَتَّى يحتويـا كـل مَـا ذكـر فِيهَـا بالإيجـاز الْقسـم الأول الشُّرُوط الْعَامَّة شُرُوط التَّكْلِيف وَهِي ۱ الْإِسْلَام ۲ الْبلُوغ ۳ الْعقـل

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْقسـم الثَّـانِي الشُّرُـوط التأهيليـة وَهِـي تتنـوع إِلَى نَـوْعَيْنِ الأول الشُّرُوط الأساسية وَهِي ١ معرفة الْكتاب ٢ معرفَـة السّـنة ٣ معرفَـة اللُّغَة ٤ معرفَة أصُول الْفِقْه ٥ معرفَة مَوَاضِع الْإِجْمَاع الثَّانِي الشُّرُوط التكميلية وَهِي ١ معرفَة الْبَرَاءَة الْأَصْلِيَّة ٢ معرفَة مَقَاصِد الشَّرِيعَة٣ - معرفَة الْقَوَاعِد الْكُلية ٤ معرفَة مَوَاضِع الْخلاف ٥ الْعلم بِـالْعرْفِ الْجَارِي فِي الْبَلَد ٦ معرفَة الْمنطق ٧ عَدَالَـة الْمُجْتَهِـد وصـلاحه ٨ حسن الطَّرِيقَة وسلامة المسلك ٩ الْوَرع والعفـة ١٠ رصـانة الْفِكـر وجودة الملاحظة ١١ الإفتقار إِلَى الله تَعَالَى والتوجه إِلَيْهِ بِالـدُّعَاءِ ١٢ ثقته بِنَفسِهِ وَشَهَادَة النَّاس لَهُ بالأهليـة ١٣ مُوَافقَـة عملـه مُقْتَضى قَوْله. (٥)

ژباړه: د اجتهاد هغه شرطونه چې اصولينو مقرر کړي، د زيـاتوب او کمي له اړخه يو څه اختلاف پکې شته، شوني ده چې مـوږ يـې دوو کټګوريو ته تقسيم کړو، څو دواړه برخـو کـې هغـه څـه پـه لنډ ډول راونغاړل شي چې په اړه يې ويل شوي، لـومړی ډول يـې عـام شرطونـه دي د تکليف يا مکلفيت شرطونه بلل کيږي، لکه: ١- اسلام، ٢- بلـوغ، ٣- عقل، دويم قسم شرطونه يې د اجتهاد د اهل جوړنې دي چې دا بيـا هم دوه ډوله لري، لومړی ډول يې اساسي شرطونه دي، لکه: ١- د قران کريم معرفت، ٢- د سنتو معرفت، ٣- د عربي ژبې معرفـت، ۴- د فقهـي اصولو پېژندګلوي، ۵- د هغو مسائلو پېژندنه چې اجماع پـر شـوې وي، دويم ډول شرطونـه د لـومړي بشـپړونکي دي، لکـه: ١- د بـراءت ذمـه معرفت، ٢- د شريعت د مقاصدو پېژندنه، ٣- د کلي قواعدو پېژندنه، ۴-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اختلافي ځایونو معرفت، ۵- په ښار کې د شته عرف په اړه پوهاوی، ٦- د منطق (فن) معرفت، ۷- د مجتهد عدالت او غوراوی، ۸- غوره طریقه او بهتر مسلك، ۹- تقوا او پاك لمني، ۱۰- پیاوړی فکر او دقت نظر، ۱۱- الله تعالی ته اړتیا احساسول او هغه ته دعا کول، ۱۲- پر خپل ځان باور او پر اجتهادي وړتیا یې د خلکو شاهدي، ۱۳- عمل یې باید د وینا د غوښتنې پر اساس وي.

په دې شرایطو کې که غور وشي، بیخي پر ځای شرایط او د عقل و نقل له مخې ډېر مهم هم دي. اسلام، بلوغ او عقل خو د مکلفیت دورې ته لا اړین دي، نو اجتهاد ته خو تر لمر روښانه ده چې ضروري دي، د قران کریم، سنتو، عربي ژبې او فقهي اصولو پېژندنه ځکه اړینه ده چې له دې پرته اجتهاد ممکن نه دی، هغه مسایل چې اجماع پر شوې وي؛ ځکه باید وپېژندل شي چې څوك اجماع حجت بولي لکه اهل سنت والجماعت نو د اجماع له مخالفته به ځان وساتي له دې امله باید د اهل سنت والجماعت مجتهد دغه موارد وپېژني، براءت ذمه باید ځکه وپېژني چې له دې سره د احکامو تعلق دی، د شریعت مقاصد باید مجتهد ته معلوم وي، که داسې ونه کړي، نو په خپل اجتهاد کې به سترې غلطۍ وکړي چې د شریعت عمومي روح ته به زیان ورسوي، کلي قواعد باید وپېژندل شي چې په جزئیاتو کې د هغو حق تر پښو لاندې نه شي، اختلافي او نااختلافي ځایونه باید ورته معلوم وي، په هغه ځای کې شوی اجتهاد باید وپېژني، که اړتیا شوه خپله هم د اجتهاد لار غوره کړي، که د اختلاف ځای درك نه شي کړای، نو د اجتهاد درجې ته هم نه رسېږي، د هیواد او ښار عرف ډېر مهم دی، د ځینو شرعي مسلو لوری او مسیر همدا کلتور او عرف ټاکي، له دې امله

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید د خپل ښار او هیواد له عرف سره بلـدتیا ولـري، د منطـق علـم یـو مهال ډېر اړین بلل کېده، ځکه یې د مجتهد په شرایطو کې راوړی البته له هغو کتابونو پرته چې د دغـه فـن اصـطلاحات یـې پـه خـلاص مـټ راوړي که د هغو پوهاوي ته اړین وبلل شي ، خو سهي ده؛ امـا لـه دې پرته فکر نه کوم چې د یوه مجتهد لپاره دې هماغه پخواني منطق اړین وي، د دې پر ځای اوسنی فلسفه، تـاریخ، ټولنپوهنـه او ځینـې جدیـد علوم که لازمي شي، ښه به وي. مجتهد باید عادل او نیک انسـان وي، که داسې نه وي په اجتهاد کې ممکن له انصاف او حق څرګنـدولو ډډه وکړي، خلکو ته د خیر او خواخوږی له مخې به له انصافه ډکه تګـلاره او د غوره مسلك بنسټ ږدي، تقوا او عفت د خلکو د باور لپاره اړین دي او هم د هغه دیانت لپاره، که څوك تقوا ونه لري، هغـه ممکـن پـه لوی لاس د شریعت مسایل په خپلو ناسمو اجتهادونو د ریخشند کړي، ځکه باید مجتهد تقوا ولري او هم عفت، د ښه او تېز فکر خاوند وي، که روغ فکر او ژور لید ونـه لـري، د مسـایلو عمـق تـه نـه شي متـوجې کېدلای، له دې امله بایـد دقـت نظـر ولـري او د مسـایلو ګـڼ اړخونـه ورڅخه پټ پاته نه شي، الله تعالی ته اړتیا احساسول انسان لـه تکـبر او بې ځایه غرور څخه ساتي، که څوك متکبر وي، هغه ته ممکن د خپل ځان او د هغه د اجتهاد په نسبت نوور علـماء او د هغـوی هڅـې کمـې وبرېښي او هیڅ وخت له خپلې ناسمې خبرې د پر شا کېـدلو تابیـا ونـه لري، غرور او تکبر انسان پر خپل مسلك او خپل دریـځ کـه څـه هـم ناسم وي، درېدلو او ثابت قدمی ته هڅوي چې د یوه مجتهد لـه شـان سره نه ښایي، پر ځان باور په هر شي کې اړیـن دی، کـه یـو څـوك د کمتری په احساس اخته وي، هغه بیا دومره ستر کار ته اوږه هم نه شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کولای، نو لومړی باید مجتهد ډاډه شي چې زه د دې کار اهل یم او سر ترې ایستلای شي، له دې سره د هغه کار ته په کتو باید خلك هم ډاډه ور کړي، د مسایلو په حل کې رجوع ورته وکړي او دا شاهدي ور کړي چې هغه په خپلو هڅو د هغوی ستونزو ته ځواب ویلای شي، څو د هغه حوصله زیاته شي، د خپل کار پر اهمیت ډاډه شي او عملن یې ووینې چې ټولنې ته یې ګټه رسېږي، که د عمل او ینا ترمنځ تضاد پیدا شي، بیا د خلکو باور هم کمېږي او دا کار یې له تقوا سره هم ټکر دی، قران کریم دا خبره واضحه کړې ده چې په خپله وینا عمل نه کول د الله په نزد لویه ګنا ده، نو که مجتهد خپله دا کار کوي، هغه نه یوازې د خلکو باور ته زیان رسوي؛ بلکې د تقوا او پرهیزګارۍ له لیسته وزي چې د یوه مجتهد په توګه به په ټولنه کې ځای ونه لري.

اجتهاد ولې باید وشي؟ په ټولنه کې څه وخت اجتهاد ته اړتیا پیدا کېږي او که ونه شي نو څه به پېښ شي؟

د اجتهاد د اهمیت په اړه پوهان وایي:

إِن الإجتهاد فِي الْإِسْلَام أقوى دَلِيل على أَن ديننَا الحنيف هُوَ الدّين الشَّامِل الخالد الوحيد الَّذِي يُسَايِر ركب الحضارة الإنسانية عبر العصور والأجيال ويرحب بِكُل التغيرات الطارئة والمشاكل الناجمة من تجدّد الظروف والمصالح على اخْتِلَاف المجتمعات الإنسانية فِي مَشَارِق الأَرْض وَمَغَارِبهَا ويعرض لَهَا حلولا مُنَاسبَة فِي ضوء الْأَحْكَام الْكُلية وَالْأُصُول الثَّابِتَة من الْكتاب وَالسّنة. (٦)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: په اسلامي دين کې اجتهاد هغه پياوړی دليل دی چې زموږ حنيف دين هر زمان ته شامل او يوازينی هغه تل پاتی دين ښيي چې د انساني تمدن له کاروان سره يې په هره زمانه او هر نسل کې هممهاله سفر کړی دی، هر ډول ناڅاپي تغيراتو او د حالاتو له نوي کيدا يا هم په ختيځ و لويديځ کې د انساني ټولنو د اختلاف لـه امله چې کومې ستونزې رادبره کيږي، هغو ټولو ته هرکلی وايي او د کلي احکامو او لـه کتاب و سنت څخه د ثابتو اصولو په رڼا کې مناسب حل ورته وړانـدې کوي.

ياد کتاب ليکي:

إِن مسَائِل الْعَصْر تتجـد ووقـائع الْوُجُـود لَا تَنْحَصِر ونصـوص الْكتـاب وَالسّـنة محصـورة محـدودة فَكَـانَ الإجتهـاد فِي الْأُمُـور المستحدثة حَاجَة إسلامية ملحة لمسايرة ركـب الْحَيَـاة الإنسـانية تَلْبِيَة لهَذِهِ الْحَاجة قد قَامَ الصَّحَابَة رَضِي الله عَـنْهُم وَمـن بعـدهمْ من التَّابِعين وأتباعهم وأئمـة الْإِسْلَام وفقهـاء الْأمـة بالإجتهـاد فِي الْمسَائِل المسـتجدة فِي عصـورهم وَصَـارَ الإجتهـاد منحـة ربانيـة مستمرة يتمتع بهَا الْمُسلمُونَ بجهود الْمُجْتَهـدين الْأَكفـاء فِي كـل زمَان وَمَكَان وَلم تكن خَاصَّة بعصر دون عصر وبمصر دون مصر حَتَّى يفهم ونعوذ بِاللَّه تَعَالَى أَن رَحْمَة الله عز وَجل صَـارَت عقيمـة بعد ذَلِك وانقطعت عَن الْعلمَاء الْمُتَأَخِّرين المتـأهلين وَلَا شـكّ أَن هَـذَا الإعتقـاد بإنتهـاء الإجتهـاد والمجتهـدين تحجـر رَحْمَـة الله الواسعة وَحكم على قدره وقضائه بِدُونِ علم يشـبه بصـيحة فِي وَاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَنفخ فِي رماد أَمَام قَول الله عز وَجل {وَآخَرين مِنْهُم لما يلْحقُوا بهم وَهُوَ الْعَزِيز الْحَكِيم ذَلِك فضل الله يؤتيه من يَشَاء وَالله ذُو الْفضل الْعَظِيم} الْجُمُعَة: ٣٢.

ژباړه: د زماني مسلې نوې کېږي او د پېښو وجود معلوم تعداد نه لري، د قران کريم او احاديثو نصوص محصور او محدود دي، نو په نوې چارو کې اجتهاد يوه اړينه اسلامي اړتيا وه چې د انساني ژوند قافله ورسره روانه پاتې شي، همدې اړتيا ته په کتو اصحابو رضي الله عنهم، تر دوی وروسته تابعينو، اتباع تابعينو، اسلامي امامانو او د امت فقهاؤ ټولو په خپلو وختونو کې د نويو مسايلو لپاره اجتهادونه کړي دي، اجتهاد يوه تل پاتې الهي لورېينه ده چې مسلمانان په هره زمانه او مکان کې د وړ مجتهدينو له اجتهاده په استفادې ور نه ګټه واخلي، دا الهي پېرزوينه په يوه خاصه زمانه پسې ځانګړې نه ده او نه هم تر يوه خاص ښار پورې، چې بله زمانه او ښار کې به نه شي کېدلای، په دې کې شک نه شته چې د اجتهاد او مجتهدينو د ختم باور د پراخ الهي رحمت رابندول او د هغه پر قدر و فيصلې له علم پرته حکم دی چې د دې الهي قول په وړاندې په يوه دره کې د نارې يا هم ريګو ته د ور پوکلو حيثيت لري چې وايي: او له دوی پرته ځينې نور دي چې دوی نه دي ورسره مخ شوي، دی غالب د حکمت خاوند دی، دغه الهي پېرزوينه ده چې الله يې غواړي هغه ته يې ور کوي او الله د سترې پېرزوينې خاوند دی.

وَعَن أنس بن مَالك رَضِي الله عَنهُ أَن النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم قَالَ مثل أمتِي مثل الْمَطَر لَا يدرى أَوله خير أم آخِره، هَذَا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَلَا يسوغ لأحد أَن يَدعِي أَن الْأَئِمَّة الْمُجْتَهدين الْمُتَقَدِّمين استوعبوا كل مَا هُوَ كَائِن إِلَى يَوْم الْقِيَامَة لِأَن اسْتِيعَاب مَا كَانَ وَمَا يكون من صِفَات الله عز وَجل الَّتِي لَا يُشَارِكهُ فِيهَا أحد غَيره. (۷)

ژباړه: او له انس بن مالك رضي الله عنه څخه روايت دی چې رسول الله ﷺ وويل: زما د امت مثال د باران په شان دی چې د اول او اخير د خير په اړه يې څوك نه پوهېږي، له دې وجې بايد هيڅوك دا ادعا ونه کړي چې تېرو مجتهدينو تر قيامته ټولو پېښېدونکو مسايلو ته ځواب ور کړی؛ ځکه د تېرو او راتلونکو پېښو علمي احاطه له هغو الهي صفاتو څخه ده چې هيڅوك له الله تعالی سره په دې صفت کې شريک نه دي.

د پېښو په اړه هيڅوك حد نه شي ټاکلای چې دومره به وي، اما د شريعت متون په خاص شمېر او تعداد کې را محدود شوي دي، که د اجتهاد دروازه خلاصه نه شي، نو د مسايلو ځواب ويل به ګران شي، خلك به له ستونزو سره مخ شي، ژوند به ودرېږي او د بشري ټولنو له تېز او په لنډ وخت کې له تغيير منونکي کاروان څخه به دينپالان پاته شي، د وخت غوښتنو ته به ځواب نه شي ور کولای او بالاخره به بشر مجبور شي چې د دين کمبله ور ټوله کړي؛ د دې لپاره چې دين او شريعت پر خپل ځای پاته شي، خلکو ته د سرخوږي پر ځای د هغوی د ستونزو درمل شي، بايد د اجتهاد لار پرانيسې وي.

اجتهاد نن هم بايد لکه د پخوا په شان د يوه فرد کار او مسووليت وي، که نن حالات داسې شوي دي چې دغې تګلارې ته بدلون ور کړل شي؟ د اجتهاد په اړه د يوه فرد هڅې ډېرې بريالۍ دي او که د يوې ډلې او کمېټې؟ زما په اند ډله هره وخته تر فرد مصؤنه وي، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجتهاد په اړه هم جمعي هڅې تر فردي هغو ګټورې دي، ځکه په فردي کې د خطا امکان زيات وي او جمعي هڅې که څه هم له خطا پاکې نه شي بلل کېدلای، اما نسبتن تر فردي هڅو ښې ګڼل کېدلای شي، همدې نکتې ته په یوه حدیث کې هم اشاره شوې ده:

عَنْ أَبِي مُوسَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْمُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا».(۸)

ژباړه: له ابو موسی الاشعري رضي الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله ﷺ وویل: یو مومن د بل مومن لپاره ودانۍ حیثیت لري چې یوه برخه یې بله ټینګوي.

دا بیخي بهترین مثال دی، د یوه مجتهد کمزوري بل ورته په ګوته کوي او هغه ترې تېرېږي، که یوه خطا کړې وه بل یې ورته په ګوته کوي او هغه خپله خطا پرېږدي، د تېرو امامانو له خطاګانو سره وروسته مجتهدینو همداسې وکړل یا هم د هغوی د عصر فتواوې چې د دوی له عصر سره یې سمون نه در لود، علماؤ همداسې چلند ورسره وکړ، ځکه اجتهاد په غیر منصوصې مسلو کې کېږي چې وخت ناوخته تغییر هم کوي او له یوې زمانې بلې ته د زیات تغییر امکان لري، حتا په یوه زمانه کې د ټولنو په تغییر دغه مسایل تغییر کوي چې ښه مثال یې د امام شافعي رحمه الله قدیم او جدید مذهب دی چې اول یې په عراق او دویم یې په مصر کې پنځولی دی. په قدیم مذهب کې هغه د یوه شي په اړه یو ډول نظر ور کړی دی او د جدید مذهب له مخې یې بل ډول حکم پر کړی دی، دا ځکه چې د ټولنې غوښتنې یې په نظر کې نیولې دي او د هغو تقاضا همدا وه چې حکم ته تغییر ور کړي. پوهان یې په اړه وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وأن الاجتهاد الجماعي يجعل الثقة أكبر في الأمور التي تم التوصل إليها في الفتاوى والأحكام، سواء في نفس المجتهد، أم في نفس القارئ، أو المستفتي. وذلك لأن رأي الجماعة أقرب إلى الصواب من رأي الفرد، مهما كان الفرد قد بلغ ونبغ في العلم، فعندما تجتمع العقول، وتلتقي الأفكار، ويكثر النقاش، قد تبرز أشياء لم يكن أحد ليحسب لها حساب، وقد تتغير الفتوى من أجل بعض المناقشات. (٩)

ژباړه: جمعي اجتهاد د هغو چارو د فتوا او احكامو په اړه چې پرېكړه پرې شوې وي ډېر زيات باور رامنځته كوي، دا باور كه د مجتهد په اړه وي، يا د لوستونكي يا هم د پوښتونكي. دا ځكه چې د يوې ډلې رايه د فرد تر رايې كه څه هم ډېر زيات علم يې كړى وي، حق ته نژدې وي؛ نو كله چې ګڼ عقلونه سره يوځاى شي، بېلابېل افكار سره كېوزي، مناقشه زياته شي، داسې څه را برسيره كېږي چې هيڅا به يې په اړه فكر لا نه وو كړى، او كله د ځينو مناقشو له امله فتوا ته تغيير ور كول كېږي.

كما أن التحديات والنوازل، وكثرة الأمور المستجدة، وظهور القضايا المعقدة في هذا الزمان، والتي تحتاج إلى شرح مفصل من أهل الاختصاص الثقات، والتي قد ينتج عنها تفرعات كثيرة جدا في القضية الواحدة، تؤكد ضرورة الاجتهاد الجماعي، ويتحتم على المجتهدين أن يجتمعوا ليقولوا كلمتهم الجماعية، التي تخدم مصلحة الإسلام، والتي تكون بعيدة عن أي مؤثرات خارجية.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ومما يزيد من أهمية الاجتهاد الجماعي في هذا العصر، وجود جماعات إسلامية كثيرة، وكثرت النزاعات حتى وصل الخلاف في بعض الأحيان، أن تختلف الجماعات في أصول الدين، وفي صلب العقيدة، فلا بد من وجود العلماء الكبار الذين تثق بهم الأمة ليفضوا هذا النزاع، ويعيدوا الأمة إلى الدين الحق الذي يريده الله ورسوله. (۱۰)

ژباړه: نن سبا چېلنجونه، پېښې، نوي امور او ډېرې پېچلې قضيې رامنځته کيږي چې د باوري متخصصو کسانو له لوري بايد په مفصل ډول تشريح شي، داسې قضيې چې ممکن د يوې قضيې ګڼ بعدونه را برسيره کړل شي چې دا نور هم د جمعي اجتهاد پر اړتيا ډېر ټينګار کوي، مجتهدينو ته په کار ده چې يوځای شي څو يې خبره د يوې ډلې شي چې د اسلامي مصلحت لپاره اړينه ده او همداشان به د جماعت دريځ له هر ډول خارجي اغيز څخه لرې ساتل شوی وي.

د ګڼو اسلامي ډلو او هغو اختلافاتو وجود چې ځينې وختونه دغه ډلې د دين او عقيدې په اصولو کې شخړو ته اړباسي، هم يې نن سبا د جمعي اجتهاد اهميت ډېر کړی دی؛ په دې وخت کې د داسې سترو عالمانو شتون حتمي دی چې امت پرې باور وکړي، هغوی دغه اختلاف ختم کړي او امت هغه حق دين ته را وګرځوي چې الله او د هغه رسول يې غواړي.

دا بيخي روښانه خبره ده چې د يوه کس په نسبت ډېر کسان ښه پرېکړه کولای شي، ځکه نو الله تعالی د دغه امت يو صفت د چارو په اړه د مشورې هم ياد کړی دی، شورا يې ډېر بهترين اصل دی، که د

(c) ketabton.com: The Digital Library

واک او قدرت په چارو کې مشوره اړينه وي، نو د علم او دين په اړه بيخي اړينه ده، ځکه دا مسايل پر اجتماعي او فردي ژوند اغېز لري، نو که ناسمه فتوا ور کړل شي، ممکن د خلکو ژوند ناحقه ډېر متاثر کړي، د دې لپاره اړينه ده چې د مسايلو په ور کړه کې له ډېر احتياط څخه کار واخيستل شي چې تر يوه مجتهد دغه کار يوه ډله ډېر ښه کولای شي.

نن يوازې هغه مسايل هم نه دي چې صرف ديني بعد ولري، له ديني او شرعي بعد سره اقتصادي، طبي، سياسي، نظامي، کلتوري، تاريخي، ټولنيز او داسې نور بعدونه هم لري، له دې امله يو کس دې ټولو بعدونو ته نه نظر کولای شي او نه دومره علم څوک لري چې پر دې ټولو ابعادو دې ژور نظر وکړي چې ور کړې فتوا يې په يوه برخه کې هم ټولنې ته ستونزې او حساسيتونو را ولاړ نه کړي. د دې لپاره چې ټولنه هم ارامه وي، له دين سره د خلکو د تنفر او فاصلې اخيستلو سبب هم نه شي، اړين ده چې د فتوا چارې يوه داسې ډله مخته يوسي چې له ديني عالمانو نيولې بيا د يادو برخو تر تخصصي کسانو پورې ټول پکې برخه ولري او د فتوا تر ور کړې مخکې د دې ټولو کسانو نظرونه په داسې فضا کې واخيستل شي چې بشپړه د بيان ازادي او د انساني حقوقو درناوی موجود وي، هر کس خپله رايه د خپلو علمي، منطقي او معقولو دلايلو په رڼا کې وړاندې کړي، چې ممکن همدغه مناقشات د ځينو فتواؤ مسير بدل کړي.

۲۹/۵/۲۰۲۱

سرچينې:

۱) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۷)

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲) (إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸)
۳) عقد الجيد في أحكام الاجتهاد والتقليد (ص: ۳)
۴) مقام الرشاد بين التقليد والاجتهاد (ص: ۲۱)
۵) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۸- ۱۰)
٦) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱)
۷) إرشاد النقاد إلى تيسير الاجتهاد (ص: ۱۱- ۱۲)
۸)مسلم: ۲۵۸۵.
۹) المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۷)
۱۰) (المجامع الفقهية وأثرها في الاجتهاد المعاصر (ص: ۱۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عباداتو کې شته پیغامونو ته نه پاملرنه

عبادات له دې سره چې د الله لپاره دي، ثواب لري، د زړه سکون او روحي ډاډ پکې شته، ځینې مهم پیغامونه د انساني ټولنې او ژوند لپاره هم لري، چې هغو ته یې له بده مرغه مسلمانانو توجو نه ده کړې.

د لمانځه په صف کې دې نژدې سره درېږي، چې د یوه پښه له بـل سره ولګېږي او اوږه یې له اوږې سره ولګېږي(۱)، په دې توګه بـه هـم صف منظم و برابر شي او هم به هغه حکمت تر لاسه شي چې پـه دې کې نغښتی دی. د نژدې درېدلو یو حکمت د مسلمانانو ترمنځ مینه پیدا کول دي، د هغوی زړونه سره نژدې کـول دي، ځکـه ځـوك چـې سره خپه وي هغه نژدې نه درېږي، حتمن هڅه کوي چې یو څه ځنې جـلا ودرېږي، خو حدیث امر کړی دی چې نژدې ودرېږي، نو پـه دې سره یو بل ته نژدېکت پیدا کېږي او ترمنځ یې د مینې سبب کېږي.

اما که زړونه سره بېل وي، خو پښې سره نـژدې وي، نـو بیـا اسـاسي پیغام نه دی تر لاسه شوی، ځکه د دین د راتلو اساسي هدف لـه بـدې ورځې خلك سمې ته راوستل دي، نو که د انسانانو د ښې ورځې سبب نه شي، معلومه خبره ده چې اساسي هدف ورك دی او خلك یـې پـه موندلو نه دي بریالي شوي.

د وړي، پیاز او ګندنې د بوی تر ورکېدا له مسجد څخه منعـه هـم د دې لپاره وه چې نورو انسانانو ته له دې بوی څخه په عبادت او عبادت خانه کې اذیت ونه رسېږي، زموږ خلك اوس د وړې پر ځای نسـوار،

(c) ketabton.com: The Digital Library

چرس، هېرويين، پان او دې ته ورته نور شيان کاروي چې تر گندنې او پياز يې بد بوی څي.

د موټرو مستري د کار په جامو کې جومات ته راځي چې هم مسجد گنده کوي، هم يې بوی څي او هم ورسره د نږدې ولاړ کس جامې خرابوي، دا يې وړه نه خوړلې، خو تر اوړه يې ډېر زيان جومات، خلکو او د هغوی جاموته ورساوه.

پنځه وخته اودس کول، که جنب وي، غسل کول، هر وار خوله پاکول، پزه پاکول، مخ مينځل، لاسونه او پښې مينځل، پر سر لاس تېرول، د غوږونو پاکي، دا بيا انسان ته د ښه باډسپلينه اوسېدلو، پاکې خيال ساتلو، د خولې بوی نه تلو، په مجلس کې په پزه گوتې نه وهلو، د پښو له بوی څخه خلاصون، د خيرن غوږ پر ځای پاك غوږ ساتلو او د نامنظمو ويښتانو پر ځای د منظمو ويښتانو جوړولو پيغام راکوي، خو له بده مرغه چې څوك ډېر لمنځونه کوي، اودسونه کوي، هغه تر نورو په دې شيانو کې ډېر بې پروا وي او هيڅ خيال يې نه ساتي.

د پنځه وخته لمونځ، په کال کې پر معلوم وخت روژه، هر لمانځه لپاره ټاکلی وخت، د حج معين شوی وخت مسلمان ته په خپل ژوند کې د منظم اوسېدنې پيغام ور کوي، يو مسلمان بايد په خپل ژوند کې د هر کار لپاره مهال وېش ولري، د هغه دين ده ته مهال وېش ور کړی دی، د لمانځه لپاره وختونه، د روژې لپاره وخت، د حج لپاره وخت، د اعتکاف لپاره وخت او ځای، د کاروبار په لين کې ځينې کارونه حرام او نور بيا روا، د يوه شي پر بل مخته کول، لکه اودس تر لمونځ، دا هر يو يې بېل بېل پيغام لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مهال وېش موږ ته راښيي، د وخت او زمان غوښتنو ته پام کول را په ګوته کوي، ځينې کارونه چې د انسان په ګټه وي هغه کول او له بېهوده کارونو د ځان ساتنې پيغام راکوي، د لومړيتوب په اهميت مو پوه کوي.

عبادت ته د پاکې جامې، پيغام دادی چې له حرامو به هم ځان ساتي، په روژه کې له څښاک او خوراکه منعه همدا پيغام لري چې د بل مال به نه خوري، له غيبت او کنځلو منعه همدا را ښيي چې خلکو ته بايد په ژبه او لاس زيان ونه رسول شي، پر پاک ځای درېدل، دا په ګوته کوي چې د بل ځمکه به نه غصب کېږي، پر همدې غصب ځمکه لمونځ نه روا کېږي، ځکه لمونځ پاکي غواړي او دا ځای پاک نه دی. د استنجا هدف دادی چې انسان به خپل دواړه فرجونه له حرامو کارونو ساتي، يوازې دا کار چې له بولو يې پاک کړه، پر پيغام بايد بسنه ونه شي، عمق ته يې بايد ورسېږو، قران کريم يادونه کړې ده چې صلات له فحشا او بدو کارونو منعه کوي(عنکبوت: ۴۵)، همدا راته ښيي چې نه يوازې بايد له بولو پاک وي، بلکې له حرامو کارونو به بايد وساتل شي. که د الله په امر يو کس خپل فرج له بولو پاکوي، نو د الله په امر يې بايد له حرامو کارونو هم وساتي.

د صدقاتو ور کولو، سرسايې اداينه، خيراتونه او نور همدا پيغام لري چې د ټولنې يوه برخه تر پښو لاندې کول غير انساني کار دی، هغوی ته لاس ور کړئ را پورته يې کړئ، په ستونزو کې مرسته ورسره وکړئ، مالي مشکلات يې حل کړئ چې هغوی هم ستاسو په شان شي او دا دولت د يوې ډلې په لاس کې پاتې نه شي چې د ټولنې لپاره بدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

اغېزې لري، دا رنګه له بيت المال څخه د ټولنې بې وزلانو ته بايد مرستې ووېشل شي (حشر: ۷).

د انسان وقار او شرف د ساتنې لپاره شريعت مسلمان ته لار ښوونې کړې دي، که له يوې ښځې سره مخ شي، بايد خپل وقار په سپي سپي کتلو تر پښو لاندې نه کړي، سترګې دې ټيټې کړي، دا حکم نه يوازې نر ته دی، بلکې ميرمنې ته هم دی، هغه هم بايد شرافت او وقار وساتي، حتا که لمانځه ته ورتګ وي، هم بايد په ځغاسته ور نه شي، په دې سره هغه خپل وقار د خلکو په سترګو کې ختموي، لمانځه ته بايد ډېر ارام ور شي، په بې ځايه درز و دروز او هله هوله دې خپل وقار تر پوښتنې لاندې نه راولي.(۲)

له بل کس سره دې مخامختيا ښه په ورين تندي وي، د ټولنې له خلکو سره دې ښې خبرې کوي (بقره:۸۳)، په ټولنه کې يو انسان هم د يو چا زوی وي، د بل چا پلار وي، د بل کس ورور وي، د بل ګاونډی وي، له بل سره په سفر ملګری وي، د نورو بيا قريب وي، نو له دې امله بايد يو د بل احترام وساتل شي، له مور و پلار سره ښه کول، له خپلوانو سره، له يتيمانو سره، له مسکينانو سره، له قريب ګاونډي سره، له هر ډول همسايه سره، د لارې له ملګري سره، له مسافر سره، له مزدورانو سره ښه کول د دين امر دی (نساء: ۳۶) که لمونځ کول او روژه نيول د الله امر وي، خلك يې له همدې وجې کوي، نو دا پاس ټول هم د الله امرونه دي، بايد د لمانځه په شان يې خيال وساتل شي، ډېر د افسوس ځای دی چې مسلمانان پر لمانځه سر ور کوي، خو خپلوي نه ساتي، د همسايه خيال نه ساتي، په موټر کې در سره ناست کس په سګريټ او نسوارو خپل د څنګ ملګري او د ټولو موټر کسانو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکليف رسوي، د ټولنې بې وزله او بې وسه طبقه تر پښو لاندې کوي او حقوق يې نه ور کول کېږي، زموږ اخلاق انساني او شرعي نه دي، موږ د هغه چا احترام کوو چې يا تر موږ په زر او زور کې بالا وي يا هم نـه احترام يې په ټولنه کې راته پېغور گرځي؛ له دې پرته د بـل چـا احـترام کول، ښه په ورين تندي ورسره روغبړ کول، زموږ د پښتنو عادت نه دي او نه د دې لپاره زموږ په تعليمي نصاب کې يـو څـه شـته او نـه زمـوږ ويناوال دې لور ته پام کوي.

له دې سره چې په دين او شريعت کې پر نظافت ډېر ټينگـار شـوی دی، هر لمانځه ته د پاکي امر دی، د مسواك امر راغلی دی، د جامې د پاکۍ او ځای د طهارت امر راغلی دی، خو بيا هم د پښتنو کوڅې، د کور مخ، د دوکان مخ، له کور او دوکان سره شته لښتي يا چرۍ، موټر، موټرسايکل، گوټ، څپلۍ، خپل کور، د اوسېدنې خونه، د څښـاك او خوراك لوښي به خيرن وي، له دې ښکاري چې د دين اساسي پيغام نه موږ ته رسول شوی دی او نه يې موږ د پوهېدنې هڅه کړې ده.

شريعـت کـې د اودس لپـاره د يـو وار مينځلـو او درې واره مينځلـو جواز راغلی دی، که د بدن غړي پاك وي، نو يو وار مينځل هم کفايت کوي او که خيرن وي، په دوړو وي، خولې شوي وي، بيا دوه يـا درې واره ومينځل شي، خو تر دې اضافه نه، که اړتيا وه په صابون يا شـامپو دې ومينځي، حتا که د وياڼې پر غاړه ناست وي، لا به هم تر درې واره اضافه مينځل نه کوي. دا يې له اسرافه د مخنيوي لپاره ورته ويـلي دي، نو يو څوك چې د اودس په اوبو کې اسراف بايد ونه کړي، هغه بايد له اوبو او د ژوند لپاره له بل هر اړين شي سره څومره احتياط وکړي؟ مگر زموږ خلکو د اوبو يو اينچ پيـپ کـوڅې تـه را ايسـتلی وي، مـوټر پـه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینځي. دا فکر نه ورسره پیدا کېږي چې موټر په کمو اوبـو هـم مینځـل کېږي، نو دومره اوبه ولې باید ضایع شي؟

په قران کریم کې د خوراك او څښاك تر بیـان وروسـته الله وایـي اسراف مـه کوئ(انعـام: ۱۴۱، اعـراف: ۳۱)، خـو زمـوږ د واده ولیمـه، خیـرات او میلمستیاوې خوراکي توکي پر امبار خورځوي. جالبـه داده چې پـه اسـلامي هیوادونو کې داسې یوه اداره نه شته چې اضافه خوارکي توکي یـې تـر اړمنـو کسانو رسوي، خو په غیر اسلامي هیوادونو کې شته. کـه رښـتیا ووایـم نـو پـه اسـلامي هیوادونـو کـې بایـد مسـکنت ختـم شـوی وای، ځکـه د صـدقاتو، سرسایې، خیرات، میراث، خپلوانو ته ورکړه، مهر، د لانېدو په ورځ ور کـړه او داسې نورو ور کړو ترڅنګ د مسلمانانو چارواکو ته امر شوی دی چې لـه بې وزلانو سره له بیت الماله مرسته وکړئ چې د ټولنې طبقـاتي سیسـتم ختـم شي، یوه ډله بله تر پښو لاندې نه کـړي، شـتمنه طبقـه د ټـولنې د سرخـوږي سبب نه شي، له دې ټولو سره باید په اسلامي هیوادونو کې مسکنت او فقر له منځه تللی وای، خو له بده مرغه چې له منځه نه دی تللی، بلکې غیر اسلامي هیوادونه له اسلامي هیوادونو سره مرسته کـوي چـې د هغـوی د فقیرانـو لاس نیوی وکړي او هلته شته د فقر ګراف را کم کړي.

له دې ښکاري چې زموږ ټولنه څومره د دین له اساسي پیغامونو لرې شوې ده، څومره یې یوازې شکلیات را ټینګ کړي دي او له ماهیته یې ناخبره دي.

۱۱/۴/۲۰۲۲

سرچینه:

۱)بخاري، کتاب الاذان، باب الزاق المنکب بالمنکب...ح: ۷۲۵)

(۲)بخاري، کتاب الاذان، باب لا یسعی الی الصلاة مستعجلا، ولیقم بالسکینة والوقار،ح: ۶۳۸)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قران کریم د ترجمې او تفسیر وړ کسان

د قران کریم د ترجمې لپاره باید وړ کسان را مخته شي، قران د اسلام اساسي کتاب دی، ناسمه ترجمه او تفسیر یې ګڼې ستونزې را ټوکوي. له بده مرغه چې په افغانستان او پاکستان کې ډېر داسې کسان دغه کار کوي چې نه یې قران کریم په سم ډول درک کړی دی، نه یې عربي ژبه زده ده، نه د اسلامي عمومي او خصوصي احکام پېژني، نه اصول او فروع سره جلا کولای شي او نه هم د دین او شریعت پولې بېلولای شي.

نااهل کسان که دې چارې ته لاس ور واچوي، ټولنې او حکومتونو ته ډېر سرخوږی جوړولای شي، ځکه د قران کریم احکام له ټولنې سره مستقیمه اړیکه لري، که یو مفسر یې ناسم تفسیر کړي، له ټولنې سره یې ټکر کړي، د حکومت او د وخت د نظام خلاف یې له قران کریم څخه د بغاوت تفسیرونه ور کړل، نو یوه ارامه ټولنه به تشنج ته ټېله کړي.

د تفسیر لپاره ځیني مهم اصول ما د دې لړۍ په مخکې کړۍ کې تشریحي کړي دي، دلته یې یوازې پر زیان خبرې کوم چې څوک په عربیت نه پوهېږي، له بلاغي علوم سره اشنا نه وي، ګرامر یې نه د خپلې ژبې زده وي او نه د عربي، په حقیقت و مجاز یې شک نه وي، تمثیل یې ورته حقیقت ښکاري، اخروي مسایل یې دنیوي کړي وي، د خدای کارونه یې انسان ته خاص کړي وي، د انسان کار یې خدای ته ور کړی وي، له قران کریم څخه یې دا فهمولې وي چې د الله او رسول

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني واکونه مور هم لرو، له قرانه يې دا زده کړې وي چې په ټولنه کې ډلې او فرقې جوړې کړي، نفرت خپور کړي، خلك سره خپه کړي، هر کس يې ځان ته تګلارې وټاکي چې مخالفت يې د هغې ډلې له مفکورې سره سم د کفر معادل وي.

دا د ټولنې لپاره ناسور دی، ټولنه به تر هغه وخته له دې ناسور څخه کړيږي چې هوښيار او پوه کسان ددې ستونزې د حل لپاره له مناسبو حللارو سره را وړاندې نه شي. د حکومتونو مسووليت دی چې له ديني چارو سره تړلې ادارې يې دغه فرصت نااهلو کسانو ته ور نه کړي او په ټولنه کې دې خلا ته مناسب کسان ومومي او د ټولنې دا اړتيا پوره کړي، د ستونزو په حل کولو ټولنه له ناسور څخه خلاصه کړي.

دلته نه يوازې د الله له کتاب سره ظلم کيږي، بلکې له ټولنې، الهي مخلوق، حکومت، افرادو، ډلو او قومونو سره هم کيږي. دوی نه د الله کتاب په پيغام سم خبر شوي دي او نه يې د فهمولو سمه هڅه کړې ده، نه د قران په ژبه پوهيدلي دي، نه يې خپله زده ده، ترجمه يې داسې وي لکه په ختو کې چې مزل کوي، احکام يې د ټولنې، زمان او مکان له قيد څخه وتلي وي، د دې پر ځای چې ټولنې ته په خير تمام شي، شر ورته پيښوي، د نظام د پښو ټينګولو پر ځای يې پښې کاږي، د خلکو د اتحاد پر ځای بې اتفاقي جوړوي، قوم ته د ګټې پر ځای تاوان راوړي، د الله په کتاب ډلې جوړوي، يوه يې بله کافره بولي، حکومتونه کافر ګڼي، د ټولنې د کاروبار مخه نيسي، هر څه سود ورته ښکاري، خو په زيارت کې منجور ته ور کول کيدونکي پسونه، غواوې، پيسې بيا پروا نه لري، هغه نه سود دی، نه حرام دی، نه بدعت دی، راډيو بدعت وه، ټيلفون حرام و، ټليويزيون حرام و، عکس ناروا و، ټولنيزې رسنۍ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

کفارو مشابهت و، پتلون د کافر لباس و، ټایي کافره شوې وه، مکتب د کفر مرکز و، بانک د سود په نوم د حرمت ټاپه وخوړه او د دې ورته ډېر نور کارونه چې یوازې یې ټولنې ته سرخوړی جوړ کړی دی، حکومت یې له چېلنجونو سره مخ کړی دی او خلک یې د خدای پر ځای مخلوق ته روان کړي، کعبې ته تللې لار یې ورکه کړې ترکستان یې په مخه کړی، په دې توګه یې هم ځان بې لارې کړی او هم ټولنه.

قران کریم د دې لپاره تفسیرېږي چې د خپلو مسلکونو موقف په ثابت کړي، د قران کریم یو ثابت ایت داسې تاویلېږي چې له یوه کمزوري، خبر واحد حدیث سره یې تطبیق پیدا کړي، د قران کریم تفسیر خپله قران کې نه کتل کېږي، ان پر قران کریم زیاتوب د کمزورو روایاتو او پوهانو د خبرو په وسیله لا کېږي، دغه به څه ډول تفسیر وي؟ که د الله کتاب دومره کمزوری شي چې واضح ایت یې د یوه حدیث لپاره تاویل شي، د عالم قول په ثابت شي، د خپل موقف لپاره پکې وکتل شي چې تاییدونکي مواد څنې چاڼ شي، دا به له کتاب الله سره انصاف وي او که د هغه په حق کې سراسر ظلم؟!

قران کریم باید په قران تفسیر شي، تصریف ایات د قران تر ټولو غوره تفسیر دی، که نه په عربي محاوره کې د دې لپاره غوره مثالونه شته چې د قران کریم په متن زموږ سر را خلاص کړي، قران کریم باید داسې وکتل شي چې هغه څه وایي، بس حق وګڼل شي، د خپل مذهب، موقف او وختي له جوړ شوي ذهنیت سره یې د برابرولو هڅه د قران کریم په حق کې ظلم دی، دا باید په هیڅ توګه ونه شي.

۱۸/۴/۲۰۲۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسيار نكاح او شرعي حكم يې

ليكوال: محمد عدنان القماز

ژباړه: زبير افغان

مسيار نكاح د نورو مشهورو نكاحي تړونو په شان يو تړون دی، چې د نكاح ټولو شرطونه پكې پوره وي. مثلن: د مېړه و ماينې وجود، له دې سره تړلي داسې شرعي موانع به نه وي چې د نكاح صحت ته زيان رسوي، ميرمن به ولي لري، عادل شاهدان به موجود وي، د قاضي په مخكې به تړون كېږي، يعنې د بل تړون په شان پوره باوري كېږي. د شكل له مخې سل په سلو كې سهي دی. مګر د موضوع له مخې له نورو سره توپير لري؛ ځكه ميرمن دلته تر خپلو ځينو حقونو تېرېږي، لكه: نفقه، سرپنا او له دې سره د مېړه شپې تېرول.

دكتور يوسف قرضاوي يې په اړه وايي: دا هم شرعي نكاح ده، له عادي نكاح سره دا توپير لري چې ميرمن تر ځينو هغو حقونو تېرېږي چې پر مېړه يې لري.

شرعي حكم يې:

كه د نكاح شرطونه پكې پوره شي د مسيار نكاح روا ده. د نكاح دا نوعه له پخوا څخه وه، يوه مېړه به خپلې هغې ميرمنې ته چې ميلان به يې ورته در لود، ويل: ستا او د بلې ميرمنې مساوي حقوق نه شم در كولای، لكه: نفقه، سرپنا او د شپې ورتګ. كله به مېړه دا شرط كړه چې يوازې د ورځې به ورځي شپه نه ور سره تېروي. ميرمنې هم په دې كې تر خپلو حقونو تېرې شوې دي، ممكنه ده چې خپل مال ولري،

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرپنا یې وي؛ ځکه یې له مېړه نه غواړي. کـه یـې د ورځـې پـر راتلـو توافق سره وکړ یا هم پر دې سره سلا شول چې د بلې میرمنې په نسبت دې ته کمې شپې ور کوي، پروا نه لري.

له دې سره چې په مسیار نکاح کې میـرمن تـر خپلـو ځینـو حقونـو تېرېږي، خو بیا هم حرام نه شي ګڼل کېدای، ځینـو علـماؤ لـه حرمـت پرته بد ځنې وړي دي؛ اما د شرطونو او ارکانو د بشپړتیا له وجې بیا هم جواز لري.

عوامل یې:

۱ــ د ولورونو (مهرونو) جګېدا.

۲ــ د ځوانو (پېغلو) نجونو زیاتوب.

۳ــ د طلاق ډېرېدل.

۴ــ په نرانو کې تر یوې میرمنې له زیـاتو سره د متعې (موقتـه نکـاح) کولو میلان.

۵ــ د دویمې میرمنې په اړه د لومړۍ نه رضایت، لـه خپلـې لـومړۍ میرمنې ډار او د کور خرابي هم، مېړه دې ته اړ کړي چې له میرمنـې پـه پټه نکاح وکړي.

تاوانونه یې:

دا نکاح هم یو ډول د متعې لور ته ځي، ځکه نر له یوې میرمنې بلې ته ځي او میرمن هم ممکن داسې وکړي.

له حقیقي مفهومه نکاح وزي، ځکه مېړه و ماینه باید کـورنۍ جـوړه کړي، ترمنځ یې دوستي او مینه موجوده وي او تل پاتې یوځایي سرپنـا ځای ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې مېړه په کور کې نه وي، د ماینې چلند هم تغییر کوي، کېدای شي داسې کار وکړي، چې ځان یا ټولنې ته زیان ورسوي.

په دې اړه فتوا:

شیخ عبد العزیز بن باز رح د مسیار نکاح ته جواز ور کړی. له ده پوښتنه وشوه چې که یو څوك دویمه میرمن په نکاح کړي، خو هغه د خپل پلار کره اوسي او مېړه یې په بېلابېلو وختونو کې هغې ته ورځي، دا څنګه ده؟ ده ځواب ور کړ: که د شرعي نکاح شرطونه کې پوره شي، پروا نه لري. لکه: د ولي او مېړه و ماینې رضایت، د عادلو شاهدان وجود، له موانعو څخه د مېړه او ماینې سلامتیا. ځکه رسول الله ص ویل: (احق ما أوفیتم من الشروط ان توفوا به ما استحللتم به الفروج) یعنې په کومو شرطونو چې مو ځانو ته میرمنې روا کړې هغه باید پوره کړئ. بل ځای یې ویلي: المسلمون علی شروطهم. مسلمانان خپل شرطونه پوره کوي. که مېړه و ماینه پر دې موافق شي چې ښځه به د پلار کره پاتېږي یا هم د هغې وخت ورځ ده نه شپه یا هم خاصې ورځې یا شپې، هیڅ پروا نه لري خو په دې شرط چې نکاح به پټه نه وي.

د جواز دلایل یې:

۱)په مسیار نکاح کې د نکارح ټول شرطونه او ارکان پوره کېږي. ایجاب و قبول، د طرفینو رضایت، د ولي وجود، مهر او شاهدان.

۲)په حدیث کې راغلي چې سودې رض خپله ورځ ام مومنین عایشې ته ور کړې وه، نو رسول الله ص په خپل تقسیم اوقات کې د عایشې رض لپاره دوې ورځې ټاکلې وې، یوه یې د عایشې رض خپله او بله یې د سودې رض ورځ وه. رواه البخاري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له حديث څخه د استدال ډول: کله چې سودې بنت زمعه رض خپله ورځ عايشې رض ته ور کوي او رسول الله ص هم دا مني، دا په زبـات رسيږي چې ميرمن کولای شي خپل هغه حق ساقط کـړي چـې شـارع ورته ټاکلی، لکه نفقه او د شپې د مېږه ورتگ. که جواز يې نه وای؛ نو رسول الله ص ولې له سودې رض څخه د عايشې رض په گټه د ورځې ترېدل ومنل؟

۳)د مسيار په نکاح کې ډېـر مصـالح شـته. د ميرمنـې فطـري غريـزه اشباع کوي، کله د اولاد په نعمت هم نازوله کيږي، هغه پېغلې چـې لـه نکاح بې برخې شوې وي، يا مطلقې يا هـم کونـډې ميرمنـې،(د دوی شمېر خورا زيات دی) په دې ډول يې شمېر راکمېـږي. هغـه نـر خپلـه پاکي په ساتلای شي چې د بل ډول واده مصارف نه شي پريکولای.

۲۰۱۸م

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشوره(جرگه) په اسلام کې

د انسانانو په تاريخ کې جرگې ښه اوږده مخينه لري، دا که زموږ د پښتنو تاريخ وي يا هم د نورو قومونو. تر اسلام مخکې عربو د جرگو لپاره د دار الندوه په نوم يوځای در لود چې هلته به يې د مهمو ټولنيزو، ديني، اقتصادي او سياسي مسلو په اړه مشرانو بحثونه کول.

اسلام نه يوازې دا اصل همداسې وساته؛ بلکې الله تبارك وتعالى په قران پاك کې د مسلمانانو يو صفت همدا وباله چې د مهمو خپلمنځي چارو په اړه خپلمنځي مشورې کوي(وامرهم شورى بينهم) [الشورى: ۳۸] همداراز قران کريم رسول الله ص ته امر وکړ چې په چارو کې له اصحابو سره مشوره کوه.(وشاورهم فى الامر) [ال عمران: ۱۵۹]

رسول الله ص هم په دې امر عمل کاوه او د مهمو چارو په اړه يې له اصحابو سره مشورې کولې. کله چې د احد غزا ته مشرکانو تيارى کاوه او رسول الله ص يې په اړه خبر شو، نو له اصحابو سره يې مشوره وکړه چې زموږ دفاعي اقدام به څه وي؟ تر مشورې وروسته يې د وتلو پرېکړه وکړه، بخاري په کتاب المغازي کې په دې اړه مهم لاسوندونه راوړي دي.

همداشان د خندق د غزا په اړه مشهور روايت دی چې رسول الله ص د خبر له تر لاسه کولو وروسته د مشرانو اصحابو يوه جرگه وغوښته او په دې اړه يې مشوره ځني طلب کړه. مشهور صحابي سلمان فارسي رض پيغمبر عليه السلام ته د خندق کښنلو مشوره ور کړه چې له همدې

(c) ketabton.com: The Digital Library

امله دا غزا د خندق په نوم ياده شوه. بخاري شريف په کتاب المغازي د خندق د غزا تر سرليك لاندې يې په اړه احاديث راوړي دي.

پر همدې اصولو باندې مسلمانانو د تاريخ په اوږدو کې عمل کاوه او زموږ د پښتنو په تاريخ کې تر اسلام مخکې هم موږ جرګې او مرکې درلودلې او د ډېرو مهمو پرېکړو په اړه زموږ ولسونو له ډېر لرغوني دور څخه مشورتي جرګې درلودې. د انسانانو په اجتماعي ژوند کې دا ډېر مهم پرمختګ دی، په دې ډول انسانان د وينې تويولو مخه نيسي ـ جنګ ختموي، پخوا به همدې جرګو د اجتماعي ژوند لپاره ځينې اصول غوره کول چې په سيمه ييزه کچه به يې د قانون حيثت در لود او خلکو ترې سرغړونه نه شواى کولاى، د اسلام له راتلو سره هغو ملتونو ته چې مسلمانان شول، جرګې له تاريخي او کلتوري بعدونو سره ديني جنبه هم پيدا کړه چې د خلکو په عقيدو او ايمانو کې يې ځاى وموند.

زموږ د هيواد په مهمو مسلو کې هر وخت واکمنو د ولس استازي راغوښتي او د ډېرو مهمو چارو په اړه يې د ولس رايه غوښتې ده، لکه څنګه چې دولت پر ولس باور کړى دى او د چارو په اړه يې د هغوى مشورو او پرېکړو ته لبيك ويلى دى، همدارنګه ولسونو هم هر مهال د دولت غوښتنې ته لبيك ويلى او په سختو حالاتو کې تل د خپل نظام تر څنګ درېدلي او د هر هغه چا په وړاندې يې يو صف جوړ کړى چې زموږ ملت او وطن يې ګواښلي دي.

د وخت په تېرېدو ځينې ارزښتونه خپل ځاى نورو ته ايله کوي يا هم شکل يې بدلېږي. مشوره يو شرعي، کلتوري او تاريخي ارزښت دى، خو حتمي نه ده چې زموږ د هيواد اوسنى جرګه دې په همدې بڼه نوره هم وغزېږي. دا خبره سمه ده چې جرګه زموږ په تاريخ او کلتور

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ډېر مهم ځای لري، شریعت مو هم په دې امر کړی دی، له دې هر څه سره به څوك د مشورې له ارزښت څخه انکار نه کوي، خو بیا هم په خپله پښتو ټولنه کې ځینې ایله کول، د مهمو سیاسي، ټولنیزو او اقتصادي چارو لپاره یې دایرول، ارزښت لري، خو که د دې یو بل بدیل وړاندې شي هغه ممکن تر دې ډېر موثر واقع شي چې د جرګې یو پر مختللی شکل به یې وګڼو.

که د سیاست په برخه کې د جرګې ځای انتخابات ونیسي، د ټولنیزو او اقتصادي مسلو په برخه کې که د وخت واکمن د پوهانو په مټ تر یو لړ مهمو اصولي پړاونو وروسته قوانین جوړ کړي، دا به د اوس وخت لپاره د ملت په ګټه وي، فیصله به په لنډ وخت کې کېږي، د وخت له شرایطو سره به سمون لري، په کمو مصارفو به دا هدف تر لاسه کېږي او ګڼې نورې ګټې.

په اوسنۍ جرګه کې ځینې نیمګړتیاوې شته چې د انتخاباتو په نسبت د اوس وخت لپاره لوېې بلل کېږي، که څه هم دا کمۍ یې پخوا هم در لودې، اما هغه وخت یې دومره ښه بدیل نه وو وړاندې شوی، اوس چې د یوه حکومت د مشروعیت لپاره جرګه وړاندیز کېږي، تر دې دا ښه خبره ده چې انتخابات یې شرط وګڼل شي، دا به هم یوه حکومت ته ملي مشروعیت ور کړي او هم به له نړۍ وال مشروعیت څخه برخمن شي.

پخوا جرګه او شورا په یوه ښه وه، د اوس وخت لپاره که د حکومت د مشروعیت لپاره جرګه یادېږي، نو ښه بدیل یې انتخابات دي، چې هر حکومت د ولس په رایه وټاکل شي هغه دې مشروع وګڼل شي، د شورا پر ځای پارلمان دی چې د ولس استازي پکې وي، هغوی هم قوانین

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړوي، تصویب یې کوي، پر حکومت څارنه کوي، دغه بنه یې تر پخوانۍ ډېره ګټوره ده.

کاش موږ پوه شو چې ارزښتونه هغه وخت ارزښت لري چې ټولنې ته په ګټه وي، ټولنیز قراردادونه پر همدې بنیاد رامنځته کېږي، که دغه معیار یې له منځه ولاړ شي، نو د هر ارزښت خپل اهمیت له منځه ځي. ځینې تغییر ته اړتیا لري، نور بیا بدیل غواړي، یو څه یې وخت او مکان په مرګ محکوم کړي وي، حتمي به مري ځای به یې نور نیسي، داسې هم کېدلای شي چې یوازې نوم دې بدل شي، یو څه کم دې په شکل کې تغییر راشي، خو اصل هدف او د ولس رایه دواړه پکې تر لاسه شي، نو که انسان په دې پوه شي، ممکن د ډېرې ستونزو حل په همدې توګه را پیدا او ټولنې ته را پیدا شوي مشکلات له منځه ولاړ شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

سوله د اسلام له نظره او په هیواد کې یې د تحقق لارې چارې

الحمد لله وکفی والصلاة والسلام علی رسوله المجتبی، اما بعد!

په دې کې شک نه شته چې سوله تر جنګ غوره او سوله ییز ژوند تر جګړه ییز ژوند بهتر دی، په دې اړه نه یوازې عقلي دلایل خورا زیات دي؛ بلکې د قران کریم او مبارکو احادیثو دلایل هم کم نه دي. قران کریم د مومنانو ترمنځ جنګ ته په (وان طائفتان من المؤمنین) اشاره کړې ده چې هدف یې د جنګ استثنائي ښودل دي، ځکه د اسلام له نظره مسلمان ته عمومن د امن پیغام ور کول کېږي، مسلمان ته د نوم په غوراوي کې هم دا تلقین ور کول شوی چې ته د سولې استازی یې او د سولې پیغام باید ولېږدوې. د خدای پاک السلام نوم هم پر سوله دلالت کوي او هر پیغمبر ته د مسلمانۍ امر هم ددې یوه ښه بېلګه ده چې رسولان د سولې مبلغین وو. قران کریم یو بل ځای هم یادونه کړې ده چې جنګ به مسلمان نه پیلوي، بلکې مسلمان ته یوازې د دفاع اجازه شته: (وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا ۚ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ) [البقره: ۱۹۰]

یعنې د الله په لار کې له هغو سره وجنګېږئ چې هغوی له تاسو سره جنګ کوي او تاسو تېری مه کوئ بېشکه الله تېریګر نه خوښوي.

له دې هم معلومه شوه چې قتال یوازې استثنائي صورت دی او په هغه وخت کې جواز پیدا کوي چې مسلمان دفاع ته اړ شي. د سولې د ښه والي او فضلیت په اړه د قران کریم ایاتونه نور کم نه دي او عمومن له مسلمانانو څخه پټ هم نه دي؛ ځکه نو زه نور بحث نه پر کوم یوازې یو حدیث یې د فضیلت په اړه رااخلم:

(c) ketabton.com: The Digital Library

(أَلاَ أُخْبِرُكُمْ بِأَفْضَلَ مِنْ دَرَجَةِ الصِّيَامِ وَالصَّلاَةِ وَالصَّدَقَةِ، قَالُوا: بَلَى، قَالَ: صَلاَحُ ذَاتِ البَيْنِ، فَإِنَّ فَسَادَ ذَاتِ البَيْنِ هِيَ الحَالِقَةُ)(۱)

ايا تر روژې، لمانځه او صدقې افضل کار در ونه ښيم؟ دوی وويل: ولې نه! ده وويل: د خلکو ترمنځ اصلاح کول، ځکه خپل منځي فساد يې دين له منځه وړي.

دا طبيعي خبره ده چې د سولې تر دومره فضيلت وروسته هر انسان سوله ييز ژوند ته اړتيا لري او حتا هر ژوی، خو موږ افغانان چې نسلونه مو په جنگونو کې رالوی شوي دي، تر بل هر چا سولې ته زياته اړتيا لرو. په هيواد کې د سولې لپاره خوشبينتيا زياته وه، اما د طالبانو خپلسری زور د دې سبب شو چې د سولې فرصت له لاسه ووزي، په زور د يوه نظام پر ځای د بل راوستل، د دې سبب کېږي چې خشونت او زورزياتي ته لار پرانيستل شي. پر يوه ډله زور اچول د دې سبب کېږي چې بله ډله عکس العمل وښيي، که زور شوی وي، زور به ورسره کېږي او که جنگ شوی وي جنگ به ورسره کېږي.

زموږ د ملت بدبختي داده چې له واکه يې يوه ډله ايسته کېږي، بله چې پر راشي، د بخښنې او له شخصي ـ انتقامونو د تېرېدلو پر ځای خشونت کوي، انتقامونه اخلي، خلک وژني، چور و فساد ته مخه کړي، ملت ته په واک کې سهم نه ور کوي، د تېر نظام غړي په گنهو پلمو ځورول کېږي، له واکه محرومېږي، کډوالۍ ته مجبورېږي، کاروبارونه يې زيان وي، کورنۍ يې په بد وضعيت کې وي، دا ټول حالات د دې سبب کېږي د سوله ييز ژوند پر ځای خلک خشونت اميزه ژوند ته مخه کړي، د سولې ځای جنگ ونيسي، سم لور ته د تلو پر ځای حالات ناسم لور ته ولاړ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په يوه ملت کې د ګڼو ژبو، مذهبونو، سمتونو، قومونو او اديانو خلک وي، د دې لپاره بايد د ټولو خيال وساتل شي، په واک کې سهم ور کول شي، د هغوی لومړيتونه وارزول شي، حکومت کار پر وکړي، قومي، ژبني، مذهبي، سمتي او ديني چارې د دې سبب نه شي چې ملت سره بېل شي، خلک يو له بل سره په شخړه شي، د ملت د ټوټې کېدلو سبب شي، د سترو ملي مسايلو پر ځای حکومت او ولس دواړه په قومي، سمتي او ژبنيو وړو خبرو اخته شي.

موږ بايد نور دا زده کړو چې متنوعي افکار، قومونه، مذهبونه، دينونه، ژبې او... د شخړې سبب نه کېږي او نه يې بايد کړو، د انتقام پر ځای بخښنه ډېره ګټوره ده، تر تنګنظري زغم او تحمل ډېرې ښې پايلې لري، د يوه نظام پايښت زموږ د ټولو په ګټه دی، خو که يې موږ له لويه سره بنيادونه کمزورې کښېږدو، په خپلو اعمالو يې ولړزو، بيا به دا نظام څنګه پايښت وکړي؟ زموږ د هر نظام چارواکي بايد د خپلو شخصي-مذهبي او ګوندي ګټو پر ځای ملي ګټې په نظر کې ونيسي-، په دې توګه به هم نظام وچلېږي، هم به ملت او وطن له بدبختيو وساتل شي، شرعي، ملي، تاريخي او کلتوري ارزښتونه به د پايماله کېدلو پر ځای خوندي کړي، اما که هر څه د دې برخلاف وشي، بيا به نه سوله راشي، نه به نظام وچلېږي، نه به ارزښتونه خوندي شي، نه به ټولنه تنوع ته پاته شي او ملت به د اجتماع پر ځای سره وپاشل شي.

۲۸/۴/۲۰۲۱

سرچينه:

۱)ابوداؤد، کتاب الادب، باب في اصلاح ذات البين: ۴۹۱۹.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د علماؤ له وژلو ترهگر څه تر لاسه کوي؟

څو ورځې وړاندې د علماؤ شورا خبر ور کړ چې په تېرو ۱۵ کلونو کې ترهگرو د نظام ملاتړي ۱۰۰۰ کسه علماء شهيدان کړي دي. دا په داسې حال کې چې په دې تېره روژه کې د مولي ريحان او مولوي کامه وال ارقام هم پر ور زيات شول.

موږ بايد دا پوښتنه را مطرح کړو چې ترهگر ولې علماء وژني او اصلن له دې څخه څه ترلاسه کوي؟

که د جنگ جهت، شعارونه او د دوی ادعا شوي اهدافو ته فکر وکړو، نو پوهېږو چې د علماؤ له وژلو د هغوی څو اهداف دي:

۱/ په هيواد کې شته جنگ يو نيابتي جنگ دی، د دې جنگ تر شا چې کوم هيوادونه لاس لري هغوی زموږ د هيواد هر هغه قشر- چې د هغو هيوادونو له اړتيا مو خلاصوي، وهي؛ څو زموږ هيوادوال د زيات وخت لپاره د هغوی محتاج پاته شي. د افغان نوموتو علماؤ له وژلو يو هدف دادی چې دلته د هغو علماؤ تشه احساس شي چې زموږ ټولنه ورته اړتيا لري او موږ اړ شو چې د دې تشې د ډکولو لپاره دوی ته رجوع وکړو.

۲/ زموږ هغه نظامونه چې د هيواد، ملت او ملي گټو لپاره لږ يا ډېر کار کوي، هغه د گاونډيو نه دي خوښ. د دې لپاره دا جنگ روان دی او تر بېلابېلو نومونو لاندې زمينه سازي ورته کېږي. د همدې نظام تر چتر لاندې چې هر څوک را ټولېږي، هغوی د ترهگرو په اند د وژلو وړ دي؛ علماء بيا ځکه مهم دي چې د دوی موجوديت د نظام

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشروعیت قوي کوي، ترهګر کوښښ کوي چې د یوې نیابتي جګړې د غزولو لپاره له نظامه مشروعیت وتروړي او بیا یې پر ضد د ولس په منځ کې ځانو ته ځای پیدا کړي او خپلو لیکو ته خلک جذب کړي.

۳/ ترهګرو د خپل جنګ لپاره یو دیني و مقدس پوښ جوړ کړی او تر دې نوم لاندې خپل ټول اعمال توجیه کوي. دا چې زموږ ولس په دې میدان کې زیاته پوهه نه لري، ترهګر په اساني کولای شي چې د ناسم استدلال په کولو پر ولس خپلې خبرې او اعمال تېر کړي او د هغوی یوه لویه کتله له ځانو سره مل کړي. نو کله چې د دین یو عالم رامخته کېږي او د هغوی له څېرې نقاب پورته کوي، ولس ته یې اصلي موخې ور ښيي، د شریعت او د دوی ترمنځ فاصله په ګوته کوي او ملت د هغوی له دام څخه را باسي، نو حتمي خبره ده چې ترهګر به عکس العمل ښيي. د یوه مخالف نظروال په وړاندې ردعمل څو ډوله کېدای شي، مثلن: ډیالوګ کولای شي، په رد کې یې کتابونه لیکلای شي، د ولس په وړاندې یې مخامخ مناظرې ته رابللای شي او نور... اما که د مخالف په وړاندې یو چا په هر ډګر کې خپله ماتې حتمي بلله، بیا نو له وژنې پرته بله لار هغوی نه ویني او همدا تګلاره به د ځان په اړه ګټوره بولي، ترهګر نن همدې پایلې ته رسېدلی دي. هغوی د علماؤ په وړاندې د استدلال او ډیالوګ میدان بایللی دی، د قلم او علم په میدان کې هغوی پاته دي، له دې امله یې یوازې زور او توپک ته پنا وړې ده، نو که یې هر څوک د اهدافو په وړاندې خنډ کېدل، هغوی به له منځه وړي او علماء چې په دې برخه کې تر نورو ښه کردار ادا کولای شي، له دې امله به تر ټولو لومړی هدف وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴/ په افغاني ټولنه کې علماء ښه ډېر اغېز لري. د علماؤ همدې رول ته په کتو هغوی هغه چاته انګېزه ور کوي چې د ترهګرو د نيابتي جنګ په وړاندې دربړي. د علماؤ ږغ پر افغانانو زيات تاثير لري، هغه علماء چې د وطن او ملت ساتنې لپاره د خپلو امنيتي دفاعي ځواکونو په څنګ کې دربړي، روحيه ور کوي او له خپله وطنه دفاع د شريعت له مخې يو مشروع عمل بولي، ترهګر يې د خپلو موخو په وړاندې تر ډېرو نورو مخالفو کسانو د ځانو لپاره زيات خطر بولي. له همدې امله په تېرو ۱۵ کلونو کې د علماؤ له وژلو مخ نه اړوي او د ټولو جنګي اصولو خلاف يې د علماؤ پر وژلو اقدام کړی او هيڅ ډول افغاني کلتور، شرعي اخلاق و اصول او نړۍ وال قوانين يې په پام کې نه دي نيولي او دوی فکر کوي چې د دوی هدف وسيله توجيه کوي، نو همدې اصل ته په کتو يې خپل هدف ته د لاس رسي په خاطر هر ډول وسايل وکارول.

۵/ د علماؤ له وژلو د هغوی بل هدف دادی چې د خپل ځان په وړاندې د علماؤ مخالفت ختم کړي، څوک شهيدان کړي، څوک زخمي، څوک له وطنه فرار ته مجبور کړي او نور په زور دې ته اړ کړي چې د هغوی له مخالفته لاس واخلي او دوی په اساني خپلو موخو ته ځانونه ورسوي.

٦/ د افغان نظام د ملاتړو علماؤ وژل او کمېدل په ټولنه کې دا فرصت رامنځته کوي چې خلک د ترهګرو د علماؤ لور ته توجو وکړي او د هغوی اغېز سوکه-سوکه پر پراخېدو شي. په دې ډول هغوی خپلو اهدافو ته ځانونه نژدې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷/ په افغاني رنګ د رنګېدلو علماؤ وژل د دین پوهانو یوه لویه تشه رامنځته کوي، د ډکولو لپاره یې یا د ترهګرو ملاتړي مدعي دین پوهان رامخ ته کېږي یا هم د دیني علومو زدکونکي د علم لپاره خارج ته ځي. په دواړو حالاتو کې د هغوی ګټه ده. که خارج ته ولاړ شي له هغه لورې یو داسې فکر راوړي چې په یوه بله ټولنه کې تولید شوی وي، د هغوی د اړتیا له مخې پیدا شوی وي او د هغې ټولنې د کلتور رنګ یې اخیستی وي، کله چې زموږ ټولنې ته راځي نو په ټولنه کې د منلو خاص چانس نه لري او د ټولنې و یوې ډلې علماؤ ترمنځ فاصله رامنځته کېږي او دا اختلاف د زماني په تېرېدو پراخېږي چې یو مهال په وسله وال خشونت هم بدلېدای شي. لکه دا نن داعشي او دیوبندي افکار چې یو له بل سره ښکر په ښکر دي. دا خو یې یو لوری دی، که بیا داسې وشي چې د علماؤ تشه د ترهګرو ملاتړي پوهان ډکه کړي نو هغوی په لوی لاس د ماشومانو اذهانو ته ترهګریز افکار ور انسټالوي چې دا زموږ د ټولنې لپاره د یوه خطرناک اینده پیغام راکوي او دا حالت د ترهګرو او مغرضو ګاونډیانو په ګټه دی.

دا واقعن یو بد وضعیت دی، د افغان دولت او ولس لپاره څه اړین دي چې باید وې کړي؟

په دې باب څو کاورنه مهم دي، که وشي؛ ممکن ښې پایلې ولري:

اول: په هیواد کې د افغاني دیني فکر د تولید لپاره باید دولت او ملت همدلته دیني مرکزونه جوړ کړي، هغه علماء زیات کړي چې د افغانانو له اړتیا سره سم دیني فکر تولید کړي او زموږ لپاره د مشکلاتو سبب نه شي؛ بلکې ستونزې مو حل کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم: د دیني مرکزونو لپاره د یوه داسې نصاب جوړول چې د اوس له غوښتنو سره برابر وي. دینپوهان باید یوازې تر امامته او صرف دیني چارو محدود نه وي؛ ځکه د هغوی محدودېدل هغوی ته اقتصادي زیان لري او په فقر کې ژوند هغوی د مختلفو کړیو په دام کې غورځي چې هم زموږ په تاوان دی او هم د دین. ددې لپاره اړینه ده چې د دیني علومو زده کوونکی نور هنرونه هم زدکړي، څو د ژوند په اوږدو کې که د دیني مراکزو له خوا جذب نه شي هم هغه له ټولنې ځان پردی احساس نه کړي او په نورو هنرونو وکولای شي ځان ته مشغله پیدا کړي، چې هم ځان پر ټولنه بوج احساس نه کړي او هم ټولنه له هغه څخه ستومانه نه شي او کله چې هغه کار ولري، له اقتصادي وضعیته خوشاله وي؛ نو د مخربو کړیو په دام کې له لوېدو هم ځان ساتلای شي.

درېیم: ملت او دولت دواړه دې حالن د هغو دینپوهانو ساتنه وکړي چې د دې خاورې، د دې ملت او نظام د حفاظت لپاره یې غږ کړی دی، له دوی سره اوږه په اوږه درېدلي دي او د نورو مخربو کړیو بلنې یې په کلکه نه یوازې منلې نه دي؛ بلکې په مقابل کې یې درېدلي دي، په دې ډول به ولس او دولت څو کارونه کړي وي: خپل ملاتړي علماء به یې ساتلي وي، د ولس باور به خوندي کړي، د نورو علماؤ د را پیدا کېدو چانس زیاتېږي، د ترهګرو ملاتړي ملایان د ولس په منځ کې ځای نه شي موندلای، د ولس ځوانان به مو زیات نه بې لارې کېږي، مخربې کړۍ به د اوس په کچه زیات تخریبي فعالیتونه نه شي کولای او ...

(c) ketabton.com: The Digital Library

هره انساني غمیزه فاجعه ده، خو د پوهانو او علماؤ وژل بیا لویه فاجعه ده. هیله مو داده چې د علماؤ د ساتنې او رول لور ته توجو زیاته شي او په ایینده کې یې تر ډېره حده مخه ونیول شې چې د مړه کېدونکو کسانو په شمېر کموالی راشي او وور-ورو دا لړۍ بیخي صفر شي.

۱۵/۶/۲۰۱۹

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګي ډلې ولې خپلې څېرې بدلوي؟

د روسانو خلاف جنګ کې چې نږدې لس کاله یې دوام وکړ، مجاهدینو؟ په خپله ټوله جهادي دوره کې دغه ډول بریدونه نه دي کړي، لکه اوس چې یې جنګي ډلې کوي. د روسانو تر وتلو وروسته چې مجاهدین بریالي شول، نو د واک پر سر یې هغه ډول وحشتونه تر خپل منځ سره وکړل چې په تېره لس کلنه جهادي دوره کې یې نه وو کړي. تر دې وروسته چې طالبانو حرکت پیل کړ، نو دوی او مجاهدینو یو د بل خلاف هغه څه وکړل چې مخکې نه وو شوي.

تر هغه وروسته چې طالبي نظام ړنګ شو او پر ځای یې نوې اداره رامنځته شوه؛ طالبانو یې پر ضد حرکت پیل کړ. په لومړیو کې که به د طالبانو په بریدونو کې لږ هم ملکي کسانو ته مرګ ژوبله اوښتې وه، نو طالبانو به چورلټ انکار کاوه چې دا کار د دوی جنګیالیو نه دی کړی. ورو- ورو جنګ سختېده او د ملکیانو تلفات هم ورسره زیاتېدل، طالبانو له تعرضي بریدونو بمي بریدونو، ځانمرګي حملو او ډله ییز ځانمرګو بریدونو ته خپل جګړه ییز تکتیکونه بدلول چې په نتیجه کې یې د هر تکتیک تر ایجاد وروسته د ملکیانو مرګ ژوبله هم ورسره زیاته شوې ده.

په تېرو دوو یا درو کلونو کې جنګ دومره خونړی شوی دی چې د یوه عسکر له وژلو سره جنګي ډلو لس ان شل تر دې هم اضافي ملکي کسان وژلي دي. په تېرو اتلسو کلونو کې د جنګ قوانین او جنګي اخلاق په دا ډول تر پښو لاندې شول چې په تېره دوره کې یې مثال نه شي وړاندې کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طالبانو او داعش په نوم اسلامي جهادي ډلو خپلو موخو ته د رسیدو لپاره له هیڅ وسیلې ډډه ونه کړه او هیڅ ارزښت یې هم پرېنښود چې د خپلو موخو لپاره یې استفاده نه وي ورځخه کړې. طالبانو مسجد کې انفجار وکړ، جنازه یې په نښه کړه، په لنګوټه کې یې ماین ځای پر ځای کړ، د ښځو جامې او حجاب یې استعمال کړل، واده یې خپلې خوښې ته پرېنښود، ورا یې په غمونو واړوله، ناوې او زوم یې ووژل، قران کریم کې یې بم کېښود، د خلکو ترمنځ یې پر یوه کس باندې ځانمرګی وکړ، لوبو ته یې بمونه خښ کړل، د مکتب ماشومان یې شهیدان کړل، پوهنتون یې وران کړ، علماء یې ووژل، خبریالان یې ذبح کړل، په بازارونو کې یې انفجارات وکړل، منبر او محراب یې په وینو ولړل، د جومې د لمانځه مهال یې پر عبادت ولاړ کسان ووژل، په روژه کې یې قتلونه وکړل، خلك یې له محکمې پرته ووژل، د یوه بانکي کارډ پر سر یې خلك د موچي په تار ذبح کړل، په یوه تش تور یې خلك له ژونده محروم کړل، د عسکر د کورنۍ ښځې او کورنۍ یې د مرګ په خوب بیدې کړې، لکه د هلمند د دادو قومندان کورنۍ، تر خپل منځ یې جنګونه وکړل، د طالب او حزب اسلامي ترمنځ د قدرت پر سر جنګونو کې دوی او عوام دواړه قتل شول، له داعش سره خونړي جنګونه وشول، د مړو انسانانو په سرونو پوټبال وشو، غوږونه له معلم ځخه پرې شول، نجونې په جنګ کې استعمال شوې، ماشومان وکارېدل، حتا لیوني انسانانو ته یې په غوټو کې بمونه ور کړل او په ریموټ یې هغه مهال منفجر کړل چې عسکرو ته به نږدې شول، تر داسې حاله چې حیوانات یې هم د ځانمرګي بریدونو لپاره وکارېدل. لنډه دا چې هیڅ ډول قوانین او ارزښتونه پاته نه شول چې جنګي ډلې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه ته احترام ولري او د هغه شي د نوم په اخیستلو دوی ته هغه شفیع کړي او د یو ډول نه یو ډول رحم و ترحم غوښتنه یو انسان ترې وکړي.

طالبانو او داعش ټولې عامه المنفعه پروژې او تاسیسات په ډېر بربنډ ډول د خپلو موخو لپاره وکارول او د هرې هغې پروژې په وړاندې یې خنډونه ایجاد کړل چې دوی ته پکې سهم نه وو ور کول شوی. دوی د دین، وطن او ملت تر نوم لاندې نه یوازې خپلې شخصي ګټې خوندي کړې، بلکې د نورو هیوادونو استخباراتي کړیو ته یې هم پریمانه خدمات وکړل. د اوبو بندونه ورانول، د برق ستنې الوزول، پلونه و پلچکان انفجارول، په بازارونو کې ځانمرګي کول، په لویو لارو کې بمونه ښخول، د لارو پر سر خلک په ویره اخته کول، خلک تښتول، د لارو پر سر له موټرو او مسافرو پیسې اخیستل، د دولت او خارجیانو د کمپنیو په نوم د شخصي خلکو موټر او مالونه د پیسو لپاره را ګرځول، د یوې کمپنۍ یا شرکت له لورې دوی ته د دې لپاره پیسې ور کول چې د ده شرکت ناکامه کړي او زموږ هغه په هر ځای کې خوشي کړل شي، دا او دې ته ورته نور موارد ټول هغه څه دي چې نه قوانین ورته جواز ور کوي اونه انساني اخلاق.

اما جنګ لومړی دې ارزښتونو او اصولو ته په خورا درنښت را پیل شي، خو د وخت په تېرېدا داسې مرحلې ته ورسېږي چې بیا هیڅ ډول اخلاق او ارزښتونه پکې نه خوندي کېږي او په لوی لاس دا هر څه تر پښو لاندې کړل شي.

طالبانو د ۲۰۱۹ کال سپټمبر د میاشتې په پروان، کابل، ننګرهار او زابل کې هغه بریدونه په جګه غاړه ومنل چې لسګونو ملکي کسانو ته پکې مرګ ژوبله اوښتې وه. همدا شان د داعش وسله والې ډلې د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

په یوه سالون/هال کې د واده برید په نره توره ومانه چې تر ۹۲ ملکي کسان پکې مړه او تر سل زیات کسان پکې ژوبل شول.

له انساني تجربو او د جنګ و وحشت له تاریخونو څخه دا په ډاګه کېږي چې هره جنګي مرحله لومړی دومره وحشي نه وي لکه وروسته چې وحشت او بربریت ته مخه کړي، ځکه انسان چې په هر ډول محاول او چاپېریال کې واوسي هماغه بڼه اخلي. د تیرې دورې مجاهدین چې وروسته یې تر خپل منځ او بیا له طالبانو سره وحشتونه وکړل، همدا شان اوس طالبان او داعشیان چې هم له دولت سره اخته دي او هم تر خپل منځ سره ښکېل دي هغه جنګي جنایتونه کوي چې د انسان ژبه یې له بیانه او قلم یې له لیکلو هم ستومانه کېږي او هم ورته عاجز دي. مثلن: په زابل کې پر یوه ملکي روغتون داسې ځانمرګی برید چې لسګونه انسانان یې په خوب کې ووژل او تر سل پورې کسان یې زخمیان کړل، خو له دې سره طالبانو په ډېر ډاډ دا پړه ومنله او ادعا یې وکړه چې دولت ته یې زیان رسولی دی. په داسې حال کې چې ټول ملت نارې وهي ملکي کسان دي، خو طالب بیا هم په ډېر جرأت وایي چې نه دولت ته مو زیان رسولی دی.

زموږ د دې خبرو هدف دادی چې جنګ، جنګ زیږوي، هغه انسان چې خپل نیمایي ژوند په جنګ کې تېر کړي، ممکن تر هغه انسان لږ عاطفي وی چې ټول ژوند یې په جنګ کې تېر شوی وي. هغه څوك چې لوی جنګ ته ورشي، شونې ده تر هغه چا لږ رحم په زړه کې ولري چې له ماشومتوبه یې همدا کار و کسب پاته شوی وي.

زموږ په هیواد کې د جنګ دا څپه تر دې هم خونړۍ کېدای شي، که یو کال نور هم پر واوړي، نو د نن جنګ به خلك ورته کم بولي، دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

نن وحشتونه به د خلکو هېر شي، اود جنگي ډلو زاړه مشران چې مړه کېږي ځاى يې نوي کسان نيسي چې تر خپلو اسلافو په څو چنده سخت زړي او د وينو تږي وي، له دې امله بايد له افغان ملت او دولت سره نږۍ واله ټولنه د انسانيت په خاطر دا همکاري وکړي چې جنگ بند کړي او جنگي ډلې په ډيالوگ يا هم زور سوله ييز ژوند ته وهڅوي.

۲۰۱۹/اگست/ ۲۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه

شريعت هغو اعمالو ته چې په کولو يې خلك امر کړي دي خپل چوکاټونه ټاکلي دي، مثلن: لمونځ يو فردي عمل دی، شريعت ټول پيروان په امر کړي دي، خو د اداينې لپاره يې ګڼ شرايط وضع کړي دي چې د هغو په نه رعايت کولو لمونځ د شريعت له مخې نه سهي کيږي. وخت، د الهي رضا نيت، قبله پيژندل، طهارت، د مکان پاکي او... که دا هر يو يې پوره نه شي لمونځ صحت نه لري.

جهاد د لمانځه برخلاف يو ټولنيز عمل دی، کله چې شريعت د يوه فردي عمل لپاره خپل شرطونه بيانوي او يو چوکاټ ورته تعيينوي نو د يوه ټولنير عمل لپاره خو حتمن تر هغه سخت شرايط وضع کوي.

زه دلته د شرايطو په اړه خبره نه کوم، يوازې د جهاد د اعلان په اړه د فقهاؤ نظرونه را اخلم چې د شريعت له مخې څوك حق لري د جهاد اعلان وکړي؟ په همدې اړه د ځينو مشهورو فقهاؤ نظرونه په لاندې ډول دي:

په الموسوعة الفقهية الكويتية کې د جهاد د اعلان په اړه وايي:

إِذَا اسْتَنْفَرَ الإِْمَامُ قَوْمًا لَزِمَهُمُ النَّفِيرُ مَعَهُ إِلاَّ مَنْ لَهُ عُذْرٌ قَاطِعٌ؛ لِقَوْل اللَّهِ تَعَالَى: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيل لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيل اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الأَْرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الآْخِرَةِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الآْخِرَةِ إِلاَّ قَلِيلٌ}.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَقَال النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ هِجْـرَةَ بَعْـدَ الْفَـتْحِ وَلَكِـنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ، وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا وَذَلِكَ لأَنَّ أَمْرَ الْجِهَادِ مَوْكُولٌ إِلَى الإِمَامِ وَاجْتِهَادِهِ، وَيَلْزَمُ الرَّعِيَّةَ طَاعَتُهُ فِيمَا يَرَاهُ مِنْ ذَلِكَ.(۱)

ژباړه: كه امام له خلكو وتل وغوښتل نو دوى به ضرور ورسره وزي، مگر هغه څوك چې ښكاره عذر ولري څكه الهي وينا ده: اې مومنانو! كله چې تاسو ته وويل شي د الله په لار كې ووزئ نو په تاسو څه شوي چې ځمكې ته ځانونه كشوئ، ايا د اخرت په مقابل كې د دنيا په ژوند راضي يئ؟ د اخرت په مقابل كې د دنياوي ژوند گټه ډېره كمه ده!

او رسول الله صلى الله عليه وسلم ويلي: د مكې تـر فتحې وروسـته هجرت نه شته مگر جهاد او نيت(به باقي وي) او كه د وتلو غوښـتنه در څخه وشوه نو ووزئ، دا څكـه چې د جهـاد د اعـلان امـر تـر امـام او اجتهاده تړلى دى او په هغه څه كې چې امام يې مناسب گڼي پر ولـس يې اطاعت لازمي دى.

ياد كتاب په همدې بحث كې دې لاندې كتابونو ته حوالې ور كړې دي:

حاشية الدسوقي ۲ / ۱۷۵، وجـواهر الإكليـل ۱ / ۲۵۲، والمغنـي ۸ / ۳۵۲، والمحلى ۷ / ۲۹۱.

همدا شان الموسوعة الفقهية الميسرة في فقه الكتاب والسنة المطهرة د جهاد په بحث كې كاږي:

إذا استنفَر الإمام قوماً لزِمهم النفير معه.(۲)

ژباړه: كه امام له خلكو وتل وغوښتل نو دوى به له هغه سره يوځاى وزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وهبة بن مصطفى الزحيلي په خپل كتاب الفقه السلامي و ادلتـه كـې ليكي:

إذا استنفر الإمام قوماً، لزمهم النفير معـه، لقـول الله تعالى:{يـا أيها الذين آمنوا ما لكم إذا قيل لكم انفروا في سبيل الله اثّاقلتم إلى الأرض} [التوبة:۳۸/ ۹] وللحـديث المتفـق عليـه: «إذا اسـتنفرتم فـانفروا». وهـذا الحكـم المـذكور في فرضـية الجهـاد باتفـاق الفقهاء.(۳)

ژباړه: كه امام له خلكو وتل وغوښتل نـو لـه هغـه سره وتـل پـر لازم دي، ځكه الهي وينا ده: اې مومنانو! په تاسو څه شوي چې كله درڅخه وغوښتل شي د الله په لار كې ووزئ تاسو ځمكې ته ځانونه كشوئ؟ او په متفق عليه حديث كې دي: كه د وتلو طلب در څخـه وشو، ووزئ، او د جهاد د فرضيت په بحث كې پر دې ياد حكم د ټولو فقهاؤ اتفـاق دی.

د دې كتاب ليكوال لاندې كتـابونو تـه د دې عبـارت پـه اخيـر كـې حواله ور كړې ده:

البـدائع: المرجـع السـابق: ص ۹۸، تبيـين الحقـائق: ۲٤۱/ ۳، فـتح القدير: ۲۷۸/ ٤، الدر المختار: ۲۳۹/ ۳، آثار الحرب: ص ۸۷.

د قران كريم له پاس ايت او د رسول الله له هغه حديثه چې لوړ ذكر شوی و، داسې معلومېږي چې د جهاد اعلان د يوه برحاله نظام چاره ده چې له دې پرته په شريعت كې هيڅ اساس نه لري. رسول الله صـلی الله عليه وسلم په مكه كې تر مدينې زيات وخت تېر كړی دی، خلك يې شهيدان شوي دي، هجرت ته اړ شوي دي، اصحابو د اقدام اجازه هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترې وغوښته؛ مګر دا چې دوی هلته نظام نه در لود، د افرادو یا ډلو په شان یې د جهاد اعلان نه کاوه ځکه په دې صورت کې یې تر ګټه تاوان زیات و.

جهاد یو مشروع عمل دی، له خپله حقه د دفاع لپاره اجازه ور کول شوې ده، اما که په عملي کېدا یې دین ته تر ګټې زیان زیات وي، بیا به نه عملي کېږي. د رسول الله ص له تګلارې او د قران کریم له واضحو ایاتونو څخه معلومېږي چې جهاد ډلې او افراد په خپل سر نه شي کولای، نه یوه ډله او فرد د خپل دښمن په مقابل کې هغه ډول تصمیم نیولای شي لکه یو نظام چې یې نیسي. جهاد ظاهرن یو تخریبي عمل دی، خو اهداف یې تر شا سپېڅلي وي، نو که افراد لاس په پورې کړي هغه اضرار چې د خپل مقاومت مهال یې ټولنې ته اړوي، بیا یې جبرانولای نه شي او په عیني حال کې ډلې اړې دي چې له نورو دولتونو مرسته تر لاسه کړي، په داسې حال کې چې دلته اندېول نه شته، یوه ډله که له برحاله نظامه مرسته غواړي، نو په ټرون کې به دوه درې چنده به نظاموالو ته په ګټه قایلېږي او د هغوی غوښتنې او ګټې به تامینوي، بیا به هغوی ته د مرستې لاس ور کوي؛ نو دا بل تاوان شو چې یوه مستقل هیواد ته د نورو دولتونو لاسونه را اوږدوي، همدا شان پر خپلو افرادو کنټرول نه شي ساتلای، ځکه دوی له بېلابېلو هیوادونو سره اړیکې ساتي او هغه هیوادونه خپله هڅه کوي چې د دوی ترمنځ خپل اعتمادي کسان پیدا کړي، دوی یو موټی ایله نه کړي، دوی کې داسې کسان را پیدا کړي چې هر وخت دوی ته وفادار پاته شي او داسې نور اغراض هم شته چې نور هیوادونه متحده جبهه نه غواړي، هغوی داسې کسان غواړي چې د دوی هره خبره ومني او که یوازې شک یې هم پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

راشي، حتمن يې يا وژني يا هم نور افراد يې له شاوخوا څخه بېلوي چې بله ډله را پيدا کړي، خپل نفوذ پر زيات کړي او په هر ډول حالاتو کې يې بيا د خپل ځان په ګټه وکاروي.

دې ټولو اضرارو ته په کتو د اسلامي شريعت فقهاؤ له وخته دا لازمه کړې وه چې د جهاد اعلان به د برحاله نظام له لورې کېږي، امير به خلکو ته د وتلو امر کوي، هغه به يې چارې تنظيموي او د شکست په صورت کې به هغه ځای ته مجاهدين ستنېږي چې د امير تر واک لاندې وي او دوی پکې خوندي وي، له دې پرته جهاد د فايدې پر ځای شريعت، هيواد او ملت ته زيانونه رسوي.

۲۰۱۹/ ۱۲/ ۱۰

سرچينه:

۱)(الموسوعة الفقهية الكويتية، حرف الجيم، كتاب الجهاد، باب متى يصير الجهاد فرض عين؟: ۱۶/ ۱۳۱، د دار السلاسل دويم چاپ کويټ، ۱۴۰۴-۱۴۲۷)

۲)(ياد كتاب، الجهاد، باب متى يتعينّ الجهاد؟: ۷/ ۱۱، د حسين بن عوده ليکنه، د المکتبة الاسلامية (عمان اردن) او دار ابن حزم(بيروت لبنان) لومړی چاپ له ۱۴۲۳- ۱۴۳۹)

۳)(الفقه السلامي و ادلته، القسم الخامس: الفقه العام، الباب الرابع: الجهاد و توابعه، الفصل الاول: حكم الجهاد و قواعده، فرضية الجهاد، ان كان النفير عاما: ۸/ ۵۸۴۸، د دار الفکر څلورم چاپ، دمشق سوريه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قاضي او قضا ځينې اړين شرطونه

قضا په انساني ټولنه کې ډېر درونـد مسـووليت دی. د محـاکمو پـه تاريخ کې له لرغونې زمانې بيا تر ننه انسانانو بېلابېل سيستمونه پنځـولي دي چې کله يې د وخت په تېرېدا عيبونه ور معلوم شوي دي؛ نو د بـل په لټه کې شوي دي چې اخير يې د محاکمو نوي اصول وضع کړي.

د انسانانو پر حقونو فيصلې کول اسانه کـار نـه دی، لـه دې املـه پـه اسلامي و غير اسلامي ټولنو کې د محکمې او قاضي لپاره شرايط وضع شوي دي چې له هغو اصولو په سرغړونه محکمه او قاضي پر يوه تورن د پرېکړې حق نه لري. که په يوه سيمه کې نظام موجود وي، نـو د دې ډول ناغېړيو مخه نيسي او کوونکې يې عدالت ته وړاندې کوي او که د نظام لاس نه ورسېږي، نو بيا د خالق محکمې ته حواله دی چې هره سزا يې ور کوله هغه د هغه له شان سره مناسبه ده.

په مسلمانانو کې که د هر مذهب فقهـې ولوسـتل شي، نـو د قـاضي شرطونه يې بيان کړي او هر څوک که له دې شرايطو خالي وي د قضـا دنده مخته نـه شي وړلای. اصـلن قضـا او محکمـې جـوړول د برحالـه نظامونو کار دی، څوک چې برحاله پر يوه سيمه کنټرول ونه لري، نو د مجرم نيول هم نه شي کولای او نه هم د يوې يـوې قضـيې پـه اړه لازم تحقيقات کولای شي.

زموږ په هيواد کې له کلونو را په دې خوا طالبانو او داعش ډلو خپلې بيابانې محکمې جوړې کړې دي چې ان خلکو ته د مرگ سزاوې هـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

ور کوي؛ يعنې نورې پرېکړې خو حتمن کوي، حتا د يوه انسان د ژوند او مرگ فيصلې هم خورا زياتې کوي.

د محکمو لپاره سيستمونه شته، اسلامي محکمې خپل خصوصيات لري، زه لومړی د اسلامي محاکمو د سيستم په اړه لږ وضاحت کوم:

۱-: د دعوې د حل لپاره د يوه ځانگړې سرچينې جوړول. د رسول الله په زمانه کې هغه دا چاره سمبالوله، تر ده وروسته اصحابو په دې اړه مشوره کوله او ځينو سيمو ته يې ځانگړي قاضيانو لېږلي وو؛ لکه د عمر فاروق په وخت کې سلمان بن ربيعه الباهلي يې کوفې ته د قاضي په توگه لېږلی و او داسې نور.

۲-: د محاکمې په جريان کې د قاضي مداخله. رسول الله ص له يوه متهم څخه د واقع شوي جرم په اړه پوښتنې کړې دي، حتا هغه ته يې مخالف نومونه اخيستي دي چې داسې کار دې وکړ او که هغسې؟ د قضيې د ښه روښانتيا په خاطر قاضي چې هر ځای مناسبه وبولې مداخله به کوي، خو يوازې د روښانتيا لپاره نه د نورو اغراضو له کبله.

۳-: د مسلکي قاضيانو گومارنه.پرېکړې يوازې شرعي جنبه نه لري، بلکې داسې مسايل هم شته چې پخوانيو فقهاؤ ياد کړي هم نه وي، له دې امله نو د قاضي لپاره له شرعي علم سره نور اړين علوم هم ضروي دي. فقهاء هم په دې اند دي چې قاضي بايد په فقهي قضاياوو او معاصرو علومو عالم وي چې عدالت په ښه ډول تامين کړي. رسول الله ص د علمي او قضايي چارو لپاره خاص کسان در لودل، کله يې هم په علمي-قضايي چارو پسې خالد رض نه دی لېږلی، مگر معاذ بن جبل رض يې ورته غوره کړی دی. بل طرف ته يې په جنگي چارو کې تر نورو خالد رض ته ترجيح ور کوله، ځکه لکل فن رجال!

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴-: د محاکمو لپاره يو داسې اداره لازمي ده چې شوې پرېکړې پکې خوندي وي. د فيصلو ليکل ځکه اړين دي چې ممکن يو کس بله ورځ بيا د فيصله شوې دعوې اعاده بېرته وکړي. نو د اينده خطر د له منځه وړلو لپاره لازمي ده چې بايد فيصلې وليکلې شي او د شر سد باب وشي.

۵-: محکمه بايد علني او ښکاره وي. د محکمې علني کېدل د عدالت لپاره هم ګټور دي او هم د فساد مخنيوی په کېږي. قران کريم هم امر کړی دی چې د مسلمانانو يوه ډله دې د سزا مهال راشي چې عبرت واخلي، لازمي خبره ده چې هلته به قاضي خپله پرېکړه اعلانوي او د جرم ثابتونې وروسته به سزا ور کوله کېږي.

٦-: متهم ته له ځانه د دفاع حق ور کول. په غير اسلامي هيوادونو کې هم متهم ته وخت ور کول کېږي چې له ځانه دفاع وکړي او خپله ځان ته مدافع وکيلان نيول کېږي. مسلمان قاضي بايد تر هغو د محکمې پرېکړه اعلان نه کړي چې له متهم کسه پوښتنه ونه کړي چې د دې پرېکړې خلاف ته نور دلايل هم لرې که نه؟ کله چې د متهم کس ټول شبهات ختم شول او دلايل يې له ځانه د دفاع نور نه در لودل، بيا قاضي کولای شي چې خپله پرېکړه اعلان کړي.

د اسلامي محاکمو لپاره دا اصول بيخي منل شوي دي، حتا په غير مسلمانو هيوادونو کې هم تر ډېره حده دا اصول عملي کېږي او محکمې د يادو اصولو څخه سرغړونه نه کوي. اوس به راشم دې ته چې د طالبانو او داعش په شان ډلې کولای شې چې دا اصول په خپلو محکمو کې عملي کړي که نه؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لومړي شرط په اړه ممکن طالبان او دوی ته ورته ډلې ټېلې ادعا وکړي چې موږ هم محکمې لرو؛ اما د دولتونو په شان محکمې نه دي. دولت جرایم او دعوې سره وېشلې دي، بیا یې د هرې یوې لپاره خپل قانون د حنفي فقهې په رڼا کې جوړ کړی او ځانګړي قاضیان لري چې په خپل مسلک کې د هر یوه پوهه ورته لازمي شوې ده. د دعوې د اثبات لپاره هم دولتونو خپل میتودونه لري او هغه یې په قوانینو کې روښانه کړي دي.

که اوس له طالبانو او ورته ډلو پوښتنه وشي چې تاسو سمه ده چې محکمه لرئ اما د محکمې لپاره قاضي ته کوم شرایط لرئ؟ محکمې مو د کومو اصولو له مخې تورن کسان محکمه کوي او یا د مدعي و مدعي علیه پړ و ناپړ څنګه سره معلوموئ کوم قانون دا ټکي روښانه کړي دي؟

دویم شرط دادی چې قاضیان د محکمې په جریان کې مداخله کولای شي. مداخله هم د شواهدو یا ثبوت په رڼا کېږي، که یو تورن یو څه وایي، نو قاضي د خپلو معلوماتو په رڼا کې چې څارنوال یې ور کوي له هغه پوښتنې کوي، که یې ناسمې خبرې کړې وي هغه په دلایلو ردولای شي. وسله والې ډلې د معلوماتو د راغونډولو لپاره څوک لري؟ پر هیڅ ځای باندې واک نه لري، نو معلومات څنګه راټول کړي؟ له یوه قاضي ماسیوا د څارنوال په نوم هیڅوک نه لري، نو مداخله څنګه وکړي؟

د قضا لپاره د مسلکي کسانو ټاکل اړین دي. وسله والې ډلې په خپلو ګروپونو کې د لمانځه د امامت څوک نه شي پیدا کولای، نو د قاضي لپاره اړین شرطونه به څنګه پوره کړي؟ یوازې دیني علوم شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي، بلکې نن خو ټیکنالوجي ده، ډېرى داسې دعوې پیدا کېږي چې له ټیکنالوجي سره اړه ولري، یو تورن یا مدعي و مدعي علیه ښایي رواني مشکل ولري، بل یو کار کړى وي، خو پر یوه کس یې تاوان کړى وي، دا مشکلات به یوازې یو کلیوالي ملا په فقهي کتابونو څنګه حلوي؟

د قضایاو تر حل وروسته دا اړینه ده چې قضا خپل ډیټابیست ولري چې اسناد پکې ثبت شي، د وسله والو ډلو په ګرزنده محکمه کې به دا ډیټابیست له کومه شي او د اسنادو ثبت به هلته څوک کوي؟ دوى خو تر یوې ونې لاندې کېني مسله سره ور حل کړي او پر موټرسایکل پښه واړوي روان شي، د اسنادو ثبت څنګه وکړي؟

محکمه باید علني وي، وسله والې ډلې خو لومړى یو څوک مړ کړي، ویډیو یې وکړي او بیا یې تر مرګ وروسته نشر کړي، د درو یا سنګسار تر اجرا وروسته اعلامیه خپره کړې چې اسلامي امارت یا اسلامي دولت پلانى ځاى پر دونه مجرمینو حدود جاري کړل!؟ محکمه هیڅ ملي یا نړۍ وال بنسټ نه ویني او نه یې له جریانه خبر وي، همداسې ځارایي محکمې دي او انسانانو ته په کې د مرګ و ژوند پرېکړې کېږي.

یو بل مهم ټکى دا هم دى چې تورن باید له ځانه د دفاع حق ولري. ممکن ناسم تور په هغه پسې تړل شوى وي، امکان لري هغه عذر ولري، د یوې دعوې د اثبات لپاره معقول دلایل ولري، یو کار یې هیڅ نه وي کړى مګر د یوې شبهې له مخې راوړل شوى وي. وسله والې ډلې چې هره ورځ د خلکو د حقونو په اړه پرېکړې کوي، یا حدود په پټه جاري کوي، ایا تورن ته له ځانه د دفاع حق ور کړل شوى؟ چا تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسه ليدلي دي چې يو کس په جاسوسي تورن شوی، هغه له وسله والو سره څو مياشتې يا کلونه بندي وو چې هغه له ځانه د دفاع شواهد وړاندې کړي يا هم مدافع وکيل ونيسي؟ جالبه ده! دوی تر اوس په دې هم نه پوهيږي چې يو څوک مجرم بلل يوازې د يوې محکمې کار دی چې په رسمي ډول به هغه مجرم ګڼي او ټول شواهد به د اخيري پريکړې مهال ذکر کوي، مګر د وسله والو محکمې خو هيڅ ملي يا نړۍ وال بنسټ نه شي ليدلای بيا به هلته جنائي عدالت څنګه راشي؟ د جنائي عدالت هدف دادی چې هيڅ مجرم بايد له سزا ګاللو پرته پاته نه شي او هيڅ بې ګنا کس ته بايد ناحقه سزا ورنه کړل شي.

دولت خو د جرايمو د معرفي و تعريف لپاره قوانين لري، د جرم د اثبات لپاره ځانګړې ادارې دي چې د يوه تورن کس دوسيه مکمله څارنوالي ته ليږي، په هغه دوسيه کې کشفي ادارې يا پوليس و اردو چې په کوم حالت کې څوک نيولی وي او هغه شواهد چې له هغه سره د نيولو په حال کې يا تر اقرار وروسته يې لاس ته راغلي وي ټول څارنوالي او هغه يې تر کره کولو وروسته د قاضي په واک کې ور کوي، نو وسله والې ډلې د محاکمو په جريان کې ايا دا پروسيجر لري؟

زموږ له سيمو څخه زه معلومات لرم چې د بسته ولسوالي لپاره وسله والو يو کس د قاضي په نوم معرفي کړی وي، هغه حقوقي دعوې مخته وړي، هغه طريقه چې دولتونه يې د محکمو لپاره لري تر اوسه يې وسله وال نه پيژني او نه يې په دې تاخته او راتاخته کې د عملې کيدا امکان شته.

د وسله والو محکمې يو لور ته د خدای له مخلوق سره ظلم دی او بل لور ته د ديني و ملي ارزښتونو سپکاوی دی. دوی په دې محکمو

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه یوازې د ځان رنګ بدوي، بلکې دین هم ورسره بدنامیږي، هم نن او هم سبا په تاریخ کې د خندا او سخریې وړ ګرځي. وسله وال که له حکومتونو سره سیاسي مخالفت لري هغه پر خپل ځای مگر محکمه د هغه چا کار نه دی چې په غره کې تر یوه ونه لاندې ناست وي او د حق و ناحق پرېکړې کوي، اسلام او قانون د حق و ناحق ثابتونې لپاره اوږده پروسه ټاکلې ده چې تر هغه پروسیجر یوه قضیه تېره نه شي حق و ناحق يې نه معلومیږي، بناءن وسله وال دې د خپلو څارایي محکمو پر ځای خلک دولتي محکمو ته ولیږي او له دولتي محکمو سره دې د حل و فصل په اړه مرسته وکړي نه دا چې په وچه و لنده خلکو ته پرېکړې ور وکړي.

۲۷/۵/۲۰۱۹

سرچینې:

۱)مجلة كلية اداب، د انور عبد الكريم عبد القادر ليكنه

۲)اصول محاکمات جزائي د پوهان دوکتور حفیظ الله دانش لیکنه کابل چاپ ۱۳۹۷

۳)اخبار القضاة، ۳ ټوک، ۳۱۲ مخ، د وكيع ليکنه

په ویکي بوک ویبسایټ کې د شیخ مخلص احمد الجدة په نوم یوه عالم د النظام القضائي فی الاسلام تر سرلیک لاندې غټه مقاله لیکلې ده چې د قاضي او قضا پر مهمو مسلو يې بحث پکې کړی دی، ما هم ورڅخه ګټه اخیستې ده.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library